

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Ορθόδοξη Χριστιανική Θεολογία και Θρησκευτικός Πλουραλισμός

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Ο αμέριστος μερισμός του άρτου της ζωής στο θαύμα του
πολλαπλασιασμού των άρτων

Η ευχαριστιακή διάσταση του θαύματος, όπως γίνεται
αντιληπτή μέσα από τις διηγήσεις των ευαγγελίων

Λεβόν Α. Ουνανιάν

Επιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Δεσπότης

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής: Εμμανουήλ Ξυνάδας

Αθήνα, 2024

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής. Οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.

Ο αμέριστος μερισμός του άρτου της ζωής στο θαύμα του
πολλαπλασιασμού των άρτων

Η ευχαριστιακή διάσταση του θαύματος, όπως γίνεται
αντιληπτή μέσα από τις διηγήσεις των ευαγγελίων

Λεβόν Α. Ουνανιάν

Επιτροπή επίβλεψης Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας:

Επιβλέπων Καθηγητής:

Σωτήριος Δεσπότης

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Εμμανουήλ Ξυνάδας

The Indivisible Division of the Bread of Life in the Miracle of the Multiplication of the Loaves and Fishes

The Eucharistic dimension of the miracle,
as perceived through the narratives of the Gospels

Levon A. Ounanian

Athens, 2024

Εξώφυλλο Α': Ψηφιδωτό από Βυζαντινή Εκκλησία του 5ου αιώνα, στην πόλη Tabgha, στην ΒΔ ακτή της θάλασσας της Γαλιλαίας. Ένα από τα παλαιότερα γνωστά δείγματα εικονιστικών ψηφιδωτών δαπέδου στην χριστιανική τέχνη. Το ψηφιδωτό αποτελεί λεπτομέρεια από μωσαϊκό που βρίσκεται μπροστά στο ιερό. Απεικονίζει δύο ψάρια που πλαισιώνουν ένα καλάθι που περιέχει άρτους, σε ανάμνηση του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων.

Εξώφυλλο Β': Ψηφιδωτό από τη βασιλική του Αγίου Απολλινάριου του Νέου, στη Ραβέννα της Ιταλίας. Χαρακτηριστικό δείγμα τέχνης της πρώιμης βυζαντινής περιόδου. Χρονολογείται στην περίοδο 493 - 526. Αποτελεί λεπτομέρεια από μωσαϊκό που στολίζει αγίδα στην βόρεια πλευρά του ναού. Απεικονίζει τον Ιησού να ευλογεί και να διανέμει τους άρτους και τους ιχθύες στους μαθητές Του. Ο Χριστός εμφανίζεται εδώ νέος, αγένειος, στον τύπο του Εμμανουήλ. Πρόκειται για μια από τις πιο εντυπωσιακές απεικονίσεις του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων.

«Διότι δεν είναι αδύνατο στον Θεό κάθε τι θαυμαστό και υπερφυσικό».

- ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ 1,37

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πάντοτε είχα το ερώτημα και συλλογιζόμουν για το τι ακριβώς μπορεί να συνέβη, εκεί όπου ο Κύριος, σύμφωνα με τις αφηγήσεις των ευαγγελίων, πολλαπλασίασε με θαυματουργό τρόπο τους άρτους και τους ιχθύες, ώστε να χορτάσουν όλοι. Αν θα μπορούσε ίσως κάτι τέτοιο να συμβεί σήμερα, σε μια εποχή όπου η φτώχεια, η πείνα και η ανέχεια εξαπλώνονται παντού. Σε μια εποχή, όπου η έλλειψη πνευματικής τροφής είναι περισσότερο από ποτέ αισθητή σε όλους μας.

Για την εκπόνηση της μεταπτυχιακής μου εργασίας, μου δόθηκε η ευκαιρία να ασχοληθώ με ένα θέμα για το οποίο ανέκαθεν έτρεφα ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Κατέβαλλα κάθε δυνατή προσπάθεια για να ανταποκριθώ σε αυτό με όσο το δυνατό καλύτερο τρόπο. Μου δίνεται τώρα η δυνατότητα να μοιραστώ τους καρπούς αυτής της προσπάθειας μου, με όλους όσους θα ήθελαν να γίνουν συνοδοιπόροι μου μέσα από αυτές τις σελίδες.

Με την ολοκλήρωση της εργασίας αυτής, κορυφώνεται ένα υπέροχο ταξίδι. Αν και νομίζω ότι βρίσκομαι ακόμη στην αρχή. Διότι οι σπουδές στην θεολογία είναι ένα ταξίδι ζωής. Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους με στήριξαν, από το ξεκίνημα των σπουδών μου ως σήμερα, όλους όσους μου συμπαραστάθηκαν για να καταφέρω να πραγματοποιήσω αυτόν τον στόχο.

Αφιερώνω τη μεταπτυχιακή μου εργασία στη σύζυγο μου Νβαρτ και στον γιό μου Γρηγόρη, που με αγάπη και υπομονή στάθηκαν στο πλευρό μου και με στήριξαν ανελλιπώς σε όλη μου την προσπάθεια. Δίνοντας μου τη δύναμη και το κουράγιο να ολοκληρώσω αυτό που για εμένα αποτέλεσε ένα όνειρο ζωής.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς, τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Σ. Δεσπότη για την αμέριστη του υποστήριξη, την ανεκτίμητη βοήθεια και τη συμπαράσταση του, ώστε να φέρω σε πέρας επιτυχώς το δύσκολο αυτό εγχείρημα. Αποτελεί ιδιαίτερη τιμή και μεγάλη χαρά για μένα η πολύτιμη συνεργασία μας.

Θέλω επίσης να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου κ. Θ. Ν. Παπαθανασίου για τη βοήθεια και την υποστήριξη του. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τους καθηγητές μου κ. Χ. Τερέζη και κ. Γ. Φίλια οι οποίοι με τίμησαν με την εμπιστοσύνη και την αμέριστη συμπαράστασή τους σε όλη την πορεία των σπουδών μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων έχει ιδιαίτερη θέση και σημασία για τους συγγραφείς των ευαγγελίων. Είναι το μόνο από τα θαύματα του Ιησού που εμφανίζεται και στα τέσσερα Ευαγγέλια. Οι δύο πρώτοι συνοπτικοί ευαγγελιστές αναφέρονται μάλιστα σε δύο θαύματα χορτασμού, με διαφορετικό πλήθος αποδεκτών και αριθμού τεμαχίων άρτου και ιχθύος στο καθένα. Αξιοσημείωτο ωστόσο είναι ότι ο όρος «πολλαπλασιασμός» δεν εμφανίζεται πουθενά στις ευαγγελικές διηγήσεις.

Οι Πατέρες και οι συγγραφείς της Εκκλησίας, ερμηνεύουν το θαύμα μέσα από την αλληγορία και την τυπολογία, αναδεικνύοντας τον πνευματικό και μυστηριακό του χαρακτήρα. Παραλληλίζουν το λεξιλόγιο των διηγήσεων του θαύματος με τις διηγήσεις του Τελευταίου Δείπνου και συνάγουν ευχαριστιακά συμπεράσματα. Η κλάση και η διανομή του άρτου στο θαύμα του χορτασμού, εμπεριέχει τον ευχαριστιακό συμβολισμό που βρίσκουμε στην κλάση του άρτου στο Τελευταίο Δείπνο, στην ιδρυτική πράξη της Ευχαριστίας.

Το γεγονός μάλιστα ότι ο τέταρτος ευαγγελιστής συνδέει το θαύμα με την περί του άρτου της ζωής ομιλία, ενισχύει τη θεώρηση του ως ευχαριστιακού γεγονότος. Το δείπνο του χορτασμού θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως προεικόνιση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας. Ο Υιός του Θεού, ο ζωντανός άρτος, ο μελιζόμενος και μη διαιρούμενος, μερίζεται αμερίστως για να χορτάσει όσους πιστεύουν σε Αυτόν και μετέχουν στο ευχαριστιακό Του δείπνο.

Το θαυμαστό αυτό δείπνο παραπέμπει στην εσχατολογική μεσσιανική τράπεζα του Θεού, στην οποία όλοι δύναται να μετάσχουν. Είναι μια πράξη εσχατολογικής δωρεάς, είναι η πρόγευση της αφθονίας των εσχάτων στο παρών, μέσα στην ιστορία. Ο Χριστός, ο άρτος της ζωής, στο θαύμα του χορτασμού παρέχει τη δωρεά της αιώνιας ζωής. Τα υλικά του δείπνου, ο άρτος και ο ιχθύς, είναι σύμβολα της ζωντανής παρουσίας Του. Όσοι μετέχουν στο δείπνο Του, μετέχουν ουσιαστικά στην παρούσα και εσχάτη σωτηρία που προσφέρει στον κόσμο.

Λέξεις - Κλειδιά

θαύμα, πολλαπλασιασμός, χορτασμός, Ευχαριστία, αμέριστος μερισμός, άρτος ζωής, σωτηρία, αιώνια ζωή

ABSTRACT

The miracle of the multiplication of the loaves and fishes has a great significance for the evangelists and for the Church. It is the only miracle of Jesus that is mentioned in all four gospels. According to the first two synoptic evangelists, the miracle of feeding the multitude took place twice. It is remarkable though, that the term “multiplication” does not appear anywhere in the gospels.

The Fathers and the scholars of the Church interpret the miracle through allegory and typology, emphasizing its sacramental character and importance. The parallelisms that have been observed between the narratives of the miracle and the words of Consecration at the Last Supper, can lead to eucharistic conclusions. Eucharistic symbolisms attributed to the breaking and distribution of bread in the feeding of the thousands, have a strong similarity to the symbolisms attributed to the breaking of bread at the Lord’s Supper. The words of Institution at the Last Supper, comprise eucharistic elements which can also be traced in the prayer of Jesus at the feeding of the multitudes.

The fact that the fourth evangelist highlights the connection between the miracle of feedings and the Bread of Life discourse, strengthens the view that the feeding of the thousands constitutes a Eucharistic miracle. The feeding of the multitudes can be viewed as a eucharistic gift that precedes and foreshadows the sacrament of the Holy Eucharist. Jesus, the Bread of Life, distributes himself for the feeding of those who believe in Him. His body is fragmented into pieces, but He always remains indivisible. The miracle of the multiplication of the loaves and fishes can be perceived as the indivisible division of Jesus Christ the life-giving bread.

This wonderful miracle foreshadows the eschatological messianic table of God. The ingredients of His miraculous supper, the bread and the fish, reveal a deep symbolism, as eschatological goods meant to be served in the messianic supper of the Kingdom of Heaven. The multiplication of the loaves and fishes can be considered as an eschatological gift, a foretaste of the abundance of goods to be supplied in the eternal table of the Kingdom of God. Jesus is the source of the eternal salvation. Those who participate in His divine supper will receive His ultimate gift of eternal life.

Key Words

miracle, multiplication, feeding, Eucharist, indivisible division, bread of life, salvation, eternal life

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	1
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	2
ABSTRACT.....	3
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	12
Οι ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων	12
α. Συνοπτική περιγραφή των αφηγήσεων του θαύματος.....	12
β. Σύγκριση των διηγήσεων του θαύματος.....	14
γ. Η συνάφεια των δύο διηγήσεων.....	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	17
Η ερμηνεία των ευαγγελικών διηγήσεων του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων.....	17
1. Ο τόπος του θαύματος	17
2. Ο χρόνος του θαύματος	22
3. Ο φιλεύσπλαχνος Θεός.....	26
4. Ο Ιησούς δοκιμάζει τους μαθητές Του.....	33
5. Το πλήθος, ο ρόλος και η σημασία του	40
6. Ο άρτος, ο συμβολισμός και η σημασία του	44
7. Οι ιχθύες, ο συμβολισμός και η σημασία τους.....	49
8. Η σύναξη του πλήθους	52
9. Ο Κύριος προσευχήθηκε, ευλόγησε και ευχαρίστησε.....	55
10. Πολλαπλασίασε τους άρτους και τους ιχθύες.....	59
11. Οι αποδέκτες του θαύματος	64
12. Τα υπολείμματα της τροφής.....	69
13. Η αντίδραση του πλήθους στο θαύμα	76
14. Η δόξα και η παντοδυναμία του Κυρίου.....	80
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	84
Ο άρτος της ζωής.....	84

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	90
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	90
Το βιβλικό υπόβαθρο του θαύματος του χορτασμού. Οι προτυπώσεις του θαύματος στην Παλαιά Διαθήκη.....	90
1. Οι προτυπώσεις του θαύματος στο βιβλίο της Εξόδου	90
2. Η μανναδοσία στην έρημο.....	95
3. Το θαύμα του χορτασμού στις διηγήσεις των γευμάτων της Παλαιάς Διαθήκης	99
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	104
Η σύνδεση του θαύματος των άρτων με τα γεύματα της Καινής Διαθήκης και των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων.....	104
1. Η σχέση του θαύματος των άρτων με τα γεύματα της Καινής Διαθήκης	104
2. Η σύνδεση του θαύματος του χορτασμού με το Τελευταίο Δείπνο	116
3. Το γεύμα του Αναστημένου Κυρίου με τους αλιείς μαθητές Του	122
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	125
Η Μεσσιανική σημασία του θαύματος του χορτασμού.....	125
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7	135
Η ευχαριστιακή διάσταση στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων.....	135
1. Η σωτηριολογική σημασία του θαύματος.....	135
2. Η ευχαριστιακή ερμηνεία του θαύματος.....	137
3. Οι εσχατολογικές προεκτάσεις.....	148
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8	155
Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων όπως βιώνεται στη ζωή των χριστιανών.....	155
1. Ο αμέριστος μερισμός του άρτου της ζωής στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων.....	155
2. Η επανάληψη του θαύματος μέσα από τη φιλανθρωπία και την αγάπη.....	157
3. Πώς κατανοούμε το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων.....	167
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	179
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	187
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	193

Συντομογραφίες

ΒΕΘΜ	Βιβλικές Ερμηνευτικές και Θεολογικές Μελέτες
ΒΕΠΕΣ	Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων
ΔΒΜ	Δελτίο Βιβλικών Μελετών
ΕΒΕ	Ελληνική Βιβλική Εταιρία
ΕΕΘΣΑ	Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής Αθηνών
ΕΚΔ	Ερμηνεία Καινής Διαθήκης
ΕΠΕ	Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας
ΘΗΕ	Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια
ΟΟΔΕ	Ορθόδοξη Ομάδα Δογματικής Έρευνας
EL	Ephemerides Liturgicae
JBL	Journal of Biblical Literature, SBL Press
JSNT	Journal for the Study of the New Testament, SAGE Publications
JTS	The Journal of Theological Studies, Oxford University Press
LIT	Literature and Theology, International Journal of Religion, Oxford University Press
NTS	New Testament Studies, Cambridge University Press
PG	Patrologiae cursus completus, Series Graeca, vol.1-161, J. P. Minge, Paris 1857-1865
PL	Patrologiae cursus completus, Series Latina, vol.1-221, J. P. Minge, Paris 1844-1864
SBLDS	Society of Biblical Literature Dissertation Series
WBC	Word Biblical Commentary

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων είναι ένα θαύμα δωρεάς. Ανήκει στα θαύματα του Ιησού που σχετίζονται με την τροφή, με σημείο αναφοράς τον πολλαπλασιασμό των υλικών που είναι χρήσιμα και απαραίτητα για να τραφεί ο άνθρωπος. Στα θαύματα αυτά συγκαταλέγεται η μεταβολή του ύδατος σε οίνο, στον Γάμο στην Κανά (Ιω. 2,1-11), όπως και η αφθονία των ιχθύων που αλιεύτηκαν από τους μαθητές, κατόπιν εντολής του Κυρίου (Λκ 5,5-6 Ιω. 21,6-12). Τα θαύματα αυτά συνδυάζονται συνήθως με τον λόγο του Κυρίου, την ομιλία και την διδασκαλία Του. Κι αποτελούν συνέπεια και επιβεβαίωση του κηρύγματος Του προς τον κόσμο.¹

Ο Χριστός, σύμφωνα με τις διηγήσεις των ευαγγελίων, πραγματοποίησε «σημεία και τέρατα» κατά την επίγεια δράση Του. Ως «σημεία» θεωρούνται οι σωτήριες επεμβάσεις Του στον κόσμο και στην ιστορία. Δεν είναι απόλυτα ορθό να χρησιμοποιούμε τον όρο θαύματα όταν αναφερόμαστε στα «σημεία» που πραγματοποιεί ο Κύριος. Θαύμα είναι, κατά μια γενικότερη έννοια, καθετί θαυμαστό και εντυπωσιακό που συμβαίνει στον κόσμο μας. Είναι ότι θαυμάσιο και σπουδαίο υπάρχει στη ζωή. Εμείς ωστόσο στην παρούσα εργασία, θα χρησιμοποιήσουμε καταχρηστικά την λέξη «θαύμα», έναν όρο πιο «οικείο» και προσφιλές στον μέσο αναγνώστη, σε κάθε αναφορά μας προς τα «σημεία» που πραγματοποίησε ο Ιησούς κατά τη δημόσια δράση Του.

Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, ο Ιησούς χορταίνει το πλήθος που τον ακολουθεί, μοιράζοντας τροφή στον λαό Του. Είναι η κοινωνία του τρεφόμενου λαού του Θεού με τον Τροφοδότη του. Πολλαπλασίασε ο Κύριος τους λιγοστούς άρτους και τους ιχθύες που είχε στην διάθεση Του, έτσι ώστε να χορτάσουν όλοι, κάνοντας να περισσέψει μια μεγάλη ποσότητα τροφής.

Οι ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος αναδεικνύουν ένα περιβάλλον με έντονα ευχαριστιακά στοιχεία, όπου ο Ιησούς επιχειρεί να αποκαλυφθεί στα πλήθη μέσω ενός γεύματος και να ορίσει την σχέση τους ευχαριστιακά. Η πράξη του Ιησού να μοιράσει τον άρτο αφού τον ευλόγησε και τον τεμάχισε, συνδέει το θαύμα του χορτασμού με τα ευχαριστιακά δώρα του Τελευταίου Δείπνου. Η προσφορά αυτή για τον λαό Του, μας παραπέμπει στην ίδρυση του μυστηρίου της Θείας

¹ Σ. Δεσπότη, *Ιερά Ευαγγέλια, Το μήνυμα της Καινής Διαθήκης στον σύγχρονο άνθρωπο*, Εκδ. Έννοια, Αθήνα 2017

Ευχαριστίας. Ενώ, μας φέρνει στο νου και τις «αγάπες», τα κοινά γεύματα της πρώτης Εκκλησίας. Στην ευχαριστιακή αυτή προοπτική, ο Ιησούς είναι η ζωοποιός τροφή, μια τροφή μυστηριακή, εκ ζωοποιών μυστικών δωρημάτων που ο Ίδιος δώρισε για την σωτηρία του ανθρώπου.

Είναι ένα θαύμα που συγκεντρώνει το ενδιαφέρον της εσχατολογικής αναμονής του «λαού του Θεού», όπου ο ερχόμενος Μεσσίας θα διανείμει την αφθονία του μάννα. Ο άρτος που παρέχει ο Ιησούς δεν είναι «βρώσις απολλυμένη» όπως το μάννα, αλλά «βρώσις μένουσα εις ζωήν αιώνιον» (Ιω. 6,27). Είναι ο Άρτος της ζωής (Ιω. 6,48), ο άρτος ο ζων που κατέβηκε από τον ουρανό (Ιω. 6,51). Όσοι εσθίουν εκ του άρτου αυτού, μυστηριακά μετέχουν στο σώμα του Χριστού, την Εκκλησία. Η ευχαριστιακή αυτή εμπειρία αποτελεί πρόγευση των εσχάτων και της Βασιλείας του Θεού. Είναι η ζώσα μαρτυρία, ότι όποιος πιστεύει στον Χριστό και τρέφεται από Αυτόν, γίνεται στο παρών μέτοχος της Θείας εσχατολογικής ζωής.

Είναι αμέτρητα τα όσα έχουν γραφτεί για το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων. Ξεκινήσαμε την έρευνα μας, βασιζόμενοι κατ' αρχάς στο ερμηνευτικό έργο των Πατέρων και των εκκλησιαστικών συγγραφέων. Ανατρέξαμε στις ομιλίες και στα κείμενα του Ιωάννου του Χρυσοστόμου και του Κυρίλλου Αλεξανδρείας. Αντλήσαμε στοιχεία από το συγγραφικό έργο του Ωριγένη, από την διδασκαλία του Αυγουστίνου του Ιπώνος και τις πραγματείες του Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας. Παράλληλα, μέσα από την *Catena Aurea* του Θωμά Ακινάτη, μια συλλογή πλούσια από ερμηνευτικές προσεγγίσεις επί των ευαγγελικών κειμένων, επιχειρήσαμε να προσεγγίσουμε και να κατανοήσουμε καλύτερα τους συμβολισμούς και το βαθύτερο νόημα όσων περιγράφονται στις διηγήσεις των ευαγγελίων.²

Πολύτιμος αρωγός σε αυτή την προσπάθεια μας, το ερευνητικό έργο νεότερων και σύγχρονων μας μελετητών. Είναι πλούσια η βιβλιογραφία που έχουμε στην διάθεση μας. Ανατρέξαμε στις μελέτες του καθηγητή κ. Σ. Δεσπότη για τη θεολογική σημασία των θαυμάτων.³ Στην διατριβή του καθηγητή κ. Χ. Καρακόλη, ο οποίος επικεντρώνεται στην ιωάννεια εκδοχή του θαύματος,⁴ όπως επίσης στην διατριβή της κας Ζ. Τερλιμπάκου, η οποία και επιχειρεί μια ιστορικό - φιλολογική και κοινωνιολογική προσέγγιση των ευαγγελικών διηγήσεων του θαύματος.⁵

² Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμοι I - IV, Ερμηνεία εις τα τέσσερα Ευαγγέλια*

³ Σ. Δεσπότη, *Ιερά Ευαγγέλια, Το μήνυμα της Καινής Διαθήκης στον σύγχρονο άνθρωπο*, Εκδ. Έννοια, Αθήνα 2017

⁴ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Διδακτορική διατριβή, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1997

⁵ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Διδακτορική διατριβή, Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη 2006

Διαχρονική είναι η αξία του ερμηνευτικού έργου των καθηγητών Π. Τρεμπέλα και Ν. Ματσούκα από τους οποίους αντλούμε στοιχεία απαραίτητα για την εργασία μας.^{6 7} Πολύτιμες είναι και οι σχετικές με το θέμα μας μελέτες των καθηγητών Π. Βασιλειάδη και Ι. Καραβιδόπουλου.^{8 9} Ανατρέξαμε και στις ομιλίες του αγίου Νικολάου Βελιμίροβιτς (1880-1956).¹⁰ Θα βασιστούμε επίσης στην προσέγγιση του καθηγητή Χ. Ατματζίδη για το θαύμα των πεντακισχιλίων,¹¹ όπως και στα άρθρα του καθηγητή Ι. Γαλάνη, τα οποία και αναφέρονται στο θαύμα των άρτων και στους συμβολισμούς που εμπεριέχονται σε αυτό.¹²

Έχουμε επίσης στη διάθεση μας μια πλούσια ξενόγλωσση βιβλιογραφία, όπου νεότεροι και σύγχρονοι μας μελετητές προσπαθούν να ερμηνεύσουν τις ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος, συνάγοντας ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Ξεχωρίσαμε το έργο του J. A. Grassi, ο οποίος στο βιβλίο του: “*Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives*” μας παραθέτει μια πολύ ενδιαφέρουσα ανάλυση.¹³ Πολύ ενδιαφέρον και το άρθρο του S. Masuda: “*The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*”.¹⁴ Όπως επίσης και τα έργα των U. Luz: “*Matthew 8-20, Hermenia*” και J. Nolland: “*Luke 1-9,20*” οι οποίοι επικεντρώνονται στις διηγήσεις των συνοπτικών.^{15 16}

Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η μελέτη του J. Taylor, ο οποίος στο άρθρο του: “*The Breaking of the Bread*” προσεγγίζει το θαύμα του χορτασμού μέσα από μια ιδιαίτερη οπτική γωνία, θέτοντας ποικίλους προβληματισμούς γύρω από αυτό.¹⁷ Ξεχωρίζουμε επίσης το βιβλίο του G. Wainwright: “*Eucharist and Eschatology*”, όπου ο συγγραφέας επικεντρώνεται στον ευχαριστιακό χαρακτήρα του θαύματος και στις εσχατολογικές του προεκτάσεις.¹⁸ Ανατρέχουμε επίσης στα έργα των R.

⁶ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις τα τέσσερα Ευαγγέλια*, Εκδόσεις Ο Σωτήρ, Αθήνα 1951

⁷ Ν. Ματσούκα, *Δογματική και Συμβολική θεολογία*, τόμος Β', Εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2007 ▪ Ν. Ματσούκα, *Παλαιάς και Καινής Διαθήκης Σημεία, Νοήματα, Αποτυπώματα*, Εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2002

⁸ Π. Βασιλειάδη, *Ερμηνεία των ευαγγελίων, Θεολογικές και ιστορικοφιλολογικές προϋποθέσεις καθώς και ερμηνευτικές προσεγγίσεις στα τέσσερα ευαγγέλια*, Θεσσαλονίκη 1990

⁹ Ι. Καραβιδόπουλου, *Απαρχαί Εκκλησιολογίας εις τό κατά Μάρκον Εύαγγέλιον*, ΕΕΘΣΑ, τόμος 17, Θεσσαλονίκη 1972

¹⁰ Ν. Βελιμίροβιτς, *Όμιλίες Δ' - Κυριακοδρόμιο*, Εκδόσεις Π. Μπότση, Αθήνα 2012

¹¹ Χ. Ατματζίδη, *Ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων (Μτ.14,13-21, Μκ.6,34-44, Λκ. 9,10-17, Ιω. 6,1-14) Μια φουνταμενταλιστική ερμηνευτική προσέγγιση*, τόμος Α', Εκδόσεις Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2010

¹² Ι. Γαλάνη, *Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων στην ερμηνευτική παράδοση της Ανατολικής Εκκλησίας*, Βιβλικές Ερμηνευτικές και Θεολογικές Μελέτες, (BB 20), Θεσσαλονίκη 2004

¹³ J. A. Grassi, “*Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives*”, Collegeville 1991

¹⁴ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982)

¹⁵ U. Luz, *Matthew 8-20, Hermenia*, Irish Biblical Association, No 14, Dublin 1991

¹⁶ J. Nolland, “*Luke 1-9:20*”, WBC, vol. 35A, General Editors: Hubbard David, Barker Glenn, Old Testament Editor: Watts John, New Testament Editor: Martin Ralph, Dallas 1989

¹⁷ J. Taylor, “*The Breaking of the Bread*” *Ephemerides Liturgicae* 113 (4-5), Rome 1999, 332-346

¹⁸ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978

M. Fowler: “*Loaves and Fishes*”¹⁹ R.T. France: “*The Gospel of Mark: A commentary on the Greek text*”²⁰ και R. Guelich: “*Mark 1-8:26*”²¹ οι οποίοι και μελετούν ειδικά την μάρκεια εκδοχή του θαύματος.

Οφείλουμε επίσης να αναφερθούμε στην επιρροή που έχει ασκήσει στην παρούσα εργασία η θεολογική σκέψη και η πνευματική συνεισφορά του π. Ιωάννη Ρωμανίδη (1927-2001), όπως αυτή σταχυολογήθηκε και δημοσιοποιήθηκε μέσα από έργα που αποτελούν συλλογές των προφορικών παραδόσεων του. Κι ιδιαιτέρως, να σταθούμε στην διδασκαλία του για την ουσία του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας και το μυστήριο της παρουσίας του Θεού στον άνθρωπο.²²

Όπως είναι γνωστό, ο Κύριος επανέλαβε το θαύμα των άρτων, μπροστά σε ένα διαφορετικό πλήθος ανθρώπων, υπό παρόμοιες σχεδόν συνθήκες. Στην παρούσα εργασία, όταν αναφερόμαστε στο θαυμαστό αυτό «σημείο» του Ιησού, όπως έχει καταγραφεί σε όλα τα ευαγγέλια, χρησιμοποιούμε όρους όπως: θαύμα του πολλαπλασιασμού, θαύμα των άρτων ή θαύμα του χορτασμού. Εκεί ωστόσο που θα χρειαστεί να μιλήσουμε συγκεκριμένα για κάποιο από τα θαύματα χορτασμού του Κυρίου, τότε θα αναφερθούμε ανάλογα, είτε για τους πεντακισχιλίους, για το θαύμα των πέντε άρτων και δυο ιχθύων, είτε για τους τετρακισχιλίους, για την επανάληψη του θαύματος, όπου επτά ήταν οι διαθέσιμοι άρτοι.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας, θα επικεντρωθούμε στην ερμηνεία των ευαγγελικών διηγήσεων του θαύματος. Κρίνουμε χρήσιμο ωστόσο, στην παρούσα εργασία να μην προχωρήσουμε στην ερμηνεία της κάθε ευαγγελικής περικοπής ξεχωριστά. Η ερμηνευτική μας προσέγγιση θα ακολουθήσει την ίδια τη ροή της αφήγησης των ιερών κειμένων.

Απαραίτητο κρίνουμε, να αναφερθούμε ειδικότερα και στο λόγιο του Ιησού περί του άρτου (Ιω. 6,23-59). Η Ομιλία του Κυρίου για τον άρτο της ζωής, τοποθετείται άμεσα στην συνάφεια του θαύματος του πολλαπλασιασμού. Αποτελεί στοιχείο συνεκτικό με το δεύτερο μέρος της εργασίας μας, στο οποίο και θα ασχοληθούμε διεξοδικότερα με τις διαστάσεις που λαμβάνει το θαύμα στην πνευματική ζωή των χριστιανών.

¹⁹ R. M. Fowler, “*Loaves and Fishes*” *The function of the Feeding stories in the Gospel of Mark*, SBLDS 54, Chicago 1981

²⁰ R. T. France, *The Gospel of Mark: A commentary on the Greek text*, Michigan 2002

²¹ R. Guelich, *Mark 1-8:26*, WBC, vol. 34A General Editors: Hubbard David, Barker Glenn, Old Testament Editor: Watts John, New Testament Editor: Martin Ralph, Dallas 1989

²² Ιερόθεου Μητρ. Ναυπάκτου, *Εμπειρική Δογματική τής Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας κατά τις προφορικές παραδόσεις του π. Ι. Ρωμανίδη*, Τόμοι Α' - Β', 2011 •

Ι. Ρωμανίδη πρωτοπρ., *Πατερική Θεολογία, Μέρος Πρώτον: Στοιχεία Ορθοδόξου ανθρωπολογίας και Θεολογίας, Περί του Μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας*, από τον διαδικτυακό τόπο www.oodegr.com

Το δεύτερο μέρος της εργασίας ξεκινάει με μια αναδρομή, στις προτυπώσεις του θαύματος στην Παλαιά Διαθήκη, στην μανναδοσία της Εξόδου, και στα θαύματα σίτισης του Ηλία και του Ελισσαίου. Θα αναφερθούμε στα γεύματα του Ιησού με τους μαθητές Του, όπως και στα κοινά δείπνα των πρώτων χριστιανών. Θα σταθούμε στα συνεκτικά στοιχεία που συνδέουν το θαύμα του χορτασμού με το Τελευταίο δείπνο του Κυρίου, καταδεικνύοντας τη στενή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και την Ευχαριστία.

Θα εξετάσουμε για το αν και κατά πόσο το θαύμα αυτό συνδέεται με τον ερχομό του αναμενόμενου ιουδαϊκού Μεσσία και την εσχατολογική μεσσιανική τράπεζα του Θεού. Θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε την ευχαριστιακή διάσταση του θαύματος, την σωτηριολογική του σημασία και τις εσχατολογικές του προεκτάσεις.

Θα μπορούσαμε να ανακεφαλαιώσουμε, ότι το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων είναι ο αμέριστος μερισμός του Άρτου της ζωής, που είναι ο ίδιος ο Χριστός. Η Ευχαριστία, που καθιέρωσε ο Ιησούς, είναι ο αιώνιος πολλαπλασιασμός των άρτων και των ιχθύων. Είναι η διαρκής επανάληψη του θαύματος του χορτασμού μέσα στον ιστορικό χρόνο, στο ευχαριστιακό δείπνο του Κυρίου, στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Οι ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων

α. Συνοπτική περιγραφή των αφηγήσεων του θαύματος

Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων αναφέρονται σε ένα θαύμα του Χριστού που αφορά την σίτιση και τον χορτασμό με ελάχιστα τρόφιμα, ενός μεγάλου πλήθους ανθρώπων. Ο Χριστός θα θρέψει τα πλήθη με τα υπάρχοντα λιγοστά αγαθά που είχαν στην διάθεση τους. Σύμφωνα με τους συνοπτικούς, το θαύμα θα επαναληφθεί και μεταγενέστερα, μπροστά σε ένα διαφορετικό πλήθος ανθρώπων, αλλά κάτω από παρόμοιες συνθήκες, με τον αρχικό σκοπό, την πρακτική που ακολουθείται, αλλά και το προσδοκώμενο αποτέλεσμα, να μην διαφέρουν. Το γεγονός πάντως, ότι ο Ιησούς επαναλαμβάνει το θαύμα κατά τη διάρκεια της δημόσιας δράσης Του, το καθιστά ξεχωριστό στις διηγήσεις των ευαγγελίων.²³

Το θαυμαστό αυτό γεγονός αναφέρεται έξι φορές στην Καινή Διαθήκη. Ο πολλαπλασιασμός πέντε άρτων και δύο ιχθύων για τον χορτασμό ενός πλήθους πέντε χιλιάδων ανδρών, καταγράφεται και από τους τέσσερις ευαγγελιστές. Ο πολλαπλασιασμός επτά άρτων και λίγων ιχθύων, για τον χορτασμό με αυτά ενός πλήθους τεσσάρων χιλιάδων ανδρών, καταγράφεται από τον Μάρκο και τον Ματθαίο μόνο. Η εκτενής αναφορά στο θαύμα αυτό από τους ευαγγελιστές στο σύνολο τους, αποδεικνύει τη μεγάλη εκτίμηση που έτρεφε η πρώτη χριστιανική κοινότητα για τις διηγήσεις αυτές.

Οι διηγήσεις των ευαγγελιστών για το θαύμα των πεντακισχιλίων, όπως και στους τετρακισχιλίους, εμφανίζονται εναρμονισμένες μεταξύ τους, ως προς τον τρόπο με τον οποίο καταγράφονται τα θαυμαστά γεγονότα, αλλά και ως προς τη σειρά με την οποία παρατίθενται. Είναι αξιοσημείωτες οι ομοιότητες στην περιγραφή και στον τρόπο παρουσίασης των θαυμαστών συμβάντων από τους ιερούς συγγραφείς, μέσα από τη χρήση κοινών όρων και εκφράσεων, όπου οι σχετικές με το θαύμα

²³ Συγκριτική παρουσίαση των ευαγγελικών χωρίων που αναφέρονται στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων παρατίθεται στο Παράρτημα Ι της παρούσας εργασίας.

διηγήσεις, διακρίνονται από τη σχεδόν ταυτόσημη δομή και φρασεολογία που διατηρούν τα κείμενα. Με ελάχιστες ωστόσο διαφοροποιήσεις ως προς το λεκτικό κι ως προς την διατύπωση, οι οποίες εντοπίζονται κυρίως στον τέταρτο ευαγγελιστή.²⁴

Το θαύμα αυτό σχετίζεται πρωταρχικά με την τροφή. Εξάλλου από την τροφή εξαρτάται και η επιβίωση του ανθρώπου. Κύριο χαρακτηριστικό των διηγήσεων είναι η κοινή μετοχή στην τράπεζα που παραθέτει ο Κύριος, με κύρια τροφή τον άρτο και τους ιχθύες. Η πράξη αυτή του Ιησού συνδέθηκε με την κλάση και την προσφορά του άρτου στην πρώτη Εκκλησία. Με πολλά από τα στοιχεία αυτά να έχουν διατηρηθεί στην λειτουργική ζωή της Εκκλησίας μέχρι και σήμερα.

Το θαύμα γίνεται σε έναν έρημο τόπο. Ο τόπος αυτός βρίσκεται κάπου γύρω από τη θάλασσα της Γαλιλαίας. Στη διήγηση του Ιωάννη, το θαύμα καταγράφεται σε ένα όρος, στην ίδια ευρύτερη περιοχή. Οι συνοπτικοί τοποθετούν το θαύμα χρονικά την άνοιξη. Ο Ιησούς βλέπει τους πιστούς να Τον ακολουθούν και τους ευσπλαχνίζεται. Οι μαθητές Του υπενθυμίζουν ότι πλησίασε η ώρα του δείπνου και ότι θα πρέπει το πλήθος να αφηθεί να αναζητήσει τροφή από τις γύρω περιοχές.

Καλεί ο Κύριος στους μαθητές να προετοιμάσουν το πλήθος για το γεύμα. Ευλογεί τους άρτους, τους δίνει στους μαθητές Του, για να τους μοιράσουν στους όχλους. Το ίδιο κάνει και για τους ιχθύες. Οι μαθητές αναλαμβάνουν να μοιράσουν την τροφή. Στην συνέχεια, επιβεβαιώνουν στον Κύριο τους ότι όλοι έφαγαν και χόρτασαν, χάρη στην αφθονία της τροφής που τους παρασχέθηκε. Διαπιστώνουν μάλιστα ότι περίσσεψε μεγάλη ποσότητα από τρίμματα άρτου, τα οποία ο Ιησούς ζητά να περισυλλέξουν. Κι όπως αναφέρουν οι ευαγγελικές διηγήσεις, την πρώτη φορά, στους πεντακισχιλίους, τα περισσεύματα από τα ψωμιά χώρεσαν σε δώδεκα κοφίνια, ενώ τη δεύτερη, στους τετρακισχιλίους, τα υπολείμματα γέμισαν επτά μεγάλα καλάθια.

²⁴ Η εναρμόνιση των ευαγγελικών διηγήσεων του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, γίνεται πληρέστερα αντιληπτή μέσα από την συγκριτική παρουσίαση των σχετικών ευαγγελικών χωρίων όπως αυτά παρατίθενται στο Παράρτημα Ι της παρούσας εργασίας.

β. Σύγκριση των διηγήσεων του θαύματος

Ανάμεσα στις διηγήσεις των ευαγγελιστών παρατηρούνται διαφορές και ομοιότητες. Οι διηγήσεις του θαύματος παρουσιάζουν ομοιότητες ως προς την σειρά παράθεσης των γεγονότων, των λόγων και των πράξεων του Ιησού, αλλά και ως προς την διατύπωση, χωρίς ωστόσο να παραβλέπουμε ότι κάθε ευαγγελιστής αφηγείται τα γεγονότα με τον δικό του ιδιαίτερο χαρακτήρα.²⁵ ²⁶ Στην περιγραφή του θαύματος των τετρακισχιλίων, ο Μάρκος και ο Ματθαίος στη ροή της αφήγησης τους κινούνται παράλληλα. Στο θαύμα των πεντακισχιλίων, παρά την διαφοροποίηση του τέταρτου ευαγγελιστή από τις διηγήσεις των συνοπτικών, η ροή της αφήγησης και στους τέσσερεις ιερούς συγγραφείς παρατηρούμε ότι κινείται παράλληλα.²⁷

Η διήγηση του Μάρκου, περιλαμβάνει μια εισαγωγή (6,30-31) η οποία αναφέρεται στην άφιξη των μαθητών από την αποστολή που τους είχε ανατεθεί προηγουμένως. Στο κατά Λουκά, γίνεται αρχικά αναφορά στο ότι η αιτία που έκανε τα πλήθη να ακολουθούν τον Ιησού ήταν τα θαύματα Του, αλλά και η διδασκαλία Του. Οι ιεροί συγγραφείς, στο θαύμα των πεντακισχιλίων, ξεκινούν την διήγηση τους αναφερόμενοι στον έρημο τόπο. Μόνο ο Ιωάννης τοποθετεί το θαύμα ευθέως χρονικά κοντά στο Πάσχα. Οι συνοπτικοί το τοποθετούν την άνοιξη, καθώς αναφέρονται στην ύπαρξη πράσινου χόρτου στη γη. Στη διήγηση του Ιωάννη, αναφέρεται ότι ο Ιησούς έχει ήδη ανέβει σε ένα όρος και το πλήθος Τον ακολουθεί.

Οι ευαγγελιστές μιλούν για το πλήθος των πιστών που επί τρεις ημέρες βρίσκονται κοντά Του. Υπογραμμίζουν την ευσπλαχνία του Κυρίου, ο οποίος βλέπει την κατάσταση που επικρατεί και τους συμπονεί. Ο Ματθαίος, στους τετρακισχιλίους (15,30-31), αναφέρεται σε θαυματουργικές ιάσεις που προηγήθηκαν του θαύματος. Οι συνοπτικοί στο θαύμα των πεντακισχιλίων (Μτ 14,14 Λκ 9,11) κάνουν ιδιαίτερη μνεία στο ότι ο Κύριος ξεκίνησε να διδάσκει το πλήθος και να θεραπεύει τους ασθενείς. Καταγράφουν το ενδιαφέρον των μαθητών για το πεινασμένο πλήθος, αλλά και την προτροπή του Ιησού προς τους μαθητές να φροντίσουν οι ίδιοι για τις ανάγκες των ανθρώπων αυτών. Στο κατά Ιωάννη, ο Ιησούς αναλαμβάνει την πρωτοβουλία να χορτάσει όσους τον ακολουθούν, ενώ στον διάλογο που ακολουθεί με τους μαθητές Του, τον λόγο παίρνουν δύο από στενό κύκλο των Δώδεκα, ο Φίλιππος και ο Ανδρέας (Ιω. 6,5-8).

²⁵ Σ. Δεσπότη, *Εισαγωγή στην Κ.Δ. και ιστορία εποχής της Καινής Διαθήκης. Το συνοπτικό πρόβλημα*, συλλογή από Πανεπιστημιακές παραδόσεις, ΕΚΠΑ

²⁶ Ι. Γαλάνη, *Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων στην ερμηνευτική παράδοση της Ανατολικής Εκκλησίας*, Βιβλικές Ερμηνευτικές και Θεολογικές Μελέτες, (ΒΒ 20), Θεσσαλονίκη 2004

²⁷ Συγκριτική παρουσίαση των ευαγγελικών χωρίων που αναφέρονται στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων παρατίθεται στο Παράρτημα Ι της παρούσας εργασίας.

Οι ευαγγελιστές αναφέρονται και στον αριθμό των ανδρών που συγκροτούσαν το πλήθος. Ο Ματθαίος ωστόσο διευκρινίζει (14,21 & 15,38) ότι πέραν αυτών υπήρχε και μεγάλος αριθμός γυναικών και παιδιών. Οι ευαγγελικές διηγήσεις αναφέρονται και στα λιγιστά τεμάχια άρτου και ιχθύος που είχαν στην διάθεση τους. Στο πρώτο θαύμα, στους πεντακισχιλίους, οι μαθητές είχαν στην διάθεση τους μόνο πέντε άρτους και δυο ψάρια. Ο Ιωάννης μάλιστα αναφέρει ότι οι άρτοι αυτοί ήταν κρίθινοι. Μαθαίνουμε επίσης από τον τέταρτο ευαγγελιστή, ότι χρησιμοποιήθηκαν οι άρτοι και τα ψάρια που τους πρόσφερε ένα νεαρό παιδί (Ιω. 6,9). Για το δεύτερο θαύμα, στους τετρακισχιλίους, μαθαίνουμε ότι στην διάθεση τους είχαν επτά μόνο άρτους και λίγα ψάρια.

Σε όλες τις διηγήσεις, υπάρχει αναφορά στην εντολή του Ιησού να ετοιμαστεί το πλήθος για το δείπνο. Ο Μάρκος και ο Λουκάς αναφέρουν μάλιστα, ότι η εντολή περιλάμβανε και τον χωρισμό του πλήθους σε ομάδες (Μκ 6,40 Λκ 9,14). Στην συνέχεια, ο Ιησούς, λαμβάνει την τροφή, αναβλέπει προς τον ουρανό, ευλογεί και τεμαχίζει τους άρτους. Ο Ιωάννης προσθέτει και τον όρο «ευχαριστήσας» στην κλάση του άρτου (6,11). Ενώ, στους τετρακισχιλίους το «ευχαριστήσας» χρησιμοποιείται και από τους δυο συνοπτικούς (Μκ 8,6 Μτ 15,36). Στην συνέχεια, όπως ακριβώς καταγράφουν όλοι οι ευαγγελιστές, ο Ιησούς έδωσε τους άρτους στους μαθητές, και εκείνοι τους μοίρασαν στους όχλους. Αναφορά στην διανομή των ιχθύων γίνεται μόνο από τον Μάρκο και τον Ιωάννη (Μκ 6,41 Μκ 8,7 & Ιω. 6,11).

Οι ευαγγελικές διηγήσεις τονίζουν με έμφαση ότι άπαντες έφαγαν και χόρτασαν. Ο Ιωάννης προτιμά τη χρήση του όρου πλήρωση, εννοώντας βέβαια τον χορτασμό (6,12). Η αφθονία της τροφής προβάλλεται κι από τους τέσσερεις ευαγγελιστές ως κύριο χαρακτηριστικό του θαύματος, καθώς σε όλες τις διηγήσεις γίνεται αναφορά στην ύπαρξη μεγάλου περισσεύματος θρυμμάτων άρτου, τα οποία οι μαθητές κλήθηκαν να συγκεντρώσουν. Στα περισσεύματα του άρτου αναφέρονται όλοι οι ευαγγελιστές, αλλά μόνο ο Μάρκος γράφει ότι υπήρξε περίσσευμα και στα ψάρια (6,43), χωρίς ωστόσο να διευκρινίζει πόσο.

Στην διήγηση των πεντακισχιλίων, οι συνοπτικοί αναφέρουν ότι ο Ιησούς ανάγκασε τους μαθητές να μουν σε πλοίο και να απομακρυνθούν, ενώ ο Ίδιος, αφού απέλυσε το πλήθος, ανέβηκε στο όρος να προσευχηθεί. Στο κατά Ιωάννη, γίνεται μάλιστα αναφορά στην αντίδραση του πλήθους που θεώρησε τον Ιησού ως προφήτη και προσπάθησε να τον ανακηρύξει επίγειο άρχοντα και βασιλέα. Ενώ, η διήγηση των τετρακισχιλίων περιορίζεται στο να αναφέρει ότι ο Ιησούς αφού απέλυσε το πλήθος, μπήκε σε πλοίο με τους μαθητές Του, και αναχώρησε (Μκ 8,10 Μτ 15,39).

γ. Η συνάφεια των δύο διηγήσεων

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων στον Μάρκο και τον Ματθαίο τοποθετείται πάνω στην ίδια συνάφεια. Προηγείται ο αποκεφαλισμός του Προδρόμου (Μκ 6,17-29 Μτ 14,1-12), ενώ ακολουθεί το βάδισμα του Ιησού στα νερά της Τιβεριάδας (Μκ 6,47-52 Μτ 14,24-33). Στην διήγηση του Λουκά, προηγείται η αποστολή των Δώδεκα και οι οδηγίες του Κυρίου προς αυτούς, αλλά και η απορία του Ηρώδη Αντύπα, που τον κυριεύσε ο φόβος στο άκουσμα ότι αναστήθηκε ο Ιωάννης ο Βαπτιστής (Λκ 9,7-9). Ακολουθεί η ομολογία του Πέτρου, στην σχετική ερώτηση που θέτει ο Ιησούς, αλλά και η απαγόρευση του Ιησού στους μαθητές να διαδώσουν την ομολογία αυτή (Λκ 9,18-22).

Στο κατά Ιωάννη, η θεραπεία του παραλύτου (5,1-15) προηγείται της διήγησης του θαύματος του χορτασμού. Έχει προηγηθεί η μακρά ομιλία του Ιησού για τον Ίδιο και τον Πατέρα, για τη σχέση μαζί Του, καθώς και η αναφορά Του στον Ιωάννη τον Πρόδρομο. Στο τέταρτο ευαγγέλιο, μετά το θαύμα του χορτασμού, ακολουθεί το βάδισμα του Ιησού στα κύματα της τρικυμισμένης λίμνης (6,17-22) και το Ομιλία Του για τον άρτο της ζωής (6,23-59). Η συνάφεια της διήγησης του Ιωάννη φαίνεται να συμπίπτει με την συνάφεια στους Ματθαίο και Μάρκο μόνο ως προς το θαύμα του περιπάτου του Ιησού στα κύματα της λίμνης, ενώ ο Λουκάς τοποθετεί το θαύμα σε εντελώς διαφορετική συνάφεια.

Στην επανάληψη του θαύματος, στον χορτασμό των τεσσάρων χιλιάδων, η συνάφεια είναι περίπου η ίδια και στους δύο συνοπτικούς. Ανάμεσα στα δυο θαύματα χορτασμού, παρεμβάλλονται, το βάδισμα του Ιησού στα νερά της λίμνης, η συζήτηση που είχε με τους Φαρισαίους περί καθάρων και ακαθάρτων (Μκ 7,1-25 Μτ 15,1-20) και η θεραπεία της θυγατέρας της Συροφοινίκισσας (Μκ 7,25-30), ή της Χαναναίας, κατά τον Ματθαίο 15,21-28. Της διήγησης του θαύματος των τετρακισχιλίων προηγούνται και έπονται θαύματα ίασης, όπως η θεραπεία του κωφαλάλου και η αποκατάσταση της όρασης του εκ γενετής τυφλού (Μκ 7,32-37 & 8,22-26).

Στην συνάφεια της διήγησης των τετρακισχιλίων, βρίσκεται και η απάντηση του Ιησού προς τους Φαρισαίους στο ερώτημα τους για την ουράνια προέλευση Του, όπως και το περιστατικό με τους άρτους των μαθητών και την επακόλουθη ομιλία Του για το προζύμι των Φαρισαίων (Μκ 8,11-21 Μτ 16,1-12). Η συνάφεια της διήγησης του Ματθαίου συμπίπτει με τη συνάφεια του Λουκά, στο σημείο όπου οι δυο συνοπτικοί καταγράφουν τη χριστολογική ομολογία του Πέτρου (Μτ 16,13-21 Λκ 9,18-22).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ερμηνεία των ευαγγελικών διηγήσεων του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων

1. Ο τόπος του θαύματος

α. Έρημος ο τόπος

Στις ευαγγελικές διηγήσεις, το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων γίνεται σε έναν έρημο τόπο. Στην διήγηση των πεντακισχιλίων, ο τόπος μοιάζει άγνωστος στον Μάρκο, ομοίως και στον Ματθαίο. Ο Λουκάς στο 9,10 τον τοποθετεί κοντά στη Βησθαϊδά, βόρειο-ανατολικά της όχθης της λίμνης της Γαλιλαίας, πλησίον της Καπερναούμ. Ο Ιωάννης στο 6,23 τοποθετεί τον τόπο κοντά στην Τιβεριάδα, στη βόρειο-δυτική όχθη της λίμνης της Γαλιλαίας. Στο θαύμα των τετρακισχιλίων, ο Ιησούς και οι μαθητές φτάνουν σε έναν «έρημο τόπο» για τον οποίο δεν δίνεται επιπλέον κάποια πληροφορία. Πιθανή τοποθεσία, τα όρια μεταξύ Τύρου και Σιδώνας, πλησίον της θάλασσας της Γαλιλαίας και της Δεκάπολης.

Για τον Ωριγένη, η φράση «έρημος έστιν ο τόπος» ταυτίζεται με τον τόπο όπου ζουν άνθρωποι χωρίς πίστη. Είναι η ερημιά από την απουσία της πίστης στον Θεό και στον Λόγο Του. Η έλλειψη τροφής, σύμφωνα με την αλληγορική ερμηνεία του Ωριγένη, ανάγεται στην οριστική παρέλευση της εποχής εκείνης, όπου ο λαός του Ισραήλ, ζώντας στην έρημο, ακολουθούσε τον Νόμο και τους προφήτες.²⁸ Κατά τον Θεοφύλακτο Βουλγαρίας, ο έρημος τόπος είναι τα έθνη που ζουν με την απουσία του Θεού. Σύμφωνα με τον Θεοφύλακτο, αναχωρεί ο Ιησούς εις έρημον τόπον, εις τα έθνη τα έρημα του Θεού, αότου ο Ηρώδης, ο οποίος συμβολίζει τον σάρκينو και δερμάτινο νου των ιουδαίων, αρνούμενος να πιστέψει όσους προφήτευσαν για τον Χριστό, αποκεφάλισε την κεφαλή των προφητών τον Ιωάννη.²⁹

Αλληγορικά ερμηνεύει τη διήγηση και ο Μάξιμος ο Ομολογητής. Αναφερόμενος στο θαύμα του χορτασμού των πέντε χιλιάδων, δίνει αλληγορική ερμηνεία στην έρημο, όπου έγινε το θαύμα. Γράφει ότι η έρημος είναι ο κόσμος μας, από όπου τα λόγια του Θεού φτάνουν σε εμάς.³⁰ Η έρημος

²⁸ Ωριγένους, *Κατά Ματθαίον Εξηγητικών*, PG 13, 902-924

²⁹ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 123,313 123,300B 1289BC

³⁰ Μαξίμου Ομολογητού, *Περί διαφόρων αποριών των Αγίων Διονυσίου και Γρηγορίου*, PG 91, 1396BC

είναι η φύση των ανθρώπων. Ο έρημος τόπος είναι ο κόσμος τον οποίο προσμένουν οι άνθρωποι με βάση την αρετή και τη γνώση. Είναι ο κόσμος εκείνων που υποφέρουν, που βασανίζονται και υπομένουν, χάρη στην πίστη και στην ελπίδα για τα μέλλοντα αγαθά.³¹

Αρκετά σημεία του θαύματος ερμηνεύονται και τυπολογικά. Ο Κύριλλος Αλεξανδρείας την διάβαση της Ερυθράς θάλασσας από τους Ισραηλίτες και την εγκατάστασή τους στην έρημο του Σινά, την συσχετίζει με την αναχώρηση του Ιησού «πέραν της θαλάσσης της Γαλιλαίας της Τιβεριάδας» (Ιω. 6,1), όπως και στο γεγονός ότι τον ακολούθησε «όχλος πολύς». Η Ερυθρά θάλασσα είναι τύπος της λίμνης της Τιβεριάδας, ο έρημος τόπος είναι η έρημος του Σινά, και οι Ισραηλίτες, είναι ο όχλος που ακολουθεί τον Ιησού. Σύμφωνα με τον Κύριλλο, το εν λόγω γεγονός της Παλαιάς Διαθήκης έχει κοινά στοιχεία με το θαύμα του Ιησού. Όπως, δηλαδή, ο Μωυσής χόρτασε στην έρημο τους Ισραηλίτες, αντίστοιχα ο Χριστός χόρτασε τον λαό Του στην έρημο.³²

Η αναφορά σε ένα έρημο μέρος μας παραπέμπει στον Μωυσή, τον Ποιμένα του λαού του Θεού, που τάισε τον λαό του Θεού στην έρημο του Σινά. Σύμφωνα με νεότερους μελετητές, η φράση «έρημος τόπος» μας θυμίζει την προφητεία ότι στη Μεσσιανική εποχή η έρημος θα γίνει γόνιμη (Ησ. 35,1). Ο Ιησούς χορταίνει τα πλήθη σε έναν τόπο που αναμένεται στο μέλλον να γίνει εύφορος και γόνιμος.³³

Ο Κύριλλος ερμηνεύει την μετάβαση του Ιησού «εις έρημον τόπον» σαν μια πράξη που οφείλεται στην αρνητική στάση των Ιουδαίων απέναντι Του, γεγονός που τον αναγκάζει να απομακρυνθεί προς «τοίς άλλογενέσι» δηλαδή προς «τήν ἐξ Ἐθνῶν Ἐκκλησία». Η θάλασσα της Τιβεριάδας, που αναφέρεται στο κατά Ιωάννη, δηλώνει για τον Κύριλλο το ανυπέρβλητο εμπόδιο που προβάλλεται στους διώκτες Του.³⁴ Όσο για την προτροπή του Ιησού προς τους μαθητές του: «δεῦτε ὑμεῖς αὐτοὶ κατ' ἰδίαν εἰς ἔρημον τόπον, καὶ ἀναπαύεσθε ὀλίγον» (Μκ 6,31), μας δείχνει ότι ανάπαυση αξίζει σε εκείνους που κοπιάζουν.³⁵

Μέσα από τον όρο «έρημος τόπος» γίνεται αισθητή η δεινή θέση στην οποία πρέπει να βρίσκονταν όλοι αυτοί οι άνθρωποι, από την αδυναμία εύρεσης τροφής. Στον έρημο αυτό τόπο δοκιμάζει ο Κύριος την πίστη του πλήθους. Σε ένα έρημο μέρος, θα μπορούσε να δει και να καταλάβει πόσοι πραγματικά ενδιαφέρονται να τον ακολουθήσουν. Το ότι τον ακολουθούν όλοι, ούτε έφιπποι, ούτε

³¹ Μαξίμου Ομολογητού, *Προς Θαλάσιον τον Οσιότατον Πρεσβύτερον και Ηγούμενον περί διαφόρων αποριών της Θείας Γραφής*, PG 90, 392-396

³² Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον, Λόγος Τρίτος*, PG 73, 440B

³³ M. Hooker, *The Gospel according to Mark*, London 1991, 166

³⁴ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *ό.π.*, PG 73, 437C

³⁵ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, PG 123, 553C

με άμαξες, αλλά με πολύ κόπο, ερχόμενοι με τα πόδια, δείχνει πόσο μεγάλη είναι η πίστη τους, και πόση αγωνία έχουν για την σωτηρία τους.³⁶

Όπως γράφει ο άγιος Αθανάσιος, ο Χριστός προσκάλεσε το πλήθος να τον ακολουθήσει «εις ἔρημον τόπον» ώστε να αποδειχθεί ότι οι άρτοι και οι ιχθύες που πολλαπλασιάστηκαν δεν είχαν αγοραστεί από κάποια κοντινή κωμόπολη.³⁷ Με την αναφορά στον έρημο τόπο, δείχνει ότι έκανε το θαύμα από ανάγκη, καθώς δεν υπήρχε πρόσβαση για να προμηθευτούν τροφή. Κάτι το οποίο δεν θα συνέβαινε σε μια πόλη, όπου η τροφή διατίθεται σε αφθονία. Συνεπώς, ομολογείται ο τόπος, για να πιστευτεί το θαύμα.³⁸

Κι ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας, αναφέρεται στο γεγονός αυτό. Ο Κύριος πήγε σε ένα έρημο μέρος επειδή εκεί επρόκειτο να κάνει των θαύμα των άρτων, για να μην νομίσει κανείς ότι από γειτονικές πόλεις αγόρασε κι έφερε άρτους και τους διένειμε στο πλήθος.³⁹ Την θέση αυτή επαναλαμβάνει και ο ιερός Χρυσόστομος. Ο Χριστός οδήγησε το πλήθος στην έρημο, για να αποκλεισθεί κάθε υποψία ότι οι άρτοι και τα ψάρια αγοράστηκαν από κάποια κοντινή πόλη. Το ίδιο διαπιστώνει και ο Κύριλλος Αλεξανδρείας. Το θαύμα δεν γίνεται σε κάποια πόλη, όπου υπάρχει η αφθονία των αγαθών. Γίνεται στην έρημο, για να τονισθεί το μέγεθος του, και να πιστέψουν όλοι σε αυτό.⁴⁰

β. Το ταξίδι μέσω θαλάσσης

Στην διήγηση του χορτασμού των πεντακισχιλίων οι ευαγγελιστές, πλην του Λουκά, αναφέρονται στην άφιξη του Κυρίου στην έρημο «έν τῷ πλοίῳ». Με την αναφορά στο πλοίο, καταδεικνύεται η απόσταση που θα χώριζε τον Ιησού από το πλήθος.⁴¹ Η θάλασσα σηματοδοτεί αυτόν τον ταραχώδη κόσμο μας. Όπως περιγράφεται αλληγορικά από τους ερμηνευτές των ευαγγελίων. Στο πλήρωμα του χρόνου, μπήκε ο Χριστός στην θάλασσα της θνητότητάς μας με τη γέννησή Του, την διάβηκε με την ανάστασή Του, ώστε μετά να Τον ακολουθήσουν τα πλήθη των πιστών.⁴²

Η θάλασσα, άβατη καθώς είναι για τους ανθρώπους δηλώνει το ανυπέρβλητο εμπόδιο το οποίο προβάλλεται μπροστά στους διώκτες Του. Άβατη κι «αδιόδευτος» θα είναι και η οδός επιστροφής

³⁶ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος II*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Μάρκον (6,30-34)

³⁷ Αθανασίου Μεγάλου, *Διδασκαλία προς Αντίοχον Δούκαν*, PG 28, 704

³⁸ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1951, (15,33)

³⁹ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, PG 123, 683

⁴⁰ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Λόγος Τρίτος, PG 73, 457B

⁴¹ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982), 192

⁴² Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Αλκουίνος Υόρκης, Ερμηνεία στο κατά Ιωάννην (6,30-34)

για όσους παροργίζουν τον Χριστό. Αντίθετα, για όσους πιστεύουν σε Εκείνον, ο δρόμος θα είναι γι' αυτούς λείος και «ευπόρευτος». ⁴³ Όπως είπε ο προφήτης Ωσηέ (14,10), οι οδοί του Κυρίου είναι ευθείες, και οι δίκαιοι θα πορευθούν ασφαλείς σε αυτές, οι δε ασεβείς θα εξασθενήσουν και θα καταστραφούν.

Ο Λόγος του Θεού, φτάνοντας το τέλος του Νόμου, μπήκε στο πλοίο, δηλαδή στην Εκκλησία, και έφυγε για την έρημο, έφυγε δηλαδή για να πορευτεί με τον λαό Του. Το πλήθος μαθαίνοντας το αυτό ακολουθεί τον Κύριο μακριά από την πόλη, στην έρημο, κατευθύνεται δηλαδή, αλληγορικά, από τη Συναγωγή προς την Εκκλησία. ⁴⁴

γ. Η άνοδος στο όρος

Στο κατά Ιωάννη, το θαύμα καταγράφεται σε ένα βουνό της περιοχής (Ιω. 6,3). Παρόμοια αναφορά γίνεται και από τον Ματθαίο στο θαύμα των τετρακισχιλίων (Μτ 15,29). Ο Ιησούς ανεβαίνει στο όρος μετά των μαθητών του. Διαφοροποιείται σαφώς από όσους τον ακολουθούν, τους βλέπει από ψηλά να ανεβαίνουν εκεί όπου αυτός ήδη βρίσκεται, για να έρθουν κοντά του. Το ότι ο Ιησούς παραμένει σταθερά σε κάποιο σημείο, με τον όγκο να συρρέει προς το μέρος Του είναι μια συνηθισμένη εικόνα στις ιωάννεις διηγήσεις. Μια εικόνα που τοποθετεί τον Ιησού στο κέντρο της αφήγησης. ⁴⁵

Η ανάβαση του Ιησού «εις το όρος» μας παραπέμπει έμμεσα στην ανάβαση του Μωυσέως στο όρος Σινά, κατά τη νομοδοσία. ⁴⁶ Ο Κύριλλος Αλεξανδρείας ερμηνεύει τυπολογικά το γεγονός, βασιζόμενος στο: «κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἐλύσω πρὸς ἑμαυτόν» (Ιω. 12,32), όπου γίνεται υπαινιγμός για τη σταυρική Του θυσία. Η άνοδος στο όρος, κατά τον ιερό Κύριλλο, όπως και κατά τον Θεοφύλακτο, είναι τύπος της ανόδου του Χριστού στον σταυρό. ^{47 48} Σύμφωνα με μια άλλη οπτική, ο Κύριος ανέβηκε στο όρος, όπως ακριβώς αργότερα ανέβηκε στον ουρανό, καθώς ο ουρανός συμβολίζεται εδώ με το όρος. ⁴⁹ Γιατί ανεβαίνει στο όρος; Για το θαύμα που επρόκειτο να γίνει. ⁵⁰ Το να αφήνει το πλήθος από κάτω, και να ανεβαίνει στα ύψη με τους μαθητές

⁴³ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς τὸ κατά Ιωάννην Εὐαγγέλιον*, Λόγος Τρίτος, PG 73, 437D

⁴⁴ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ιλάριος Πικτανίου, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (14,13-14)

⁴⁵ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 127-129

⁴⁶ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 262

⁴⁷ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς τὸ κατά Ιωάννην Εὐαγγέλιον*, Λόγος Τρίτος, PG 73, 441AB

⁴⁸ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εἰς τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια*, PG 123,313 123,300B. 557AB. 1289BC

⁴⁹ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος II*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Μάρκον (6,1-14)

⁵⁰ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τὸ κατά Ιωάννην Εὐαγγέλιον*, PG 59, 239-249

Του, πιθανό να σημαίνει ότι τα υψηλότερα και τα δυσκολότερα νοήματα θα πρέπει να διδάσκονται στους πνευματικά πιο ώριμους.⁵¹

Ανέβηκε στο όρος, για να μας διδάξει να αποσυρθούμε από την ταραχή και τη σύγχυση αυτού του κόσμου.⁵² Εκεί ανεβαίνει ο άνθρωπος που μέσα από την προσευχή αναζητά τον Θεό.⁵³ Είναι ο κατάλληλος τόπος για την πνευματική μας ενίσχυση. Ο Κύριος διανυκτερεύει και προσεύχεται εκεί, για να μας διδάξει ότι όποιος θέλει να πλησιάσει περισσότερο τον Θεό, θα πρέπει να αναζητεί τόπο απαλλαγμένο από κάθε όχληση και θόρυβο,⁵⁴ θα πρέπει να ζητάει έναν τόπο «καθαρόν θορύβου και ταραχής». Διότι η ερημιά είναι μέρος «επιτήδειον πρὸς φιλοσοφίαν».⁵⁵

Κι όπως γνωρίζουμε, συνήθιζε ο Κύριος να αποσύρεται συχνά σε ερημικές τοποθεσίες και σε βουνά. Έκανε σύντομα διαλείμματα από τις εντατικές και πολυσχιδείς δραστηριότητες Του. Ωστε να χωνέψουν, να συνειδητοποιήσουν οι άνθρωποι τις διδαχές Του και την σημασία των θαυμάτων Του. Για να δώσει το παράδειγμα στους μαθητές Του και σε εμάς όλους, πως είναι απαραίτητο όταν προσευχόμαστε να αποσυρόμαστε, να εισερχόμαστε στο «ταμείο» μας (Μτ 6,6), ώστε να παραμένουμε μόνοι με τον Θεό (Μτ 5,14).⁵⁶

⁵¹ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Αλκουίνος Υόρκης, Ερμηνεία στο κατά Ιωάννη (6,1-14)

⁵² Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 59, 239-249

⁵³ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος II*, Βέδας, Ερμηνεία στο Κατά Μάρκον (6,45-52)

⁵⁴ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*, PG 59, 239-249

⁵⁵ Ευθυμίου Ζυγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, 1236-1239

⁵⁶ Ν. Βελμίροβιτς, *Όμιλίες Δ' - Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

2. Ο χρόνος του θαύματος

α. Η ώρα ήδη παρήλθε

Η ώρα που συνέβη το θαύμα ήταν αργά το απόγευμα, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι ευαγγελικές διηγήσεις μας μιλούν για ένα δείπνο. Το δείπνο αποτελούσε το κύριο γεύμα της ημέρας για την ιουδαϊκή κοινότητα.⁵⁷ Απορροφημένος όπως ήταν ο Κύριος από την πνευματική φροντίδα για εκείνους στους οποίους απευθυνόταν, και καθώς ήταν όλοι τους προσηλωμένοι στην διδασκαλία Του, δεν αντιλήφθηκαν ότι η ώρα πέρασε.⁵⁸

Ο Ωριγένης επισημαίνει αλληγορικά, ότι η παρέλευση της ώρας αντιστοιχεί στο χρόνο παρέλευσης του Νόμου και της εποχής των προφητών. Με το θάνατο του Προδρόμου παρήλθε η εποχή εκείνη, που ο λαός του Ισραήλ ζώντας στην έρημο, ακολουθούσε το Νόμο και τους προφήτες,⁵⁹ καθώς ο άρτος του Ιησού αντικαθιστά και καταργεί τον Νόμο.

Ο τέταρτος ευαγγελιστής δεν αναφέρεται μόνο στον τόπο, καθορίζει και την ώρα, η οποία, όπως μας λέει, ήταν περασμένη.⁶⁰ Παρότι η ώρα ήταν περασμένη, τους μιλούσε Εκείνος που δεν υποτάσσεται στον χρόνο.⁶¹ Έθρεψε το πεινασμένο πλήθος στην δύση της ημέρας, όταν δύει ο Ήλιος της δικαιοσύνης.⁶² Θέλοντας να μας δείξει, πως καθώς πλησιάζει το τέλος του κόσμου, καθώς ο Ήλιος της δικαιοσύνης δύει για εμάς, χάρη σε Εκείνον θα μπορέσουμε να σωθούμε από την απώλεια προς την οποία μας οδηγεί η πνευματική πείνα, η πνευματική μας ένδεια.⁶³

β. Τρεις μέρες ακολουθούν τον Κύριο

Τα ιστορικά στοιχεία της διήγησης αναφέρουν ότι το πλήθος παρέμεινε νηστικό για τρεις ημέρες. Όταν είπε ο Κύριος: «για να μην αποκάμουν στον δρόμο» (Μκ 8,3 Μτ 15,32) εννοούσε ότι είχαν απομακρυνθεί πολύ από τον τόπο τους και τρόφιμα δεν τους απέμειναν. Διότι, ακόμη κι αν ήλθαν

⁵⁷ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 204-207

⁵⁸ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1951, (14,15-18)

⁵⁹ Ωριγένους, *Κατά Ματθαίον Εξηγητικών*, PG 13, 904BC

⁶⁰ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, Ομιλία ΜΘ', PG 58, 498

⁶¹ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*, PG 58, 495-532 ▪

Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, *ό.π.*

⁶² Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ιερώνυμος Στριδόννας, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (14,15-21)

⁶³ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος II*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Μάρκον (6,35-44)

έχοντας μαζί τους προμήθειες, σε τρεις μέρες τις είχαν ήδη καταναλώσει. Ήταν νηστικοί, αλλά δεν είχαν την τόλμη να Του ζητήσουν τροφή. Κι έκανε το θαύμα ο Κύριος, όχι την πρώτη ή τη δεύτερη, αλλά την τρίτη ημέρα, όταν καταναλώθηκαν όλα όσα είχαν φέρει μαζί τους, ώστε να δεχθούν με μεγαλύτερη προθυμία την τροφή που ο Κύριος τους παρείχε, αφού είχαν περιέλθει σε μεγάλη ανάγκη.⁶⁴ Τους άφησε για τρεις μέρες να τον ακολουθούν στην έρημο νηστικοί, ώστε να μη νομίσαι κανείς ότι το θαύμα, στο οποίο έγιναν μάρτυρες, αποτελεί προϊόν της φαντασίας τους.⁶⁵

Οι άνθρωποι γνώριζαν κι ένιωθαν πως η μέριμνα Του γι' αυτούς ήταν γνήσια, στοργική. Πίστεψαν σε Αυτόν. Γι' αυτό και τον ακολουθούσαν στην έρημο.⁶⁶ Απόδειξη της πίστης τους αποτελεί ότι Τον ακολούθησαν με τα πόδια, ότι άντεξαν την πείνα περιμένοντας Εκείνον. Τα πλήθη αφήνουν τις πόλεις τους, εγκαταλείπουν δηλαδή τα όσα γνώριζαν και τα όσα πίστευαν ως τότε, για να Τον ακολουθήσουν.⁶⁷ Διότι το γεγονός ότι έτρεξαν κοντά Του, ότι εγκατέλειψαν τα πάντα, ότι τον αναζήτησαν και τον βρήκαν, κι ότι παρέμειναν τρεις ημέρες μαζί του, αν και η πείνα τους πίεζε, αποδεικνύει την αληθινή τους πίστη. Γι' αυτό και αμέσως καρπώνονται την ανταμοιβή για την πίστη τους.⁶⁸

Η αναφορά εδώ στις τρεις μέρες μας θυμίζει τις τρεις μέρες όπου οι Ισραηλίτες παρέμειναν στους πρόποδες του όρους Σινά πριν τους δοθεί ο Νόμος, στην πρώτη τους Πεντηκοστή (Εξ. 19,16).⁶⁹ Ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής αποφαινεται ότι οι τρεις ημέρες που το πλήθος ακολουθούσε τον Ιησού συμβολίζουν τις τρεις δυνάμεις της ψυχής, οι οποίες παραμένουν κοντά στο Θείο λόγο της αρετής και της γνώσεως. Συμβολίζουν τους τρεις νόμους: τον γραπτό, τον φυσικό, και τον πνευματικό, δηλαδή αυτόν της χάριτος.⁷⁰ Το τριήμερο είναι ίσως ένας υπαινιγμός ότι η αποστολή των Εθνών λαμβάνει χώρα μετά το θάνατο και την τριήμερο ανάσταση του Κυρίου.⁷¹ Σύμφωνα με μια ακόμη ερμηνεία, το πλήθος που Τον ακολούθησε, και έμεινε τρεις μέρες μαζί Του, μας παραπέμπει σε εκείνους που πίστεψαν στην Αγία Τριάδα, στον Πατέρα, τον Υιό και το Άγιο Πνεύμα.⁷²

⁶⁴ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, Ομιλία ΜΘ', PG 58, 495-504 ▪ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1951, (15,32)

⁶⁵ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

⁶⁶ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, ό.π., PG 58, 495-532

⁶⁷ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ιερώνυμος Στριδώνας, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (14,13-14)

⁶⁸ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, ό.π., Ομιλία ΜΘ', PG 58, 495-504

⁶⁹ W. J. Harrington, *Mark*, (New Testament Message, 4), Dublin 1979

⁷⁰ Μαξίμου Ομολογητού, *Προς Θαλάσσιον τον Οσιότατον Πρεσβύτερον και Ηγούμενον περί Διαφόρων Απορών της Θείας Γραφής*, PG 90,392B

⁷¹ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 42

⁷² Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ιερώνυμος Στριδώνας, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (15,32-38)

Κατά τον Θεοφύλακτο, η τριήμερη παραμονή του πλήθους με τον Ιησού συμβολίζει την τριπλή κατάδυση του πιστού κατά το μυστήριο του Βαπτίσματος. Διότι ο Κύριος θέλει όλοι να απολαμβάνουν όσα Εκείνος μας χαρίζει, και ιδιαίτερα εκείνοι που έμειναν και «ενδύθηκαν» τον Χριστό, όπως οι βαπτισμένοι (Γαλ. 3,27). Το βάπτισμα λέγεται φώτισμα, το δε βάπτισμα τελείται με τριπλή κατάδυση. Γι' αυτό και όσοι ακολούθησαν τον Χριστό κι έμειναν τρεις ημέρες δίπλα Του, δεν διαφέρουν από τους φωτιζόμενους δια του βαπτίσματος.⁷³

γ. Εγγύς το Πάσχα

Στο κατά Ιωάννη 6,4 δίνεται ο χρονικός προσδιορισμός της διήγησης με τη φράση «ην δε εγγύς του Πάσχα», κάτι που στους συνοπτικούς αφήνεται μόνο να εννοηθεί. Οι συνοπτικοί ευαγγελιστές τοποθετούν το θαύμα χρονικά στην άνοιξη, πιθανόν στο Πάσχα, καθώς αναφέρουν ότι ήταν πράσινο το χορτάρι στη γη. Ο τέταρτος ευαγγελιστής είναι ο μόνος που συνδέει το θαύμα του χορτασμού με το Πάσχα. Ο Ιωάννης με τη φράση «εγγύς το Πάσχα» προσδιορίζει θεολογικά το κείμενο και τοποθετεί τη διήγηση στη θεολογική συνάφεια του θανάτου του Ιησού και της ίδρυσης της Ευχαριστίας.⁷⁴ Φαίνεται επίσης, ότι η αναφορά στην εγγύτητα του Πάσχα έγινε με σκοπό να μας προετοιμάσει για το λόγο του άρτου της ζωής (Ιω. 6,23-59) που ακολουθεί.⁷⁵

Η γιορτή του εβραϊκού Πάσχα ήταν από τις πιο μεγάλες εορτές του Εβραϊκού έτους. Οι Ιουδαίοι ανέμεναν ότι ο ερχομός του Μεσσία θα συνέπιπτε με τον εορτασμό του εβραϊκού Πάσχα, τη νύχτα εκείνη που εορτάζεται η ανάμνηση της Εξόδου από την Αίγυπτο.⁷⁶ Με την πληροφορία της εγγύτητας του Πάσχα, τα πλήθη βλέπουν στο θαύμα του χορτασμού το γεγονός της Εξόδου.⁷⁷ Η αναφορά στο ιουδαϊκό Πάσχα πιθανό να γίνεται σκόπιμα από τον Ιωάννη στο σημείο αυτό, για να τονιστεί η διάκριση ανάμεσα στον Μεσσία Χριστό και στον αναμενόμενο Μεσσία των Ιουδαϊκών προσδοκιών.⁷⁸ Ο Ιωάννης θέλει να τονίσει πόσο διαφορετικό είναι το Πάσχα των Ιουδαίων από το Πάσχα των χριστιανών, όπου ο αμνός που θυσιάζεται είναι ο ίδιος ο Χριστός.⁷⁹

Ο Ματθαίος και ο Μάρκος τοποθετούν το θαύμα του χορτασμού αμέσως μετά τον αποκεφαλισμό του Ιωάννη. Ο Ματθαίος μάλιστα γράφει ότι ο Κύριος όταν έμαθε για τον θάνατο του Βαπτιστή,

⁷³ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 123,313. 569AB

⁷⁴ C. K. Barrett, *The Gospel According to St John, An Introduction with Commentary and notes on the Greek Text*, London 1967, 228

⁷⁵ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 150

⁷⁶ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 23

⁷⁷ D. Carson, *The Gospel according to John*, Leicester - Grand Rapids, 1991, 268

⁷⁸ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 138

⁷⁹ D. Carson, *ό.π.*, 268

αποσύρθηκε σε έρημο τόπο, όπου Τον ακολούθησε το πλήθος (Μτ 14,13).⁸⁰ Από τις διηγήσεις των ευαγγελιστών, αντιλαμβανόμαστε ότι μεσολάβησε ένα έτος μεταξύ του αποκεφαλισμού του Προδρόμου και των Παθών του Κυρίου. Ο Πρόδρομος αποκεφαλίστηκε λίγο πριν τη γιορτή του εβραϊκού Πάσχα. Στην ίδια γιορτή, τον επόμενο χρόνο, σταυρώθηκε ο Χριστός. Συνεπώς, μπορούμε να πούμε ότι ο θάνατος του Βαπτιστή, προοιωνίζει τον σταυρικό θάνατο του Ιησού.⁸¹

⁸⁰ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Rabanus, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (14,15-21) ▪

Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Ιωάννην (6,1-14)

⁸¹ J. A. Grassi, “*Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives*”, Collegeville, 1991, 49, 54

3. Ο φιλεύσπλαχνος Θεός

α. Διδάσκει και θεραπεύει

Ο ευαγγελιστής Ιωάννης, περιγράφοντας το θαύμα του χορτασμού, αναφέρεται στα «σημεία», στα θαύματα ιάσεων που ποίησε ο Χριστός (Ιω. 6,2). Ήταν σε όλους γνωστά τα θαύματα του Ιησού, και ιδίως το θαύμα της θεραπείας του κωφαλάλου που είχε προηγηθεί (Μκ 7,35-36). Ο Μάρκος (8,2) μας πληροφορεί πως για τον λόγο αυτό, όχλος πολύς ακολουθούσε τον Ιησού. Ο Ματθαίος αναφέρεται στις θαυματουργικές ιάσεις, στους τετρακισχιλίους, ώστε το θαύμα που επρόκειτο να ακολουθήσει, να μείνει χαραγμένο για πάντα στην μνήμη τους, και να δοξάζουν όλοι τον Θεό (Μτ 15,30-31).

Ο Κύριος ξεκινά να κηρύττει και στην συνέχεια γιατρεύει όσους έχουν ανάγκη θεραπείας (Λκ 9,11). Βάζει μπροστά τους πρώτα το πιο ωφέλιμο, την διδασκαλία Του, την πνευματική τροφή. Κι έπειτα, τους δίνει τροφή απαραίτητη για το σώμα τους.⁸² Χορταίνει πρώτα την πνευματική πείνα των ανθρώπων και κατόπιν καλύπτει και τις υλικές τους ανάγκες.⁸³ Ανοίγει τον δρόμο της αλήθειας, διδάσκοντάς τους, και μετά αφαιρεί τους σωματικούς πόνους, θεραπεύοντας τους.⁸⁴

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι στο θαύμα του χορτασμού συμμετέχουν ενεργά όλες οι αισθήσεις. Η δωρεά του Κυρίου ικανοποιεί την όραση, καθώς ο σαρκωμένος Λόγος βρίσκεται τώρα μπροστά τους, ικανοποιεί την ακοή τους, στο άκουσμα των ρημάτων της διδασκαλίας Του, τους απαλλάσσει από τους αισθητούς πόνους του σώματος που θαυματουργικά ιάνθηκαν, ικανοποιεί την όσφρηση και τη γεύση τους με τη βρώση του άρτου που τους προσφέρει.⁸⁵

Στο κατά Μάρκον (6,34) ο Ιησούς ξεκινά να διδάσκει, στο κατά Ματθαίο (14,14 & 15,30-31) ο Ιησούς ξεκινά να θεραπεύει. Ο Ματθαίος που έχει ήδη αναφερθεί στην διδασκαλία του Ιησού στο κεφάλαιο 13, θέλει τώρα να επικεντρωθεί στα θαύματα Του. Αναφέρεται ο Ματθαίος στην διήγηση του, για τους αρρώστους που βρίσκονταν εκεί, ανάμεσα στο πλήθος, και περίμεναν από τον Ιησού να τους θεραπεύσει. Οι ασθενείς αυτοί, κατά μια ερμηνεία αντιπροσωπεύουν το χαμένο πλοίο του

⁸² Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, PG 123, 557AB-569AB

⁸³ Ευθυμίου Ζυγαβηνού, *Το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 129, 433

⁸⁴ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ανσέλμος, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίο (15,32-38) ▪ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος II*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Μάρκον (6,30-34)

⁸⁵ Σ. Δεσπότη, *Το νόημα της Ευχαριστίας ως του κατεξοχόν δώρου στο κατά Ιωάννη*, ΕΚΠΑ 2019

Ισραήλ, τους παρίες, που οι Ιουδαίοι τους θεωρούσαν ακάθαρτους και δεν τους άφηναν να λάβουν μέρος στη λατρεία στον Ναό και στην συναγωγή.⁸⁶

Κατά τον Θεοφύλακτο, οι θεραπείες των ασθενών συμβολίζουν το μυστήριο του βαπτίσματος. Ο Θεοφύλακτος συνδέει αλληγορικά τη διήγηση με τα δυο κορυφαία μυστήρια, τη Θεία Κοινωνία και την Βάπτιση. Ο Ιησούς, συγχωρεί τις αμαρτίες τους, θεραπεύει τις ασθένειες τους και έπειτα τους τρέφει. Διότι πρέπει πρώτα η αμαρτία να εξαλειφθεί και μετά η ψυχή να τραφεί. Το μυστήριο του Βαπτίσματος θεραπεύει την αμαρτία που είναι η ασθένεια της ψυχής. Κι έχει σαν φυσική συνέχεια την κοινωνία με τα άχραντα μυστήρια, καθώς ουδείς αβάπτιστος μεταλαμβάνει.⁸⁷

Κατά τον Κύριλλο Αλεξανδρείας, ο Κύριος με την πραγματοποίηση του θαύματος του χορτασμού, όχι μόνο ικανοποίησε τη βιολογική ανάγκη του ανθρώπου για τροφή, αλλά πολύ περισσότερο ικανοποίησε την ανάγκη της ανθρώπινης ψυχής, η οποία αναζητά τον Δημιουργό της. Ο Θεός, μέσα από τα θαύματά Του, επιτρέπει στον άνθρωπο να γευθεί από την άκτιστη χάρη Του.⁸⁸ Κι όσους θεράπευσε στο σώμα, τους ενδυνάμωσε το ίδιο και στην ψυχή,⁸⁹ διότι η ασθένεια της ψυχής καταδικάζει τον άνθρωπο στον θάνατο.⁹⁰

Προνοεί λοιπόν ο Κύριος, όχι μόνο να σώσει την ψυχή από τις θανατηφόρες ασθένειες των παθών και γενικά της αμαρτίας, αλλά και να θρέψει αυτήν σε ζωή αιώνια.⁹¹ Κι επειδή ως τότε τα θαύματα Του αφορούσαν μεμονωμένους ασθενείς, κάνει στην προκειμένη, στο θαύμα αυτό μια καθολική θαυματουργική ευεργεσία. Ώστε να μην παραμένουν οι άνθρωποι απλοί θεατές των θαυμάτων Του, αλλά να μπορέσουν και οι ίδιοι να απολαύσουν τις δωρεές Του.⁹²

β. Η ευσπλαχνία του Κυρίου

Το θαύμα του χορτασμού είναι εκδήλωση της άμετρης αγάπης και της ευσπλαχνίας του Κυρίου για τους ανθρώπους.⁹³ Ήταν μεγάλη η στοργή Του για εκείνους που Τον αναζήτησαν. Κι όσα έκανε ο Κύριος για αυτούς ήταν κάτι παραπάνω από ανταμοιβή για τον ζήλο τους και για όσα

⁸⁶ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 55

⁸⁷ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 123,300-313

⁸⁸ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εις τόν Ματθαίον*, PG 72, 365-475

⁸⁹ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Αλκουίνος Υόρκης, Ερμηνεία στο κατά Ιωάννη (6,1-14)

⁹⁰ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *ό.π.*, PG 72, 365-475

⁹¹ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1952, (9,14)

⁹² Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

⁹³ J. A. Grassi, *ό.π.*, 42 ▪

S. A. Johnson, *A Commentary on the Gospel according to St Marc*, London 1960, 24

υπέφεραν για Εκείνον.⁹⁴ Ο Ματθαίος και ο Μάρκος αναφέρονται στην ευσπλαχνία του Κυρίου για τον όγλο που για τρεις ημέρες παρέμεινε δίχως τροφή. Το στοιχείο που διαφοροποιεί τις διηγήσεις τους είναι το ρήμα «άπολύσω» που χρησιμοποιεί ο Μάρκος, έναντι του «οὐ θέλω ἀπολύσαι» του Ματθαίου, το οποίο εστιάζει και αποδίδει εναργέστερα τη βούληση του Κυρίου, αφού δείχνει την εσωτερική Του οδύνη στο γεγονός ότι όλοι παραμένουν ακόμη νηστικοί.⁹⁵

Ο Ιησούς είδε τον όγλο και τον «σπλαχνίσθη», όπως αναφέρει ο Μάρκος, διότι του θύμισαν οι άνθρωποι «πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα» (Μκ 6,34). Κι άρχισε στην συνέχεια να τους διδάσκει «πολλά», χωρίς ωστόσο να γίνεται αναλυτική περιγραφή από τον ευαγγελιστή για το περιεχόμενο της διδασκαλίας Του. Στον Ματθαίο, με αναφορά στο ρήμα «έσπλαχνίσθη», ο ευαγγελιστής εστιάζει στο κεντρικό συναίσθημα του Ιησού απέναντι στους ανθρώπους εκείνους που βρίσκονταν σε ανάγκη.⁹⁶

Η φράση «σπλαχνίζομαι» μας παραπέμπει στον Ιεζ. 34,2-8, όπου ο Θεός ξεκαθαρίζει τη θέληση Του να σώσει το πρόβατο από την πείνα παρέχοντας του αφθονία τροφής. Ο Ιησούς, ως υιός του Δαβίδ, δείχνει την ευσπλαχνία Του επιτελώντας θαύματα ίασης και δωρεάς τροφής (Α΄ Βασ. 9,27, 12,23 & 15,22).⁹⁷ Στο κατά Λουκά υπάρχει και η λέξη αποδεξάμενος (Λκ 9,11) που υποδηλώνει την πρόθυμη υποδοχή εκ μέρους του Κυρίου. Ανταποκρίνεται η λέξη αυτή στο «σπλαχνίστηκε», που χρησιμοποιούν οι άλλοι δύο συνοπτικοί.⁹⁸ Ωστόσο, στην ιωάννεια διήγηση λείπει παντελώς το συνοπτικό μοτίβο της ευσπλαχνίας του Ιησού. Γενικότερα, στο τέταρτο ευαγγέλιο, ο Ιησούς παρουσιάζεται ανεπηρέαστος από παροτρύνσεις και αντιδράσεις άλλων προσώπων, στηρίζεται αποκλειστικά στην κυρίαρχη θέληση Του, για την οποία τίποτα δεν είναι αδύνατο.⁹⁹

Υπάρχει μια πλήρης αντίθεση ανάμεσα στην εικόνα του δείπνου που παραθέτει ο φιλεύσπλαχνος Ιησούς στην έρημο, με το δείπνο που παραθέτει ο Ηρώδης, το οποίο τελικά καταλήγει στον αποκεφαλισμό του Ιωάννη του Βαπτιστή. Το δείπνο του Ηρώδη λαμβάνει χώρα σε ένα παλάτι όπου επικρατεί η χλιδή και η πολυτέλεια. Η έκλυτη ζωή του Ηρώδη, η πολυτέλεια μέσα στην οποία ζούσε, οδηγούν τελικά στην δολοφονία ενός αθώου. Σε πλήρη αντίθεση, βρίσκεται η εικόνα της ευσπλαχνίας του Ιησού ο οποίος με ταπεινοφροσύνη και αγάπη διδάσκει, θεραπεύει και τρέφει τον

⁹⁴ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

⁹⁵ Ι. Καραβιδόπουλου, *Απαρχαί Έκκλησιολογίας εις τό κατά Μάρκον Εύαγγέλιον*, ΕΕΘΣΑ, τ.17, Θεσ/νίκη 1972, 81-86

⁹⁶ Ι. Καραβιδόπουλου, ό.π. 81-86

⁹⁷ C. Warren, *Matthew and the Margins, A Sociopolitical and Religious Reading*, The Bible and liberation series, 2000, 327

⁹⁸ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1952, (9,14)

⁹⁹ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 129

λαό Του.¹⁰⁰

Ο όρος «εσπλαχνίσθη» μας θυμίζει τον παλαιοδιαθηκικό όρο «γογγυσμὸν», υπό την έννοια ότι ο Χριστός σπλαχνίσθηκε το πλήθος όπως αντίστοιχα, στην Παλαιά Διαθήκη, ο Θεός συμπόνεσε τους Ισραηλίτες βλέποντας τους να γογγύζουν επειδή πεινούσαν (Εξ. 16,11-12).¹⁰¹ Ο Κύριος, ο τρέφων όλη την Οικουμένη, δεν αφήνει τα πλάσματά Του να χαθούν. Ακόμη και στον έρημο τόπο, τρέφει και συντηρεί το ποίμνιο Του. Όπως πολλά χρόνια πριν, ο Θεός είχε διατάξει τους κόρακες να φέρνουν τροφή, πρωί και βράδυ, στον προφήτη Ηλία τον Θεσβίτη (Γ' Βασ. 17,1-6).¹⁰² Ο φιλόανθρωπος και φιλεύσπλαγχος Κύριος προσφέρει σε όλους τροφή.¹⁰³ Είναι θέλημα Του να μοιραστεί η τροφή σε όλους και να μην μείνει κανείς νηστικός.¹⁰⁴ Αυτός που τρέφει όσους μένουν πιστοί στις δυσκολίες, φρόντισε και όσους έμειναν μαζί Του στην έρημο.¹⁰⁵

Ο Ιησούς δεν θα διώξει ποτέ από κοντά Του όσους στερήθηκαν τα πάντα για να ακούσουν τη διδασκαλία Του. Όσοι με ζήλο Τον ακολουθούν και απαρνούνται τους εαυτούς τους, θα βρεθούν υπό την προστασία Του, και δεν πρόκειται να τους λείψει τίποτε.¹⁰⁶ Όσοι στρέφονται σε Εκείνον, μετανοώντας για τις αμαρτίες τους, ο Κύριος δεν θα τους αφήσει ποτέ νηστικούς.¹⁰⁷ Η ευσπλαχνία και η πρόνοια του Θεού φτάνει προς όλα τα έθνη, ως τις τέσσερεις γωνιές της γης.¹⁰⁸

Ο Ιησούς αποκαλύπτει την ανθρώπινη Του πλευρά, καθώς συμερίζεται τον ανθρώπινο κόπο και δίνει τροφή στο πλήθος. Η συμπόνια προς το πλήθος, είναι η ανθρώπινη Του φύση, είναι η αγάπη Του προς τον άνθρωπο. Πολλαπλασιάζει με θαυματουργό τρόπο τους άρτους και τους ιχθύες, κι εκεί φαίνεται η θεότητα Του.¹⁰⁹ Ωστόσο, λίγες είναι οι φορές που τα θαύματα του Κυρίου σχετίζονται άμεσα με την τροφή. Κι αυτό, ίσως για να μην δοθεί η εντύπωση στους πιστούς, ό,τι όσοι τον ακολουθούσαν το έκαναν μονάχα για την τροφή που τους παρείχε.¹¹⁰

Παρατηρούμε όμως και την ανησυχία των μαθητών για το πεινασμένο πλήθος. Γνώριζαν και οι ίδιοι, όπως και ο Κύριος τους, ότι οι άνθρωποι αυτοί πεινούσαν, και ότι η νύχτα ήταν κοντά.¹¹¹

¹⁰⁰ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 113

¹⁰¹ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 163-167

¹⁰² Μ. Χούλη, *Η αποστολικότητα της Εκκλησίας και ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων*, άρθρο από τον διαδικτυακό τόπο: www.oodegr.com, Ιούλιος 2012

¹⁰³ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

¹⁰⁴ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος II*, Αμβρόσιος Μεδιολάνων, Ερμηνεία στο κατά Μάρκον (8,1-9)

¹⁰⁵ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982), 206

¹⁰⁶ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1952, (9.14)

¹⁰⁷ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Remingus, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (15,32-38)

¹⁰⁸ B. Thiering, *"Breaking of Bread" and "Harvest" in Mark's Gospel*, NT 12 (1970) 1-12

¹⁰⁹ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Remingus, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (15,32-38)

¹¹⁰ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, PG 123, 557AB-569AB

¹¹¹ Ν. Βελμιρόβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

Για να θρέψει όμως ο Κύριος τα πλήθη, περιμένει πρώτα να Του το ζητήσουν. Τηρεί και εδώ την αρχή αυτή, όπως έκανε και σε άλλες περιπτώσεις κατά την επίγεια δράση Του. Περιμένει να του ζητηθεί. Κάνει θαύματα όταν και όποτε οι άνθρωποι με πίστη επικαλούνται το άγιο Όνομα Του. Θα θαυματουργήσει, όταν οι μαθητές έρθουν και τον παρακαλέσουν.¹¹² Ωστε στην συνέχεια, οι ίδιοι να ομολογήσουν τη δύναμη και τη δόξα Του.

γ. Ο καλός ποιμένας

Ο Ιησούς πολλές φορές περιγράφεται ως ο καλός ποιμένας που πρέπει να αναζητήσει τα πρόβατα στα οποία οι άπιστοι ποιμένες δεν έδωσαν τροφή. Στην επίγεια Του δράση παρέχει τροφή στους πεινασμένους και τρώει μαζί με τους αματωλούς, «για να αναζητήσει και να σώσει ότι ήταν διασπαρμένο και χαμένο» (Μτ 18,12-14 Λκ 15,3-7). Οι πεινασμένοι, οι φτωχοί κι οι κατατρεγμένοι είναι εκείνοι που θα κληρονομήσουν την Βασιλεία Του.¹¹³ Στον χορτασμό των πεντακισχίλιων, ο Μάρκος και ο Ματθαίος επισημαίνουν την αποστολή του Χριστού ως τον Ποιμένα της Εκκλησίας που συγκεντρώνει τα διασκορπισμένα πλήθη¹¹⁴ και δίνει στο λαό Του ένα νέο υπεράφθονο ψωμί, αρκετό για να χορτάσει ολόκληρο τον κόσμο.¹¹⁵

Ο Χριστός αναδεικνύεται ως ο Καλός Ποιμένας, ο οποίος μεριμνά για την ευημερία του ποιμνίου Του. Κι η ευημερία του πλήθους, εκφράζεται μέσα από την ικανοποίηση της βιολογικής τους ανάγκης για τροφή. Ο Ιησούς τους συμπόνεσε, διότι έμοιαζαν σαν πρόβατα που δεν είχαν ποιμένα. Αντίθετα, οι Φαρισαίοι παρομοιάζονται ως αρπακτικοί λύκοι, που δεν φρόντιζαν για την ευημερία του ποιμνίου τους, δεν τείζαν τα πρόβατα, αλλά τα κατασπάραζαν (Ιω. 10,12). Γι' αυτό τα πλήθη συγκεντρώνονται κοντά στον Χριστό, στον αληθινό Ποιμένα.¹¹⁶

Οι ηγέτες του Ισραήλ φρόντιζαν για τον εαυτό τους, για τις δικές τους ανάγκες, και όχι για το ποίμνιο τους. Δεν νοιάζονταν για τους φτωχούς και τους αδύναμους που υπήρχαν ανάμεσα τους.¹¹⁷ Στις πόλεις, οι συναγωγές ήταν γεμάτες από αυτόκλητους ποιμένες, οι οποίοι στην πραγματικότητα ήταν λύκοι με εμφάνιση προβάτων. Τα πλήθη γνωρίζουν πως ο Χριστός είναι ο μόνος καλός ποιμένας, πως η μέριμνά Του γι' αυτούς είναι γνήσια. Γι' αυτό και τον εμπιστεύονται, γι' αυτό και

¹¹² Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

¹¹³ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 179

¹¹⁴ R. Guelich, "Mark 1-8:26", 338-345 ▪

W.D. Davies & D.C. Allison, *Matthew 8-18*, 478-495

¹¹⁵ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 46

¹¹⁶ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, PG 123, 557AB-569AB

¹¹⁷ J. A. Grassi, ό.π., 21

τον ακολουθούν παντού.¹¹⁸

Στην Παλαιά Διαθήκη, ο Κύριος ποιμαίνει, συντηρεί και τρέφει τον λαό Του (Ψαλ. 22,1-3, πρβλ. Ιεζ. 34,14-15). Στον Ψαλμό 22 μάλιστα, γίνεται αναφορά στον καλό ποιμένα που οδηγεί τον λαό Του «εις τόπον χλόης» και «ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως» και «αποκαθιστά την ψυχή τους» (Ψαλ. 22,2-3). Οι εικόνες αυτές παραπέμπουν στον Μωυσή, όταν του μίλησε ο Θεός από τη φλεγόμενη βάτο και τον κάλεσε να γίνει ποιμένας του λαού Του. Μέσω αυτού, ο Θεός έδωσε ψωμί στον λαό Του στην έρημο. Ο Ψαλμός 22 αναφέρεται στη μετά τον Μωυσή διαδοχή στον ρόλο του Ποιμένα. Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων αναφέρεται στον Ιησού, ο οποίος λαμβάνει αυτόν ακριβώς τον ρόλο, ως ποιμένας που σπλαχνίζεται και φροντίζει το ποίμνιο Του.¹¹⁹

Η οδηγία που έδωσε ο Χριστός στον Πέτρο: «Βόσκει τα πρόβατα μου» (Ιω. 21,15-17), είναι η ίδια οδηγία που έδωσε ο Θεός στον Σαούλ και στον Δαβίδ. Οι Γραφές αναφέρουν ότι ο Δαβίδ θα είχε ως διάδοχο έναν βοσκό. Ο Θεός θα φρόντιζε για τα πρόβατά Του μέσω ενός μελλοντικού αρχηγού και ποιμένα, απογόνου του Δαβίδ (Ιεζ. 34,23). Η αναφορά στον Ιεζεκιήλ (34,5): «τα πρόβατά μου διασκορπίστηκαν επειδή δεν υπήρχαν βοσκοί», παρατίθεται και από τον Μάρκο (6,34) στην συνάφεια του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων.¹²⁰ Ο Ιησούς προεικονίζεται ως Ποιμένας και στον Μιχαία (5,1-3), όπου γίνεται αναφορά στον ηγεμόνα που θα γεννιόταν στη Βηθλεέμ και που θα έτρεφε ως βοσκός το κοπάδι του.¹²¹

Ο Ιησούς είναι ο Καλός Ποιμένας που εκπληρώνει το θέλημα του Πατρός να αναζητήσει τους χαμένους, τους αδύναμους, τους εγκαταλειμμένους. Η πρωτοβουλία Του αντανακλά την εικόνα του Θεού Πατρός ως Ποιμένα που αναζητά όλους όσους είναι διασκορπισμένοι (Ιεζ. 34,13), ακόμη κι εκείνους που βρίσκονται πολύ μακριά. Όπως ακριβώς ο Λόγος του Θεού, που απευθύνεται σε όλους, από όπου κι αν προέρχονται αυτοί (Ησ. 57,18-19).¹²²

Ο Ιησούς ως καλός ποιμένας, στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων αναζητά και χορταίνει το ποίμνιο Του, επιβραβεύοντάς τους για την πράξη τους να τον ακολουθήσουν. Δεν κάνει διακρίσεις, το ποίμνιο Του αποτελείται από όλες τις φυλές και όλες τις κοινωνικές τάξεις, «τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς» (Ησ. 57,19). Ο καλός ποιμένας φροντίζει για όλους.¹²³ Τροφοδοτεί τα πλήθη, δείχνοντας σε όλους την ευσπλαχνία και την δύναμη Του. Όσοι έφαγαν και χόρτασαν,

¹¹⁸ Ν. Βελμιρόβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

¹¹⁹ J. A. Grassi, *“Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives”*, Collegeville, 1991, 32-46

¹²⁰ J. A. Grassi, *ό.π.*, 59

¹²¹ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 19-21

¹²² Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 42

¹²³ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 180

αποδεχόμενοι την τροφή που τους παρείχε, πίστεψαν σε Εκείνον και Τον αποδέχθηκαν.¹²⁴ Ο χορτασμός του πλήθους, με αυτόν τον θαυμαστό τρόπο, παραπέμπει στον εσχατολογικό λαό του Θεού, για τον οποίο έρχεται ο Χριστός, ως ο αναμενόμενος Ποιμένας.¹²⁵ Στην συνάφεια του θαύματος του πολλαπλασιασμού, το βάδισμα του Κυρίου επί των υδάτων, καταδεικνύει τον ρόλο Του ως Ποιμένα ο οποίος περνά από τον απόλυτο κίνδυνο του θανάτου, ερχόμενος να προσφέρει τη σωτηρία και την αιώνια ζωή στο ποίμνιο Του.¹²⁶

¹²⁴ G. Feeley - Harnik, *The Lord's table, The meaning of food in Early Judaism and Christianity*, Washington and London, 1994, 76

¹²⁵ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 102

¹²⁶ J. A. Grassi, *Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives*, Collegeville, 1991, 49-50

4. Ο Ιησούς δοκιμάζει τους μαθητές Του

α. Ο ρόλος των μαθητών

Ιδιαίτερη αναφορά και θέση στην τέλεση του θαύματος έχουν οι μαθητές του Κυρίου. Στα συνοπτικά Ευαγγέλια, οι μαθητές παίρνουν την πρωτοβουλία να πλησιάσουν τον Ιησού και να Του υπενθυμίσουν ότι ο τόπος είναι έρημος και ότι δεν υπάρχει τροφή. Ο Κύριος διατάζει τους μαθητές να ταΐσουν το πλήθος. Εργάζεται μέσω των Δώδεκα, οι οποίοι από μόνοι τους δεν έχουν ούτε τα μέσα ούτε τη δύναμη για να αντιμετωπίσουν αυτό που έχει συμβεί.¹²⁷

Δίνοντας στους μαθητές Του έναν πιο ενεργό ρόλο στην ιστορία, αναβαθμίζει την εικόνα τους.¹²⁸ Κοινό τύπο αποτελούν τα λόγια του Ιησού: «Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν», μια αναφορά κοινή σε όλους τους συνοπτικούς (Μκ 6,37 Μτ 14,16 Λκ 9,13). Φαίνεται ότι δεν Τον απασχολεί τόσο η πηγή του φαγητού, καθώς αυτό που χρειάζεται είναι να εξασφαλίσουν οι μαθητές τροφή στους πεινασμένους.¹²⁹ Η προσταγή Του να δώσουν φαγητό, είναι δηλωτική της φιλοξενίας του Υιού του Θεού, που ενεργεί εκ μέρους του Πατρός.¹³⁰ Το πρόσταγμα του Ιησού, είναι ακόμη μια δοκιμασία των μαθητών στα πλαίσια του αποστολικού τους έργου.¹³¹

Αντίθετα προς τις παράλληλες συνοπτικές διηγήσεις, στο κατά Ιωάννη ο ίδιος ο Ιησούς θίγει πρώτος το θέμα της διατροφής του πλήθους και όχι οι μαθητές Του. Έχει την πλήρη κυριαρχία της κατάστασης. Ρωτάει τους μαθητές για να τους δοκιμάσει, καθώς ο Ίδιος ήξερε τι επρόκειτο να κάνει.¹³² Είναι γνωστό ότι τους ζήτησε, όταν ξεκίνησαν την αποστολή τους, να μην κουβαλούν πάνω τους ούτε τροφή, ούτε χρήματα (Μκ 6,8). Γνώριζε λοιπόν εξ αρχής ότι οι μαθητές Του δεν θα ήταν σε θέση από μόνοι τους να φροντίσουν το πλήθος.¹³³ Με τον τρόπο αυτό, τους θέτει αντιμετώπους με την αδυναμία τους να δώσουν λύση στην τρέχουσα κατάσταση. Για να δράσει στη συνέχεια ο Ίδιος, ώστε να τους δείξει την δύναμη Του. Να τους δείξει ότι οι ενέργειες Του δεν

¹²⁷ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982), 210

¹²⁸ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 113

¹²⁹ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1951, (6,37) ▪

Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1951, (14,16)

¹³⁰ S. A. Johnson, *A Commentary on the Gospel according to St Marc*, London 1960, 24

¹³¹ P. Anderson, *The Christology of the Fourth Gospel, Unity and disunity in the Light of John 6*, Pennsylvania, 1997, 173

¹³² Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 129

¹³³ M. Hooker, *The gospel according to Mark*, London 1991, 166

περιορίζονται από οποιεσδήποτε αντικειμενικές συνθήκες δυσκολίας, φανερώνοντας με τον τρόπο αυτό την ουράνια δόξα Του.¹³⁴

Η συνοπτική παράδοση αναφέρει ως πιθανή δυνατότητα λύσεως της εν λόγω δυσκολίας, είτε διά της απολύσεως των όχλων, για να αναζητήσουν τροφή στα κοντινά χωριά, είτε διά της αγοράς των απαραίτητων προμηθειών από τους ίδιους τους μαθητές. Ωστόσο, βλέπουμε ότι ο τέταρτος ευαγγελιστής αποσιωπά τις δυνατότητες αυτές, για να καταστήσει το θαύμα του Κυρίου ακόμη πιο εντυπωσιακό, λόγω των απόλυτα αντίξωων συνθηκών. Ο Ιησούς αναλαμβάνει πρωτοβουλία για τη λύση του προβλήματος της τροφοδοσίας του πλήθους, αφού είναι πλέον σαφές, όπως γίνεται αντιληπτό κι από τις παρατηρήσεις των μαθητών, πως υπό τις παρούσες συνθήκες δεν διαφαίνεται αντικειμενικά καμία λύση.¹³⁵

Σε όλες τις διηγήσεις βλέπουμε ότι οι μαθητές έχουν έναν ενεργό ρόλο, είτε σαν διανομείς των άρτων, είτε σαν συλλέκτες των περισσευμάτων. Γίνονται μάρτυρες του θαύματος, μαζί με το πλήθος που συνοδεύει τον Ιησού. Αυτό δείχνει ότι ο Ιησούς επεδίωκε να τους δώσει ένα ιδιαίτερο μήνυμα.¹³⁶ Ο ιερός Χρυσόστομος ερμηνεύει την πράξη του Ιησού να επιτρέψει τους μαθητές να μοιράσουν τροφή στον όχλο, ως την πρόθεση Του να προβάλει την τιμητική τους θέση, αλλά συγχρόνως και να τους βοηθήσει να μη διαγράψουν αυτό το τόσο σπουδαίο θαύμα, ποτέ από τη μνήμη τους.¹³⁷ Διά του ακολουθούντος θαύματος, οι μαθητές θα δουν για πολλοστή φορά τη δόξα του Κυρίου, αλλά το θαύμα θα μπορέσουν να το κατανοήσουν μόνο μετά την Ανάσταση και την Πνευματοδοσία.¹³⁸

Στις διηγήσεις του θαύματος του χορτασμού, παρατηρείται μια αντίφαση. Στην περίπτωση των τετρακισχιλίων, φαίνεται ότι είναι αδύνατο να βρουν από κάπου φαγητό. Τονίζεται εδώ η αδυναμία των μαθητών να ικανοποιήσουν την πείνα των ανθρώπων. Κάτι που μπορεί να γίνει μονάχα με τη δύναμη και τη χάρη του Κυρίου. Ενώ στην περίπτωση των πεντακισχιλίων φαίνεται ότι δεν τους ήταν αδύνατο να πάνε να αγοράσουν φαγητό. Γίνεται σαφές ωστόσο, ότι ο Ιησούς θέλει να ταΐσει τους ανθρώπους όχι με το είδος της τροφής που μπορούν να πάνε οι ίδιοι και να αγοράσουν. Δεν επιθυμεί απλά και μόνο να ικανοποιήσει την σωματική τους πείνα.¹³⁹ Η τροφή που θα τους

¹³⁴ Ευθυμίου Ζυγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129,1237 ▪

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 59,240

¹³⁵ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 130-132

¹³⁶ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 162

¹³⁷ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 499

¹³⁸ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 131

¹³⁹ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982), 212

προσφέρει ο Κύριος δεν είναι η φθαρτή τροφή αυτού του κόσμου, γι' αυτό και δεν αγοράζεται κι ούτε πωλείται.¹⁴⁰

β. Η άγνοια, η πνευματική ατέλεια των μαθητών

Στις διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων οι μαθητές τηρούν μια επιφυλακτική στάση, διότι αδυνατούν να κατανοήσουν το θαύμα. Στον χορτασμό των τετρακισχιλίων, οι μαθητές είναι επιφυλακτικοί για το αν η ποσότητα της τροφής που διαθέτουν θα είναι επαρκής για τον χορτασμό του πλήθους. Παρά το γεγονός, ότι είχαν γίνει πρωτότερα αυτόπτες μάρτυρες ενός παρόμοιου θαυμαστού γεγονότος, στο θαύμα των πεντακισχιλίων.¹⁴¹ Κι ενώ στον Μάρκο, οι μαθητές δείχνουν να μην καταλαβαίνουν τα περισσότερα από όσα συμβαίνουν, στον Ματθαίο φαίνεται ότι οι μαθητές συμμετέχουν ενεργά, λειτουργώντας σαν συνεργοί του Ιησού.¹⁴² Ο Κύριος, αφήνοντας να περάσουν τρεις ημέρες πριν κάνει οτιδήποτε, κατά κάποιο τρόπο τους προκαλεί τώρα να γίνουν συνεργοί Του, στο θαύμα αυτό που επρόκειτο να συμβεί.¹⁴³

Ο σκεπτικισμός, που βλέπουμε ότι επικρατεί ανάμεσα στους μαθητές, είναι μια κατάσταση που σπάνια συναντάμε σε διηγήσεις των θαυμάτων του Ιησού.¹⁴⁴ Αναφορές στην άγνοια των μαθητών συναντούμε ωστόσο και σε άλλα σημεία των ευαγγελίων. Είναι αξιοσημείωτο, ότι όσες φορές χρησιμοποιεί ο Ιωάννης στο ευαγγέλιο του, τη φράση «ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ Πάσχα» (Ιω. 2,13 6,4 11,55), υπάρχει πάντοτε και μια αναφορά στην άγνοια των μαθητών.¹⁴⁵

Και παρότι είχε ήδη θεραπεύσει εκεί πολλούς ασθενείς, ωστόσο οι μαθητές δεν υποψιάζονταν ότι ήταν έτοιμος να επιτελέσει ακόμη ένα θαύμα.¹⁴⁶ Εμφανίζονται πνευματικά τόσο ατελείς που δεν μπορούσαν να αντιληφθούν τι επρόκειτο στη συνέχεια ο Κύριος τους να κάνει. Νόμιζαν ότι σκόπευε τελικά να τους δώσει εντολή να θρέψουν οι ίδιοι το πλήθος.¹⁴⁷ Εγκλωβισμένοι στα στενά όρια της ανθρώπινης λογικής, δεν μπορούσαν να διανοηθούν πώς θα μπορούσαν να χορτάσουν τα πλήθη με τόσα λίγα τρόφιμα.¹⁴⁸ Είναι φανερό, ότι οι μαθητές δεν έχουν συνειδητοποιήσει τη νέα

¹⁴⁰ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος III*, Αμβρόσιος Μεδιολάνων, Ερμηνεία στο κατά Λουκάν (9,10-17)

¹⁴¹ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 182

¹⁴² Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 112

¹⁴³ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

¹⁴⁴ G. Thiessen, *The Miracle Stories of the Early, Christian Tradition*, F. McDonagh, Edinburgh-Philadelphia, PAJ 1983, 56

¹⁴⁵ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 139

¹⁴⁶ Ωργένους, *Κατά Ματθαίον Εξηγητικών*, PG 13,904CD

¹⁴⁷ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*

¹⁴⁸ Σ. Θεολόγου, "Κυριακή Η' Ματθαίου: "Έφαγον πάντες και εχορτάσθησαν'", έκδοση Ιεράς Μητρόπολης Εδέσσης, Πέλλης και Αλμωπίας, ως δημοσιεύτηκε στον διαδικτυακό τόπο www.elpedia.gr

εν Χριστώ πραγματικότητα. Υπερτονίζουν την ανάγκη της υλικής τροφής έναντι της πνευματικής τροφής. Γι' αυτό και προτείνουν την απόλυση του πλήθους. Δείχνουν, δηλαδή, να ξεχνούν ότι ο Κύριος έχει τη δύναμη να θαυματοουργήσει.¹⁴⁹

Ο Κύριλλος Αλεξανδρείας δικαιολογεί την φράση: «ἀπόλυσον τοὺς ὄχλους» (Μτ 14,15 Λκ 9,12) λαμβάνοντας υπόψη πόση αγάπη είχαν οι μαθητές για το πλήθος, αλλά και την υποψία ότι εδώ πρόκειται για μια μορφή ποιμαντικής φροντίδας, που εκφράζει την ευθύνη που αναλαμβάνουν οι μαθητές για την διαποίμανση της οικουμένης. Είναι γεγονός ότι οι μαθητές, μετά από προτροπή του Κυρίου, ανέλαβαν την ευθύνη του «κῆδεσθαι λαών». ¹⁵⁰ ¹⁵¹ Κι η αρχική δυσπιστία τους, μετατράπηκε σε μαρτυρία υπέρ του Χριστού.¹⁵²

γ. Ο Φίλιππος και ο Ανδρέας

Στις ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος γίνεται φανερό ότι οι μαθητές, παρά την εγγύτητα και την ιδιαίτερη σχέση τους με τον Κύριο, δεν μπορούν ακόμη να κατανοήσουν τον δάσκαλο τους.¹⁵³ Δεν είναι τυχαίο ότι στη παρούσα συνάφεια επιλέγονται ο Φίλιππος και ο Ανδρέας ως εκπρόσωποι των υπολοίπων μαθητών, καθώς οι δύο αυτοί παρουσιάζονται, στο πρώτο κεφάλαιο του κατά Ιωάννη, να κάνουν χριστολογικές ομολογίες (Ιω. 1,41-45).¹⁵⁴

Στη ιωάννεια διήγηση πρωταγωνιστεί ο Φίλιππος, ίσως επειδή εκείνος είχε μεγαλύτερη ανάγκη να κατανοήσει το θαύμα και να διδαχθεί από αυτό.¹⁵⁵ Η δοκιμασία του Φιλίππου, φαίνεται να είναι μια πλήρης τυπολογία της δοκιμασίας του λαού του Ισραήλ στην έρημο.¹⁵⁶ Κάποιοι βλέπουν το γεγονός σαν μια αναφορά της δοκιμασίας στην Γένεση.¹⁵⁷ Ο Ιησούς, ρώτησε τον Φίλιππο για να τον δοκιμάσει. Ρωτάει τον Φίλιππο πειράζων αυτόν, παρότι γνώριζε τι επρόκειτο εκείνος να Του αποκριθεί.¹⁵⁸

Όπως ρώτησε τον Φίλιππο: «από που θα πάρουμε τόσους άρτους», το ίδιο είχε ρωτήσει ο Θεός τον Μωυσή (Εξ. 4,2). Ποια ωστόσο η σημασία της λέξεως πειράζων; Ο Θεός στην Παλαιά Διαθήκη

¹⁴⁹ Ωριγένους, *Κατά Ματθαίον Εξηγητικών*, PG 13,904CD

¹⁵⁰ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εξήγησις Υπομνηματική στο Ματθαίο*, PG 72,417A

¹⁵¹ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εξήγησις στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, PG 72,644D

¹⁵² Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Λόγος Τρίτος, PG 73, 448

¹⁵³ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *ό.π.*, PG 73, 448

¹⁵⁴ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 131, 168

¹⁵⁵ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Ομιλία MB', PG 59, 240

¹⁵⁶ C. T. Ruddick, *Feeding and Sacrifice; the Old Testament Background of the Fourth Gospel*, ExpTim 79, 1967/8,340

¹⁵⁷ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 165

¹⁵⁸ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*, Ομιλία MB', PG 59, 239-244

επείραζεν τον Αβραάμ (Γεν. 22,1-2). Κι αυτό είναι κάτι που έχει λεχθεί σύμφωνα με τα ανθρώπινα δεδομένα. Διότι ο Πατήρ που ερευνά τις καρδίες των ανθρώπων γνωρίζει τα πάντα. Γνωρίζει τι ακριβώς έχουμε ανάγκη, πριν καν Του το ζητήσουμε (Μτ 6,8). Η ερώτηση προς τον Φίλιππο δεν ήταν από άγνοια ή από αδυναμία ανταπόκρισης σε μία δύσκολη κατάσταση, αλλά υποδηλώνει την γνώση. Διότι γνώριζε ο Ιησούς εκ των προτέρων τι ακριβώς επρόκειτο να συμβεί.¹⁵⁹

Στην ερώτηση του Ιησού, ο Φίλιππος απαντά πως άρτοι διακοσίων δηναρίων δε θα αρκούσαν ούτε για να πάρει ο καθένας από ένα μικρό κομμάτι. Καταγόταν από τα μέρη εκείνα ο Φίλιππος, και θα ήταν ίσως σε θέση να τους πληροφορήσει για το που θα μπορούσαν να εύρουν τροφή. Ήταν ωστόσο πεπεισμένος πως με τα χρήματα που διέθεταν θα ήταν αδύνατη η τροφοδοσία ολόκληρου του πλήθους (Ιω. 6,7).¹⁶⁰ Στο σημείο αυτό, είναι εμφανής η κορύφωση της ιωάννειας διηγήσεως, σε σχέση με την αντίστοιχη συνοπτική παράδοση, σύμφωνα με την οποία διακόσια δηνάρια πιθανόν να έφταναν για τον χορτασμό όσων βρίσκονταν εκεί (Μκ 6,37).¹⁶¹

Γιατί ερωτά τον Φίλιππο; Διότι γνώριζε ποιοι από τους μαθητές του είχαν ανάγκη διδασκαλίας. Ήταν ερευνητικός και φιλομαθής ο Φίλιππος, αλλά δεν είχε την απαιτούμενη οξύτητα για την κατανόηση των Θείων ενεργειών. Άλλωστε είναι ο Φίλιππος αυτός που αργότερα θα πει «δείξε μας τον Πατέρα και μας είναι αρκετό αυτό» (Ιω. 14,8).¹⁶² Δημιούργησε στον Φίλιππο την απορία, για να διατηρηθεί καλύτερα στην μνήμη του το θαύμα που επρόκειτο να γίνει. Διότι ο Θεός δοκιμάζει τον άνθρωπο με δύο τρόπους, είτε για να ελέγξει την αδυναμία του, όπως τώρα στην περίπτωση του Φιλίππου, είτε για να αναδείξει την ανδρεία του, όπως στην περίπτωση του Αβραάμ. Και βλέπει την αδυναμία της διανοίας του Φιλίππου ο οποίος αδυνατούσε να διανοηθεί τι επρόκειτο να συμβεί, καθώς αδυνατούσε να καταλάβει τη δύναμη του Κυρίου.¹⁶³

Η υπεραφθονία της δωρεάς του Ιησού, στο θαύμα το οποίο θα επιτελέσει, έρχεται σε αντίθεση με την αδυναμία του Φιλίππου να βρει λύση στο πρόβλημα του χορτασμού του πλήθους.¹⁶⁴ Με την ερώτηση Του οδηγεί τον Φίλιππο στην ακριβή επίγνωση και κατανόηση του θαύματος. Τον αναγκάζει να ομολογήσει την μεγάλη έλλειψη, ώστε να κατανοήσει καλύτερα το μέγεθος του θαύματος που θα ακολουθήσει. Κι επειδή τα παράδοξα και αναπάντεχα γεγονότα μας κάνουν να ξεχνούμε τα περιστατικά που έχουν προηγηθεί, δέσμευσε τον Φίλιππο με την παρούσα ομολογία,

¹⁵⁹ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Ομιλία ΜΒ', PG 59, 239-244

¹⁶⁰ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, ό.π. Ομιλία ΜΒ', PG 59, 239-244

¹⁶¹ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 130

¹⁶² Ιωάννου του Χρυσοστόμου, ό.π.

¹⁶³ Ευθυμίου Ζυγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, 1236-1239

¹⁶⁴ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Λόγος Τρίτος, ό.π.

ώστε όταν αργότερα θα έβλεπε με έκπληξη τα όσα επρόκειτο να συμβούν, να μην ξεχάσει αυτό που μόλις παραδέχθηκε.¹⁶⁵

Δεν ήταν μονάχα ο Φίλιππος και ο Ανδρέας, αλλά κι οι υπόλοιποι μαθητές, που παρά την εγγύτητα τους με τον Ιησού, αδυνατούσαν να κατανοήσουν τον δάσκαλο τους.¹⁶⁶ Ο Ανδρέας, αν και βρισκόταν σε ψηλότερη πνευματικότητα από τον Φίλιππο, δεν έφτασε ωστόσο πνευματικά στο τέλειο. Παρότι, ως πρωτόκλητος των αποστόλων, ζούσε πολύ καιρό μαζί με τον Κύριο, δεν είχε ακόμη εδραιωθεί στην πίστη. Το πόσο μεγάλη ήταν η αδυναμία του, το δείχνει εξάλλου όταν ρωτά: «τι είναι αυτά τα λίγα για τον τόσον πολύ κόσμος;» (Ιω. 6,9).¹⁶⁷

Με την παρατήρηση του αυτή ο Ανδρέας υπογραμμίζει το αδιέξοδο της κατάστασης, αλλά συγχρόνως και την παντελή έλλειψη κατανοήσεως για το ποιος είναι και πώς μπορεί να ενεργήσει ο Ιησούς.¹⁶⁸ Πίστευε κι αυτός, όπως και οι υπόλοιποι μαθητές, ότι από τα λίγα προκύπτουν λίγα, και ότι μόνο από τα πολλά μπορούν να προκύψουν πολλά. Για τον παντοδύναμο Κύριο όμως, είναι εξίσου εύκολο τόσο από τα πολλά, όσο και από τα λίγα να πηγάζει άφθονο το ψωμί.¹⁶⁹

δ. Οι απόστολοι ως συνεχιστές του έργου Του

Η περιττή, εκ πρώτης όψεως, σημείωση του τέταρτου ευαγγελιστή ότι ο Ανδρέας ήταν αδελφός του Σίμωνος Πέτρου, κάτι που ήδη γνωρίζει ο αναγνώστης (Ιω. 1,40-41), μας παραπέμπει στη χριστολογική ομολογία του Πέτρου (Ιω. 6,68-9). Με την ομολογία του ο Πέτρος εκφράζει την πίστη όλων των μαθητών στο πρόσωπο του Ιησού. Ο ενδεχόμενος υπαινιγμός στην ομολογία του Πέτρου γίνεται στο σημείο αυτό, για να δηλωθεί ότι, παρά την έλλειψη πίστεως και κατανοήσεως που επιδεικνύουν, οι μαθητές είναι εκείνοι που πρώτοι είδαν τη δόξα του Ιησού και θα είναι οι πρώτοι που θα τον δουν μετά την Ανάσταση.¹⁷⁰

Ο Ιησούς προσκαλεί τους ανθρώπους να τον ακολουθήσουν, μέσω της συμβολικής διανομής του άρτου. Είπε ο Κύριος: «Αυτός που έρχεται σε μένα δεν θα πεινάσει, και αυτός που πιστεύει σε εμένα δεν θα διψάσει ποτέ» (Ιω. 6,35). Μετά την Ανάσταση Του, οι μαθητές θα πρέπει να συνεχίσουν το έργο Του, ιδίως όσον αφορά τον ρόλο Του ως ποιμένα και χορηγό της τροφής στο

¹⁶⁵ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Ομιλία ΜΒ', ΡΓ 59, 239-244

¹⁶⁶ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Λόγος Τρίτος, ΡΓ 73, 448

¹⁶⁷ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 131

¹⁶⁸ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*

¹⁶⁹ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*, Ομιλία ΜΒ', ΡΓ 59, 239-244

¹⁷⁰ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 131-132

ποίμνιο Του. Οι ευαγγελικές αφηγήσεις του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, φανερώνουν τον συνεχιζόμενο αυτό ρόλο του Ιησού, μέσω του νέου άρτου που οι μαθητές καλούνται να χορηγήσουν στο πλήθος.¹⁷¹

Ο νέος αυτός ρόλος τους γίνεται εμφανής στο σημείο ακριβώς όπου ο Ιησούς, σύμφωνα με τις ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος, δίνει τον άρτο στους μαθητές και οι μαθητές τον μοιράζουν στο πλήθος. Είναι μια πράξη που συμβολίζει ότι η διανομή του άρτου θα πρέπει να συνεχιστεί στην Εκκλησία μέσω των αποστόλων. Ο Ιησούς αναθέτει στους Δώδεκα να δώσουν τροφή στους πεινασμένους. Το έργο τους θα είναι η συνέχεια του έργου Του.¹⁷²

Οι μαθητές, ως οι αποστολικοί διάδοχοι του Χριστού, γίνονται ένα με τον Κύριο τους στη δύναμη, με την εξουσία που τους έχει παραχωρηθεί. Αποστολή όσων επιλέχθηκαν από τον Χριστό δεν ήταν μόνο να κηρύττουν τον λόγο Του, αλλά και να τρέφουν τους πιστούς, τόσο με την φυσική, όσο και με την πνευματική τροφή. Μπορεί από μόνοι τους οι απόστολοι να μην έχουν τη δύναμη, αλλά ο Κύριος, ο οποίος εργάζεται μέσω αυτών, φροντίζει ώστε να συνεχιστεί από αυτούς το έργο Του.

173

¹⁷¹ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 49-50

¹⁷² J. A. Grassi, ό.π.

¹⁷³ A. M. Denis, *La section des pains selon s. Marc (6,30-8,26), Une théologie de l' Eucharistie*, StudEv (TU, 102), 4 (1968), 171-179

5. Το πλήθος, ο ρόλος και η σημασία του

α. Άνδρες μετά γυναικών και παιδιών

Για να γίνει αντιληπτό το τεράστιο μέγεθος του πλήθους που είχε συγκεντρωθεί, αξίζει να λάβουμε υπόψη μας ότι πόλεις όπως η Καπερναούμ ή η Βησθαιδά εκτιμάται ότι είχαν την εποχή εκείνη πληθυσμό 2.000 - 3.000 κατοίκων.¹⁷⁴

Η κοινή με τη συνοπτική παράδοση πληροφορία, ότι οι παρευρισκόμενοι άνδρες ανέρχονταν σε αρκετές χιλιάδες, χωρίς να συνυπολογίζονται τα γυναικόπαιδα, παρατίθεται ακριβώς πριν από την πραγματοποίηση του θαύματος, πιθανόν για να τονιστεί ακόμη περισσότερο το μέγεθος του.¹⁷⁵ Η ιδιαίτερη αναφορά του Ματθαίου στις γυναίκες και στα παιδιά, δίνει μια εκκλησιολογική διάσταση στο θαύμα.¹⁷⁶ Η αναφορά στην παρουσία γυναικών και παιδιών αποτελεί έπαινο για τους παρευρισκόμενους, για το ότι παρέμειναν όλοι δίπλα Του μαζί με τις γυναίκες τους και τα παιδιά τους. Κι επειδή όλοι τους οικογενειακώς παραβρέθηκαν στην τράπεζα του Κυρίου, οικογενειακώς απόλαυσαν την ευεργεσία Του.¹⁷⁷ Ο Ωριγένης ωστόσο προβληματίζεται για το αν όντως υπήρχαν εκεί γυναίκες και παιδιά, ή αν τελικά παρόντες ήταν μόνο οι άνδρες.¹⁷⁸

Η μη απαρίθμηση των γυναικών και των παιδιών στις ευαγγελικές αφηγήσεις μας παραπέμπει στην απογραφή των Ισραηλιτών που έκανε ο Μωυσής στην έρημο του Σινά, κατά το Αριθμ. 1,2-3. Με εντολή που έλαβε από τον Θεό, κατέγραψε μόνο τους άνδρες, από είκοσι ετών και πάνω, χωρίς καμία αναφορά στις γυναίκες, θέλοντας να δείξει ότι ο αντρικός χαρακτήρας είναι ιδιαίτερα τιμητικός στα μάτια του Θεού.¹⁷⁹ Ο Μάρκος είναι ξεκάθαρος στο θέμα της παρουσίας μόνο των ανδρών, θέλοντας ίσως να ταυτίσει το κείμενο με τα ελληνορωμαϊκά συμπόσια, που απαγόρευαν τη συμμετοχή των γυναικών. Ο Ματθαίος αναφέρεται στην παρουσία γυναικών και παιδιών, τοποθετώντας το γεύμα πιο κοντά στις Ιουδαϊκές γιορτές, όπου συμμετείχε όλη η οικογένεια.¹⁸⁰

Ο Κύριλλος Αλεξανδρείας ερμηνεύει την αναφερόμενη παρουσία των ανδρών, ως ένδειξη δύναμης και ισχύος σωματικής όσο και πνευματικής. Θεωρεί ότι η ιδιαίτερη αναφορά στους άνδρες, τόσο

¹⁷⁴ E. Lohmeyer, *Das Evangelium des Markus* (MeyK 2), Göttingen, 1962

¹⁷⁵ X. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 133

¹⁷⁶ S. M. Crosby, *House of disciples, Church, Economics and Justice in Matthew*, New York, 1988, 114-115

¹⁷⁷ Ευθυμίου Ζυγαβηνού, *Το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 129, 433

¹⁷⁸ Ωριγένους, *Κατά Ματθαίον Εξηγητικών*, PG 13, 909

¹⁷⁹ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 59, 239-249

¹⁸⁰ Z. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 204

από τους συνοπτικούς όσο και από τον Ιωάννη, οφείλεται στην επικρατούσα άποψη ότι το αρσενικό φύλο είναι εκλεκτό για τον Θεό, και ότι την υπεροχή την έχει γενικότερα το αρσενικό φύλο.¹⁸¹ Ο Θεοφύλακτος πιστεύει ότι οι γυναίκες και τα παιδιά εκπροσωπούν το νηπιώδες και το άνανδρο φρόνημα.¹⁸² Κατά τον Ωριγένη, τα παιδιά, λόγω της μικρής τους ηλικίας, εκπροσωπούν το σάρκινο κόσμο, οι γυναίκες την αγνότητα και την παρθενία, και οι άνδρες τον πνευματικό κόσμο.¹⁸³

Στο θαύμα των πεντακισχιλίων, οι πέντε χιλιάδες άντρες, σύμφωνα με τον ιερό Αυγουστίνo, υποδηλώνουν τους ανθρώπους που διέπονται από τα πέντε βιβλία του Νόμου.¹⁸⁴ Κατά τον Θεοφύλακτο, ο αριθμός πέντε δεν είναι τυχαίος. Πέντε είναι οι πληγές του Ιησού στον Σταυρό, πέντε είναι και οι αισθήσεις του ανθρώπου.¹⁸⁵ Υπάρχουν πέντε χιλιάδες άτομα, που είναι τα σαρκικά υποκείμενα στις πέντε αισθήσεις. Κι επειδή οι άνθρωποι έχουν πέντε εξωτερικές αισθήσεις, οι πέντε χιλιάδες που ακολούθησαν τον Κύριο συμβολίζουν όσους εξακολουθούν να ζουν σαρκικά υποκείμενοι στις αισθήσεις τους.¹⁸⁶ Κατά μια άλλη άποψη, ο αριθμός των πέντε χιλιάδων μπορεί να ταυτιστεί με το πλήθος των πρώτων χριστιανών προσήλυτων, οι οποίοι σύμφωνα με τις Πράξεις 4,4 έφτασαν τους πέντε χιλιάδες άνδρες.¹⁸⁷

Στο θαύμα των τετρακισχιλίων, η αναφορά στους τέσσερις χιλιάδες δηλώνει έναν υπαινιγμό για τα τέσσερα Ευαγγέλια και για την πνευματική τροφή που λαμβάνουμε από αυτά. Είναι μια υπόμνηση, ότι το μήνυμα του ευαγγελίου θα φτάσει ως τις τέσσερις άκρες της γης.¹⁸⁸ Με τον αριθμό τέσσερα, εννοούνται και οι τέσσερις εποχές του χρόνου, διότι το θαύμα αυτό μας αφορά όλους, σε όλες τις εποχές και σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης.¹⁸⁹ Ο αριθμός των τεσσάρων χιλιάδων δηλώνει το πλήθος των πιστών που προέρχονται από τα τέσσερα τέταρτα της γης.¹⁹⁰ Ο χορτασμός των τετρακισχιλίων αναφέρεται στην ευσπλαχνία του Ιησού προς όλα τα έθνη. Διότι η ευσπλαχνία και η αγάπη του Χριστού, φτάνει ως τις τέσσερις γωνιές της οικουμένης,¹⁹¹ κι αγκαλιάζει ολόκληρο τον κόσμο.

¹⁸¹ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον, Λόγος Τρίτος*, PG 73,417 453C

¹⁸² Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 123, 300

¹⁸³ Ωριγένους, *Κατά Ματθαίον Εξηγητικών*, PG 13, 909

¹⁸⁴ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Επιστολή 130, Κήρυγμα 80 εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*

¹⁸⁵ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *ό.π.*, PG 123, 300

¹⁸⁶ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ανσέλμος, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (6,32-38) ▪

Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος III*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Λουκάν (9,10-17)

¹⁸⁷ J. A. Grassi, *Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives*, Collegeville, 1991, 37

¹⁸⁸ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ιερώνυμος Στριδώνος, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (6,32-38)

¹⁸⁹ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος II*, Ψευδο-Ιερώνυμος, Ερμηνεία στο κατά Μάρκο (8,1-9)

¹⁹⁰ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ιλάριος Πικταυίου Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (6,32-38)

¹⁹¹ B. Thiering, *"Breaking of Bread" and "Harvest" in Mark's Gospel*", NT 12 (1970) 1-12

Σύμφωνα με τον Θεοφύλακτο, ο αριθμός των τεσσάρων χιλιάδων συμβολίζει όσους έχουν τις τέσσερις πνευματικές αρετές.¹⁹² Είναι οι αρετές με τις οποίες οι χορτασθέντες οχυρώνονται πνευματικά, με εγκράτεια, σύνεση, σθένος και δικαιοσύνη. Εκ των οποίων, σύνεση είναι η γνώση όσων πρέπει να αναζητηθούν και όσων θα πρέπει να αποφευχθούν. Εγκράτεια είναι ο περιορισμός της επιθυμίας από όλα εκείνα που δίνουν μάταια ευχαρίστηση στον κόσμο. Σθένος είναι η δύναμη ενάντια στους πόνους της ζωής. Δικαιοσύνη είναι η αλήθεια που περιέχεται στην αγάπη του Θεού και του πλησίον μας.¹⁹³ Έκανε ο Ιησούς το θαύμα σε εκείνους που τον αναζητούσαν στην έρημο. Δεν το έκανε στους νωθούς και στους αδιάφορους, σε όσους βρίσκονταν στις πόλεις, σε κάποια αγορά, σε κάποια συναγωγή, ή σε κάποιο υψηλό κοσμικό αξίωμα.¹⁹⁴

Γεγονός είναι ωστόσο, ότι οι άνθρωποι που τον ακολουθούν, αν και αποζητούν τη διδασκαλία Του, προσελκύονται περισσότερο από τα θαύματα Του. Πράγμα το οποίο είναι γνώρισμα διανοίας στερούμενης πνευματικότητας.¹⁹⁵ Τα θαύματα προσβλέπουν στην μεταστροφή προς την πίστη (Α΄ Κορ. 14,22). Έδωσε ο Χριστός θαύματα στους Ιουδαίους διότι λόγω της ανωριμότητας και της ολιγοπιστίας τους απαιτούσαν να δουν ένα θαύμα για να πιστέψουν.¹⁹⁶

Ο όχλος που αναζητεί στο πρόσωπο του Ιησού την κάλυψη των εφήμερων βιοτικών του αναγκών, πεινά χωρίς όμως να το γνωρίζει, για την αιώνια ζωή, που μόνο ο Κύριος μπορεί να προσφέρει. Κι έπειτα, είναι απορίας άξιο, γιατί δεν Τον πλησίασε κάποιος από το πλήθος για να μιλήσει εξ ονόματος όλων των άλλων; Γιατί δεν πλησίασε κανείς να διαμαρτυρηθεί ότι είναι όλοι τους νηστικοί; Διότι τον σέβονταν υπερβολικά, στέκονταν με μεγάλο δέος απέναντί Του. Ήταν ο πόθος τους να βρίσκονται συνεχώς κοντά Του, ήταν ο ζήλος και η αγάπη τους για Εκείνον που τους έκανε αγόγγυστα να τον ακολουθούν.¹⁹⁷

β. Το παιδί που παρέδωσε τρόφιμα στους μαθητές

Στο κατά Ιωάννη, ένα νεαρό παλικάρι προσφέρει στους μαθητές τα πέντε κριθαρένια ψωμιά και τα δύο ψάρια που είχε μαζί του. Η λέξη «παιδάριο» δεν συναντάται πουθενά αλλού στην Καινή Διαθήκη, ο Ιωάννης είναι ο μόνος που αναφέρεται στο παιδάριο, καθώς και στο ότι ήταν κριθίνα τα πέντε ψωμιά (Ιω. 6,9).¹⁹⁸ Η λέξη παιδάριο που χρησιμοποιείται στην διήγηση, ταυτίζεται με

¹⁹² Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, PG 123, 557AB-569AB

¹⁹³ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ανσέλμος, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (6,32-38)

¹⁹⁴ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος III*, Αμβρόσιος Μεδιολάνων, Ερμηνεία στο κατά Λουκάν (9,10-17)

¹⁹⁵ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 59, 239-249

¹⁹⁶ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Ομιλία Α' εις την Αγίαν Πεντηκοστήν*, 4, ΕΠΕ, 36, 315-317

¹⁹⁷ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

¹⁹⁸ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 143

την αντίστοιχη της διήγησης στο Δ΄ Βασ. 4,38-41. Η αναφορά στο παιδάριο παραπέμπει ενδεχομένως στο παλαιοδιαθηκικό αυτό θαύμα, καθότι ως «παιδάριο» αναφέρεται και ο υπηρέτης του Ελισαίου Γιεζί.¹⁹⁹ Η λεκτική ομοιότητα της απορίας του Ανδρέα (Ιω. 6,9) και του Γιεζί με αφορμή τη δυσκολία εύρεσης τροφής, τονίζει το κοινό παλαιοδιαθηκικό υπόβαθρο αυτών των διηγήσεων.²⁰⁰ Επιπλέον, αντικατοπτρίζεται η συνήθεια που επικράτησε στις πρώτες χριστιανικές κοινότητες, νεαρά παιδιά να προσκομίζουν την τροφή για το ευχαριστιακό δείπνο. Γεγονός που φανερώνει, σύμφωνα με την Α΄ Ιω. 2,14-18, ότι οι νέοι ανέκαθεν είχαν εξέχουσα θέση και ρόλο στην κοινότητα των πρώτων χριστιανών.²⁰¹

Το ότι βρέθηκαν στα χέρια τους πέντε ψωμιά, υποδηλώνει ότι υπήρξε η προθυμία από κάποιον από το πλήθος να θέσει σε κοινή χρήση, να μοιραστεί μαζί τους ότι είχε. Το νεαρό αγόρι συμβολίζει την πίστη που πρέπει να έχουμε μπροστά σε κάθε παρόμοια περίπτωση.²⁰² Τα τρόφιμα που κουβαλούσε, ενώσω τα είχε φυλαγμένα, δεν ήταν παρά ένα βάρος για εκείνον. Όταν όμως αποφάσισε να τα μοιραστεί, αυτά απέκτησαν αξία, έγιναν πολύτιμα υλικά, που χρησιμοποίησε ο Κύριος για να επιτελέσει το θαύμα Του.²⁰³

Από την πρωτοβουλία αυτού του νέου θα πρέπει να παραδειγματιστούν οι χριστιανοί. Το ότι κάποιος μοιράστηκε αυτά που είχε, είναι ένα γεγονός που όπως είδαμε προηγήθηκε του θαύματος του Κυρίου. Φαίνεται από εδώ, ότι ο Ιησούς ανέμενε αυτή την πρωτοβουλία για να προχωρήσει. Διδασκόμαστε εδώ, πως κι αν ακόμη έχουμε λίγα, καλό είναι να μην διστάζουμε να δίδουμε στους έχοντες ανάγκη.²⁰⁴ Ο Κύριος ασφαλώς και είχε την δύναμη να θαυματοουργήσει, ακόμη κι αν δεν είχε εμφανιστεί αυτός ο νεανίας. Ήθελε όμως να μας διδάξει πως με την προσφορά μας, όσο μικρή αν είναι αυτή, γινόμαστε κι εμείς «συνεργοί» στην φιλάνθρωπη δράση Του, συμμετέχουμε έμπρακτα στο έργο Του. Όπως στο θαύμα του χορτασμού, το ίδιο και σήμερα, ο Κύριος μας κατευθύνει με τα ίδια αυτά λόγια: «δώτε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν».²⁰⁵

¹⁹⁹ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 132

²⁰⁰ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 164

²⁰¹ Σ. Δεσπότη, *Το νόημα της Ευχαριστίας ως του κατεξοχήν δώρου στο κατά Ιωάννην*, ΕΚΠΑ 2019

²⁰² J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 35

²⁰³ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Ομιλίες εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 24,5

²⁰⁴ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 499

²⁰⁵ J. A. Grassi, *ό.π.*, 35-49

6. Ο άρτος, ο συμβολισμός και η σημασία του

Ο άρτος του Κυρίου είναι το κυρίαρχο στοιχείο σε όλες τις ευαγγελικές διηγήσεις. Αποτελεί σύμβολο της πληρότητας της ζωής την οποία προσφέρει ο Ιησούς.²⁰⁶ Ο άρτος στην Παλαιά και στην Καινή Διαθήκη θεωρείται ως η πιο κατάλληλη και θρεπτική τροφή, απαραίτητη για την επιβίωση του ανθρώπου. Άρτος δεν σημαίνει μόνο ψωμί αλλά γενικότερα συμβολίζει την τροφή του ανθρώπου. Η λέξη «άρτος» συναντάται 151 φορές στην Παλαιά Διαθήκη, στη μετάφραση των Εβδομήκοντα,²⁰⁷ ενώ εμφανίζεται και 97 φορές στην Καινή Διαθήκη.²⁰⁸

Ο άρτος ήταν η κύρια και βασική τροφή για την πλειοψηφία του εβραϊκού λαού. Σύμφωνα με την ιουδαϊκή παράδοση, θα μπορούσε να ζυμωθεί από διάφορα είδη σπόρων όπως σιτάρι, σίκαλη, βρόμη και κριθάρι.²⁰⁹ Ο άρτος ως ένα σημαντικό είδος τροφής της εβραϊκής παράδοσης σχετίζεται επίσης και με την παράδοση της Εξόδου, με τον θαυμαστό τρόπο της ρίψης του μάννα από τον ουρανό.²¹⁰

Στις ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος, ο Ιωάννης διαφοροποιείται από τους συνοπτικούς και προσθέτει την πληροφορία ότι οι άρτοι ήταν κρίθινοι (Ιω. 6,9).²¹¹ Η ιδιαιτερότητα αυτή της ιωάννειας διήγησης μας παραπέμπει στον πολλαπλασιασμό των κρίθινων άρτων από τον Ελισαίο (Δ' Βασ. 4,42-44), όπου με είκοσι ψωμιά χορταίνουν εκατό άνδρες, οι οποίοι μάλιστα αφήνουν και περισσεύματα. Όπως και στις διηγήσεις του Ηλία στο Γ' Βασ. 17,7-16 και του Ελισσαίου Δ' Βασ. 4,1-7, στα τρόφιμα που ευλογήθηκαν και πολλαπλασιάστηκαν θαυματουργικά.²¹²

Σύμφωνα με τους ιστορικούς, οι κρίθινοι άρτοι ήταν τροφή για τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα του εβραϊκού λαού. Η αναφορά στο κατά Ιωάννη ότι οι άρτοι ήταν κρίθινοι, σκοπό έχει να μας διδάξει να αποφεύγουμε τον εγωισμό της πολυτέλειας. Μας διδάσκει ότι πρέπει να μας αρκούν και να μας ικανοποιούν οι απλές τροφές. Διότι, όπως γράφει κι ο ιερός Χρυσόστομος, η λαιμαργία και η πλεονεξία είναι ανθρώπινες αδυναμίες που γεννούν την κάθε είδους αρρώστια.²¹³

²⁰⁶ L. Schenke, *Die wunderbare Brotvermehrung*. Würzburg 1983, 135-151

²⁰⁷ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 141

²⁰⁸ Δ. Μπακλαγή αρχιμ., *Η γλωρίδα της Καινής Διαθήκης*, Διπλωματική Εργασία, Α.Π.Θ. Θεσ/νίκη 2011, 110

²⁰⁹ R. Werblowsky, "Bread", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, New York 1997, 140

²¹⁰ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 206

²¹¹ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 132

²¹² Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Ομιλία MB', PG 59, 241-242

²¹³ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις τον Άγιον Ματθαίον τον Ευαγγελιστήν*, PG 58,497

Ο άρτος είναι προϊόν που προέρχεται από τη φύση. Η ιδιαίτερη σημασία και ο συμβολισμός του ως δωρεά Κυρίου, έγκειται στο γεγονός ότι είναι προϊόν που ζυμώνεται με τον «ιδρώτα» του ανθρώπου. Έγκειται στο ότι ο άνθρωπος έχει ήδη «καταδικαστεί» με ιδρώτα και με κόπο να τρώει το ψωμί του (Γεν. 3,19).²¹⁴ Είναι καρπός της γης και της ανθρώπινης εργασίας. Η ίδια η γη όμως δεν καρποφορεί όταν δεν δεχτεί από άνωθεν τον ήλιο και τη βροχή. Συνεπώς, για να γετούμε το ψωμί, απαραίτητη είναι η συνέργεια της ανθρώπινης δύναμης και των δυνάμεων της φύσης. Στα δημιουργήματα του Θεού, ο άνθρωπος μετέχει και συνεργεί, χάρη στο αυτεξούσιο που ο Θεός του έχει παραχωρήσει.²¹⁵

Στα ιερά Ευαγγέλια ο άρτος λαμβάνει ένα νέο νόημα, ως η πηγή τροφής για ολόκληρο τον κόσμο, τόσο σωματικά όσο και πνευματικά. Ο άρτος δεν είναι μονάχα τροφή δύναμης και επιβίωσης, αλλά τροφή αγάπης και διακονίας προς τον πλησίον.²¹⁶ Αυτός είναι ο ευχαριστιακός άρτος του Κυρίου, τον οποίο προσφέρει ο Θεός στον άνθρωπο. Είναι ο άρτος, που δια της Ευχαριστίας τρέφει, αναζωογονεί και ενώνει όλους τους χριστιανούς.²¹⁷

Ο άρτος που παρέχει ο Κύριος, είναι ένας «νέος» άρτος, ένα υπερ-άφθονο ψωμί, επαρκές για όλο τον κόσμο, που χορηγείται σε αφθονία για να μπορέσουν να το μοιραστούν όλοι.²¹⁸ Όποιος γευθεί από αυτόν δεν θα ξαναπεινάσει ποτέ. Ο άρτος αυτός ζωοποιεί την υλική υπόσταση του ανθρώπου και μεταβάλλει καθετί φθαρτό σε πνευματικό. Όποιος κοινωνεί από αυτόν, μεταβαίνει από τον «πνευματικό θάνατο» στην εν Χριστώ ζωή και στην κοινωνία του Θεού.²¹⁹

Σε αυτό που αποκαλούμε «άρτο» περιέχεται το μυστήριο του Πάθους. Ο άρτος προϋποθέτει ότι ο σπόρος, ο κόκκος του σίτου, θάφτηκε στη γη και «πέθανε». Μετά από αυτό, μεγάλωσε το νέο στάχυ. Ο επίγειος, ο φυσικός άρτος μπορεί να γίνει φορέας της παρουσίας του Χριστού, επειδή φέρει ο ίδιος το μυστήριο του Πάθους και ενώνει μέσα του θάνατο και Ανάσταση. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο άρτος αποτέλεσε αφετηρία του θανάτου και της αναστάσεως, καθώς στην βρώση του αποτυπώνεται η ελπίδα για ζωή, η οποία πηγάζει από το θάνατο.²²⁰

Ο Ιησούς στο κέντρο της δράσης Του στον κόσμο, παρουσιάζεται ως ο άρτος της αιώνιας ζωής. Ο άρτος ο αληθινός που κατεβαίνει από τον ουρανό για να προσφέρει την σωτηρία και την αιώνια

²¹⁴ Σ. Δεσπότη, *Το νόημα της Ευχαριστίας ως του κατεξοχήν δώρου στο κατά Ιωάννη*, ΕΚΠΑ 2019

²¹⁵ Γ. Ράτσιγκερ, *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, Τόμοι 1-2, μετάφρ. Σ. Δεσπότης, Εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα 2007

²¹⁶ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 80, 102

²¹⁷ D. Senior, *The Eucharist in Mark: Mission, Reconciliation, Hope*, Biblical Theology Bulletin, 12 (1982), 69

²¹⁸ J. A. Grassi, *ό.π.*, 42-44

²¹⁹ Χ. Μούσιαρη, *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2015, 34

²²⁰ Γ. Ράτσιγκερ, *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, *ό.π.*

ζωή.²²¹ Είναι ο ευχαριστιακός άρτος, που προσφέρει την αιωνιότητα σε εκείνους που τον γεύονται. Η συγκεκριμένη τροφή λειτουργεί ως αγαθό που υπηρετεί τις ανάγκες του παρόντος κόσμου και συγχρόνως εκφράζει την αιώνια εσχατολογική τροφή της κοινωνίας του «νέου» κόσμου.²²²

Λίγο πριν από τον θάνατο Του, ο Κύριος ονόμασε τον άρτο Σώμα Του. Ο Χριστός έδωσε το σώμα Του στους ανθρώπους για να τραφούν. Στο θαύμα των πεντακισχιλίων, το Σώμα του Κυρίου υποδηλώνεται με το πλήθος των άρτων. Οι πέντε άρτοι συμβολίζουν αλληγορικά τις ανθρώπινες αισθήσεις, και οι πέντε αισθήσεις αντιπροσωπεύουν ολόκληρο το σώμα.²²³ Το θαύμα του χορτασμού είναι ένα δείπνο στο οποίο μπορεί να αντιπαρατεθεί ο επίγειος άρτος που πρόσφερε ο Χριστός, με τον επουράνιο άρτο (Ιω. 6,22-34) ο οποίος είναι το ίδιο το Σώμα Του.²²⁴

Λίγο πριν ξεκινήσει την δημόσια δράση Του, ο Ιησούς αρνήθηκε να υποκύψει στον πειρασμό να μετατρέψει τις πέτρες σε άρτους. Διότι ο άνθρωπος δε ζει μόνο από το ψωμί, αλλά από κάθε λόγο που εκπορεύεται από το στόμα του Θεού. Ο Λόγος του Θεού είναι το πνευματικό ψωμί που τρέφει και ζωοποιεί τον άνθρωπο.²²⁵

α. Οι πέντε άρτοι

Αλληγορικά ερμηνεύει ο Ωριγένης τους κρίθινους άρτους: «τους μεν κριθίνους τοις αλογοτέροις τους δε πυρίνους τοις λογικοίς».²²⁶ Οι πέντε άρτοι υπαινίσσονται τις πέντε αισθήσεις, αλλά οι πέντε άρτοι συμβολίζουν και τους «αισθητούς των Γραφών λόγους», συμβολίζουν την Πεντάτευχο του Μωυσή.²²⁷ Ο Κύριλλος Αλεξανδρείας παραλληλίζει κι εκείνος τους πέντε άρτους με την Πεντάτευχο. Όπως γράφει, οι πέντε άρτοι είναι το «πενταμερές του πανσόφου Μωυσέως βιβλίου, τουτέστι σύμπας ο νόμος».²²⁸

Ομοίως κατά τον Θεοφύλακτο, οι πέντε άρτοι είναι η Πεντάτευχος του Μωυσή. Πέντε είναι οι μωσαϊκοί λόγοι, πέντε καθώς είναι τα του Μωυσέως βιβλία. Ενώ τα δώδεκα κοφίνια είναι όλα όσα οι άνθρωποι δεν μπορούν να κατανοήσουν με τις αισθήσεις τους. Από τους πέντε άρτους τρέφονται οι πέντε μας αισθήσεις, όπως τρέφονται δηλαδή οι πεντακισχιλίοι.²²⁹ Κι αν ο αριθμός πέντε

²²¹ Γ. Ράτσιγκερ, *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, Τόμοι 1-2, μετάφρ. Σ. Δεσπότης, Εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα 2007

²²² Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 224

²²³ Ν. Βελμίροβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

²²⁴ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 44

²²⁵ Γ. Ράτσιγκερ, *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, ό.π.

²²⁶ Ωριγένους, *Όμιλία εις τον Ιερεμία*, PG 13,573B

²²⁷ Ωριγένους, *Κατά Ματθαίον Εξηγητικών*, PG13,905

²²⁸ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον, Λόγος Τρίτος*, PG 73, 456

²²⁹ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, PG 123, 557AB, 569AB

αναφέρεται στις αισθήσεις, ο αριθμός χίλια συμβολίζει την τελειότητα, διότι ο χορτασμός των πεντακισχιλίων έγινε κατά τρόπο τέλειο.²³⁰

Κατά τον Αυγουστίνου, οι πέντε άρτοι είναι τα πέντε βιβλία του Μωυσή που όταν ξεδιπλώνονται μπροστά μας, όταν δηλαδή αναλύονται, μπορούμε πολλά μέσα από αυτά να κατανοήσουμε. Κι όπως τα μυστήρια του Νόμου κατανοούνται καλύτερα όταν ξεδιπλώνονται και αναλύονται, έτσι και τα ψωμιά αυτά, όταν έσπασαν, όταν έγινε δηλαδή η κλάση τους από τον Κύριο, αυξήθηκαν και μπόρεσαν από αυτά όλοι να χορτάσουν.²³¹

Τα κριθίνα ψωμιά που αναφέρονται στο κατά Ιωάννη, δηλώνουν τον Μωσαϊκό Νόμο. Το κριθάρι που ήταν η τροφή των δούλων και των κοπαδιών, αντιπαραβάλλεται με το γεγονός ότι ο παλιός Νόμος δόθηκε στους δούλους και στα κοπάδια, δηλαδή στους σαρκικούς.²³² Ο Νόμος δόθηκε στους ανθρώπους οι οποίοι βρίσκονταν υπό την κυριαρχία των πέντε αισθήσεων, καθώς δεν είχαν απελευθερωθεί από το φλοιό της σαρκικής τους ύπαρξης.²³³ Ο παλιός Νόμος είναι το κριθάρι, σε σύγκριση με τα Ευαγγέλια που είναι το σιτάρι. Όπως στο κριθάρι, ο σπόρος του κρύβεται κάτω από το άχυρο, ομοίως κάτω από το πέπλο των μυστηρίων του Νόμου είναι κρυμμένος ο ίδιος ο Χριστός.²³⁴

Κατά τον Κλήμη τον Αλεξανδρέα, τα δύο αυτά στοιχεία διατροφής, το σιτάρι και το κριθάρι, υπαινίσσονται την προπαιδεία των Ελλήνων και των Ιουδαίων, για να δεχθούν τη νέα πίστη. Το κριθάρι ωριμάζει νωρίτερα από το σιτάρι. Κι αφού το κριθάρι είναι πιο πρώιμο, η διατροφή τους με αυτό σημαίνει το πρώτο στάδιο, δηλαδή την προετοιμασία για την οριστική διατροφή τους με την πνευματική τροφή, τον σταρένιο άρτο του Θεού, που είναι ο ίδιος ο Χριστός.²³⁵

β. Οι επτά άρτοι

Στην διήγηση του χορτασμού των τετρακισχιλίων οι άρτοι είναι επτά. Ο αριθμός επτά συμβολίζει την παγκοσμιότητα του γεγονότος.²³⁶ Οι τετρακισχιλίοι είναι αυτοί που έχουν τις τέσσερις αρετές πλήρως, γι' αυτό και τρέφονται από τους επτά άρτους, από τους πιο πνευματικούς και τους

²³⁰ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Ιωάννη (6,1-14)

²³¹ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Επιστολή 130, Κήρυγμα 80 εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*

²³² Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea*, ό.π.

²³³ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Κήρυγμα 61 εις το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*

²³⁴ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Επιστολή 130, Κήρυγμα 80*, ό.π.

²³⁵ Κλήμεντος Αλεξανδρείας, *Στρωματέων των εις Οκτώ, Λόγος Έκτος*, PG 9, 316A

²³⁶ J. Kodell, *The Eucharist in the New Testament*, Collegeville Minnesota 1991

τελειότερους λόγους.²³⁷ Ο αριθμός επτά είναι επίσης έμμεση αναφορά προς τους επτά διακόνους που φρόντιζαν για τις ανάγκες των πρώτων χριστιανών.²³⁸ ²³⁹ Ο αριθμός επτά συμβολίζει τα επτά χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος. Θεωρείται σύμβολο των πνευματικών χαρισμάτων που δίνει ο Θεός στον άνθρωπο.²⁴⁰ Οι επτά άρτοι είναι τα δώρα και η χάρη του Πνεύματος. Τα δε θραύσματα, τα υπολείμματα των άρτων, είναι η μυστική κατανόηση της πρώτης εβδομάδας, των επτά ημερών της Δημιουργίας.²⁴¹ Με τον αριθμό επτά συμβολίζεται η ζωή και η αιωνιότητα. Ας μην ξεχνάμε, σύμφωνα με το βιβλίο της Γένεσης, η ζωή τελειοποιείται σε επτά ημέρες.²⁴²

²³⁷ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 123,313

²³⁸ W. Grundmann, *Das Evangelium nach Markus* (THKNT, 2), Berlin, 1980, 284

²³⁹ B. Thiering, "Breaking of Bread" and "Harvest" in Mark's Gospel", NT 12 (1970), 12

²⁴⁰ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, ό.π., PG 123,313

²⁴¹ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ανσέλμος, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίο (15,32-38) ▪

Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος II*, Ψευδο-Ιερώνυμος, Ερμηνεία στο κατά Μάρκο (8,1-9)

²⁴² Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, ό.π., PG 123,313

7. Οι ιχθύες, ο συμβολισμός και η σημασία τους

Στις ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος του χορτασμού γίνεται ιδιαίτερη αναφορά και στους ιχθύες. Εξάλλου, το ψωμί και το ψάρι ήταν τα κύρια είδη διατροφής στον εβραϊκό κόσμο, ιδίως για τους φτωχούς. Στην διήγηση των τετρακισχλίων χρησιμοποιείται το υποκοριστικό ιχθύδια, αντίθετα με τον όρο ιχθύες που συναντούμε στο θαύμα των πεντακισχλίων. Ίσως με τον χαρακτηρισμό «ολίγα ιχθύδια» (Μτ 15,34) οι συγγραφείς των ευαγγελίων να ήθελαν να επισημάνουν ότι ήταν τόσο μικρά τα ψάρια που είχαν στην διάθεση τους, που θα ήταν αδύνατο να χορτάσει κανείς με αυτά.²⁴³

Ο Ματθαίος θέλοντας ίσως να συντομεύσει την διήγηση, περιορίζεται στα ουσιώδη, χωρίς να γράφει λεπτομέρειες για την ύπαρξη ψαριών, αναφορές που διασώθηκαν μόνο από τον Μάρκο και τον Ιωάννη.²⁴⁴ Στο κατά Μάρκον, η θέση και η σημασία του ψαριού είναι πολύ πιο εμφανής από ότι στα υπόλοιπα Ευαγγέλια. Αξιοσημείωτο ωστόσο είναι ότι ενώ η ερώτηση του Ιησού στο Μκ 6,38 αφορά τους άρτους, στην απάντηση τους οι μαθητές αναφέρονται τόσο στους άρτους όσο και στους ιχθύες.²⁴⁵ Στο κατά Ιωάννη γίνεται αναφορά στα «οψάρια», λέξη που χρησιμοποιήθηκε μόνο από τον τέταρτο ευαγγελιστή, η οποία πιθανόν να προέρχεται από το «όψος» που σημαίνει μαγειρεμένη τροφή.²⁴⁶

Η λέξη ιχθύς στην συνοπτική παράδοση κατανοείται ως ο πιο θεολογικός ίσως όρος του πρώιμου χριστιανισμού.²⁴⁷ Στο θαύμα του χορτασμού, η αναφορά στους ιχθύες θα μπορούσε να ερμηνευθεί με υπόβαθρο τη βιβλική παράδοση, και ιδιαίτερα το χορτασμό του Ισραήλ από τον Θεό με μάννα και ορτύκια (Εξ.14 Αριθ. 11,31-33 Ψαλ.104,40). Στους Αριθμούς 11,22 όταν όλοι παραπονιούνται ότι δεν έχουν παρά μόνο το μάννα να τρώνε, ο Μωυσής ερωτά τον Θεό: «Θα μαζευτούν όλα τα ψάρια της θάλασσας για να τους αρκούν;». Η εικόνα του ιχθύ συνδέθηκε με όσους ακολουθούσαν τον Ιησού, με την εικόνα Του ως Μεσσία και ως εσχατολογικού προφήτη, ο οποίος αναμένεται να είναι παρών στην ουράνια τράπεζα της Βασιλείας.²⁴⁸

²⁴³ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1951, (15,34-38)

²⁴⁴ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1951, (6,30-45)

²⁴⁵ B. Van Iersel, "Die wunderbare Speisung und das Abendmahl in der Synoptischen Tradition (Mk VI 35-44, VIII 1-20)", NTS 7, (1964), 172-173

²⁴⁶ C. K. Barrett, *The Gospel According to St John, An Introduction with Commentary and notes on the Greek Text*, London 1967, 229

²⁴⁷ R. Brown, *The Gospel According to John (i-xii)*, (AB29), New York, 1966, 246

²⁴⁸ J. M. Van Cangh, "Le theme des poissons dans les recits evangeliques.de la multiplication des pains", RB 78 (1971) 71-83

Η λέξη ιχθύς, από τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους, ταυτίζεται συμβολικά με την ακροστιχίδα των λέξεων: Ιησούς Χριστός Θεού Υιός Σωτήρας. Ο ιχθύς συμβολίζει τη ζωή. Διότι ο Χριστός, έδωσε τη ζωή Του στους ανθρώπους για να τραφούν. Κατά τους πρώτους αιώνες της χριστιανικής ζωής, τον Χριστό τον απεικόνιζαν με τη μορφή ψαριού. Τα χρόνια των διωγμών ήταν σύμβολο αναγνωρίσεως των χριστιανών μεταξύ τους. Το σύμβολο αυτό μπορεί να δει ακόμα και σήμερα κανείς στις αρχαίες χριστιανικές κατακόμβες.²⁴⁹

Ο διαδεδομένος συμβολισμός του ιχθύος όπως εκφράζεται στην εβραϊκή αλλά και στη χριστιανική τέχνη ερμηνεύθηκε ως σύμβολο της εσχατολογικής τροφής.²⁵⁰ Υπάρχουν ενδείξεις για τη χρήση του ιχθύος στα λειτουργικά γεύματα της πρώτης χριστιανικής κοινότητας,²⁵¹ όπως επίσης και στα γεύματα ανάμνησης των νεκρών.²⁵² Από τον 4ο αιώνα πάντως, συναντούμε την απεικόνιση του ιχθύος να είναι ευρύτατα συνδεμένη κυρίως με τα ευχαριστιακά γεύματα της Εκκλησίας.²⁵³

Η αναφορά στους ιχθύες θα μπορούσε να συνδέεται και με το μυστήριο του Βαπτίσματος, με τους βαπτιζόμενους εντός του σωτήριου νερού της βαπτίσεως. Λίγο πριν το 4ο αιώνα, συναντάμε ως συμβολισμό του μυστηρίου του Βαπτίσματος απεικονίσεις του Ιησού ως ιχθύος, με τους πιστούς ως ιχθύδια μικρότερου μεγέθους να κολυμπούν στο «σωτήριο νερό».²⁵⁴

Και γιατί ήταν δυο τα ψάρια; Η έννοια του ιχθύ ταυτίζεται με τις δύο φύσεις του Χριστού, την Θεία και την ανθρώπινη.²⁵⁵ Κατά μια άποψη, το ένα ψάρι συμβολίζει την επίγεια διαδρομή και το έργο του Ιησού, ενώ το άλλο συμβολίζει τη ζωηφόρο Ανάσταση Του και την Εκκλησία. Όπως γνωρίζουμε, ο Κύριος έφαγε ψάρι τόσο στην επίγεια ζωή Του, όσο και μετά την ανάστασή Του, όταν εμφανίστηκε στους μαθητές Του.²⁵⁶

Κατά μια άλλη άποψη, οι δύο ιχθύες συμβολίζουν τις δύο μορφές του Λόγου, τον προφορικό και τον γραπτό.²⁵⁷ Συμβολίζουν «τα τρυφερότατα των του Σωτήρος μαθημάτων συγγράμματα». Είναι η διπλή συγγραφή των αλιέων, η διδασκαλία του Ιησού και οι λόγοι των αλιέων που έγιναν απόστολοι του Κυρίου. Είναι η παράδοση των ευαγγελίων και των αποστόλων, το ευαγγελικό και

²⁴⁹ Ν. Βελμίροβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

²⁵⁰ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 224

²⁵¹ C. Vogel, *Le repas sacre au poisson chez les chrétiens*, RevSR 40, 1966, 1-26

²⁵² Ε. Κασσελούρη - Χατζηβασιλειάδη, *Η διήγηση της Μυράλειψης του Ιησού στα ευαγγέλια*, Θεσ/νίκη, 2006, 150-151

²⁵³ C. Vogel, *Le repas sacre au poisson chez les chrétiens*, RevSR 40, 1966, 7-8

²⁵⁴ Tertulliani, *De baptismo, iterum edidit et commentario critico instruxit*. Turin, J. B. Paravia, 1968. 1 Τόμος

²⁵⁵ J. M. Van Cangh, "Le thème des poissons dans les récits évangéliques de la multiplication de pains", RB 78 (1971) 71-83

²⁵⁶ Ν. Βελμίροβιτς, ό.π.

²⁵⁷ Ωριγένους, *Κατά Ματθαίον Εξηγητικών*, PG 13,905

το αποστολικό κήρυγμα.^{258 259}

Οι δυο ιχθύες του θαύματος των πεντακισχλίων θα μπορούσαμε να πούμε ότι αναφέρονται αλληγορικά στις δυο διαθήκες, την Παλαιά και την Καινή. Τα ολίγα ιχθύδια του θαύματος των τετρακισχλίων συμβολίζουν τα βιβλία της Καινής Διαθήκης, που είναι σαφώς λιγότερα από εκείνα της Παλαιάς.²⁶⁰ Ανατρέχοντας στο παλαιοδιαθηκικό υπόβαθρο του θαύματος, τα δύο ψάρια μπορούμε να τα κατανοήσουμε επίσης ως τους Προφήτες και τους Ψαλμούς, διότι η Παλαιά Διαθήκη κατανοήθηκε μέσα από αυτά τα βιβλία.²⁶¹ Κατά τον ιερό Αυγουστίνo, τα δύο ψάρια συμβολίζουν τις δύο κυριότερες εντολές του ευαγγελίου, την εντολή της αγάπης προς τον Θεό, και την εντολή της αγάπης προς τον πλησίον (Μτ 22,39 Μκ 12,30-31).²⁶²

Οι δυο ιχθύες αναφέρονται στα δύο ιερά πρόσωπα, εκείνο του βασιλιά και εκείνο του ιερέα. Δηλώνουν τις δύο αρχές από τις οποίες διοικείται ο λαός, τη Βασιλική αρχή και το Ιερατείο, καθώς αυτές προεικονίζουν τον Κύριο, ο οποίος κατείχε και τις δυο.²⁶³ Κατά μια άλλη άποψη, οι δύο ιχθύες είναι οι άνθρωποι της περιτομής και οι απερίτμητοι. Οι Ιουδαίοι και οι Εθνικοί. Οι πρώτοι είναι ο λαός του Ισραήλ, ενώ οι δεύτεροι είναι ο νέος περιούσιος λαός του Θεού, που πίστεψε και ακολούθησε τον Κύριο.²⁶⁴

Στις διηγήσεις των ευαγγελίων, ο ιχθύς όπως κι ο άρτος, ερμηνεύονται ως στοιχεία με ευχαριστιακό χαρακτήρα.²⁶⁵ Οι ευαγγελιστές ωστόσο, δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στον άρτο από ότι στους ιχθύες, σε μια προσπάθεια ίσως να παραλληλίσουν το θαύμα των άρτων με το Τελευταίο Δείπνο.²⁶⁶ Κάποιοι υποστηρίζουν ότι ο ιχθύς ήταν για τους Ιουδαίους μια ακριβή τροφή που κατανάλωναν μόνο τα Σάββατα και στις μεγάλες εορτές.²⁶⁷ Ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς ωστόσο, αναφέρει ότι οι εβραίοι θεωρούσαν τα ψάρια ως φθινή και κατώτερη τροφή. Κι ίσως να είναι αυτός ο λόγος που οι ευαγγελικές διηγήσεις επικεντρώνονται στα περισσεύματα των άρτων,²⁶⁸ καθώς αναφορές στα περισσεύματα των ιχθύων κάνει μόνο ο Μάρκος (6,43).

²⁵⁸ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον, Λόγος Τρίτος*, PG 73,456D

²⁵⁹ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, PG 123, 557AB, 569AB

²⁶⁰ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I: Ανσέλμος*, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίο (15,32-38) ▪ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος III: Βέδας*, Ερμηνεία στο κατά Λουκάν (9,10-17)

²⁶¹ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I: Rabanus*, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (14,15-21) ▪ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV: Βέδας*, Ερμηνεία στο κατά Ιωάννη (6,1-14)

²⁶² Αυγουστίνου Ιππώνος, *Επιστολή 130, Κήρυγμα 80 εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*

²⁶³ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Κήρυγμα 61 εις το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*

²⁶⁴ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Επιστολή 130, ό.π.*

²⁶⁵ B. Van Iersel, "Die wunderbare Speisung und das Abendmahl in der Synoptischen Tradition (Mk VI 35-44, VIII 1-20)", NTS 7, (1964), 172-188

²⁶⁶ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 56

²⁶⁷ A. McGowan, *Ascetic Eucharist, food and drink in Early Christian Ritual meals*, Oxford, 1999, 136

²⁶⁸ Κλήμεντος Αλεξανδρείας, *Στρωματέων των εις Οκτώ*, Λόγος Έκτος, PG 9,316^A

8. Η σύναξη του πλήθους

Η σύναξη του συγκεντρωμένου πλήθους σε ομάδες, αναφέρεται μόνο από τους συνοπτικούς. Η εντολή του Ιησού προς τους παρευρισκόμενους να «ανακλίνουν», περιέχεται τόσο στο κατά Ιωάννη, όσο και στις διηγήσεις των συνοπτικών. Μόνο που ο Ιωάννης επισημαίνει ότι υπήρχε «χόρτος πολύς» εκεί όπου κάθισαν. Το πράσινο χορτάρι αποτελεί εικόνα που έρχεται σε αντίθεση προς αυτήν της ερήμου, του τόπου περιπλάνησης του Ισραήλ μετά την έξοδο του από την Αίγυπτο, υπό την καθοδήγηση του Μωυσή.²⁶⁹ Η αναφορά στο πράσινο χορτάρι παραπέμπει στην εσχατολογική αναμονή της μετατροπής της ερήμου σε ένα περιβάλλον φιλικό και άνετο για τους ανθρώπους, σε τόπο ευφορίας και ανάπαυσης, στοιχείο που αποκαλύπτει την εσχατολογική διάσταση της διήγησης.²⁷⁰

Η τακτοποίηση του πλήθους σε σειρές υπαινίσσεται την εσχατολογική στιγμή της συγκέντρωσης του λαού του Θεού σε κοινότητες.²⁷¹ Μας παραπέμπει στην Παλαιά Διαθήκη, στον διορισμό από τον Μωυσή ηγετών επί του λαού στην έρημο (Εξ. 18,25 Δευτ. 1,15).²⁷² Η προσταγή του Ιησού να καθίσουν στο έδαφος, μας θυμίζει την θαυμαστή παροχή τροφής στην έρημο του Σινά, όπου η εβραϊκή κοινότητα οργανώθηκε από τον Μωυσή σε σειρές των εκατό, των πενήντα και των δέκα ανδρών (Εξ. 19,21).²⁷³

Η εικόνα του πλήθους που κάθεται στο χόρτο, στο θαύμα του χορτασμού, έρχεται σε αντίθεση με την πορεία του λαού της Παλαιάς Διαθήκης στην έρημο, υπό την καθοδήγηση του Μωυσή. Ο Ιησούς δεν οδηγεί το λαό Του κατά τον τύπο της περιπλάνησης του λαού του Ισραήλ, επί Μωυσέως. Κάτι που αναμενόταν να κάνει ο επερχόμενος εσχατολογικός προφήτης.²⁷⁴ Τους οδηγεί «εις τόπον χλόης» (Ψαλ. 22,2) και τους παρέχει άφθονη τροφή για να χορτάσουν, προσφέροντας τους τον εαυτό Του ως πηγή χορτασμού.²⁷⁵

Στον Ψαλμό 22, ο ποιμήν που οδηγεί τον ψαλμωδό «εις τόπον χλόης» είναι ο Ίδιος ο Θεός. Με την εντολή του Κυρίου προς τους όχλους να ξαπλώσουν στο γρασίδι, φανερώνεται ο ρόλος Του ως

²⁶⁹ X. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 262

²⁷⁰ J. Kodell, *The Eucharist in the New Testament*, Collegeville Minnesota 1991, 86

²⁷¹ J. Gnilka J., *Das Evangelium nach Markus Mk 1-8,26*, (EKKNT 1), Dusseldorf 2008, 261

²⁷² J. A. Grassi, “*Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives*”, Collegeville, 1991, 16

²⁷³ Z. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 165

²⁷⁴ X. Καρακόλη, *ό.π.*, 262

²⁷⁵ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982), 209 ▪ J. M. Van Cangh, *La multiplication des pains et l'eucharistie*, Le Cerf, Paris 1975, 136

Ποιμένα που καθοδηγεί το λαό Του «εις τόπον χλόης», «ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως», κι «αποκαθιστά την ψυχή τους» (Ψαλ. 22,2-3).²⁷⁶ Η αναφορά ότι υπήρχε «πολύς χόρτος» εκεί όπου ανέπεσε το πλήθος, παραπέμπει στην εικόνα του Καλού Ποιμένα, ο οποίος οδηγεί στο ποίμνιο Του στην αιώνια ζωή.²⁷⁷ Η πληροφορία ότι το γρασίδι ήταν πράσινο δίνει στο γεγονός έναν πιο γιορτινό και χαρούμενο χαρακτήρα. Το πράσινο γρασίδι φέρνει στο νου τον Παράδεισο και την αιωνιότητα.²⁷⁸

Ο Ωριγένης ερμηνεύει αλληγορικά την εντολή να ανακλιθούν οι παρευρισκόμενοι επί του χόρτου. Σύμφωνα με τη φράση του Ησαΐα «πάσα σάρξ χόρτος» (40,6), το χορτάρι συμβολίζει τη σάρκα, «το φρόνημα της σαρκός» το οποίο πρέπει να υποτάσσεται, για να μπορέσει ο όχλος να γευθεί τους άρτους που ευλόγησε ο Χριστός. Η ανάκλιση επί του χόρτου συμβολικά παραπέμπει στην υποταγή του ανθρώπινου σώματος στο Θείο Θέλημα.²⁷⁹ Η πράξη αυτή χαρακτηρίζεται ως ένα μάθημα «ευτέλειας» για τους πιστούς. Κατά τον Θεοφύλακτο, ο άρτος συμβολίζει την σάρκα, ενώ το άνθος συμβολίζει τη δόξα. Η κατάκλιση του σαρκικού ανθρώπου επάνω στο ανθισμένο χορτάρι σημαίνει την καταπάτηση της σάρκας και την αποταγή της ανθρώπινης δόξας, όπως και γενικά κάθε υλικού και γήινου.²⁸⁰

Παραπλήσια είναι η αλληγορική ερμηνεία του Κυρίλλου Αλεξανδρείας, ο οποίος συσχετίζει το χωρίο με τον Ψαλμό 22,1-2. Η ανάκλιση στο χορτάρι συμβολίζει την πνευματική ετοιμασία του πλήθους για να δεχθεί την ευλογημένη τροφή, που αποτελεί χορηγία του Αγίου Πνεύματος.²⁸¹ Δίνει εντολή ο Κύριος στο πλήθος να καθίσουν, διότι δεν ήθελε να θρέψει τα σώματα τους μόνον, αλλά να τους διδάξει και να τους θρέψει την ψυχή.²⁸² Έδωσε εντολή να καθίσουν αμέσως, σαν να ήθελε να τους δείξει ότι το τραπέζι είναι ήδη έτοιμο, όπως θα είναι έτοιμο το τραπέζι της Βασιλείας Του. Οι μαθητές, ακολουθώντας τα όσα τους πρόσταξε, αν και δεν γνώριζαν τι ακριβώς επρόκειτο να συμβεί, με προθυμία έβαλαν τους ανθρώπους να καθίσουν.²⁸³

Αλληγορικά ερμηνεύει ο Ωριγένης τους αριθμούς εκατό και πενήντα, στη διήγηση του Μάρκου και του Λουκά για τη διάταξη των ανακλημένων. Συγκέντρωσε ο Κύριος τους όχλους κατά την τάξη των εκατό, έναν αριθμό που συμβολίζει την ενότητα και την ολοκλήρωση. Τους έβαλε σε σειρές των πενήντα, καθώς είναι ο αριθμός που συμβολίζει την συγχώρεση, σύμφωνα με το μυστήριο του Ιωβηλαίου. Ο αριθμός πενήντα συμβολίζει το ανά πενήντα χρόνια, κατά την

²⁷⁶ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 32-35

²⁷⁷ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 132

²⁷⁸ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 144

²⁷⁹ Ωριγένους, *Κατά Ματθαίον Εξηγητικών*, PG 13, 909B

²⁸⁰ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 123,313

²⁸¹ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον, Λόγος Τρίτος*, PG 73,453B

²⁸² Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

²⁸³ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 59, 239-249

Πεντηκοστή ιωβηλαίο έτος, που ήταν αφιερωμένο στον Θεό, το οποίο πάντοτε ακολουθούσε μετά από επτά σαββατιαία έτη.²⁸⁴

Η εντολή του Ιησού στα πλήθη να συναχθούν σε ομάδες, ώστε να τους διανεμηθεί ο άρτος και το ψάρι, μας φέρνει στο νου τις συνάξεις των πρώτων χριστιανών, μας παραπέμπει στις ευχαριστιακές συνάξεις της πρώτης Εκκλησίας. Στις πρώτες χριστιανικές κοινότητες, οι πιστοί συγκεντρώνονταν σε τοπικό επίπεδο, σε μικρές ομάδες, για να τελέσουν την Ευχαριστία του άρτου. Οι τοπικές αυτές ευχαριστιακές κοινότητες απέκτησαν αργότερα τη βάση και τη δομή, πάνω στην οποία οικοδομήθηκε σταδιακά η χριστιανική ενορία, εκεί όπου σηματοδοτήθηκε η έννοια και ο ρόλος της ενοριακής ζωής της Εκκλησίας.²⁸⁵

²⁸⁴ Ωριγένους, *Κατά Ματθαίον Εξηγητικών*, PG 13, 912

²⁸⁵ Γ. Μεταλληνού πρωτ., *Ένορία και Εκκλησία*, από τον διαδικτυακό τόπο www.impantokratoros.gr

9. Ο Κύριος προσευχήθηκε, ευλόγησε και ευχαρίστησε

α. Ο Κύριος προσευχήθηκε

Ο Κύριος, αφού έλαβε τους άρτους και τους ιχθύες, κοίταξε προς τον ουρανό και προσευχήθηκε στον Θεό Πατέρα. Το θαύμα του χορτασμού, είναι άμεσα συνδεδεμένο με την καταναυκτική προσευχή του Ιησού.²⁸⁶ Ο Κύριος προσεύχεται και παρακαλεί τον Πατέρα να ευλογήσει τα υλικά εδέσματα του δείπνου. Με την προσευχή Του απευθύνει δοξολογίες και ευχαριστίες προς τον Δημιουργό της κτίσης, για τα προσφερόμενα αγαθά τα οποία οι παρευρισκόμενοι πρόκειται να καταναλώσουν. Η προσευχή Του μπορούμε να πούμε ότι αποτελεί τον προάγγελο του θαύματος που επρόκειτο να ακολουθήσει.²⁸⁷

Ο Ιησούς αποκαλεί τον Θεό για πολλοστή φορά Πατέρα, καταδεικνύοντας έτσι την ουσιώδη ενότητα Του με Εκείνον. Ο Ιησούς βρίσκεται και ενεργεί σε πλήρη και ουσιώδη ενότητα με τον Πατέρα. Ευχαριστεί για το θαύμα που πρόκειται να πραγματοποιήσει, χωρίς όμως να προτάξει ανάλογη αίτηση. Λέγοντας ότι γνωρίζει πως ο Πατήρ τον ακούει πάντοτε, ρήση αδιανόητη για οποιονδήποτε άνθρωπο, δηλώνει κατά σαφή τρόπο την ιδιαίτερη σχέση ενότητας Του με Εκείνον, η οποία ξεπερνά τα ανθρώπινα δεδομένα.²⁸⁸ Ο Χριστός ενεργεί με τον τρόπο αυτό, επειδή θέλει οι άνθρωποι να καταλάβουν την ιδιότητά Του και τη σχέση Του με τον Πατέρα, ο οποίος τον απέστειλε.²⁸⁹ Ο ερχομός Του ήταν σύμφωνος με το θέλημα του Πατρός.²⁹⁰

Ο Ιησούς Χριστός, ο πληρών του μυστηρίου της Θείας Οικονομίας, αναβλέπει εις τον ουρανό.²⁹¹ Το «αναβλέψας» εδώ ορίζει την προσευχή.²⁹² Το «ἀναβλέψας εις τὸν οὐρανὸν» (Μκ 6,41 Μτ 14,19 Λκ 9,16) είναι μια φράση που συναντάται συχνά και στην Παλαιά Διαθήκη (Γεν. 15,5 Δευτ. 4,19 Ιώβ 22,26 Β' Μακκ.7,28).²⁹³ Σύμφωνα με την Ιουδαϊκή παράδοση, πριν την έναρξη του γεύματος ο οικοδεσπότης έπρεπε να απευθύνει ευλογία - ευχαριστία προς τον Θεό για τις δωρεές Του.²⁹⁴ Ανέβλεψε ο Κύριος προς τον ουρανό, αντίθετα από την κανονική πράξη προσευχής του

²⁸⁶ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

²⁸⁷ Χ. Μούσιαρη, *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2015, 29

²⁸⁸ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 292

²⁸⁹ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 59, 239-249

²⁹⁰ Αθανασίου Μεγάλου, *Διδασκαλία προς Αντίοχον Δούκαν*, PG 28,704

²⁹¹ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εις τὸν Ματθαῖον*, PG 72, 365-475

²⁹² C. S. Mann, *Mark, AB27*, New York, 1986, 302

²⁹³ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*, PG 58, 495-532

²⁹⁴ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 145

ιουδαίου οικοδεσπότη, ο οποίος κοιτάει κάτω όταν προσεύχεται. Κοίταξε ο Ιησούς προς τον ουρανό για να αντλήσει δύναμη γι' αυτό που έπρεπε να γίνει. Πρόκειται για μια κίνηση που συχνά συναντάται συχνά και στην Παλαιά Διαθήκη, καθώς σύμφωνα με την εβραϊκή πρακτική, αντικείμενο της ευλογίας δεν είναι η τροφή, αλλά ο Θεός.²⁹⁵

Όπως γράφει ο Ωριγένης, ο Κύριος σήκωσε τα μάτια στον ουρανό, σαν κατά κάποιο τρόπο με τις ακτίνες των ματιών Του να κατέβαζε από εκεί δύναμη, η οποία θα αναμιγνυόταν στην συνέχεια με τους άρτους και τα ψάρια.²⁹⁶ Ο Κύριος κοιτάζει προς τον ουρανό, από όπου ζητά την εκ άνωθεν ευλογία, για να μας διδάξει ότι τα μάτια μας και ο νους μας πρέπει να κατευθυνθούν προς τα εκεί.²⁹⁷ Να μάθουμε, πως όταν καθόμαστε στο τραπέζι, και πριν ξεκινήσουμε να τρώμε, οφείλουμε να κατευθύνουμε τις δεήσεις μας προς τον Θεό, ώστε να λάβουμε την εξ' άνωθεν ευλογία.²⁹⁸

Σήκωσε τα μάτια στον ουρανό, τιμώντας τον Πατέρα, διδάσκοντας μας ότι πριν αγγίξουμε το φαγητό μας, πρέπει πρώτα, ως αναγνώριση της Θείας ευλογίας, να ευχαριστούμε Αυτόν που μας χορηγεί και ευλογεί την τροφή.²⁹⁹ Να αρχίζουμε να τρώμε, μόνο αφότου ευχαριστήσουμε και επιστρέψουμε την χάρη σε Εκείνον.³⁰⁰ Έστρεψε τα μάτια προς τον ουρανό, για να δώσει ως άνθρωπος στον κόσμο, το παράδειγμα της ταπεινώσης ενώπιον του Θεού Πατρός, και της ευχαριστίας για κάθε αγαθό που προέρχεται από τον Θεό.³⁰¹

Για να μάθουν οι άνθρωποι ότι ο Υιός είναι ο απεσταλμένος του Πατρός, και ότι είναι ίσος με Εκείνον. Κι ότι όποιος Τον ακολουθήσει μέσω της πίστης, δε θα πεινάσει και δε θα διψάσει ποτέ εις τον αιώνα.³⁰² Την ισότητα Του την αποδεικνύει το γεγονός ότι ο Κύριος κάνει τα πάντα με απόλυτη εξουσία. Την προέλευση Του από τον Πατέρα, τη φανερώνει η ταπεινότητα με την οποία αναφέρεται σε Εκείνον, καθώς επικαλείται το όνομα Αυτού σε κάθε περίπτωση.³⁰³

Καθώς προέρχεται από τον Πατέρα, άλλοτε θαυματουργεί με εξουσία ως απόλυτος Κύριος, και άλλοτε θαυματουργεί αφού πρώτα προσευχηθεί. Κι ενώ σε όλα τα προηγούμενα θαύματα Του, πράττει τα πάντα με απόλυτη εξουσία, στο θαύμα του χορτασμού ανυψώνει το βλέμμα προς τον ουρανό και επικαλείται τον Πατέρα. Για να γίνει έτσι αντιληπτό ότι ο Κύριος δεν θαυματουργεί

²⁹⁵ G. Friedrich, "Die beiden Erzählungen van der Speisung in Mark. 6,31-44, 8,1-9", TZ 20 (1964), 10-22

²⁹⁶ Ωριγένους, *Κατά Ματθαίον Εξηγητικών*, PG 13, 902-924

²⁹⁷ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ιερώνυμος Στριδώνος, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (14,15-21) ▪ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος III*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Λουκάν (9,10-17)

²⁹⁸ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εις τόν Ματθαϊόν*, PG 72, 365-475

²⁹⁹ Ευθυμίου Ζυγαβηνού, *Το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 129, 433A

³⁰⁰ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

³⁰¹ Ν. Βελμιρόβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

³⁰² Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 133

³⁰³ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, ό.π., PG 58, 495-532

αντλώντας τη δύναμη από κάποια άλλη πηγή, αλλά ενεργεί κατ' αυτόν τον τρόπο για να αποδώσει τιμή εις τον γεννήσαντα Αυτόν.³⁰⁴

Όταν συγχώρησε τις αμαρτίες, όταν θεράπευσε τις ασθένειες, όταν άνοιξε τα μάτια των τυφλών, όταν εισήγαγε τον ληστή στον παράδεισο, όταν δάμασε την θάλασσα, όταν νεκρούς ανέστησε, δεν είδαμε να ανυψώνει το βλέμμα προς τον ουρανό, ούτε να επικαλείται τη βοήθεια του Πατρός. Όταν όμως επρόκειτο να πολλαπλασιάσει τους άρτους, κάτι που σαφώς δεν συγκρίνεται με τα υπόλοιπα θαύματά Του, όταν επρόκειτο να θαυματοουργήσει όχι για μεμονωμένους ανθρώπους, αλλά για τους πολλούς, τότε ανυψώνει τα μάτια προς τον ουρανό και προσεύχεται.³⁰⁵

Δεν είναι από αδυναμία που το κάνει αυτό, αλλά κατ' οικονομίαν.³⁰⁶ Δεν προσεύχεται από ανάγκη. Θαυματοουργεί ο Κύριος με απόλυτη δύναμη και πραγματοποιεί τα πάντα με απόλυτη ευκολία. Ήταν παρόντες πολλοί, και έπρεπε να πεισθούν ότι βρίσκεται εκεί σύμφωνα με το θέλημα του Πατρός. Να γίνει σαφής σε όλους η ταυτότητα της θέλησης Του με εκείνην του Πατέρα.³⁰⁷ Ωστε να δουν οι πάντες ότι ο Υιός δεν πράττει αντίθετα από τη βούληση του Πατέρα, αλλά αναφέρεται πάντα σε Εκείνον.³⁰⁸

β. Ευχαρίστησε τον Θεό

Ο Χριστός ευλογεί τα υλικά στοιχεία του γεύματος και ευχαριστεί τον ουράνιο Πατέρα. Στο θαύμα των πεντακισχιλίων, η λέξη «ευχαριστήσας» εμφανίζεται μόνο στην διήγηση του Ιωάννη. Ενώ στους τετρακισχιλίους, βλέπουμε το «ευχαριστήσας» να συναντάται και στις δυο συνοπτικές διηγήσεις. Ο Ιησούς ευχαριστεί τον Θεό πριν πραγματοποιήσει το θαύμα. Εκφράζεται έτσι στην πράξη, η ρήση του Ιησού: «από τον εαυτόν μου εγώ δεν κάνω τίποτε απολύτως, αλλά όπως με δίδαξε ο Πατήρ μου, αυτά ακριβώς λέγω» (Ιω. 8,28-29).³⁰⁹

Σε αντίθεση με τους συνοπτικούς, στην ιωάννεια εκδοχή έχει παραλειφθεί κάθε αναφορά για την ευλογία και την κλάση του άρτου. Στην ιωάννεια διήγηση, η έννοια του «ευχαριστείν», όπως διατυπώνεται, περιλαμβάνει τόσο την πράξη της ευλογίας όσο και αυτή της κλάσης του άρτου. Η χρήση του ρήματος «ευχαριστείν» από τον Ιωάννη, υπό το φως του ευχαριστιακού χαρακτήρα της

³⁰⁴ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

³⁰⁵ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 123, 1288D

³⁰⁶ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *ό.π.*, PG 123, 1284-1292

³⁰⁷ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

³⁰⁸ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *ό.π.*

³⁰⁹ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 290

ομιλίας του άρτου της ζωής, συνηγορεί ως προς μία ευχαριστιακή κατανόηση του θαύματος.³¹⁰ Η πράξη αυτή του Ιησού, αν και προέρχεται καταρχήν από τα ιουδαϊκά έθιμα της τραπέζης, θα πρέπει να ερμηνευτεί ως τύπος χριστιανικής Ευχαριστίας, κατά την οποία ο μετέχων λαμβάνει ως άρτο τον Χριστό και μαζί με Αυτόν τη δωρεά της αιωνίου ζωής.³¹¹

Η ευχαριστία και ευλογία των τροφών από τον Κύριο στο θαύμα των άρτων, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελεί προδρομικό στοιχείο του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας.³¹² Η ευχαριστιακή γλώσσα που συναντούμε στο θαύμα του χορτασμού, είναι η ίδια που συναντούμε τόσο στο Τελευταίο Δείπνο, όσο και στο δείπνο με τους μαθητές Του στους Εμμαούς (Λκ 24,13-35).³¹³ Ο Ιησούς, δια μέσω των ευχαριστιακών όρων, καθαγιάζει και ευλογεί τα υλικά εδέσματα, τους άρτους και τους ιχθύες, μεταποιώντας τους σε ευχαριστιακά εδέσματα, έτοιμα προς κατανάλωση για τους συνδαιτυμόνες του δείπνου Του.³¹⁴

³¹⁰ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 133

³¹¹ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 141

³¹² Χ. Σταυρόπουλου αρχιμ., *Η Θεία Ευχαριστία Μυστήριο Μυστηρίων*, Εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 1994, 18

³¹³ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1951, (14,19)

³¹⁴ Χ. Μούσιαρη, *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2015, 34

10. Πολλαπλασίασε τους άρτους και τους ιχθύες

Σύμφωνα με τις διηγήσεις των ευαγγελίων, το θαύμα πραγματοποιήθηκε με μια μικρή ποσότητα τροφής που υπήρχε διαθέσιμη. Μόνο οι μαθητές γνώριζαν την προέλευση των λιγιστών άρτων και ιχθύων που είχαν στα χέρια τους, χωρίς να μπορούν ωστόσο να φανταστούν αυτό που επρόκειτο να ακολουθήσει. Οι ιεροί συγγραφείς των ευαγγελίων δεν μας περιγράφουν επακριβώς τη διαδικασία που οι μαθητές κλήθηκαν να ακολουθήσουν. Το μέγεθος του θαύματος φαίνεται στον αριθμό όσων έφαγαν και χόρτασαν, αλλά και στο πλήθος των περισσευμάτων.³¹⁵

α. Ευλόγησε και τεμάχισε

Το θαύμα πραγματοποιείται στα πλαίσια ενός τυπικού εβραϊκού γεύματος. Ο Ιησούς προσεύχεται, ευλογεί τους άρτους, κι αφού κάνει ευχαριστία, τους δίνει στους μαθητές Του για τους μοιράσουν στο λαό που κάθεται και περιμένει την τροφή.³¹⁶ Ο όρος «κλάση του άρτου», ως ιουδαϊκό έθιμο συνδέεται με γεύμα ή δείπνο στο τελετουργικό του οποίου τελούνταν μία προσευχή για την ευλογία του άρτου, στην οποία τονιζόταν ότι από τον Θεό προέρχεται η τροφή και κατ' επέκταση η διατήρηση της ζωής. Στην συνέχεια ο οικοδεσπότης έκοβε τους άρτους με τα χέρια του.³¹⁷ Ο Ιησούς ως οικοδεσπότης έκοψε μόνος Του τους άρτους. Αυτό σημαίνει πως Εκείνος με την ελεύθερη βούληση Του παραδόθηκε να θυσιαστεί για την σωτηρία όλων.³¹⁸

Στο εβραϊκό νοικοκυριό, η κλάση του ψωμιού είναι μια πρακτική που σηματοδοτεί την αρχή του γεύματος, καθώς και την ιεροτελεστία του φαγητού. Ο οικοδεσπότης ευχαριστεί τον Θεό για τον άρτο, μετά τον τεμαχίζει και τον δίνει στους συνδαιτημόνες ως ένδειξη έναρξης του γεύματος. Ο καθένας πριν φάει ψωμί προσφέρει ευλογία, αναγνωρίζοντας ότι ο Θεός είναι ο τέλειος, ο απόλυτος άρτος, η πηγή της κάθε τροφής.³¹⁹

Ο Ιησούς, αφού ευλόγησε και τεμάχισε όσα ψωμιά υπήρχαν, τα έδωσε στους μαθητές Του. Στην συνέχεια, τεμάχισε και τους μοίρασε τα ψάρια.³²⁰ Οι ευαγγελικές διηγήσεις δεν αναφέρουν αν ο

³¹⁵ J. Nolland, "Luke 1-9,20", WBC 35A, Dallas 1989, 444

³¹⁶ R. Schnackenburg, *The Gospel according to St John*, Vol. 2, London 1980, 16

³¹⁷ Γ. Φίλια, *Λειτουργική Τόμος Β'*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2009, 79

³¹⁸ Ν. Βελμίροβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

³¹⁹ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 17

³²⁰ Ωριγένους, *Κατά Ματθαίον Εξηγητικών*, PG 13, 902-924

Ιησούς είχε ευλογήσει και τα ψάρια. Εξάλλου, στο εβραϊκό τραπέζι η ευλογία γινόταν μέσω της κλάσης και της διανομής του άρτου, χωρίς να ακολουθείται κάποια ξεχωριστή ιεροτελεστία για τις υπόλοιπες τροφές.³²¹

Η πρακτική πάνω στον άρτο ταυτίζει το θαύμα του χορτασμού με την ευχαριστία ενός ιουδαϊκού επίσημου γεύματος, όπως και με την ευχαριστία του άρτου στο Τελευταίο δείπνο του Κυρίου. Η πράξη της κλάσης του άρτου και η διανομή του, είναι η συμβολική πράξη με την οποία ο νέος λαός του Θεού χαρακτηρίζεται και διαφοροποιείται από την αρχέγονη ιουδαϊκή συνήθεια της ευχαριστίας, αφού ο Ιησούς είναι τώρα κοντά τους. Είναι παρών κατά την τέλεση της ευχαριστίας, και θα είναι κοντά τους για πάντα.³²²

Έκοψε ο Κύριος σε κομμάτια τους άρτους και τους ιχθύες. Το ρήμα «κλάω» στην Καινή Διαθήκη κυρίως συνδέεται με τον άρτο.³²³ Η κλάση του άρτου από τον Ιησού «σημαίνει» την αποκάλυψη των μυστηρίων. Οι ευχαριστίες που ο Κύριος εκφράζει, δείχνουν πόση μεγάλη χαρά νιώθει για τη σωτηρία του ανθρώπινου γένους. Τεμαχίζει τους άρτους και τους μοιράζει στους μαθητές Του, για να διαθέσουν εκείνοι τα κομμάτια στο πλήθος. Όπως ακριβώς, όταν τους αποκάλυψε τα Μυστήρια του Νόμου, για να τα κηρύξουν στην συνέχεια οι ίδιοι στον κόσμο.³²⁴ Κι όπως αναφέρει ο ιερός Κύριλλος, οι ενέργειες Του αυτές κατέπληξαν τους μαθητές, αλλά και τους παρευρισκόμενους, οι οποίοι Τον έβλεπαν ως τον «Θεόν όντα και Θεού Υιόν κατά αλήθειαν».³²⁵

Οι ευαγγελιστές στο θαύμα του χορτασμού, αναδεικνύουν το ρόλο του ευχαριστιακού λειτουργού, δίνοντας έμφαση στην συμμετοχή και την διακονία των μαθητών για τη διανομή του άρτου στα πλήθη. Δεν αναφέρονται ωστόσο στην διανομή των ψαριών.³²⁶ Η εξέχουσα θέση που δόθηκε στο ψωμί και η γλωσσική ομοιότητα με τις διηγήσεις του Τελευταίου Δείπνου, αντανακλούν την επιρροή που έχει ασκήσει το Τελευταίο δείπνο του Κυρίου στην διατύπωση των ευαγγελικών αφηγήσεων του θαύματος. Στον Τελευταίο Δείπνο δεν γίνεται αναφορά στους ιχθύες. Αυτό μάλλον εξηγεί γιατί το ψάρι έχει μικρότερο ρόλο στις διηγήσεις του θαύματος, ιδίως στις παράλληλες αφηγήσεις του Ματθαίου και του Λουκά.³²⁷ Αυτή η έμμεση επιρροή του Τελευταίου Δείπνου,

³²¹ R. Guelich, "Mark 1-8:26", WBC, Τόμος 34A, Dallas 1989, 406-407

³²² Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 222

³²³ J. Nolland, "Luke 1-9,20", WBC 35A, Dallas 1989, 444

³²⁴ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Μάρκον (8,1-9) ▪

Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος III*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Λουκάν (9,10-17)

³²⁵ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εξήγησις στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, PG 72, 645C

³²⁶ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 43-44

³²⁷ B. Van Iersel, "Die wunderbare Speisung und das Abendmahl in der Synoptischen Tradition (Mk VI 35-44, VIII 1-20)", NTS 7, (1964), 171-175

γίνεται ακόμη πιο εμφανής στο θαύμα των τετρακισχιλίων, σε ένα κοινό αποτελούμενο κυρίως από εθνικούς, οι οποίοι δεν είχαν εξοικειωθεί στις πρακτικές ενός τυπικού εβραϊκού γεύματος.³²⁸

β. Έδωσε στους μαθητές, και οι μαθητές στο πλήθος

Οι μαθητές αφού έλαβαν τα ευλογημένα εδέσματα, τους άρτους και τα ψάρια, τα μοίρασαν στους παρευρισκόμενους (Λκ 9,16). Αυτή η πρακτική είναι σύμφωνη με το φυσικό πρότυπο ενός γεύματος μιας εβραϊκής οικογένειας, όπου ο οικοδεσπότης αφού ευχαριστήσει τον Θεό, κατόπιν τεμαχίζει και προσφέρει στους παρακαθήμενους την τροφή, ως σημάδι έναρξης του γεύματος.³²⁹

Στην ιωάννεια διήγηση, ο ίδιος ο Ιησούς παρουσιάζεται να μοιράζει τους άρτους και τους ιχθύες στα πλήθη, σε αντίθεση με τη συνοπτική παράδοση, η οποία θέλει τον Κύριο να δίνει τους άρτους στους μαθητές κι εκείνοι να τους διανέμουν. Αυτό αποκαλύπτει τη θέση του Ιησού στο θαύμα, καθώς αποκλείει την ταύτιση Του με τους προφήτες, οι οποίοι ενεργούν ως όργανα του Θεού.³³⁰

Ο Ιησούς είναι το αποκλειστικό υποκείμενο της εσχατολογικής δωρεάς του άρτου, τόσο του «άπολλυμένου» όσο και του «μένοντος εις ζωήν αιώνιον». Οι μαθητές πραγματοποιούν τη βούληση του Κυρίου, καθώς ο ρόλος τους εδώ περιορίζεται στην διανομή των άρτων και στη συλλογή των περισσευμάτων.³³¹

Ο Ιησούς, αφού μοίρασε τους άρτους, τεμάχισε και τα ψάρια. Οι μαθητές είδαν τα ψωμιά και τα ψάρια να πληθαίνουν στα χέρια τους. Διότι έκανε ο Κύριος τους άρτους και τους ιχθύες να πολλαπλασιάζονται στα χέρια των μαθητών Του.³³² Το έκανε αυτό γιατί ήθελε να τους τιμήσει, αλλά και για να διατηρηθεί στη μνήμη τους το θαύμα αυτό, στο οποίο συμμετείχαν και οι ίδιοι, ακολουθώντας τις εντολές του Κυρίου τους.³³³ Για να το θυμούνται αυτό, παντοτινά και για να το μαρτυρήσουν παντού.³³⁴

Το ότι έδωσε τους άρτους στους μαθητές Του για να τους θέσουν ενώπιον του λαού, σημαίνει ότι αναθέτει τα πνευματικά χαρίσματα της γνώσης στους Αποστόλους. Ήταν θέλημά Του, με τη

³²⁸ R. Guelich, "Mark 1-8:26", WBC, Τόμος 34A, Dallas 1989, 406-407

³²⁹ B. Van Iersel, "Die wunderbare Speisung und das Abendmahl in der Synoptischen Tradition (Mk VI 35-44, VIII 1-20)", NTS 7, (1964), 171-175 ▪

J. Nolland, "Luke 1-9,20", WBC 35A, Dallas 1989, 444

³³⁰ R. Schnackenburg, *The Gospel according to St John*, Vol. 2, London 1980, 16

³³¹ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 135

³³² Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

³³³ Ευθυμίου Ζυγαβηνού, *Το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 129, 433

³³⁴ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, PG 123, 683

διακονία τους να διανεμηθεί η τροφή της ζωής στα μέλη της Εκκλησίας.³³⁵ Οι Απόστολοι των Εθνών, καλούνται να μεταφέρουν τον Χριστό σε ολόκληρο τον κόσμο, σε όλα τα έθνη, ως τροφή ζωής. Μέσω των Αποστόλων θα αποδοθούν τα δώρα της Θείας χάριτος στο πλήρωμα της Εκκλησίας.³³⁶ Η τροφή θα διανεμηθεί στους πιστούς, μέσω εκείνων που κλήθηκαν να κηρύξουν το Ευαγγέλιο στον κόσμο.³³⁷

Γίνεται σαφές στις διηγήσεις των ευαγγελίων, ότι το πλήθος δεν χόρτασε από ένα απλό και λιγιστό γεύμα, αλλά από μια συνεχή και αυξανόμενη προσφορά τροφής. Η τροφή πολλαπλασιάστηκε στα χέρια εκείνων που τη μοίραζαν. Τα τεμάχια του άρτου και των ιχθύων με θαυματουργό τρόπο πλήθυναν.³³⁸ Όπως γίνεται αντιληπτό, οι τεμαχισμένες μερίδες περνούσαν από τα χέρια των μαθητών κι έφταναν στο πλήθος, δίχως η ροή να μειώνεται καθόλου.³³⁹

Η τροφή που προσφέρει ο Κύριος παραπέμπει στην ουράνια τράπεζα της Βασιλείας. Γνωρίζουμε ότι στην γαμήλια αυτή τράπεζα, ο Νυμφίος Χριστός δεν έχει ακόμη έλθει. Οι πιστοί αναμένουν τον Νυμφίο με πόθο και χαρά.³⁴⁰ Γι' αυτό ο Ιησούς αναθέτει στους μαθητές Του τη φροντίδα για τον χορτασμό του πλήθους, ώστε να προετοιμάσει ο Ίδιος την ουράνια τράπεζα της αναμενόμενης εσχατολογικής εποχής, το δείπνο της Βασιλείας Του.³⁴¹

Ο Ιησούς Χριστός τρέφει και χορταίνει το πλήθος των πιστών. Κι αν αυτοί που έφαγαν και χόρτασαν αδυνατούν να αντιληφθούν τη σημασία της τροφής που τους δόθηκε, ο Κύριος το γνωρίζει. Η τροφή που τους προσφέρει δεν είναι η φθαρτή τροφή αυτού του κόσμου, δεν αγοράζεται κι ούτε πωλείται.³⁴² Λίγο πριν από το θάνατό Του, ο Κύριος ονόμασε τον άρτο ως Σώμα Του. Ενώ ο ιχθύς συμβολίζει τη ζωή. Ο Χριστός στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, δίνει το σώμα και τη ζωή Του στους ανθρώπους, ως τροφή που χαρίζει την αιωνιότητα.³⁴³ Εκείνος που έδωσε τον εαυτό Του λύτρο για να μας εξαγοράσει από την αμαρτία, μας προσκαλεί τώρα στο συμπόσιο της Βασιλείας Του.³⁴⁴

³³⁵ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος III*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Λουκάν (9,10-17)

³³⁶ Ν. Βελμίροβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

³³⁷ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος III*, Αμβρόσιος Μεδιολάνων, Ερμηνεία στο κατά Λουκάν (9,10-17)

³³⁸ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea*, ό.π.

³³⁹ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ιλάριος Πικτανίου, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (14,15-21)

³⁴⁰ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 212

³⁴¹ J. A. Grassi, "*Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 101

³⁴² Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος III*, Αμβρόσιος Μεδιολάνων, ό.π.

³⁴³ Ν. Βελμίροβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

³⁴⁴ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea*, ό.π.

γ. Πολλαπλασίασε το λιγιστό

Όπως γράφει ο Κύριλλος Αλεξανδρείας, ο Υιός του Θεού με τρόπο που μόνο ο Ίδιος γνωρίζει, καθώς έχει την ίδια ουσία με τον Πατέρα, πολλαπλασιάζει το λιγιστό, αφότου λαμβάνει την εξ' άνωθεν ευλογία. Ποίησε τούτο για εμάς, καθώς είναι Αυτός που τα πάντα πληρεί. Αυτός είναι η εξ' άνωθεν και η παρά του Πατρός ευλογία. Αρχή, τύπος και οδός όσων πραγματοποιήθηκαν είναι το ότι όλα έγιναν για εμάς, για τον λαό Του. Ποίησε τα πάντα οικονομικώς, καθ' οικονομία. Διότι είναι απέραντη η γενναιοδωρία Του για τον άνθρωπο. Πολλαπλασίασε ο Κύριος το λιγιστό, κι από το τίποτα κατάφερε να θρέψει και να χορτάσει τα πλήθη.³⁴⁵

Πολλαπλασίασε τους άρτους και τους ιχθύες ο Κύριος, ο Δημιουργός των πάντων, όπως ακριβώς βγάζει θερισμό από λίγα σιτάρια.³⁴⁶ Εκείνος που πολλαπλασιάζει τους σπόρους που φυτρώνουν στη γη, ώστε λίγοι σπόροι να αρκούν, για να γεμίσουν μετά τον θερισμό αμπάρια ολόκληρα.³⁴⁷ Κι αυτά τα ψωμιά, ήταν σαν σπόροι που δεν είχαν φυτευτεί ποτέ στην γη, αλλά πολλαπλασιάστηκαν από Αυτόν που δημιούργησε τη γη.³⁴⁸

³⁴⁵ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εις τόν Ματθαῖον*, PG 72, 365-475

³⁴⁶ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Ομιλίες εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 24,1-2

³⁴⁷ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Επιστολή 130, Κήρυγμα 80 εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*

³⁴⁸ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Ομιλίες εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, ό.π.

11. Οι αποδέκτες του θαύματος

α. Η αφθονία που παρέχει ο Θεός στον άνθρωπο

Στις ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος του χορτασμού, γίνεται λόγος για την αφθονία του άρτου, για έναν όρο που συμβολίζει την ευλογία του Θεού στους ανθρώπους. (Ψαλ. 36,25 & 131,15) (Παρ. 12,11). Μέσα από τις διηγήσεις των ευαγγελίων αναδεικνύεται η αφθονία της τροφής την οποία μας παρέχει ο Θεός.³⁴⁹ Η αφθονία είναι θεϊκό σημείο. Προέρχεται από τον Θεό, εκφράζει τη δύναμη, τη μεγαλοθυμία και τη δόξα Του. Ο Θεός προσδαπανάται για το φτωχό δημιούργημα Του, τον άνθρωπο. Η αφθονία που παρέχει στον άνθρωπο βρίσκεται στο κέντρο της ιστορίας της Θείας Οικονομίας, όπως φάνηκε τόσο στην παράδοση της Εξόδου, με το θαύμα της μανναδοσίας, όσο και στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων.³⁵⁰

Κάθε ανθρώπινη ύπαρξη που πεινά και στερείται τροφής, όταν επικαλείται τον Κύριο και ζητεί από Εκείνον, λαμβάνει άφθονα τον ουράνιο άρτο Του, χορταίνει από την αφθονία του οίκου Του.³⁵¹ Στον χορτασμό των Ισραηλιτών, στην παράδοση της Εξόδου, γίνεται αναφορά στο μάννα ως το ψωμί του Θεού (Εξ.16,15). Άφθονα πρόσφερε ο Θεός τα αγαθά Του και στα θαύματα σίτισης του προφήτη Ηλία και του Ελισσαίου στην Παλαιά Διαθήκη, τα οποία όμως αναφέρονται σε έναν πολύ μικρότερο αριθμό αποδεκτών.³⁵²

β. Άπαντες έφαγαν και χόρτασαν

Όπως αναφέρουν οι ιεροί ευαγγελιστές, άπαντες έφαγαν και χόρτασαν. Το αναφέρουν αυτό εμφατικά, κάνοντας χρήση του κατηγορηματικού προσδιορισμού «πάντες».³⁵³ Αυτό φαίνεται τόσο στις αναφορές για το πλήθος των παρευρισκόμενων, όσο και στην ποσότητα της τροφής που περίσσεψε. Στους πεντακισχιλίους, οι ευαγγελιστές επισημαίνουν ότι τα περισσεύματα των άρτων ήταν τόσα πολλά, που συγκεντρώθηκαν σε δώδεκα κοφίνια. Στους τετρακισχιλίους, οι συνοπτικοί καταγράφουν ότι οι άρτοι που περίσσεψαν γεμίσαν επτά σπυρίδες, δηλαδή επτά μεγάλα καλάθια.

³⁴⁹ Χ. Μούσιαρη, *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2015, 28

³⁵⁰ Γ. Ράτσιγκερ, *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, Τόμοι 1-2, μετάφρ. Σ. Δεσπότης, Εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα 2007

³⁵¹ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1952, (9,17)

³⁵² Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 244

³⁵³ Ι. Καραβιδόπουλου, «*Άπαρχαί Έκκλησιολογίας εις τό κατά Μάρκον Εύαγγέλιον*», ΕΕΘΣΑ, τ.17, Θεσ/νίκη 1972, 81-86

Όσοι έφαγαν και χόρτασαν είναι εκείνοι οι οποίοι πίστεψαν στον Κύριο.³⁵⁴ Το γεγονός ότι δεν τους έδωσε τίποτα παραπάνω από ψωμί και ψάρι, διδάσκει την εγκράτεια, και το ότι μοίρασε σε όλους τα ίδια, διδάσκει την ισότητα.³⁵⁵ Το γεγονός αυτό, θα μπορούσε να παραβληθεί με τις πρώτες χριστιανικές κοινότητες, εκεί όπου άνδρες, γυναίκες και παιδιά, στα κοινά γεύματα, έπαιρναν όλοι εξίσου την απαραίτητη γι' αυτούς ποσότητα τροφής.³⁵⁶

Η αναφορά στους χορτασθέντες επιβεβαιώνει τον καθολικό χαρακτήρα ενός επίσημου εβραϊκού γεύματος, όπου ο οικοδεσπότης φροντίζει για την πλούσια παροχή τροφής σε όλους τους καλεσμένους του, κάτι που επιβεβαιώνεται πάντα από την ύπαρξη περισσευμάτων.³⁵⁷ Στο πρώτο θαύμα χορτασμού, παρόντες ήταν πέντε χιλιάδες άνδρες. Ο Ματθαίος μάλιστα, διευκρινίζει ότι οι παρόντες έφταναν τους πέντε χιλιάδες χωρίς τις γυναίκες και τα παιδιά. Στο δεύτερο θαύμα, οι συνοπτικοί αναφέρονται σε τετρακισχιλίους άνδρες, με τον Ματθαίο να διευκρινίζει ότι ο αριθμός αυτός δεν περιλάμβανε τις γυναίκες και τα παιδιά.

Στον αριθμό των χορτασθέντων, οι μελετητές διακρίνουν έναν βαθύ συμβολισμό. Στο θαύμα των τετρακισχιλίων, ο αριθμός των χορτασθέντων δηλώνει το πλήθος των πιστών που προέρχονται από τα τέσσερα τέταρτα της γης.³⁵⁸ Στο θαύμα των πεντακισχιλίων, οι πέντε άρτοι μας παραπέμπουν στους πέντε χιλιάδες που έφαγαν, χόρτασαν και θεραπεύτηκαν στην ψυχή. Έπασχαν και οι πέντε αισθήσεις τους, καθώς ήταν υποκείμενοι στην ανθρώπινη φθαρτή φύση, ενώ πέντε ήταν και οι άρτοι δια των οποίων εκείνοι θεραπεύτηκαν πνευματικά.³⁵⁹

Ο Ιησούς δια του θαύματος του χορτασμού, απευθύνεται σε έναν λαό που αναγνωρίζει στον κώδικα λειτουργίας της τροφής, την αιώνια σχέση του νέου λαού του Θεού, τη νέα πραγματικότητα που ανοίγεται για όσους με πίστη Τον ακολουθούν και τρέφονται από τον άρτο που Εκείνος τους προσφέρει. Αυτή η νέα πραγματικότητα είναι η Εκκλησία, που έχει σαν κεφαλή τον Ιησού Χριστό, τον χορηγό της αιώνιας τροφής.³⁶⁰

γ. Ποιοι ήταν οι αποδέκτες του θαύματος;

³⁵⁴ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ιλάριος Πικτανίου, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (14,15-21)

³⁵⁵ Ευθυμίου Ζυγαβηνού, *Το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 129, 433

³⁵⁶ S. M. Crosby, *House of disciples, Church, economics and Justice in Matthew*, New York, 1988, 114-115

³⁵⁷ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 204

³⁵⁸ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ιλάριος Πικτανίου Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (6,32-38)

³⁵⁹ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 123, 293-313

³⁶⁰ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 246

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων απευθύνεται τόσο στους ιουδαίους όσο και στους εθνικούς. Βούληση του Κυρίου ήταν να χορηγήσει τροφή τόσο στον λαό του Ισραήλ, όσο και στους Εθνικούς. Οι ευαγγελιστές, όταν αναφέρονται στους αποδέκτες της θαυματουργής δωρεάς Του, μέσα από την επαναλαμβανόμενη χρήση των όρων «πας» και «πάντες» στις διηγήσεις, επιχειρούν να αναδείξουν τον οικουμενικό χαρακτήρα που λαμβάνει το θαύμα.³⁶¹

Κι όπως επισημαίνει ο ιερός Χρυσόστομος, το θαύμα δεν αφορούσε κάποιο μεμονωμένο πρόσωπο, κάτι που συμβαίνει στα περισσότερα από τα θαύματα ίασεων του Χριστού. Στο θαύμα των άρτων, όσοι ακολουθούν τον Ιησού γίνονται κοινωνοί της χάρης και της δωρεάς Του.³⁶² Το πλήθος που Τον ακολουθεί, αποτελεί τη νέα τάξη των μελών της Βασιλείας. Είναι τα μέλη της Εκκλησίας, που θα ξεχωρίσουν αργότερα, χάρη στην συμμετοχή τους στην Ευχαριστία. Ο Ιησούς ήδη από το σημείο αυτό, προετοιμάζει το ποίμνιο Του γι' αυτήν την αιώνια σχέση.³⁶³

Το πλήθος που συρρέει και ακολουθεί τον Ιησού είναι η «νέα κοινωνία», η κοινότητα που κατανοεί τη Ενανθρώπιση του Υιού του Θεού σαν μοίρασμα και μετοχή κοινής ζωής, δια της συμμετοχής στο κοινό γεύμα, και βιώνει μέσω αυτής τη Βασιλεία του Θεού σαν μια νέα πραγματικότητα. Στην Βασιλεία του Θεού γίνονται δεκτοί όλοι, ανεξάρτητα από φυλή ή εθνότητα, όπως ακριβώς στο θαύμα του χορτασμού, στο οποίο κοινωνοί έγιναν τόσο οι εθνικοί όσο και οι ιουδαίοι, «τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς» (Ησ. 57,19).³⁶⁴

Το πλήθος στο θαύμα των πεντακισχιλίων αποτελείται κυρίως από ιουδαίους. Ενώ το πλήθος στο θαύμα των τετρακισχιλίων αποτελείται από τον λαό των Εθνών, τους εθνικούς. Η χρήση του όρου «μακρόθεν» (Μκ 8,3) αφορά τους εθνικούς. Στο θαύμα των τετρακισχιλίων, ο Ιησούς μετακινείται από τις παρυφές της λίμνης της Γαλιλαίας, προς την επικράτεια των εθνικών. Η Γαλιλαία είναι η περιοχή όπου κηρύχθηκε για πρώτη φορά το Ευαγγέλιο. Είναι επίσης το μέρος στο οποίο οι Απόστολοι θα επιστρέψουν για να ξεκινήσουν από εκεί την αποστολή τους μετά την Ανάσταση. Η Γαλιλαία και ο ευρύτερος γεωγραφικός της χώρος, που αποτελεί επικράτεια των εθνικών, συμβολίζει την Εκκλησία στην παγκόσμια αποστολή της. Οι επισκέψεις του Ιησού στις περιοχές αυτές, προοιωνίζουν την μελλοντική Του αποστολή στον κόσμο.³⁶⁵

Το θαύμα των πεντακισχιλίων πραγματοποιείται σε εβραϊκή επικράτεια με ειδικές αναφορές προς τους εβραίους χριστιανούς. Το θαύμα των τετρακισχιλίων πραγματοποιείται με μια περιοχή όπου

³⁶¹ D. Senior, *The Eucharist in Mark: Mission, Reconciliation, Hope*, Biblical Theology Bulletin, 12(1982), 67-72

³⁶² Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις τον Άγιον Ματθαίον τον Ευαγγελιστήν*, PG 58,498

³⁶³ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 186

³⁶⁴ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 35

³⁶⁵ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 25

επικρατούν οι εθνικοί, οι οποίοι και εσθίουσαν από τον άρτο εκείνο που προοριζόταν αρχικά μόνο για τον λαό του Ισραήλ.³⁶⁶ Η έρημος, γίνεται το σύμβολο της πνευματικής πενίας των ανθρώπων, καθώς και της άμετρης φιλανθρωπίας του Θεού, με τη χάρη του οποίου τρέφονται και χορταίνονται, με ελάχιστα μέσα, άνθρωποι που προέρχονται από όλα τα έθνη.³⁶⁷

Η διδασκαλία του Κυρίου και η ποιμαντική Του δράση απευθύνεται τόσο στους εθνικούς, όσο και στους ιουδαίους. Ο θάνατος και η ανάσταση Του θα καταστήσουν δυνατό ένα συμπόσιο για όλα τα έθνη, το δείπνο της Βασιλείας. Η προτεραιότητα στο Ισραήλ στο Μκ 7,27 δίνει τη θέση της στην εσχατολογική αρχή του Μκ 13,10. Το εβραϊκό τραπέζι θα μοιράζεται πλέον και με τον υπόλοιπο κόσμο. Το Ευαγγέλιο θα πρέπει να κηρυχτεί σε όλα τα έθνη.³⁶⁸

Την εποχή εκείνη, οι κανόνες που σχετίζονταν με την καθαρότητα των τροφών και η απαγόρευση στους ιουδαίους να συντρώγουν με εθνικούς, καθιστούσαν αδύνατη την οποιαδήποτε πραγματική επιτραπέζια συναναστροφή μεταξύ των ιουδαίων και του υπολοίπου κόσμου. Ο Ιησούς συντρώγει με τους εθνικούς, σε αντίθεση με τους Φαρισαίους οι οποίοι απέφευγαν ακόμη και την ελάχιστη «σκόνη των εθνικών». Η τελετουργική καθαριότητα για τους Φαρισαίους ήταν μια πράξη περιφρόνησης η οποία διαχώριζε τον εβραϊκό λαό από τους Ρωμαίους κυρίαρχους του.³⁶⁹

Φυλαχθείτε από το προζύμι των Φαρισαίων και του Ηρώδη, είπε ο Κύριος στους μαθητές Του (Μκ 8,15). Το προζύμι, με τη διεισδυτική του επίδραση, συμβολίζει την αρνητική έννοια της διαφθοράς. Παρόμοια με την επίδραση της ψευδούς διδασκαλίας των Φαρισαίων και των Σαδδουκαίων (Μτ 16,12).³⁷⁰ Το προζύμι των Φαρισαίων, στο οποίο αναφέρθηκε ο Κύριος, ήταν η διδασκαλία τους, σχετικά με τα κοινά γεύματα ιουδαίων και εθνικών που καθιστούσαν αδύνατο σε Εβραίους και Έλληνες να μοιραστούν από κοινού τον ίδιο άρτο. Ο Ηρώδης και οι οπαδοί του κρατούσαν τους εβραίους απομονωμένους, μακριά από τα υπόλοιπα έθνη. Είναι γνωστό ότι στην εποχή του Ηρώδη, οι ιουδαίοι και οι εθνικοί δεν είχαν το δικαίωμα να ζουν μέσα στις ίδιες κοινότητες.³⁷¹

Ο Χριστός με τον ερχομό Του στον κόσμο, καταργεί τον Μωσαϊκό Νόμο. Καταργεί τη διάκριση των τροφών ανάμεσα σε καθαρές και ακάθαρτες. Διακηρύττει πως όλες οι τροφές είναι καθαρές (Μκ 7,19). Με την κατάργηση του Νόμου και την κατάρριψη όλων των διαχωριστικών φραγμών μεταξύ ιουδαίων και εθνικών στην τροφή, δεν υπάρχουν πλέον εμπόδια για την συναναστροφή

³⁶⁶ B. Van Iersel, "Die wunderbare Speisung und das Abendmahl in der Synoptischen Tradition (Mk VI 35-44, VIII 1-20)", NTS 7, (1964), 184-185

³⁶⁷ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 40

³⁶⁸ J. A. Grassi, ό.π., 27-33

³⁶⁹ J. A. Grassi, ό.π., 25-26

³⁷⁰ D. A. Hagner, "Matthew 14-28", WBC 33B, Dallas 1989, 459

³⁷¹ J. A. Grassi, ό.π., 43

τους στο ίδιο τραπέζι. Καλούνται όλοι να αποδεχθούν την πρόσκληση Του και να μοιραστούν όλοι, ομοτράπεζοι στο ίδιο γεύμα τον μεσσιανικό ουράνιο άρτο Του.³⁷²

Στον Ιεζεκιήλ (κεφ.34) γίνεται αναφορά ότι υπάρχουν δύο ομάδες προβάτων, τα δυνατά και τα αδύναμα. Αυτοί που θεραπεύτηκαν από τον Ιησού είναι τα αδύναμα χαμένα πρόβατα, στα οποία απευθύνεται το θαύμα των τετρακισχιλίων. Αντιπροσωπεύουν τους παρίες, το χαμένο πλοίο του Ισραήλ. Είναι αυτοί που τους απαγορευόταν να συμμετάσχουν στην λατρεία στον Ναό και στην Συναγωγή, καθώς οι ιουδαίοι τους θεωρούσαν ακάθαρτους. Τέτοιοι παρίες ήταν οι εθνικοί, τα χαμένα πρόβατα του Ισραήλ, οι οποίοι έρχονται τώρα στον Χριστό και τρέφονται από τον Άρτο που τους χορηγεί.³⁷³

Στις Πράξεις των Αποστόλων (10,1-36), το όραμα του Πέτρου, η εντολή να συμφάγει στο σπίτι του Κορνήλιου μαζί με τους εθνικούς, έρχεται να επισφραγίσει το τέλος κάθε αμφιβολίας περί ακαθάρτων τροφών. Ότι ο Κύριος έχει καταστήσει καθαρό, ουδείς πλέον δεν θα το αποκαλεί ακάθαρτο (10,15), κανείς δεν θα αντιμετωπίζεται πλέον ως μολυσμένος ή ακάθαρτος (10,28). Κάθε άνθρωπος που ευλαβείται τον Θεό και εφαρμόζει τη δικαιοσύνη Του, θα γίνεται δεκτός από τον Κύριο (10,35), ανεξάρτητα από την καταγωγή ή την εθνικότητα του.

Στην τράπεζα του Κυρίου συμμετέχουν όλοι. Αυτό τονίζεται ιδιαίτερα στις διπλές διηγήσεις του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων.³⁷⁴ Ανοίγει ο Κύριος τη θύρα της σωτηρίας και για όλα τα ειδωλολατρικά έθνη. Στη Βασιλεία του Θεού γίνονται δεκτοί όλοι. Η σωτηρία προσφέρεται σε όλους.³⁷⁵ Το θαύμα των πεντακισχιλίων περιέχει το μήνυμα για τη σωτηρία των ιουδαίων, ενώ το θαύμα των τετρακισχιλίων, το μήνυμα για τη σωτηρία των Εθνών. Το ίδιο εκφράζει και το λόγοιο περί του άρτου της ζωής, στο κατά Ιωάννη (6,23-59). Το ίδιο ακριβώς εκφράζει και το λόγοιο του άρτου στο Τελευταίο Δείπνο.³⁷⁶

³⁷² J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 40-41

³⁷³ J. A. Grassi, ό.π., 54-59

³⁷⁴ G. H. Boobyer, *The Eucharistic interpretation of the Miracle of Loaves in St Mark's Gospel*, *Journal of Theological Studies* 3 (1952) 161-71

³⁷⁵ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, *NTS* 28 (1982), 212

³⁷⁶ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 34-35

12. Τα υπολείμματα της τροφής

α. Τα περισσεύματα του άρτου

Στο θαύμα του χορτασμού προβάλλεται η υπεραφθονία των περισσευμάτων.³⁷⁷ Η ύπαρξη περισσευμάτων αναμφισβήτητα αποτελεί ένδειξη της αφθονίας της τροφής και απόδειξη ότι όλοι έφαγαν και χόρτασαν.³⁷⁸ Επέτρεψε ο Κύριος να υπάρξουν περισσεύματα, για να μην νομίσει ο κόσμος ότι ο χορτασμός ήταν στη φαντασία τους.³⁷⁹ Τα περισσεύματα επιβεβαιώνουν το γεγονός, καθώς αποδεικνύουν, αφενός ότι τα γενόμενα δεν είναι φανταστικά, και αφετέρου ότι προέρχονται από εκείνα τα ψωμιά, από τα οποία όλοι έφαγαν και χόρτασαν.³⁸⁰ Τα θραύσματα αυτά μαρτυρούν ότι ήταν αληθινά τα ψωμιά που πολλαπλασιάστηκαν.³⁸¹

Δεν περίσσεψαν ψωμιά ολόκληρα, παρά μόνο κομμάτια άρτου, μόνο θραύσματα, για να φανεί ότι αυτά ήταν τα υπολείμματα από τους άρτους που είχαν διανεμηθεί.³⁸² Η εντολή του Ιησού προς τους μαθητές να περισυλλέξουν τα περισσεύματα καταγράφεται από όλους τους συνοπτικούς. Ο Μάρκος είναι ο μόνος που κάνει λόγο και για περισσεύματα από τους ιχθύες, χωρίς να διευκρινίζει ωστόσο την ποσότητα αυτών των περισσευμάτων. Ας μην ξεχνάμε ότι τα ψάρια θεωρούνταν από τους ιουδαίους ως κατώτερη τροφή, γι' αυτό οι ευαγγελιστές όταν μιλούν για περισσεύματα, αναφέρονται κυρίως στους άρτους.³⁸³

Στο κατά Ιωάννη, η εντολή του Ιησού να «συναγάγουν» τα κλάσματα (Ιω. 6,13) είναι μια τυπική ιωάννεια έκφραση που δεν εμφανίζεται στους συνοπτικούς. Η λέξη «συναγαγείν» χρησιμοποιείται και στην Διδαχή των Αποστόλων (9,4) όπου προσδιορίζει την συγκέντρωση των πιστών γύρω από την Ευχαριστία.³⁸⁴ Η χρήση του όρου αυτού επιτείνει τον ευχαριστιακό χαρακτήρα της διήγησης, μας παραπέμπει στην πρακτική ενός τυπικού ιουδαϊκού γεύματος, αλλά και στην συνήθεια της προσεκτικής συλλογής των περισσευμάτων από την κοινή τράπεζα κατά την πρωτοχριστιανική εποχή.³⁸⁵

³⁷⁷ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Ομιλία MB', PG 59, 242

³⁷⁸ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 123, 293-313

³⁷⁹ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 123, 1284-1292

³⁸⁰ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

³⁸¹ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ιερώνυμος Στριδώνας, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (14,15-21)

³⁸² Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*, PG 58, 495-532

³⁸³ Κλήμεντος Αλεξανδρείας, *Στρωματέων των εις Οκτώ*, Λόγος Έκτος, PG 9,316A

³⁸⁴ Ανωνύμου, *Διδαχαί των Δώδεκα Αποστόλων*

³⁸⁵ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 146

β. Τα δώδεκα κοφίνια

Στο πρώτο θαύμα χορτασμού, στους πεντακισχιλίους, το μέγεθος της τροφής που περίσσεψε ανήλθε σε «δώδεκα κοφίνους πλήρεις». Ποσότητες ιδιαίτερα μεγάλες για εκείνη την εποχή, λαμβάνοντας υπόψη ότι το θαύμα έγινε σε ερημική τοποθεσία. Κι έκανε ο Κύριος τα περισσεύματα που μαζεύτηκαν να είναι τόσα, ώστε τα καλάθια στα οποία χώρεσαν να είναι ισάριθμα με τους μαθητές Του.³⁸⁶

Τα δώδεκα κοφίνια συμβολίζουν τους μαθητές του Χριστού, οι οποίοι αν και περιφρονημένοι στην παρούσα ζωή από τους ανθρώπους, είναι φορτωμένοι μέσα τους με τα κομμάτια της σωτήριας τροφής. Είναι γεμάτοι από τα πλούτη των πνευματικών μυστηρίων.³⁸⁷ Κουβαλούν τα καλάθια αυτά, τα οποία υφαίνονταν συνήθως από βούρλα ή από φύλλα φοίνικα. Πλεγμένα κυρίως από ρίζες, θα μπορούσαμε να πούμε ότι συμβολίζουν τους αγίους αποστόλους, οι οποίοι τη ρίζα της καρδιάς τους την έχουν στερεώσει στην πηγή της ζωής, στον Χριστό.³⁸⁸ Τα κοφίνια αυτά, που είναι γεμάτα με περισσεύματα, συμβολίζουν την άφθονη καρποφορία του έργου των Αποστόλων. Κάθε σοδειά των αποστόλων έμελλε να είναι ασύγκριτα μεγαλύτερη από τον σπόρο που έσπειραν. Όπως κάθε κόφινος περιείχε περισσότερα ψωμιά, από όσα είχαν αρχικά μοιραστεί.³⁸⁹

Ο κόφινος ήταν ένα ειδικό καλάθι που χρησιμοποιείτο για εργασίες, ως χαρακτηριστικό των φτωχότερων τάξεων των εβραίων, αλλά και των σκλάβων. Μέσα σε αυτά, κουβάλαγαν τις προμήθειες τους.³⁹⁰ Αυτοί που πριν με τα κοφίνια μάζευαν και κουβαλούσαν προμήθειες για τις καθημερινές ανάγκες, τώρα μαζεύουν και κουβαλούν την τροφή της ουράνιας ζωής. Κι αυτό δεν το κάνουν στην υπηρεσία των λίγων, αλλά υπέρ όλων. Διότι με τα δώδεκα καλάθια, το θεμέλιο της πίστης μεταφέρεται παντού στον κόσμο.³⁹¹ Και μέχρι το τέλος του αιώνα, θα είναι τα δώδεκα κοφίνια γεμάτα από κομμάτια που οι πιστοί δεν μπόρεσαν να φάνε. Κι είναι αυτά κλάσματα του άρτου του ζώντος, που είναι ο ίδιος ο Χριστός, ο Υιός του Θεού και Λόγος.³⁹² Κι όπως δηλώνει το μέγεθος του πλεονάσματος, ο Λόγος του Θεού μας χαρίζεται πάντοτε σε αφθονία.³⁹³

Οι μαθητές καλούνται να συγκεντρώσουν και να κρατήσουν αυτά τα κλάσματα του άρτου του ζώντος, αφού στον καθένα από αυτούς αντιστοιχεί κι από ένας κόφινος. Ωστε να τα βαστάζουν

³⁸⁶ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

³⁸⁷ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Αλκουίνος Υόρκης, Ερμηνεία στο κατά Ιωάννη (6,1-14) ▪ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος III*, Βέδασ, *Ερμηνεία στο κατά Λουκάν* (9,10-17)

³⁸⁸ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ανσέλμος, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (6,32-38)

³⁸⁹ Ν. Βελμιρόβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

³⁹⁰ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1952, (14,20)

³⁹¹ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος III*, Αμβρόσιος Μεδιολάνων, Ερμηνεία στο κατά Λουκάν (9,10-17)

³⁹² Ωριγένους, *Κατά Ματθαίον Εξηγητικών*, PG 13,908Α. 912Α

³⁹³ Μαξίμου Ομολογητού, *Περί διαφόρων αποριών των Αγίων Διονυσίου και Γρηγορίου*, PG 91, 1396BC

όλοι τους, ακόμη κι ο Ιούδας.³⁹⁴ Οι δώδεκα κόφιοι συμβολίζουν την εσχατολογική πληρότητα.³⁹⁵ Ο αριθμός αυτός παραπέμπει στο εσχατολογικό δωδεκάφυλο του Ισραήλ.³⁹⁶ Τα καλάθια με τα περισσεύματα είναι αντίστοιχα των δώδεκα μαθητών. Συμβολίζουν την υπόσχεση του Ιησού προς τους μαθητές Του, ότι θα έχουν μια ειδική θέση στη Βασιλεία Του, από όπου και θα κρίνουν τις δώδεκα φυλές του Ισραήλ (Μτ 19,28).³⁹⁷

Τα δώδεκα κοφίνια των περισσευμάτων συνδέονται με την πράξη αγάπης του Θεού προς τον λαό του Ιωσήφ, κατά την φυγή από την Αίγυπτο. Για τον Ιωσήφ είναι γραμμένο ότι: «αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐν τῷ κοφίνῳ ἐδούλευσαν» (Ψαλ. 80,7).³⁹⁸ Με την φυγή από την Αίγυπτο, ο λαός του Θεού απαλλάχθηκε από τα βαριά φορτία, απελευθερώθηκαν τα χέρια τους από τα βαριά κοφίνια που ήταν υποχρεωμένοι να κουβαλούν.³⁹⁹

Οι δώδεκα κόφιοι μας παραπέμπουν και σε ένα άλλο σημείο των Γραφών, όπου δώδεκα άνδρες που αντιπροσώπευαν το δωδεκάφυλο των ισραηλιτών, τοποθέτησαν δώδεκα λίθους, ώστε οι ιουδαίοι να διασχίσουν τον Ιορδάνη και να περάσουν στη Γη της Επαγγελίας (ΙτΝ 4,3).⁴⁰⁰ Το πέραςμα στην Γη της Επαγγελίας, προτυπώνει για τους χριστιανούς το πέραςμα, από τον κόσμο της φθοράς και της αμαρτίας, στην σωτηρία και την αιώνια ζωή που προσφέρει ο Χριστός.

γ. Οι επτά σπυρίδες

Στο θαύμα των τετρακισχιλίων, γίνεται λόγος για επτά σπυρίδες γεμάτες με θραύσματα άρτων. Ο Μάρκος αναφέρεται στα «περισσεύματα κλασμάτων», ενώ ο Ματθαίος στο «περισεῦδον τῶν κλασμάτων», προσθέτοντας τον όρο «πλήρεις» για τις σπυρίδες. Η σπυρίδα (ή σφυρίδα) ήταν καλάθι από καλάμι, που συχνά χρησιμοποιούσαν οι αλιείς για τη μεταφορά ψαριών. Ήταν αρκετά μεγάλη, αφού σε αυτήν σύμφωνα με τις Πράξεις (9,25), χώρεσε ολόκληρος άνθρωπος κρυμμένος.

Η χρήση διαφορετικών όρων για τα καλάθια στο θαύμα των άρτων, αντανακλά τις διαφορές εβραίων και εθνικών ως προς τη χρήση τους. Στους πεντακισχιλίους, ο Κύριος έκανε τα κοφίνια των περισσευμάτων ισάριθμα με τους μαθητές Του. Στους τετρακισχιλίους, κάνει τα καλάθια

³⁹⁴ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 137

³⁹⁵ G. Friedrich, "Die beiden Erzählungen van der Speisung in Mark. 6,31-44; 8,1-9", TZ 20 (1964), 10-22

³⁹⁶ Ι. Καραβιδόπουλου, «Απαρχαί Έκκλησιολογίας εἰς τό κατά Μάρκον Εὐαγγέλιον», ΕΕΘΣΑ, τ.17, Θεσ/νίκη 1972, 81-86

³⁹⁷ Ωριγένους, *Κατά Ματθαίον Εξηγητικῶν*, PG 13,908

³⁹⁸ Ωριγένους, *ό.π.*, PG 13,908-924

³⁹⁹ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος III*, Αμβρόσιος Μεδιολάνων, Ερμηνεία στο κατά Λουκάν (9,10-17)

⁴⁰⁰ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Colledgeville, 1991, 28-33

ισάριθμα με τους άρτους. Κι είναι μόνο επτά τα καλάθια, και δεν φτάνουν για να πάρει κάθε μαθητής κι από ένα. Υπονοείται εδώ ίσως, το βάρος που θα αναλάβουν οι επτά διάκονοι (Πράξ. 6,1-7) που χειροτονήθηκαν για να υπηρετήσουν στο αποστολικό έργο της Εκκλησίας.⁴⁰¹

Οι επτά σπυρίδες των περισσευμάτων είναι όσα πνευματικά νοήματα δεν μπόρεσαν οι όχλοι να φάνε, όσα δηλαδή δεν μπόρεσαν να κατανοήσουν. Είναι νοήματα που χώρεσαν σε επτά καλάθια κατά τρόπο που μόνο το Άγιο Πνεύμα γνωρίζει.⁴⁰² Ο αριθμός επτά συμβολίζει τα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος, είναι σύμβολο των πνευματικών χαρισμάτων που δίνει ο Θεός στον άνθρωπο.⁴⁰³ Γέμισαν τα επτά καλάθια, όπως ακριβώς γεμίζουν οι καρδιές των πνευματικά τέλειων όταν αυτές φωτίζονται με τα χαρίσματα της γνώσης και τη χάρη του Αγίου Πνεύματος, (Ησ. 11,2), διότι το Πνεύμα είναι αυτό που τελειοποιεί τα πάντα.⁴⁰⁴

Όσα οι τετρακισχίλιοι δεν μπόρεσαν να φάνε, δηλαδή τα πιο σημαντικά και βαθύτερα νοήματα που δεν μπόρεσαν να κατανοήσουν, τα άφησαν ως περίσσευμα. Κι ήταν λιγότερα τα περισσεύματα από ότι στο πρώτο θαύμα. Διότι στο δεύτερο θαύμα, σύμφωνα με τον Θεοφύλακτο, υπονοείται πως οι τέσσερις χιλιάδες ήταν δοκιμασμένοι στις τέσσερις πνευματικές αρετές: στην εγκράτεια, τη σύνεση, στο σθένος και τη δικαιοσύνη. Κι αυτό είναι ένδειξη πως ήταν όλοι τους προχωρημένοι πνευματικά.⁴⁰⁵ Παρομοιάζονται εδώ οι τετρακισχίλιοι σαν μια πέτρα με τετράπλευρη όψη, η οποία λόγω του σχήματός της, παραμένει πάντοτε σταθερή.⁴⁰⁶

Ο αριθμός επτά συμβολίζει την παγκοσμιότητα του γεγονότος.⁴⁰⁷ Τα επτά καλάθια είναι οι επτά Εκκλησίες. Στον αριθμό επτά ολοκληρώνεται η ζωή και η αιωνιότητα.⁴⁰⁸ Το τέσσερα και το επτά είναι αριθμοί που συμβολίζουν ολόκληρο τον κόσμο. Ο αριθμός τέσσερα έγινε σύμβολο, στην Αποκάλυψη, των τεσσάρων γωνιών της γης (Αποκ.7,1). Σχετίζεται με τις τέσσερις γωνίες της Οικουμένης, ενώ ο αριθμός επτά σχετίζεται με τον κόσμο των Εθνών. Στην πολιορκία της Ιεριχώ, της πρώτης πόλης που κατέκτησαν οι Ισραηλίτες στη Γη της Επαγγελίας, επτά ιερείς, την έβδομη ημέρα, με επτά σάλπιγγες γύρισαν την Ιεριχώ επτά φορές, σάλπισαν τις σάλπιγγες και τα τείχη της της πόλης κατέρρευσαν (ΙτΝ. 6,1-16).⁴⁰⁹

⁴⁰¹ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 42

⁴⁰² Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 123, 313BC. 569AB

⁴⁰³ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, ό.π., PG 123, 293-313

⁴⁰⁴ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ανσέλμος, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (15,32-38)

⁴⁰⁵ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, ό.π., PG 123, 313 ▪

Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, PG 123, 557AB-569AB

⁴⁰⁶ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ιερώνυμος Στριδώνας, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (Μτ 6,32-38)

⁴⁰⁷ J. Kodell, *The Eucharist in the New Testament*, Collegeville Minnesota 1991

⁴⁰⁸ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, ό.π. PG 123,313

⁴⁰⁹ J. A. Grassi, ό.π., 20, 28

δ. Οι μαθητές συγκεντρώνουν τα περισσεύματα

Ακολουθώντας την εντολή του Κυρίου, οι απόστολοι γέμισαν κάθε κοφίνι με θραύσματα του Νόμου. Διότι ο Χριστός είναι η εκπλήρωση, η συμπλήρωση και η υπέρβαση του Νόμου.⁴¹⁰ Οι κόφιοι και οι σφυρίδες που οι μαθητές καλούνται να βαστάζουν, καθίστανται οι φορείς του εσχατολογικού άρτου του Ιησού, ο οποίος αντικαθιστά τον Νόμο. Οι μαθητές, συλλέγοντας τα θραύσματα θα διαπιστώσουν το μέγεθος του θαύματος και θα ομολογήσουν τη δόξα του Κυρίου.⁴¹¹

Είναι θαυμαστή η ακρίβεια της ποσότητας του περισσεύματος, διότι ούτε περισσότερα, ούτε λιγότερα, αλλά ισάριθμα με τους μαθητές έκανε να περισσέψουν τα κοφίνια των υπολειμμάτων, ώστε να τα βαστάζουν όλοι, ακόμη κι ο Ιούδας, για να θυμούνται για πάντα το θαύμα.⁴¹² Έκανε να περισσέψουν όσα ακριβώς έπρεπε, διότι ο Κύριος γνώριζε εξ' αρχής πόσα ακριβώς επρόκειτο να καταναλώσουν. Κι αυτό είναι μια απόδειξη της ανεκφράστου δυνάμεως Του.⁴¹³

Δεν έδωσε να βαστάζουν τα κοφίνια με τα περισσεύματα άλλοι άνθρωποι, παρά μόνο τα άφησε στους μαθητές. Επειδή οι μαθητές επρόκειτο να γίνουν οι Απόστολοι, οι μελλοντικοί διδάσκαλοι της Οικουμένης. Ήταν σημαντικό να τους εντυπωθεί η αλήθεια. Ωστε να διδαχθούν και να διαπαιδαγωγηθούν από αυτή.⁴¹⁴ Στους μαθητές δίνει τους άρτους, ώστε να μείνει το θαύμα στην μνήμη τους για πάντα.⁴¹⁵ Εξάλλου, το πλήθος ελάχιστα επρόκειτο να ωφεληθεί πνευματικά από αυτό. Διότι οι άνθρωποι, από ότι φάνηκε, λησμονούσαν γρήγορα όσα κι αν είχε κάνει για αυτούς. Του ζητούσαν να επαναλάβει το θαύμα, ώστε να χορτάσουν ξανά.⁴¹⁶

Έδωσε τα θραύσματα ο Κύριος στους μαθητές Του και όχι απευθείας στα πλήθη, διότι τα πλήθη βρισκόνταν σε χαμηλότερη πνευματική ωριμότητα από τους μαθητές. Δύσκολα αντιλαμβάνονταν τα όσα δίδασκε ο Χριστός, καθώς ήταν υπόδουλοι των αισθήσεων τους. Γι' αυτό άλλωστε δεν μπόρεσαν να φάνε πολλά, δηλαδή δεν μπόρεσαν πολλά να κατανοήσουν.⁴¹⁷ Τα θραύσματα που περισσεψαν είναι τα δύσκολα νοήματα του Νόμου και του Ευαγγελίου, τα οποία μόνο οι απόστολοι

⁴¹⁰ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Επιστολή 130, Κήρυγμα 80 εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*

⁴¹¹ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 299

⁴¹² Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 123, 1284-1292

⁴¹³ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

⁴¹⁴ Αθανασίου Μεγάλου, *Διδασκαλία προς Αντίοχον Δούκαν*, PG 28,704 ▪

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις τον Άγιον Ιωάννην τον Απόστολον και Ευαγγελιστήν*, PG 59,240-242

⁴¹⁵ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 123, 293-313

⁴¹⁶ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*, PG 58, 495-532

⁴¹⁷ Αθανασίου Μεγάλου, *Διδασκαλία προς Αντίοχον Δούκαν*, PG 28,704 ▪

Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, PG 123, 557AB-569AB

μπορούν να βαστάζουν, δηλαδή μόνο εκείνοι είναι σε θέση να καταλάβουν.⁴¹⁸

Οι βαθύτερες αυτές αλήθειες, τις οποίες το πλήθος δεν μπορεί να αντιληφθεί, ανατέθηκαν σε εκείνους που ήταν ικανοί να τις κατανοήσουν και να τις διδάξουν στους υπόλοιπους.⁴¹⁹ Τα ανώτερα μυστήρια, τα ακατανόητα για τον κόσμο, τα φορτώθηκαν οι ίδιοι οι απόστολοι, δηλαδή τα χώρεσαν στον δικό τους νου.⁴²⁰ Κι όπως οι δώδεκα απόστολοι βαστάζουν τα δώδεκα καλάθια με τα κομμάτια των άρτων, έτσι ακριβώς βαστάζουν και την Εκκλησία.⁴²¹

Οι μαθητές, καθώς συλλέγουν τα περισσεύματα, καθίστανται οι αντικειμενικοί μάρτυρες του θαύματος. Το θαύμα το διακηρύσσει έμμεσα και ο όχλος, όταν στην συνέχεια της διήγησης, με πλοιάρια πηγαίνει να αναζητήσει τον Ιησού.⁴²² Κι όπως τα πλήθη, αφού έφαγαν και χόρτασαν, δεν πήραν μαζί τους όσα υπολείμματα είχαν μείνει, ομοίως και εμείς πρέπει να είμαστε ικανοποιημένοι και να αρκούμαστε σε αυτά ακριβώς που χρειαζόμαστε, και να μην ζητάμε τίποτε περισσότερο από ότι μας είναι απολύτως απαραίτητο.⁴²³

Κι ενώ στο πρώτο θαύμα μαζεύτηκαν δώδεκα κοφίνια, στο δεύτερο θαύμα, όπου ήταν περισσότερα τα ψωμιά και μικρότερο το πλήθος, περίσσεψαν μόνο επτά σπυρίδες. Από όσο γνωρίζουμε, οι σπυρίδες ήταν μεγαλύτερες σε μέγεθος από τα κοφίνια.⁴²⁴ Εδώ, είναι εμφανής η δυσαναλογία ανάμεσα στους διαθέσιμους άρτους, στο πλήθος που είχε συγκεντρωθεί, και στα περισσεύματα των κλασμάτων. Ενώ αρχικά βλέπουμε ότι σε λιγότερους άνδρες, αντιστοιχεί μεγαλύτερος αριθμός άρτων, εκεί που οι χορτασθέντες ήταν περισσότεροι, οι ποσότητες που περίσσεψαν τελικά ήταν μεγαλύτερες. Η δυσαναλογία αυτή πιθανότατα να έγινε σκόπιμα, ώστε να διεγείρει την μνήμη όσων βρίσκονταν εκεί, για να εντυπωθούν καλύτερα την σημασία του θαύματος.⁴²⁵

ε. Η σημασία της συγκέντρωσης των θραυσμάτων

Η συλλογή των περισσευμάτων αντανακλά την μεσσιανική αφθονία. Σε αντίθεση με το μάννα που δεν ήταν δυνατό να φυλαχτεί μέχρι την επόμενη ημέρα, ο άρτος που παρέχει ο Ιησούς δεν αποσυντίθεται.⁴²⁶ Εδώ διαφαίνεται μια τυπολογία της Εξόδου (16,16), όπου η συλλογή των

⁴¹⁸ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις τα τέσσερα Ευαγγέλια*, PG 123,300B 557AB 1289BC

⁴¹⁹ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Ομιλίες εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 24,6

⁴²⁰ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος I*, Ανσέλμος, Ερμηνεία στο κατά Ματθαίον (15,32-38)

⁴²¹ Χ. Μούσιαρη, *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2015, 20

⁴²² Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 141

⁴²³ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, PG 123, 557AB-569AB

⁴²⁴ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 123, 293-313

⁴²⁵ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα στον Άγιον Ματθαίον τον Ευαγγελιστήν*, PG 58,527

⁴²⁶ W. Barclay, *The Gospel of Mark*, Philadelphia, Westminster, 1975, 158

περισσευμάτων αντιπαραβάλλεται με την συλλογή του μάννα, και δημιουργεί ένα νέο βιβλικό υπόβαθρο στη διήγηση. Η φράση του Ιησού «ίνα μη τι απόλλυται», πέρα από το πρακτικό της μέρος, μας παραπέμπει στο Ιω. 6,27. Ο άρτος που παρέχει Ιησούς δεν είναι «βρώσις απολλυμένη» αλλά «βρώσις μένουσα εις ζωήν αιώνιον». ⁴²⁷

Η συγκέντρωση των θραυσμάτων «ώστε να μην χαθεί τίποτε», παραπέμπει στο κατά Ιωάννη 11,52. Ο Χριστός με τον σταυρικό θάνατο και την ανάσταση Του, θα συγκεντρώσει και θα ενώσει τα παιδιά του Θεού που έχουν διασκορπιστεί. Κι αν με τη συγκέντρωση των θραυσμάτων μπορεί να σχηματιστεί ξανά ένα ψωμί μέσα από τα σπασμένα κομμάτια, ομοίως τα διασκορπισμένα παιδιά του Θεού, θα συγκεντρωθούν και θα συγκροτήσουν το Σώμα του Χριστού, την Εκκλησία. ⁴²⁸

Η συγκέντρωση των υπολειμμάτων συνδέεται και με την αρχέγονη πίστη στην ιερότητα του ψωμιού. Δεν αποκλείεται το «ίνα μή τι απόληται» να αποτελεί υπαινιγμό στην πρωτοχριστιανική πρακτική της προσεκτικής συλλογής των περισσευμάτων της ευχαριστιακής τράπεζας, ⁴²⁹ Τα περισσεύματα της τροφής δείχνουν ότι η τροφή που προσφέρει ο Θεός αποτελεί την αληθινή τροφή για τον άνθρωπο. ⁴³⁰ Είναι η τροφή που δεν χάνεται, που παραμένει για πάντα, προσδίδοντας την αιώνια πληρότητα και αθανασία. ⁴³¹ Τα θραύσματα του άρτου που περιέχονται στα καλάθια, συμβολίζουν τον αληθινό άρτο, τον ευχαριστιακό άρτο, που είναι ο ίδιος ο Χριστός. ⁴³²

Οι ευαγγελιστές αποκαλούν «κλάσματα» τα υπολείμματα των άρτων. Πρόκειται για έναν όρο που χρησιμοποιήθηκε και στην πρώτη Εκκλησία, για τα κλάσματα της Ευχαριστίας. ⁴³³ Τα κλάσματα του άρτου, συνδέουν το θαύμα του χορτασμού με την Ευχαριστία. Φανερώνουν ότι ο Χριστός, ο άρτος ο αληθινός, είναι πάντα παρών στην Εκκλησία, δια της Ευχαριστίας. ⁴³⁴ Η αφθονία των κλασμάτων που περίσσεψαν, φανερώνει τη χάρη του Θεού που δωρίζεται στον άνθρωπο σε αφθονία και υπερπερισσεύει. Ο Κύριος χαρίζει στον άνθρωπο κάτι πολύ περισσότερο από τροφή, του προσφέρει «τὸ περισσόν τῆς ζωῆς» (Ιω. 10,10). ⁴³⁵ Ο «νέος άρτος» που προσφέρει ο Ιησούς, είναι ο άρτος της ζωής, ο άρτος της Ευχαριστίας, που χαρίζει στον άνθρωπο την αιώνια ζωή.

⁴²⁷ R. Schnackenburg, *The Gospel according to St John*, Vol. 2, London 1980, 16

⁴²⁸ J. Taylor, "The Breaking of the Bread" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

⁴²⁹ X. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 137

⁴³⁰ U. Luz, *Matthew 8-20, Hermenia*, Irish Biblical Association, No 14, 1991, 310-316

⁴³¹ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Αλκουίνος Υόρκης, Ερμηνεία στο κατά Ιωάννην (6,22-27)

⁴³² Ωριγένης, *Εις τό κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιον Εξηγητικόν*, Τόμος I, 11,2-45-11,2-62

⁴³³ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 37

⁴³⁴ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 43

⁴³⁵ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, PG 123, 557AB-569AB

13. Η αντίδραση του πλήθους στο θαύμα

Όπως αναφέρουν οι ευαγγελιστές, ο Ιησούς μετά την επιτέλεση του θαύματος αναχωρεί με πλοίο κατευθυνόμενος προς την άλλη πλευρά της θάλασσας. Κατόπιν, απολύει τα πλήθη και ανεβαίνει στο όρος για να προσευχηθεί.⁴³⁶ Ο Ιησούς θεωρούσε ότι δεν είχε έρθει ακόμη ο καιρός για να αποκαλύψει πλήρως την ταυτότητα Του. Δεν κατευθύνθηκε προς κάποια πόλη αλλά πηγαίνει στην έρημο, και μάλιστα κατευθύνεται εκεί με πλοίο, ώστε να μην μπορέσει να τον ακολουθήσει το πλήθος.⁴³⁷

Ανάγκασε τους μαθητές να μπουν στο πλοίο και να περάσουν πριν από Αυτόν στο απέναντι μέρος της λίμνης, ωστόσο να διαλύσει τα πλήθη. Κι όταν ο ευαγγελιστής λέει «τους ανάγκασε» (Μκ 6,45 Μτ 14,22), φανερώνει την μεγάλη προθυμία των μαθητών που ήθελαν να παραμείνουν κοντά στον Κύριο τους.⁴³⁸ Ο Ιησούς διακρίνοντας την παρανόηση του λαού στο πρόσωπο Του απομακρύνεται μόνος προς στο όρος. Γνώριζε εκείνο που επρόκειτο να συμβεί, και το τι ακριβώς θα έκανε στην συνέχεια ο Ίδιος.⁴³⁹ Όπως και σε άλλες περιπτώσεις της δημόσιας δράσης Του, απομακρύνεται από το πλήθος και απομακρύνει από κοντά Του τους μαθητές. Για να μας διδάξει να μην επιδιώκουμε τη δόξα των πολλών, κι ούτε να παρασυρόμαστε από τις επευφημίες του κόσμου.⁴⁴⁰

α. Αναγνωρίζουν τον Κύριο ως προφήτη

Βλέποντας το θαύμα που πραγματοποίησε ο Κύριος, το πλήθος ομολογεί ότι Αυτός πραγματικά είναι αληθώς: «ο προφήτης ο ερχόμενος εις τον κόσμο» (Ιω. 6,14). Το ότι θεωρούν τον Ιησού ως τον αναμενόμενο εσχατολογικό προφήτη, μαρτυρεί τη γνήσια πίστη τους. Στο υπόβαθρο της ιουδαϊκής μεσσιανικής προσδοκίας, το πλήθος πιστεύει και ομολογεί ότι Εκείνος είναι ο μεγάλος προφήτης, που σύμφωνα με τις Γραφές, επρόκειτο να έρθει στη γη (Δευτ.18,15-18).⁴⁴¹ Ταυτίζουν τον Ιησού με κάποια προφητική εσχατολογική μορφή, ως προφήτη και προάγγελο της Βασιλείας του Γιαχβέ.⁴⁴² Καθώς η πίστη τους είναι αδύναμη, δεν αντιλαμβάνονται ότι Αυτός είναι ο Υιός

⁴³⁶ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 151-152

⁴³⁷ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

⁴³⁸ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*, PG 58, 495-532

⁴³⁹ Ν. Βελμίροβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

⁴⁴⁰ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*

⁴⁴¹ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 137, 323

⁴⁴² L. Schenke, *Die wunderbare Brotvermehrung*, Wurtzburg, 1983, 104

του Θεού. Τον αποκαλούν Προφήτη, επειδή κάποιοι από τους προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης είχαν κάνει πολλά θαύματα.⁴⁴³ Κι όμως, το έργο του Ιησού υπερβαίνει σε πολύ μεγάλο βαθμό τα έργα των προφητών.⁴⁴⁴ Οι προφήτες έκαναν θαύματα, είχαν ωστόσο τη χάρη με μέτρο.⁴⁴⁵ Ένας προφήτης λειτουργεί πάντοτε ως όργανο του Θεού για την πραγματοποίηση οποιουδήποτε θαύματος (πρβλ. Γ' Βασ. 17,7-16 & Δ' Βασ. 4,43-44).⁴⁴⁶

Ο Ιησούς δεν είναι προφήτης. Στην περί του άρτου της ζωής ομιλία Του, διακηρύττει τη θεότητα του προσώπου Του, την οντολογικού χαρακτήρα ανωτερότητα Του σε σχέση με τους προφήτες. Ο Ιησούς διά του πάθους Του και διά της διαρκούς παρουσίας Του στην ευχαριστιακή σύναξη της χριστιανικής κοινότητας παρέχει την καινή - εσχατολογική δωρεά της αιώνιας ζωής. Είναι ο Υιός του Θεού που απεστάλη από τον Πατέρα. Διά του τονισμού της απόλυτης κυριαρχίας Του κατά τη επιτέλεση των θαυμαστών «σημείων» Του, απορρίπτεται η παρερμηνεία του προσώπου Του ως ενός νέου προφήτη. Διαψεύδοντας έτσι τις όποιες ιουδαϊκές εσχατολογικές προσδοκίες.⁴⁴⁷

β. Θέλουν να τον κάνουν βασιλιά

Κατεπλάγησαν οι Ιουδαίοι από αυτό το θαυμαστό γεγονός, αποκομίζοντας την εντύπωση ότι ο Ιησούς θα καλύψει παντοτινά τις βιοτικές τους ανάγκες, και ήθελαν να τον ανακηρύξουν βασιλιά, πράγμα που δεν είχαν κάνει πρωτύτερα, σε κανένα από τα θαύματα που είχε ήδη επιτελέσει.⁴⁴⁸ Είναι αντιληπτό ότι οι Ιουδαίοι κατανοούν το θαύμα σύμφωνα με τις δικές τους προσδοκίες. Θεωρούν ότι ο Ιησούς είναι ο αναμενόμενος Μεσσίας, ο χορηγός της υλικής αφθονίας, κι ενδεχομένως της εθνικής τους ανεξαρτησίας (πρβλ. Ιω. 11,47-50). Είδαν ότι ο Κύριος ήταν ελεήμων και ισχυρός, κι ήθελαν να Τον κάνουν βασιλιά τους. Αρέσει στους ανθρώπους να έχουν έναν ελεήμονα βασιλιά να τους κυβερνά, έναν ισχυρό που να τους προστατεύει.⁴⁴⁹

Τον ακολουθούν παντού, ακόμα κι όταν απομακρύνεται από αυτούς, διότι ενδιαφέρονται μόνο για την ικανοποίηση των προσωπικών τους εφήμερων βιοτικών αναγκών. Τον βλέπουν ως σωτήρα για τον σκοπό των δικών τους εθνικοαπελευθερωτικών επιδιώξεων.⁴⁵⁰ Παρά τη χρονική εγγύτητα του

⁴⁴³ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Αλκουίνος Υόρκης, Ερμηνεία στο κατά Ιωάννη (6,1-14)

⁴⁴⁴ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 266

⁴⁴⁵ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 59, 239-249

⁴⁴⁶ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 135-138

⁴⁴⁷ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 139

⁴⁴⁸ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

⁴⁴⁹ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 140

⁴⁵⁰ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*

θαύματος στο οποίο υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες, απαιτούν από Εκείνον να πραγματοποιήσει κι άλλο «σημείο», ανάλογο αυτή τη φορά με τη μανναδοσία της Εξόδου.⁴⁵¹ Αυτό οφείλεται στην ανεπάρκεια της πίστewος τους, στην αδυναμία τους να αναγνωρίσουν την πραγματική ταυτότητα του Τροφοδότη και Σωτήρα Ιησού Χριστού.⁴⁵²

γ. Ο Κύριος απορρίπτει τους τίτλους

Στον ιουδαϊκό κόσμο τα θέματα του μεσσιανισμού και του προφητισμού δεν αναμείχθηκαν ποτέ. Το θέμα του μεσσιανισμού συνδέθηκε με τον προφητάνακτα Δαβίδ, τη βασιλική του λειτουργία και την επίγεια απελευθέρωση. Το θέμα του προφητισμού συνδέθηκε με τα πρόσωπα του Ηλία και του Μωυσή.⁴⁵³ Η προσδοκία του εσχατολογικού - μωσαϊκού προφήτη και η αναμενόμενη νομιμοποίηση του διά σημείων ανάλογων με αυτά της Εξόδου, εκφράζεται και στην ερώτηση του όγλου προς τον Ιησού (Ιω. 6,30-31) για το ποιος είναι και τι πράττει. Οι Ιουδαίοι, που είναι μάρτυρες του θαύματος, δεν ανάγονται στην κατανόηση της θεότητας του προσώπου Του, δεν αφήνουν τον Ίδιο να τους αποκαλύψει ποιος είναι, αλλά τον κατανοούν με βάση τις δικές τους προσωπικές προσδοκίες και εφήμερες ανάγκες.⁴⁵⁴

Ο Παντογνώστης Κύριος διακρίνει τις ενθουσιαστικές τάσεις των Ιουδαίων. Αντιλαμβάνεται την πλήρη παρανόηση του προσώπου και του έργου Του, γι' αυτό και αναχωρεί μόνος στο όρος, για να αποφύγει τις συνέπειες της παρανόησης αυτής.⁴⁵⁵ Όταν κατάλαβε ότι θα έρθουν και θα Τον πάρουν με τη βία για να Τον κάνουν βασιλιά τους, αποσύρεται μόνος Του στο βουνό. Πιθανόν, για να αποφύγει κάθε υποψία ότι επιδιώκει την κατάληψη της εξουσίας.⁴⁵⁶ Αρνείται ο Ιησούς τους τίτλους που σπεύδουν να Του αποδώσουν όσοι χόρτασαν από τον άρτο Του. Η αποχώρηση Του δηλώνει την εκ μέρους του απόρριψη τόσο του τίτλου του βασιλικού μεσσία του Ισραήλ, όσο και του τίτλου του προφήτη, μαζί με τις όποιες πολιτικές συνέπειες και προεκτάσεις τους. Οι τίτλοι του προφήτη και του βασιλέως σχετίζονται στενά μεταξύ τους, κι εκφράζουν αμφότεροι ιουδαϊκές εσχατολογικές προσδοκίες εθνικοαπελευθερωτικού χαρακτήρα.⁴⁵⁷

⁴⁵¹ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Ομιλία MB', PG 59, 242

⁴⁵² X. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 141

⁴⁵³ J. M. Van Cangh, *La multiplication des pains et l'eucharistie*, Le Cerf, Paris 1975, 81 ▪

S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982),209

⁴⁵⁴ X. Καρακόλη, ό.π., 139

⁴⁵⁵ X. Καρακόλη, ό.π., 140-141

⁴⁵⁶ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, ό.π., PG 59, 239-249

⁴⁵⁷ X. Καρακόλη, ό.π., 138-139

Ο Χριστός είναι ο Κύριος των προφητών, καθώς προείπε την Ανάσταση Του. Είναι ο Κύριος των αγγέλων, καθώς ήρθε να αναγγείλει τον ερχομό της Βασιλείας Του. Είναι ο Κύριος του κόσμου, ο ενσαρκωμένος Λόγος, που έλαβε σάρκα για την σωτηρία του κόσμου.⁴⁵⁸ Μέσα από το θαύμα του χορτασμού, φανέρωσε το τρισσόν του αξίωμα, την αρχιερατική, την προφητική, και την βασιλική του εξουσία.⁴⁵⁹ Εκείνος που αρνήθηκε να γίνει βασιλιάς, είναι ήδη βασιλιάς. Δεν έγινε βασιλιάς από τους ανθρώπους, διότι βασιλεύει πάντα με τον Πατέρα, καθώς είναι ο Υιός του Θεού. Όσοι πίστεψαν σε Αυτόν, έγιναν μέλη του Βασιλείου Του. Οι Ιουδαίοι νόμιζαν ότι ο Ιησούς ήρθε για να βασιλέψει σε αυτόν τον κόσμο. Η Βασιλεία Του όμως δεν είναι εκ του κόσμου τούτου (Ιω. 18,36). Θα φανερωθεί με την τελική Κρίση, όταν θα αποκαλυφθεί η δόξα Του.⁴⁶⁰

Τα πλήθη απογοητεύτηκαν και δυσαρεστήθηκαν από την άρνηση του Ιησού. Περίμεναν από εκείνον να αποδεχθεί την ανακήρυξη Του, και το θαύμα της διατροφής να γίνει αφετηρία μιας νέας σειράς θαυμάτων δια της οποίας θα παρουσιαζόταν ως ο Μεσσίας των ιουδαϊκών προσδοκιών. Οι Ιουδαίοι ζητούσαν από τον Χριστό όχι ένα απλό θαύμα, αλλά κάτι ανάλογο προς το θαύμα του Μωυσή, ο οποίος έθρεψε τον λαό του, όχι για μια ημέρα, αλλά για σαράντα συναπτά έτη. Προσπαθούσαν να παρασύρουν τον Κύριο στην πραγματοποίηση ενός θαύματος δια του οποίου οι ίδιοι θα τρέφονταν σαρκικώς. Κάτι ανάλογο δηλαδή προς το μάννα της ερήμου. Διότι ο σαρκικός, ο μη αναγεννηθείς άνθρωπος, πάντοτε παραμένει ανικανοποίητος απέναντι στα προ αυτού ενεργούμενα θαύματα.⁴⁶¹

Ο Χριστός απομακρύνεται από το πλήθος μετά την επιτέλεση του θαύματος, για να μας διδάξει να περιφρονούμε τα κοσμικά αξιώματα, για να μας δείξει ότι ο Ίδιος δεν χρειάζεται τίποτε από τα επίγεια. Ήλθε να μας διδάξει να ποθούμε τα μέλλοντα, διότι εκείνος που αναζητεί τα εγκόσμια, δεν θα θαυμάσει ποτέ τα ουράνια.⁴⁶² Αποσύρθηκε για να προσευχηθεί, αφού απομάκρυνε τους μαθητές Του από τα πλήθη. Ήθελε να τους διδάξει να είναι ταπεινοί, και να τους προστατεύσει από την υπερηφάνεια και την αλαζονεία, καθώς το πλήθος τους έβλεπε ως μαθητές ενός μεγάλου θαυματουργού.⁴⁶³

⁴⁵⁸ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Ομιλίες εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 24,7

⁴⁵⁹ Α. Καραματζάνη αρχιμ., *Οι Πατέρες και τα προβλήματα της ζωής μας*, Εκδόσεις Ι. Μ. Αγίου Αθανασίου Κολινδρού, 1988

⁴⁶⁰ Αυγουστίνου Ιππώνος, *ό.π.*, 25,2

⁴⁶¹ Α. Meyer, *Die Entstehung des Markusevangeliums*, Tübingen, 1927, 35-60

⁴⁶² Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Ομιλία MB', PG 59, 239-249

⁴⁶³ Ν. Βελμίροβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

14. Η δόξα και η παντοδυναμία του Κυρίου

α. Ο Κύριος ως οικοδεσπότης

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων τοποθετείται στα πλαίσια ενός γεύματος όπου κυρίαρχη είναι η μορφή του Χριστού ως οικοδεσπότη που παρέχει άφθονη φιλοξενία.⁴⁶⁴ Ο Κύριος τεμάχισε τον άρτο με τα ίδια Του τα χέρια. Δεν έδωσε εντολή στους αποστόλους Του να το κάνουν αυτό. Για να τονίσει τη μεγάλη αγάπη Του για τον κόσμο. Για να δείξει πως επιθυμούσε να λογαριάσει τους ανθρώπους ως φιλοξενούμενούς Του.⁴⁶⁵

Στην εποχή εκείνη, για να ξεκινήσει ένα Εβραϊκό γεύμα, όταν υπήρχαν φιλοξενούμενοι ή όταν ήταν παρόντες διακεκριμένα πρόσωπα, ο οικοδεσπότης έπαιρνε τον άρτο, πρόφερε την ευλογία, έσπαζε τον άρτο σε κομμάτια, και μοίραζε σε όλους από ένα κομμάτι.⁴⁶⁶ Σε κάθε γεύμα, ένας καλός οικοδεσπότης θα έπρεπε να παρέχει αρκετή τροφή, ώστε στο τέλος πάντοτε να μένουν περισσεύματα. Μετά το τέλος του γεύματος, έπρεπε να μαζεύονται όλα τα κομμάτια του άρτου που είχαν περισσέψει. Η συλλογή των περισσευμάτων που θα έπεφταν στο πάτωμα, ήταν ένας απαράβατος κανόνας ευπρέπειας που έπρεπε να τηρεί κάθε ιουδαίος οικοδεσπότης.⁴⁶⁷

Η εικόνα της φιλοξενίας, χαρακτηριστική κάθε τυπικού εβραϊκού γεύματος, είναι η εικόνα που περιέχει την έννοια της προσφοράς και του μοιράσματος των τροφών σε ένα τραπέζι. Η φιλοξενία για τους ιουδαίους ήταν μια κοινωνική υποχρέωση. Για τον Ιησού, η παροχή φιλοξενίας δεν είναι απλά και μόνο συμμόρφωση στην τήρηση του κοινωνικού κώδικα εκείνης της εποχής. Ο Κύριος, ως οικοδεσπότης, ευπλαχνίζεται το ποίμνιο Του, προσφέρει τροφή σε όλους όσους έρχονται κοντά Του, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους θέση και καταγωγή.⁴⁶⁸

Η προσταγή του Ιησού προς τους μαθητές: «δώτε αυτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν» (Μκ 6,37 Μτ 14,16 Λκ 9,13) είναι δηλωτική της φιλοξενίας του Υιού του Θεού, ο οποίος ενεργεί εκ μέρους του Πατρός.

⁴⁶⁹ Φανερώνει ότι οι παροχές του Θεού είναι πάντοτε διαθέσιμες, όπου κι όποτε υπάρχει αιτία και

⁴⁶⁴ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 224

⁴⁶⁵ Ν. Βελμιρόβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

⁴⁶⁶ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 100

⁴⁶⁷ R. Bultmann, *Das Evangelium des Johannes*, Göttingen, 1956

⁴⁶⁸ D. Smith, *From symposium to Eucharist, The banquet in the early Christian world*, Minneapolis 2003, 240-245

⁴⁶⁹ S. A. Johnson, *A Commentary on the Gospel according to St Marc*, London 1960, 24

ανάγκη. Για τον λόγο αυτό, η κοινότητα πρέπει να εμπιστευθεί τις ανάγκες της στον Θεό. Στο δείπνο του πολλαπλασιασμού των άρτων, η μετοχή του νέου λαού του Θεού στον άρτο που ο Κύριος παρέχει, αντανακλά την πίστη των συμμετεχόντων και συγχρόνως την αφθονία των αγαθών που ο οικοδεσπότης Χριστός προσφέρει στους φιλοξενούμενους Του.⁴⁷⁰

β. Ο παντοδύναμος Θεός

Ο πολλαπλασιασμός των άρτων είναι ένα θαύμα που ομοιάζει με τη Δημιουργία. Εκφράζει τη δύναμη του Δημιουργού των πάντων.⁴⁷¹ Τυπολογικά συσχετίζεται με το βιβλίο της Γένεσης. Μέσω του θαύματος του χορτασμού ο Ιησούς διακηρύττει την εξουσία Του, τόσο στη γη όσο και στη θάλασσα. Ο Θεός δημιούργησε τη βλάστηση στη γη (Γεν. 1,11) και τις ζωντανές υπάρξεις στην θάλασσα (Γεν. 1,20-21). Ο πολλαπλασιασμός των άρτων συμβολίζει την κυριαρχία Του στην γη, ενώ ο πολλαπλασιασμός των ιχθύων, την κυριαρχία Του στην θάλασσα.⁴⁷² Ο Δημιουργός του Παντός είναι ο Δότης της τροφής. Ο Τροφοδότης Κύριος, την πέμπτη ημέρα της Δημιουργίας, είχε ευλογήσει τα δημιουργήματα Του λέγοντας: «αυξάνεσθε και πληθύνεσθε και πληρώσατε ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐπὶ τῆς γῆς» (Γεν.1,22).

Ο Παντοκράτωρ, αναμφισβήτητα έχει τη δυνατότητα όποτε, όπως και όσο Εκείνος θέλει, να παρεμβαίνει στον κόσμο με την αγαθότητα Του.⁴⁷³ Δεν περιορίζονται οι ενέργειες Του από οποιεσδήποτε αντικειμενικές συνθήκες. Ενεργεί με απόλυτη εξουσία και αυθεντία διατηρώντας τον απόλυτο έλεγχο των καταστάσεων. Έχει πάντα την πρωτοβουλία των κινήσεων, επιλέγοντας ο Ίδιος κατά τη βούληση Του, τον χρόνο και τον τρόπο των ενεργειών Του, καθώς δεν άγεται από εξωτερικές καταστάσεις ή από επιθυμίες οποιωνδήποτε προσώπων.⁴⁷⁴ Όταν είπε: «δεν θέλω να τους αποστείλω εις τα μέρη τους νηστικούς» (Μκ 8,3 Μτ 15,32), η φράση «δεν θέλω» αποδείκνυε την εξουσία Του.⁴⁷⁵

Εξάλλου, η απόλυτη εξουσία Του επί των καταστάσεων καταδεικνύεται από το ότι υπερβαίνει, με τρόπο μοναδικό κι εντελώς απρόσμενο, το πρόβλημα του χορτασμού του πλήθους, το οποίο οι μαθητές θεωρούν ανυπέρβλητο (Ιω. 6,5-13). Κι αφού θέτει τους μαθητές Του αντιμέτωπους με την

⁴⁷⁰ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 238

⁴⁷¹ Ν. Βελμιρόβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

⁴⁷² Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58,498

⁴⁷³ Α. Καραματζάνη αρχιμ., *Οι Πατέρες και τα προβλήματα της ζωής μας*, Εκδόσεις Ι. Μ. Αγίου Αθανασίου Κολινδρού, 1988

⁴⁷⁴ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 291-293

⁴⁷⁵ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, ό.π., PG 58, 495-532

αδυναμία τους να δώσουν λύση στην υφιστάμενη κατάσταση, δρα ο Ίδιος στην συνέχεια.⁴⁷⁶ Οι τρεφόμενοι αποδέχονται την εξουσία Του, μέσω της αποδοχής της τροφής που τους παρέχει.⁴⁷⁷ Θαυματουργεί με απόλυτη δύναμη ο Κύριος, και πραγματοποιεί ένα ανήκουστο για τα ανθρώπινα δεδομένα θαύμα, φανερώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την παντοδυναμία και τη δόξα Του.⁴⁷⁸

Είναι πρωτοφανές το μέγεθος και το πλήθος των θαυματουργών σημείων που επιτελεί ο Ιησούς, όπως αυτά έχουν καταγραφεί στα ιερά Ευαγγέλια. Οι υπερφυσικές θεραπείες, η κυριαρχία πάνω στα στοιχεία της φύσης και η τελική κυριαρχία Του επάνω στον θάνατο, μαρτυρούν emphaticά ότι ο Ιησούς είναι κάτοχος της Θείας δύναμης.⁴⁷⁹ Στο δύο θαύματα χορτασμού, μαρτυρείται η παντογνωσία Του, από το γεγονός ότι Εκείνος ήξερε εκ των προτέρων «τί ἔμελλε ποιεῖν» (Ιω. 6,6). Γνώριζε εκείνο που επρόκειτο να συμβεί και το τι ακριβώς θα έκανε ο Ίδιος. Διότι, είναι παντογνώστης ο Κύριος. Κι όπως γνωρίζουμε, σύμφωνα με την παλαιοδιαθηκική θεολογία, παντογνώστης μπορεί να είναι μόνο ο Θεός.⁴⁸⁰

Αντιτάσσοντας στην διήγηση, την τράπεζα του Ηρώδη (Μτ 14,6-11), όπου οι ανήθικες πράξεις του οδηγούν στον θάνατο του Βαπτιστή, η τράπεζα στην έρημο γύρω από την οποία ο Ιησούς πραγματοποιεί το θαύμα των άρτων, φανερώνει την λαμπρότητά και την παντοδυναμία Του.⁴⁸¹ Κι ως ήταν ο τόπος έρημος, ήταν όμως μαζί τους Εκείνος που τρέφει ολόκληρη την Οικουμένη. Θα μπορούσε να είχε σβήσει την πείνα τους. Είχε τη δύναμη να το κάνει αυτό, καθώς για τον Κύριο τίποτε δεν είναι αδύνατο. Δεν το έκανε όμως, καθώς ήθελε με ένδοξο τρόπο, μέσα από ένα θαύμα, με ένα «σημείο» Του προς τους ανθρώπους, να γίνει φανερή σε όλους η παντοδυναμία Του.⁴⁸²

γ. Η δόξα του Κυρίου

Ο Ιησούς, ο σαρκωθείς Λόγος, είναι φορέας της θεϊκής δόξας, την οποία έχει ως φυσική κατάσταση από τον Πατέρα, καθώς είναι ο Υιός του Θεού ο μονογενής (Ιω. 1,14). Στην επίγεια ζωή και δράση Του, φανερώνει τη δόξα Του με τρόπο μοναδικό στους ανθρώπους. Αποκαλύπτεται στον άνθρωπο μέσω των Θείων επεμβάσεων και μέσω των θαυμάτων Του. Με τον σταυρικό θάνατο και την

⁴⁷⁶ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 59,240 ▪

Ευθυμίου Ζυγαβηνού, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129,1237

⁴⁷⁷ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 182

⁴⁷⁸ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 59, 239-249

⁴⁷⁹ Π. Τρεμπέλα, *Απολογητικά Μελέται*, Τόμος Ε', Εκδόσεις Ο Σωτήρ, Αθήνα 1994

⁴⁸⁰ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 289

⁴⁸¹ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 113

⁴⁸² Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 498

ανάσταση Του, αναλαμβάνει «παρά τω Πατρί» τη δόξα που είχε ήδη, πριν από τη δημιουργία του κόσμου.⁴⁸³

Οι διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων, αποτελούν για τους ευαγγελιστές και ιδιαίτερα για τον Ιωάννη, αποκαλύψεις της δυνάμεως και της θεότητας του Ιησού.⁴⁸⁴ Με τα θαύματα Του, αφενός εκφράζει τη θεϊκή Του δύναμη και αφετέρου αποκαλύπτει τη θεότητα Του στον κόσμο, καθιστώντας την προσιτή στους ανθρώπους. Είναι ουσιαστικά η αποκάλυψη της παντοδυναμίας του Θεού στον ανθρώπινο κόσμο.⁴⁸⁵ Όπως γράφει ο ιερός Καβάσιλας, τα θαύματα είναι φανέρωση της Θείας δόξας και αποκαλυπτικά της Θείας φύσεως του Ιησού.⁴⁸⁶ Είναι η φανέρωση του Θεού σε όλη τη μεγαλοπρέπεια και τη δόξα Του.⁴⁸⁷

Ο Ιησούς Χριστός, ο Υιός του Θεού, μέσα από το μεγαλειώδες θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων καταδεικνύει στους ανθρώπους τη θεοπρεπή Του δόξα.⁴⁸⁸ Το θαύμα των άρτων δεν είναι μονάχα η βρώση της τροφής που με αφθονία παρέχει ο Κύριος στον λαό Του. Αποτελεί τη βρώση και την πόση της ζωντανής παρουσίας και της δόξας του Θεού στον κόσμο.⁴⁸⁹

⁴⁸³ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 310

⁴⁸⁴ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 306-307

⁴⁸⁵ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 307

⁴⁸⁶ Νικολάου Καβάσιλα, *Περί της εν Χριστώ ζωής*, Λόγοι Επτά, κεφάλαιο ζ', Εκδ. Ιερού Ησυχαστηρίου Αγίου Γρηγορίου Παλαμά, 273-275

⁴⁸⁷ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 23 ▪

Ν. Κιτσάτη, *Η θεολογία του θαύματος στην ορθόδοξη παράδοση*, Εκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσ/νίκη 2022, 254

⁴⁸⁸ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εις τόν Ματθαϊον*, PG 72, 365-475

⁴⁸⁹ G. Wainwright, *ό.π.*, 23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ο άρτος της ζωής

Ο ευαγγελιστής Ιωάννης παραθέτει τον ευχαριστιακό λόγο του Κυρίου για τον «άρτο της ζωής», στο έκτο του κεφάλαιο, τοποθετώντας τον στην συνάφεια του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων. Ο άρτος της ζωής που χόρτασε τα πλήθη στο θαύμα του πολλαπλασιασμού, παραπέμπει στον ευχαριστιακό άρτο του Χριστού, τον άρτο που ευλόγησε ο Θεάνθρωπος κατά τον Τελευταίο Δείπνο.⁴⁹⁰ Θα μπορούσαμε να πούμε ότι στην διήγηση του Ιωάννη, η αναφορά στο «ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ Πάσχα» (6,4) είχε ως σκοπό να προετοιμάσει τον αναγνώστη για το λόγο του άρτου της ζωής (6,23-59).⁴⁹¹

α. Ο άρτος πηγής της αιώνιας ζωής

Η πηγή του άρτου και χορηγός της κάθε τροφής είναι ο Ίδιος ο Θεός. Διότι ο Θεός δημιούργησε τη γη, τα φυτά και ειδικότερα κάθε σημαντική πηγή τροφής που είναι απαραίτητη για τη ζωή.⁴⁹² Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων αποκαλύπτεται το βιβλικό υπόβαθρο της ευχαριστιακής συμμετοχής, κατά την οποία ο Θεός παίρνει την πρωτοβουλία και οι άνθρωποι καλούνται να ανταποκριθούν στην πρόσκλησή Του.⁴⁹³ Ο Χριστός αφού χορταίνει το πλήθος με τα μεσσιανικά αγαθά, τον άρτο και τους ιχθύες, προσφέρεται στην συνέχεια ο Ίδιος, με την άνοδο Του στον Σταυρό, ως ο ζωντανός άρτος που χαρίζει την αιώνια ζωή.⁴⁹⁴

Ο άρτος, ως μέσο του χορτασμού της πείνας, γίνεται η τροφή της αιώνιας ζωής. Είναι η τροφή που δεν χορηγεί απλώς άφεση, αλλά χαρίζει ζωή αιώνια.⁴⁹⁵ Τα πλήθη ζητούσαν να τον βρουν, όχι επειδή είδαν τα θαύματα Του, αλλά επειδή έφαγαν από την τροφή αυτή και χόρτασαν (Ιω. 6,26). Επιζητούσαν τη φθαρτή, την υλική τροφή του σώματος. Ήταν όλοι τους νεκρωμένοι πνευματικώς και προσηλωμένοι στα γήινα. Αναζητούσαν στο πρόσωπο του Ιησού την κάλυψη των εφήμερων βιοτικών τους αναγκών. Έβλεπαν τα θαύματα Του ως μέσο για τη πρόσκαιρη ικανοποίηση των υλικών τους αναγκών. Του ζητούσαν ένα θαύμα τέτοιο με το οποίο θα ήταν δυνατό να τραφούν

⁴⁹⁰ U. Luz, *Matthew 8-20, Hermenia*, Irish Biblical Association, No 14, 1991, 310-316

⁴⁹¹ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 150

⁴⁹² J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 17

⁴⁹³ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 140

⁴⁹⁴ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 133

⁴⁹⁵ Σ. Δεσπότη, *Το νόημα της Ευχαριστίας ως του κατεξοχήν δώρου στο κατά Ιωάννη*, ΕΚΠΑ 2019

σαρκικώς (Ιω. 6,32), ώστε να χορτάσουν ξανά και ξανά. Κι ανέμεναν να τους δώσει το «σημείο» εκείνο που έλαβαν και οι πατέρες τους, το μάννα που έφαγαν στην έρημο.⁴⁹⁶

Ο Ιησούς τους πρόσφερε την τροφή που μένει «εις ζωήν αιώνιον» (Ιω. 6,27). Δεν τους μίλησε απλώς για τροφή, αλλά για τη ζωή.⁴⁹⁷ Για την αιώνια ζωή, που μόνο ο Ίδιος προσφέρει.⁴⁹⁸ Δεν αναφέρθηκε στον άρτο που καλύπτει τις διατροφικές μας ανάγκες. Μίλησε για τον άρτο της αιώνιας ζωής, διότι ο Χριστός είναι ζωοποιός, χορηγεί τη ζωή. Δεν αναφέρθηκε στην κοινή μας ζωή, αλλά σε αυτή που δεν συντομεύεται από τον θάνατο. Ονομάζει τον εαυτό Του «άρτο της ζωής», καθώς ο Ίδιος αποτελεί τη ζωή, τόσο την παρούσα όσο και τη μελλοντική.⁴⁹⁹

Για να μην υποθέσουμε ότι εκείνοι στους οποίους υποσχέθηκε την αιώνια ζωή δεν θα πέθαιναν στο σώμα, προσθέτει: «ἀναστήσω αὐτὸν ἐγὼ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ» (Ιω. 6,40). Όσοι τρώγουν από τον άρτο αυτόν θα πεθάνουν, όπως πέθαναν και οι πρόγονοί τους. Δεν θα απαλλαγούν μεν από τον ορατό, τον σαρκικό θάνατο, τον θάνατο του σώματος, θα ελευθερωθούν όμως από τον πνευματικό θάνατο που υπέστησαν οι πατέρες τους.⁵⁰⁰ Εκείνοι που εσθίουσαν τον Χριστό υπόκεινται μεν στον φυσικό θάνατο, γίνονται όμως μέτοχοι ζωής αιωνίου. Διότι ο Χριστός είναι η αυτοζωή. Είναι ο ζωντανός άρτος που χαρίζει την αιώνια ζωή.⁵⁰¹

β. Ο Κύριος, ο ουράνιος άρτος της ζωής

Ο Ματθαίος και ο Μάρκος στις διηγήσεις τους αποκαλούν τον Κύριο ως τον άρτο του κόσμου. Κι ενώ στο κατά Μάρκον το ερώτημα είναι περισσότερο η έννοια του ίδιου του άρτου, ο Ματθαίος εστιάζεται περισσότερο στον Τροφοδότη παρά στην τροφή.⁵⁰² Μέσα από τις ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος αποκαλύπτεται ότι ο Ιησούς χορηγεί έναν νέο άρτο, ο οποίος μπορεί να γίνει πηγή τροφής για ολόκληρο τον κόσμο. Τα δώδεκα καλάθια γεμάτα με κομμάτια άρτου που περίσσεψαν στο θαύμα των πεντακισχιλίων, υποδηλώνουν ότι η τροφή του Ιησού είναι ο «νέος» αυτός άρτος. Ένας άρτος πολύ διαφορετικός από τα ψωμιά εκείνα που αρχικά είχε ευλογήσει και μοιράσει στους μαθητές Του.⁵⁰³

⁴⁹⁶ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 59, 239-249

⁴⁹⁷ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*, PG 59, 239-249

⁴⁹⁸ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 129

⁴⁹⁹ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 123, 1284-1292

⁵⁰⁰ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Ομιλίες εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 26,15

⁵⁰¹ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 136-137

⁵⁰² J. A. Grassi, *“Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives”*, Collegeville, 1991, 55-60

⁵⁰³ J. A. Grassi, *ό.π.*, 36

Στο κατά Ιωάννη, την διήγηση του θαύματος των άρτων, τη διαδέχεται η ομιλία του Κυρίου περί του άρτου της ζωής (Ιω. 6,23-59). Η Ομιλία περί του άρτου επιβεβαιώνει την προέλευση της ζωοποιού τροφής που μας παρέχει. Ο Κύριος, αποκαλύπτει τον Εαυτό Του ως τον άρτο τον αληθινό που κατέβηκε από τον ουρανό. Είναι ο άρτος «ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς» (Ιω. 6,51).⁵⁰⁴ Είναι ο ουράνιος άρτος, τον οποίο αποστέλλει ο Θεός Πατέρας, είναι η τροφή που προορίζεται για ολόκληρη την ανθρωπότητα.⁵⁰⁵ Η αληθινή συν Χριστώ ζωή στην Βασιλεία του Θεού τρέφεται και αναπτύσσεται από τον εκ του ουρανού καταβαίνοντα άρτο, που ζωοποιεί τον κόσμο όλον, καθώς μεταβάλλει και μετουσιώνει την παρούσα «κοινή» ζωή, σε ζωή αιώνια.⁵⁰⁶

Ο άρτος γίνεται ψωμί των αγγέλων και προσφέρει την αιωνιότητα σε όσους τον γεύονται. Γι' αυτό έχει επικρατήσει να λέγεται πως στο θαύμα του χορτασμού, όταν ο Κύριος τους πρόσφερε τον άρτο εκ του ουρανού, οι άνθρωποι αξιώθηκαν και έφαγαν το ψωμί των αγγέλων.⁵⁰⁷ Αλλά για να φάει ο άνθρωπος από το ψωμί των αγγέλων, ο Κύριος των Αγγέλων έπρεπε να γίνει Άνθρωπος. Αν ο Λόγος του Θεού δεν είχε γίνει άνθρωπος, δεν θα είχαμε τη Σάρκα Του. Κι αν δεν είχαμε τη Σάρκα Του, δεν θα μπορούσαμε να γευτούμε από τον άρτο της Ευχαριστίας.⁵⁰⁸

γ. Ο Κύριος, ο ουράνιος άρτος της σωτηρίας

Ο άρτος που ο Κύριος μας υποσχέθηκε προέρχεται από τον ουρανό, είναι δώρο του Πνεύματος που φτάνει σε εμάς μέσα από το εκούσιο Πάθος, τον σταυρικό θάνατο και την ανάσταση Του.⁵⁰⁹ Στην ομιλία περί του άρτου της ζωής, είναι εμφανής η προοπτική του σωτηριώδους πάθους Του. Ο τέταρτος ευαγγελιστής βλέπει στον τύπο του άρτου, τόσο την προϋπαρξη και τη Θεία φύση του Ιησού, όσο και τη ζωοποιό θυσία Του επάνω στο σταυρό.⁵¹⁰

Ο Ιησούς είναι ο ζωντανός άρτος που θα υποφέρει, θα θανατωθεί και θα αναστηθεί. Στο θαύμα του χορτασμού, μας χάρισε την αφθονία του άρτου Του, που έγινε σύμβολο της ζωής. Με την εκούσια θυσία Του στον σταυρό, μας χαρίζει την εσχατολογική αφθονία της αιώνιας ζωής.⁵¹¹ Ο άρτος αυτός είναι η σάρκα Του, δηλαδή η θνητή Του ύπαρξη, η ανθρώπινη Του υπόσταση, την

⁵⁰⁴ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 78-83

⁵⁰⁵ J. A. Grassi, ό.π., 87-90

⁵⁰⁶ Γ. Πατρώνιου, *Ιστορία και Εσχατολογία στη Βασιλεία του Θεού*, Εκδ. Δομός, Θεσ/νίκη 2002, 152

⁵⁰⁷ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εις τόν Ματθαῖον*, PG 72, 365-475

⁵⁰⁸ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Επιστολή 130, Κήρυγμα 80 εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*

⁵⁰⁹ J. A. Grassi, ό.π., 100

⁵¹⁰ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 136

⁵¹¹ Χ. Καρακόλη, ό.π., 136

οποία και προσφέρει θυσία για την σωτηρία του κόσμου (Ιω. 6,50-51).⁵¹² Ο μετέχων της τροφής που παρέχει ο Κύριος, μετέχει ουσιαστικά στην παρούσα και έσχατη σωτηρία που ο Χριστός προσφέρει στον κόσμο.⁵¹³

Στην Ομιλία περί του άρτου της ζωής, και γενικότερα στη θεολογία του αρχέγονου χριστιανισμού, το Πάθος του Ιησού συνδέεται με τη Θεία Ευχαριστία. Όπως και στην συνοπτική παράδοση του Τελευταίου Δείπνου, ομοίως και στο λόγιο περί του άρτου, συνυπάρχουν τόσο οι σωτηριολογικές διαστάσεις του απολυτρωτικού και εξιλαστήριου θανάτου Του, όσο και της ευχαριστιακής μετοχής στο σώμα και το αίμα Του.⁵¹⁴ Ο σταυρωθείς Ιησούς, που έδωσε τη σάρκα Του και έχυσε το αίμα Του, για να χαρίσει στους ανθρώπους τη ζωή, είναι προσωπικά παρών στην Εκκλησία και παρέχει τη σάρκα και το αίμα Του «εις ζωήν αιώνιον» στους πιστούς.^{515 516}

δ. Η σύνδεση της Ομιλίας του άρτου με το θαύμα του χορτασμού

Σε θεολογικά πλαίσια, η περί του άρτου Ομιλία, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελεί επεξεργασία πάνω στο βασικό μήνυμα του θαύματος του χορτασμού, που δεν είναι άλλο από το ότι ο Ιησούς μας παρέχει τον άρτο της αιώνιας ζωής. Ο Ιησούς, ως άρτος της ζωής αποτελεί το κατεξοχήν στοιχείο θεολογικής συνδέσεως του θαύματος του χορτασμού με το λόγιο περί του άρτου της ζωής. Η δωρεά που παρέχει στο δείπνο του πολλαπλασιασμού των άρτων, συνδέεται με την αυτοαποκάλυψη Του ως πηγή της ζωής.⁵¹⁷

Ο άρτος της ζωής προβάλλει ως Θεία δωρεά, που ο Κύριος προσφέρει σε όσους έρχονται με πίστη κοντά Του. Διότι μόνο μια δωρεά προερχόμενη από τον Θεό είναι δυνατόν να παρέχει την σωτηρία και την αιώνια ζωή.⁵¹⁸ Μέσω των διηγήσεων του θαύματος του χορτασμού και της περί του άρτου Ομιλίας, γίνεται η αναγωγή από το επίπεδο των καθημερινών εφήμερων αναγκών, στο υπαρξιακό επίπεδο της δωρεάς της αιώνιας ζωής, της οποίας υποκείμενο είναι ο Ιησούς. Διά του θαύματος που επιτελεί, θα δώσει ο Ίδιος απάντηση στην ερώτηση «πόθεν αγοράσωμεν ἄρτους». Ο Ιησούς Χριστός είναι ο χορηγός και δωροδότης τόσο του «άρτου του μένοντος εις ζωήν αιώνιον», όσο και

⁵¹² Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 129

⁵¹³ J. Taylor, "The Breaking of the Bread" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

⁵¹⁴ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 129

⁵¹⁵ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 135-136

⁵¹⁶ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Επιστολή 130, Κήρυγμα 80 εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον* ▪
Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Ιωάννη (6,51-14)

⁵¹⁷ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 290

⁵¹⁸ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 300

του εφήμερου, του «άπολλυμένου» άρτου.⁵¹⁹

Κι όπως το φυσικό ψωμί χορταίνει τον πεινασμένο και στηρίζει την αδύναμη σάρκα του, έτσι και ο Χριστός δίνει ζωή στην ψυχή και αφθαρσία στο σώμα.⁵²⁰ Όσοι με τα βήματα της πίστης και των αγαθών έργων έρθουν κοντά Του, ο Κύριος δεν θα τους διώξει σε καμία περίπτωση (Ιω. 6,37). Θα λάβουν την ουράνια δωρεά Του, δεν θα πεινάσουν και δεν θα διψάσουν ποτέ (6,35), όπως μας διαβεβαιώνει ο Ίδιος.⁵²¹ Διότι, στην κοινωνία της Βασιλείας Του δεν υπάρχει ούτε η πείνα, ούτε η φτώχεια, ούτε η ανάγκη.⁵²²

ε. Η ενότητα του άρτου της ζωής με τον Θεό Πατέρα, η ένωση Του με τους πιστούς

Στην Ομιλία περί του άρτου, ο Κύριος κάνει πρώτα λόγο για τη θεότητά Του, καθώς σκοπεύει να μας μυήσει στην παράδοση των μυστηρίων. Ο Ιησούς είπε: «Εγώ είμαι ο άρτος της ζωής». Κι, αναφέρεται επ' αυτού τέσσερις φορές.⁵²³ Αναφέρεται στην θεότητα Του, δεν μιλάει μόνο για το σώμα Του. Κάνει λόγο για αυτό στο τέλος: «Και ο άρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σὰρξ μου ἐστίν» (Ιω. 6,51). Η σάρκα είναι άρτος, δυνάμει του Λόγου. Αυτός ο άρτος, δια της επιφοιτήσεως του Αγίου Πνεύματος γίνεται άρτος ουράνιος.⁵²⁴

Ο άρτος που πολλαπλασιάστηκε στο θαύμα του χορτασμού, το ψωμί με το οποίο χόρτασαν τα πλήθη, είναι ο ίδιος ο Χριστός. Η Ομιλία του άρτου συνδέει το θαύμα του χορτασμού με την ένωση μας με τον Χριστό.⁵²⁵ Η ευχαριστιακή γλώσσα που χρησιμοποιεί εδώ ο Ιωάννης περιγράφει την δια του Πνεύματος ένωση του αναστημένου Ιησού με τους πιστούς. Το Πνεύμα δίνει ζωή στην τροφή δια του λόγου του Κυρίου.⁵²⁶ Είναι αυτό που ενώνει τα μέλη του Σώματος του Χριστού, με την κεφαλή που είναι ο ίδιος ο Χριστός.

Ο Ιησούς αυτοαποκαλύπτεται ως ο «άρτος της ζωής» που απέστειλε ο Θεός Πατήρ για να ζωοποιήσει τον κόσμο. Τοποθετείται έτσι το θαύμα του χορτασμού στα πλαίσια της θεολογίας της πέμψεως και της ουσιώδους ενότητας του Ιησού με τον ουράνιο Πατέρα.⁵²⁷ Ο Υιός του Θεού είναι

⁵¹⁹ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 129-130

⁵²⁰ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 123, 1284-1292

⁵²¹ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Αλκουίνος Υόρκης, Ερμηνεία στο κατά Ιωάννην (6,35-40)

⁵²² Αυγουστίνου Ιππώνος, *Ομιλίες εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 25,14

⁵²³ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 290

⁵²⁴ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 59, 239-249

⁵²⁵ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 44-45

⁵²⁶ J. Dunn, "John VI. A Eucharistic Discourse", NTS 17, (1971), 328-338

⁵²⁷ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 290

και παραμένει οντολογικά ενωμένος με τον Θεό Πατέρα. Προσέλαβε την ανθρώπινη φύση και τη θνητή ύπαρξη και ποιεί πάντοτε το θέλημα του Πατρός. Κατέβηκε από τον ουρανό για να ποιήσει το θέλημα του ουράνιου Πατέρα (Ιω. 6,38-40), να χαρίσει την αιώνια ζωή και την ανάσταση κατά την εσχάτη ημέρα της Κρίσεως. Ο Χριστός είναι ο χορηγός της ζωής, καθώς ο Ίδιος είναι εκ φύσεως η αυτοζωή.⁵²⁸

Όποιος λαμβάνει την Θεία χάρη, έρχεται με πίστη προς τον χορηγό της ζωής τον Ιησού Χριστό, για να τραφεί από τον ουράνιο άρτο Του. Διότι αυτό είναι το θέλημα του Πατρός (Ιω. 6,44-47). Είναι αυτό που ο Θεός έδωσε την εξουσία στον Υίο να πράξει: «τοῦτον γὰρ ὁ πατήρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός» (Ιω. 6,27). Κι όπως ο Υιός ποιεί πάντοτε το θέλημα του Πατρός, το ίδιο καλούνται να πράξουν και οι πιστοί. Τρεφόμενοι εκ του ουράνιου ζωοποιού άρτου, ενώνονται με τον Χριστό, γίνονται μέλη του Σώματος Του, γίνονται μέλη της Εκκλησίας.⁵²⁹

⁵²⁸ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 136

⁵²⁹ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 136

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Το βιβλικό υπόβαθρο του θαύματος του χορτασμού. Οι προτυπώσεις του θαύματος στην Παλαιά Διαθήκη

1. Οι προτυπώσεις του θαύματος στο βιβλίο της Εξόδου

α. Η σχέση των Ιουδαίων με την τροφή

Στην ιουδαϊκή γραμματεία προβάλλεται έντονα η σχέση του λαού του Θεού με την τροφή.¹ Στην Παλαιά Διαθήκη, η τροφή ταυτίστηκε όχι μόνο με το όνομα του Θεού, αλλά και με τον Νόμο. Η τροφή είχε από ανέκαθεν σημαντικό ρόλο και θέση στην ζωή των Εβραίων.² Ο Ιωάννης ερμηνεύει την ιστορία του Ιησού με βάση την ιστορία του Ισραήλ, όπου ο Θεός παίρνει την πρωτοβουλία και οι άνθρωποι καλούνται να ανταποκριθούν στην πρόσκληση Του.³ Στα κείμενα της Π. Διαθήκης, η δύναμη και η εξουσία του Υψίστου φανερώνονται στη δυνατότητά Του να ελέγχει την τροφή του λαού. Η παροχή τροφής προς το λαό Του είναι σημάδι ευλογίας και χάριτος.⁴

Η Δημιουργία του κόσμου με βάση το βιβλίο της Γενέσεως, απεικονίζεται ως μια διαδικασία που διακρίνεται από τις τροφές που τα νέα πλάσματα θα μπορούν ή δεν θα τους επιτρέπεται να τρώνε. Η πρώτη εντολή του Θεού στη δημιουργία των ζωντανών όντων και η τοποθέτηση τους στο τόπο τους, καθορίζεται με την τροφή.⁵ Ο Αδάμ και η Εύα μπορούν να φάνε οτιδήποτε εκτός από τους καρπούς του δένδρου της γνώσης του καλού και του κακού (Γεν. 2,16-17 & 3,17-18). Ο Νώε και οι απόγονοι του, που σώζονται από τον κατακλυσμό, μπορούν να γευτούν όλες τις τροφές εκτός από το κρέας με το αίμα (Γεν. 9,3-5). Οι υιοί του Ισραήλ, που περνούν από την Αίγυπτο στη γη της Επαγγελίας, λαμβάνουν την εντολή να τρώνε κρέας κατά τον εορτασμό του «Πάσχα» (Εξ.12).

¹ G. Feeley - Harnik, *The Lord's table, The meaning of food in Early Judaism and Christianity*, Washington and London 1994, 2

² A. McGowan, *Ascetic Eucharist, food and drink in Early Christian Ritual meals*, Oxford, 1999, 9

³ X. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 140

⁴ G. Feeley - Harnik, *ό.π.*, 75

⁵ G. Feeley - Harnik, *ό.π.*

Η τροφή για τους Ιουδαίους ήταν μια ένδειξη της αγάπης ή της τιμωρίας του Θεού προς αυτούς. Με το να τους παρέχει τροφή ακατάλληλη προς βρώση ή με το να τους οδηγεί σε λοιμό, φαίνεται ότι με τον τρόπο αυτόν τους κρίνει για τη συμπεριφορά τους ή θέλει να τους τιμωρήσει. Η τύχη του Αδάμ και της Εύας είναι η αρχή των όσων θα ακολουθήσουν στην πορεία του ανθρώπινου γένους (Ησ. 1,18).⁶

Σημαντικές εικόνες της Ιουδαϊκής γραμματείας περικλείουν βασικές τροφές όπως, νερό, κρασί, ψωμί και ψάρι (Σολ. 6,8-10 Ιω. 4,10-14 Αποκ. 22,1-2). Στην βιβλική εποχή, η τροφή είναι η πιο απλή μορφή δώρου που μοιράζεται στους οικείους ως έκφραση κοινωνικότητας. Όταν ένα πρόσωπο μοιράζεται το κοινό τραπέζι με άλλους, λέγεται ότι «απολαμβάνει το άλας του» (Ιεζ. 4,4 Μκ 9,50 Μτ 5,13 Λκ 14,34-35). Η συναναστροφή σε ένα κοινό γεύμα θεωρείται συνώνυμη με την συναναστροφή γενικότερα σε όλες τις πτυχές της ζωής (Γεν. 14,18-20 & 26,26-31).⁷ Σύμφωνα με την βιβλική γραμματεία, οι διαθήκες στα χρόνια εκείνα συνάπτονταν μοιράζοντας ο καθένας το ψωμί του με τους υπόλοιπους (ΙτΝ 9,6-15).⁸

β. Η σύνδεση του θαύματος με την παράδοση της Εξόδου

Στις διηγήσεις του θαύματος του χορτασμού συναντούμε πολλά στοιχεία από την ιουδαϊκή παράδοση και λατρεία. Το πρόβλημα της πείνας του πλήθους και η αφθονία της τροφής που τους παρασχέθηκε, μας θυμίζει την απελευθέρωση του ισραηλιτικού λαού από την Αίγυπτο (Εξ. 15,32 16,12).⁹ Οι διηγήσεις του χορτασμού του πλήθους, παραπέμπουν στο γεγονός της Εξόδου και στο θαύμα της διανομής της τροφής στο όρος Σινά, κάτι που επιτείνεται με την πληροφορία της εγγύτητας του Πάσχα.¹⁰ Η ανάβαση του Ιησού «εις το όρος» με τους μαθητές Του παραπέμπουν έμμεσα στην ατμόσφαιρα του όρους Σινά, στον Μωυσή που ανέβηκε στο όρος κατά τη νομοδοσία (Εξ. 19,20 & 14,21). Αποτελούν ένα ακόμη στοιχείο στη γενικότερη αντιπαράθεση των μορφών του Μωυσή και του Ιησού στη συνάφεια του θαύματος των άρτων.¹¹

Στις βιβλικές αφηγήσεις, ως «σημεία» ή «σημεία και τέρατα» χαρακτηρίζονται οι θαυματουργικές επεμβάσεις του Θεού, εντός της ιστορίας, για την σωτηρία του λαού Του. Στην Παλαιά Διαθήκη, ο Θεός δια του Μωυσή, φανερώνει μέσω των «σημείων» Του, το θέλημα, την αυθεντία και τη

⁶ G. Feeley - Harnik, *The Lord's table, The meaning of food in Early Judaism and Christianity*, Washington and London 1994, 75-76

⁷ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 184

⁸ J. A. Grassi, *“Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives”*, Collegeville, 1991, 20

⁹ Χ. Μούσιαρη, *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2015, 14

¹⁰ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 164

¹¹ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 127

δύναμη Του στον κόσμο.¹² Στην Καινή Διαθήκη, τα θαύματα που επιτελεί ο Ιησούς, είναι «σημεία» της σωτηριώδους παρουσίας και δράσης Του. Η λύση που δίνει ο Ιησούς, αλλά και η αφθονία της τροφής με την οποία χόρτασαν όσοι Τον ακολουθούσαν στην έρημο, μας παραπέμπει στο σωτηριολογικό γεγονός της απελευθέρωσης του λαού του Θεού από την Αίγυπτο, και στην βοήθεια που πρόσφερε ο Θεός στους Ισραηλίτες.¹³

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπάρχει μια σύνδεση ανάμεσα στο θαύμα των άρτων και στην παράδοση της Εξόδου. Ο πολλαπλασιασμός των άρτων και των ιχθύων, παραπέμπει στην τροφή που παρείχε ο Θεός στον λαό της Εξόδου, στην έρημο.¹⁴ Στον θαύμα του πολλαπλασιασμού, ο Ιησούς χορταίνει το ποίμνιο Του, όπως ο Θεός χορταίνει τους Ισραηλίτες στην πορεία προς τη γη της Επαγγελίας.¹⁵ Κι αξιοσημείωτο είναι, ότι όπως τότε λησμόνησαν την ευεργεσία του Θεού, ομοίως και εδώ, πολύ σύντομα θα ξεχάσουν τις ευεργεσίες του Κυρίου, και θα αρχίσουν να τον καταδιώκουν.¹⁶

γ. Ο Ιησούς υπερβαίνει τον Μωυσή και τον Νόμο

Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι υπό το φως του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων, η Καινή Διαθήκη επανερμηνεύει την Παλαιά, και εν προκειμένω τα γεγονότα της Εξόδου. Δια της τυπολογίας τους, οι διηγήσεις των ευαγγελίων φανερώνουν την ανωτερότητα, αλλά και τη ριζική διαφορετικότητα των θαυμάτων και της δωρεάς Του προς τον κόσμο, σε σχέση με τη δράση και τα έργα του Μωυσή.¹⁷

Οι Ισραηλίτες ανέμεναν εκείνον που θα τους απελευθέρωνε από την εξουσία και την καταπίεση των Ρωμαίων. Περίμεναν έναν μεσολαβητή σωτηρίας όπως ήταν ο Μωυσής. Δεν ανέμεναν την επιστροφή του ίδιου του Μωυσή, αλλά ενός εφάμιλλου προφήτη, ο οποίος θα επιτελούσε έναν εσχατολογικό ρόλο στην ιστορία της σωτηρίας.¹⁸ Ο Μωυσής ήταν ο ηγέτης και ελευθερωτής που έφερε στον λαό του την πολιτική και θρησκευτική απελευθέρωση. Ήταν ένα σημαντικό πρότυπο για τους Ιουδαίους οι οποίοι πίστευαν ότι μόνο ένας ισχυρός και χαρισματικός «νέος Μωυσής» θα

¹² Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 265-267

¹³ D. E. Nineham, *New Testament Interpretation in an Historical Age*, The Athlone Press, University of London, 1976, 178

¹⁴ Ευσεβίου Καισαρείας, *Κεφαλαίων καταγραφή*, 3,2 13,4 · 3,2 14,7

¹⁵ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 244

¹⁶ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Λόγος Τρίτος, PG 73,440D

¹⁷ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 267

¹⁸ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982), 207

μπορούσε να απελευθερώσει τον λαό του Ισραήλ από την ρωμαϊκή καταπίεση.¹⁹

Ο πολλαπλασιασμός των άρτων και των ιχθύων είναι το θαύμα στο οποίο αντιπαρατίθενται οι μορφές του Μωυσή και του Ιησού. Ο Χριστός παραλληλίζεται με τον Μωυσή, στην φροντίδα για την ευημερία του ποιμνίου.²⁰ Ο πολλαπλασιασμός των άρτων θύμιζε στα έκπληκτα πλήθη το θαύμα του Μωυσή στο όρος Σινά. Ο Μωυσής πρόσφερε στους Ισραηλίτες το μάννα και τα ορτύκια, ενώ ο Χριστός μοίρασε στον λαό Του τους άρτους και τους ιχθύες.²¹ Για τα πλήθη που τον ακολουθούν, ο Ιησούς θα ειδωθεί ως ο «νέος» Μωυσής που οδηγεί και τρέφει το λαό Του.²²

Οι Ιουδαίοι θεωρούν τον Ιησού θαυματουργό, όπως ο Μωυσής που έδωσε στον λαό του έναν «θαυματουργό άρτο» (Εξ. 16,1-31). Τα θαύματα όμως του Ιησού ξεπερνούν τα «σημεία» εκείνα της Παλαιάς Διαθήκης που λειτούργησαν μέσω του Μωυσή. Ο πολλαπλασιασμός των άρτων έρχεται ως το αποκορύφωμα των θαυμάτων του Θεανθρώπου, τα οποία ξεπερνούν κατά πολύ τα θαυμαστά γεγονότα της Παλαιάς Διαθήκης που συνδέονται με τον Μωυσή.²³

Η καινοφανής - εσχατολογική δωρεά του Ιησού υπερβαίνει την οποιαδήποτε σύγκριση, και καταδεικνύει την ανωτερότητα Του σε σχέση με τον Μωυσή, ο οποίος είναι ένας απλός άνθρωπος. Ο Χριστός είναι ο Θεάνθρωπος. Τα θαύματα που επιτελεί κατά την επίγεια δράση Του και η δωρεά Του υπερβαίνουν κατά πολύ το έργο και την προσφορά του Μωυσέως. Ο Χριστός είναι το «νέο μάννα της σωτηρίας», είναι ο άρτος που κατεβαίνει από τον ουρανό και χαρίζει την αιώνια ζωή.²⁴

Στην Ομιλία Του για τον άρτο της ζωής, διακηρύττει τη θεότητα του προσώπου Του, και την οντολογικού χαρακτήρα ανωτερότητα Του, διαφοροποιώντας σε οντολογικό επίπεδο τη δωρεά Του από αυτήν που δόθηκε στον λαό του Ισραήλ κατά την Έξοδο.²⁵ Ως αμφισβήτηση της δωρεάς και του νόμου του Μωυσέως, κατανοείται και η άρνηση Του να αποδεχτεί τον τίτλο του εσχατολογικού προφήτη. Αυτού που οι Ισραηλίτες ανέμεναν ότι θα έλθει κατά τις έσχατες ημέρες για να πραγματοποιήσει «σημεία» ανάλογα με εκείνα του Μωυσέως (Δευτ. 18,15-22).²⁶

Ο κατεξοχήν άνθρωπος του Θεού, ο Μωυσής, αδυνατεί να σώσει τους Ισραηλίτες από τον θάνατο. Ο Χριστός υπερνίκησε τον θάνατο. Έρχεται να απελευθερώσει τον άνθρωπο από τα δεσμά της αμαρτίας. Η Θεία δωρεά που παρέχει ο Ιησούς, αντικαθιστά τη σωτηριολογική αναγκαιότητα της

¹⁹ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 13

²⁰ X. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 265

²¹ J. A. Grassi, *ό.π.*, 48

²² B. Witherington, *The Gospel of Mark, A Socio-Rhetorical Commentary*, Cambridge, 2001, 218

²³ J. A. Grassi, *ό.π.*, 13

²⁴ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 33

²⁵ X. Καρακόλη, *ό.π.*, 139

²⁶ X. Καρακόλη, *ό.π.*, 263

τηρήσεως του μωσαϊκού Νόμου και καταργεί την σκοπιμότητα της ύπαρξης του, καταδεικνύοντας τη σωτηριολογική του ανεπάρκεια. Η αιώνια ζωή δεν προέρχεται από την τήρηση του Νόμου, αλλά από την πίστη στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού.²⁷

Η σωτηρία του λαού του Ισραήλ ανάγεται στον Ίδιο τον Θεό. Ο Μωσής αδυνατεί να σώσει ο ίδιος τον λαό του. Είναι ένας άνθρωπος που ο ρόλος του περιορίζεται στο να παραπέμπει στην έλευση του Ιησού. Ο Υιός του Θεού είναι το κέντρο της ιστορίας της σωτηρίας. Τα «σημεία» - θαύματα του Θεανθρώπου είναι πράξεις υπερφυσικές και σωτηριώδεις, που μπορούν να αντιπαραβληθούν μόνο με τα «σημεία» του Θεού στην Παλαιά Διαθήκη. Ο Ιησούς παραβάλλεται ως ο «νέος» και ο «έσχατος» Μωσής που θα απελευθερώσει τον λαό του Θεού οριστικά από τα δεσμά της φθοράς και του θανάτου.²⁸

²⁷ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 300

²⁸ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 267

2. Η μανναδοσία στην έρημο

α. Το θαύμα του μάννα

Το θαύμα του χορτασμού παραπέμπει στο θαυμαστό τρόπο τροφοδοσίας του λαού του Θεού στην παράδοση της Εξόδου, αλλά και γενικότερα στα γεύματα της Παλαιάς Διαθήκης.²⁹ Μπορεί να κατανοηθεί σαν ένα θαύμα που συμπληρώνει τις υποσχέσεις του Θεού στην Π. Διαθήκη, όπου ο Θεός έτρεφε τον περιούσιο λαό Του.³⁰ Ο άρτος ως ένα σημαντικό είδος διατροφής της εβραϊκής παράδοσης σχετίζεται με το θαυμαστό τρόπο της ρίψης του μάννα από τον ουρανό. (Εξ.17,6 Αριθ.20,7-13 Ψαλ.113,8).³¹ Το θαύμα των άρτων και ο έρημος τόπος όπου πραγματοποιήθηκε, παραβάλλεται με το μάννα που έβρεξε ο Θεός στην έρημο για τους Ισραηλίτες.³²

Κοινό στοιχείο και στις δυο διηγήσεις, ο χορτασμός του πλήθους. Όπως αναφέρει ο Κύριλλος Αλεξανδρείας, τα θαύματα της Παλαιάς Διαθήκης όπως και τα όσα θαυματουργά γεγονότα συνδέονται με την επίγειο δράση του Χριστού, είναι ενέργειες της ίδιας και αυτής δυνάμεως. Έριξε άφθονο το μάννα ο Θεός στην έρημο, για να χορτάσει τον λαό του Ισραήλ. Πολλαπλασίασε την τροφή ο Κύριος στην έρημο, στο θαύμα του χορτασμού, ώστε εν αφθονία να θρέψει και να χορτάσει τον λαό Του.³³

Οι άρτοι και οι ιχθύες είναι εικόνα που θυμίζει το μάννα και τα ορτύκια που δόθηκαν τροφή από τον Θεό στην έρημο, στον πιστό λαό Του. Το θαύμα του χορτασμού θα μπορούσε να ερμηνευθεί, με υπόβαθρο τη βιβλική παράδοση, μέσα από την αποκαλυπτική εικόνα της μεσσιανικής τράπεζας.³⁴ Όπως ο Θεός Πατήρ, μέσω του Μωσή, χόρτασε τον λαό Του με το μάννα και τα ορτύκια (Εξ. 16,15 Ψαλ.76,24), ομοίως και ο Υιός του Πατρός (Β' Ιω. 1,3), χορταίνει με τους άρτους και τους ιχθύες τον νέο λαό Του.³⁵

²⁹ P. J. Achtemeier, "Gospel Miracle Tradition and the Divine Man", *Interpr.*26 (1972) 174-197 ▪

P. Borgen, *Bread from Heaven, An Exegetical Study of the Concept of Manna in the Gospel of John*, Leiden, Brill 1965

³⁰ D. Moessner, *Lord of Banquet, The Literary and Theological Significance of the Lukan Travel Narrative*, Minneapolis, 1989, 60

³¹ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 206

³² Ι. Γαλάνη, *Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων στην ερμηνευτική παράδοση της Ανατολικής Εκκλησίας*, Βιβλικές Ερμηνευτικές και Θεολογικές Μελέτες, (BB 20), Θεσσαλονίκη 2004

³³ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εις τόν Ματθαϊόν*, PG 72, 365-475

³⁴ J. M. Van Cangh, *Le theme des poissons dans les recits evangeliques de la multiplication des pains*, *Revue Biblique* (RB) 78 Vol.1 (Jan.1971)

³⁵ B. Witherington, *The Gospel of Mark, A Socio-Rhetorical Commentary*, Cambridge, 2001, 218

Το μάννα, η τροφή που καταναλώθηκε από τους Ισραηλίτες στην έρημο, διατηρήθηκε στη μνήμη όσων έφαγαν και χόρτασαν από αυτό (Εξ. 16,32-35). Τους δόθηκε ως καθημερινό ψωμί, το οποίο δεν γνώριζαν οι προπάτορές τους, για να τους διδάξει ότι ο άνθρωπος δεν ζει μονάχα με τον συνήθη βιολογικό άρτο, αλλά και με ότι άλλο ο Κύριος ευδοκεί και προστάζει, δηλαδή με κάθε λόγο που εξέρχεται δια στόματος του Θεού (Δευτ. 8,3).³⁶

Στον εβραϊκό λαό, επικρατούσε η προσδοκία ότι ο εκλεκτός λαός του Θεού θα βιώσει την επανάληψη της Εξόδου. Οι εβραίοι ανέμεναν επανάληψη του θαύματος του μάννα, το οποίο αποτελούσε για αυτούς «σημείο» που οδηγεί στην εσχατολογική σωτηρία.³⁷ Η ρίψη του μάννα ήταν το κατ' εξοχήν θαύμα που οι Ιουδαίοι ανέμεναν να επιτελέσει για τον λαό του ο «νέος» Μωυσής, ο εσχατολογικός Μεσσίας.³⁸

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων δεν θα μπορούσε παρά να σημαίνει για εκείνους επανάληψη του θαύματος της μανναδοσίας. Ο άρτος που ο Κύριος χορηγεί στην έρημο, είναι το νέο μάννα. Στην έρημο της «νέας» Εξόδου, τα πλήθη που ακολουθούν τον Κύριο λαμβάνουν άφθονα το μάννα της Καινής Διαθήκης.³⁹ Το νέο μάννα, είναι ο Χριστός, ο ζωντανός άρτος, που κατεβαίνει από τον ουρανό για να χορτάσει τον λαό Του και να τους χαρίσει την αιώνια ζωή.⁴⁰

β. Το μάννα και ο άρτος της ζωής

Το μάννα της ερήμου, έθρεψε τον εκλεκτό λαό του Θεού στο παρελθόν, ενώ ο Άρτος της ζωής, το «κεκρυμμένο» μάννα της Ευχαριστίας, είναι αυτό που θα τρέφει στο εξής το νέο λαό του Θεού. Με την Ευχαριστία να συνδέει το «παλαιό» με το «νέο» Πάσχα.⁴¹ Το μάννα ενείχε το στοιχείο της ζωής. Ο άρτος της Ευχαριστίας είναι κάτι πολύ περισσότερο, ενέχει το στοιχείο της αιώνιας ζωής. Είναι η μετοχή στην αιώνια ζωή της Βασιλείας.⁴² Ο Ιησούς, ως ο άρτος της ζωής, προτυπώθηκε στην Παλαιά Διαθήκη, στο «μάννα» που στάλθηκε από τον Θεό μέσω του Μωυσή στον λαό του

³⁶ G. Feeley - Harnik, *The Lord's table, The meaning of food in Early Judaism and Christianity*, Washington and London 1994, 82-83

³⁷ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982), 207 ▪

J. M. Van Cangh, *La multiplication des pains et l'eucharistie*, Le Cerf, Paris 1975, 119

³⁸ L. Schenke, *Die wunderbare Brotvermehrung*, Wurtzburg, 1983, 104

³⁹ S. Masuda, ό.π., 210

⁴⁰ Σ. Δεσπότη, *Το νόημα της Ευχαριστίας ως του κατεξοχήν δώρου στο κατά Ιωάννη*, ΕΚΠΑ 2019

⁴¹ Γ. Πατρώνιου, *Ιστορία και Εσχατολογία στη Βασιλεία του Θεού*, Εκδ. Δομός, Θεσ/νίκη 2002, 310

⁴² Χρυσόστομου Αβαγιανού αρχιμ., *Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος: Doctor Eucharistiae*, Περιοδικό Εκκλησία ΟΓ' - ΟΔ' (Νοέμβριος 1996 - Μάρτιος 1997) 92-121 ▪

Ε. Παπαδοπούλου, *Το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας κατά τη διδασκαλία του Ιερού Χρυσόστομου*, Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη 2014, 31

Ισραήλ, στην έρημο.⁴³ Στην ομιλία του άρτου της ζωής, ο Ιησούς αναφέρεται στην μανναδοσία, ως την προτύπωση της δωρεάς του «άρτου εκ του ουρανού του αληθινού» (Ιω. 6,28-34), δηλαδή του ίδιου Του του Εαυτού.⁴⁴

Ερμηνεύοντας ο ιερός Χρυσόστομος την πρώτη προς Κορινθίους επιστολή, παραθέτει την εμφανή προτύπωση των δωρεών του Θεού προς τον λαό του Ισραήλ στην έρημο, εξηγώντας ότι: «όπως εσύ τρώς το Σώμα το δεσποτικό, έτσι και εκείνοι τρώνε το μάννα, και όπως εσύ το τίμιο Αίμα Του πίνεις, έτσι και εκείνοι πίνουν το ύδωρ από την πέτρα».⁴⁵ Ο Υιός του Θεού είναι το μυστηριώδες ουράνιο μάννα που απέστειλε ο Θεός Πατήρ στον κόσμο.⁴⁶ Κατέβηκε από τον ουρανό, έλαβε την ανθρώπινη σάρκα, για να διανείμει το «νέο» μάννα της σωτηρίας, το οποίο είναι η σάρκα Του.⁴⁷

Τα υλικά στοιχεία, ο άρτος και το μάννα, όπως αυτά εμφανίζονται στα δύο βιβλικά θαύματα της μανναδοσίας της Εξόδου και του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων, συνίστανται στην θεϊκή προέλευσή τους. Καθώς, αν και είναι αισθητά, παρέχονται από τον Θεό πνευματικά. Οι ιδιότητες τους δεν είναι αποτέλεσμα της φύσης, αποτελούν δωρεά της Πρόνοιας του Θεού προς τους ανθρώπους.⁴⁸ Τόσο το μάννα, όσο και ο άρτος, αποτελούν τροφή πνευματική, την οποία χορηγεί το Πνεύμα του Θεού (Α΄ Κορ. 10,3), ώστε να τρέφεται τόσο το σώμα, όσο και η ψυχή.⁴⁹

Η μανναδοσία ως ιστορικό γεγονός του παρελθόντος αντιπαραβάλλεται με τον καινό άρτο - Ιησού, τον οποίο παρέχει στο παρών ο Θεός Πατήρ για τη σωτηρία μας (Ιω. 6,32).⁵⁰ Ονομάζει ο Κύριος τον εαυτό Του ως άρτο αληθινό, όχι επειδή ήταν ψευδές το θαύμα του μάννα, αλλά διότι το μάννα, μολονότι θαυμαστό, ήταν τύπος και όχι αυτοαλήθεια. Έβρεξε μάννα από τον ουρανό, αλλά το μάννα δεν ήταν εκ του ουρανού. Όπως τα πουλιά, που αποκαλούνται πετεινά του ουρανού (Μτ 6,26), χωρίς ωστόσο να είναι ουράνια η προέλευση τους. Η πραγματική, η αληθινή τροφή που κατέβηκε από τον ουρανό είναι ο Χριστός.⁵¹

Στο μάννα υποδηλώνεται το γράμμα της Παλαιάς Διαθήκης, ενώ στον άρτο αποκαλύπτεται η Καινή Διαθήκη. Στο μάννα περιέχεται ο Νόμος, ενώ στον άρτο φανερώνεται η αλήθεια και η χάρη

⁴³ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 133

⁴⁴ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 33

⁴⁵ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Εις την Α΄ Κορινθίους επιστολήν ΚΓ΄*, PG 61, 191

⁴⁶ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 123, 1284-1292

⁴⁷ G. Wainwright, *ό.π.*, 33

⁴⁸ Ε. Παπαδοπούλου, *Το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας κατά τη διδασκαλία του Ιερού Χρυσοστόμου*, Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη 2014, 30

⁴⁹ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Ομιλίες εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*

⁵⁰ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 300

⁵¹ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Ομιλία ΜΕ΄, PG 59, 250-252

του ευαγγελίου.⁵² Το μάννα ήταν μέσο για χορτασμό, ενώ ο άρτος είναι η ουσία του θαύματος του χορτασμού. Το μάννα ήταν ο τύπος, ενώ ο άρτος είναι η πραγματικότητα, είναι η αλήθεια. Η μεγάλη απόσταση που υπάρχει μεταξύ τύπου και πραγματικότητας, γίνεται φανερή στο λόγο του Ιησού: «Οι πατέρες σας έφαγαν μάννα και πέθαναν, ενώ αυτός που τρώει από αυτό το ψωμί θα ζήσει για πάντα» (Ιω. 6,58).⁵³ Ένας ισχυρός λόγος για να καταλάβουν όσοι ακολουθούν τον Χριστό, ότι τους δόθηκαν ανώτερα προνόμια από ότι στους πατέρες τους. Κι αν κατέστη δυνατό με το μάννα να διατηρηθούν οι ζωές των ισραηλιτών για σαράντα χρόνια, πόσο μάλλον με την πνευματική τροφή που χορηγεί ο Χριστός, η οποία αποτελεί δωρεά ζωής αιωνίου.⁵⁴

Η εποχή του Ιησού, σε αντίθεση με την εποχή της Εξόδου, είναι εποχή εσχατολογικής αφθονίας, όπως θα φανεί και από τη σύγκριση του μάννα με τον άρτο που ο Κύριος προσφέρει.⁵⁵ Οι άνθρωποι της Καινής Διαθήκης αποτελούν τον νέο λαό του Θεού. Καταναλώνοντας τον άρτο που τους δίνει ο Χριστός κερδίζουν την σωτηρία, σε αντιδιαστολή με το μάννα, το οποίο κατανάλωσαν οι ισραηλίτες και πέθαναν.⁵⁶ Από το μάννα έφαγαν οι πρόγονοι των ιουδαίων στην έρημο, χωρίς ωστόσο να σωθούν τελικά από το θάνατο (Ιω. 6,47-50), διότι το μάννα δεν αποτρέπει το θάνατο.

Αλλά κι όσοι τρώγουν το ψωμί που κατεβαίνει από τον ουρανό, θα πεθάνουν, όπως πέθαναν οι πρόγονοί τους. Δεν θα απαλλαγούν από τον ορατό και σαρκικό θάνατο, τον θάνατο του σώματος, αλλά θα ελευθερωθούν από τον πνευματικό θάνατο που υπέστησαν οι πατέρες τους.⁵⁷ Η δωρεά του άρτου, που ανάγεται αποκλειστικά και μόνο στο πρόσωπο του Σωτήρα Χριστού, είναι αυτή που σώζει για πάντα τον άνθρωπο από την εξουσία του θανάτου.⁵⁸

Η δωρεά του Ιησού δεν υπερβαίνει τη δωρεά του Μωυσή μόνο ποσοτικά, αλλά κυρίως και ποιοτικά. Ο Κύριος υπερβαίνει αλλά και συγχρόνως σχετικοποιεί τη μανναδοσία της Εξόδου.⁵⁹ Το μάννα δεν ήταν δυνατό να φυλαχθεί για την επόμενη ημέρα. Ο Μωυσής έδωσε στον λαό του την τροφή που χάνεται. Ενώ η τροφή που δίνει ο Ιησούς δεν φθείρεται, δεν αποσυντίθεται, είναι τροφή ζωής αιωνίου. Η μανναδοσία κράτησε λίγο, μέχρι την είσοδο στην γη της Επαγγελίας, ενώ ο άρτος που παρέχει ο Χριστός κρατάει για πάντα, οδηγεί στην αιώνια ζωή.⁶⁰

⁵² Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος II*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Μάρκον (8,1-9)

⁵³ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Ιωάννην (6,55-59)

⁵⁴ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 59, 239-249

⁵⁵ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 127

⁵⁶ Ι. Καραβιδόπουλου, *Το κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, (ΕΚΔ 2), 252-255

⁵⁷ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Ομιλίες εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 26,11

⁵⁸ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 300

⁵⁹ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 141

⁶⁰ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982), 207

3. Το θαύμα του χορτασμού στις διηγήσεις των γευμάτων της Παλαιάς Διαθήκης

Οι μεγάλες Θεοφάνειες όπως εκδηλώθηκαν στην εποχή του Μωυσή, του Ηλία και του Ελισσαίου, και όπως ιστορούνται στις Γραφές, αποτελούν προτυπώσεις της επίγειας δράσης του Ιησού και των θαυμάτων Του. Τόσο τα θαύματα χορτασμού στην Παλαιά Διαθήκη, όσο και το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, έχουν ως κοινό τους σημείο την αφθονία της χορηγούμενης τροφής. Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων εισάγεται στο τέλος μιας αλυσίδας θαυμάτων που έγιναν κατά την επίγεια ζωή και δημόσια δράση του Ιησού, τα οποία και έρχονται να παραλληλίσουν, αλλά και να ξεπεράσουν τα θαύματα που έχουν καταγραφεί από την εποχή του Μωυσή και των προφητών.⁶¹

α. Ο Ιησούς του Ναυή

Οι μεσσιανικές προσδοκίες των ιουδαίων παραπέμπουν στην αναμονή ενός προφήτη διαδόχου του Μωυσή (Δευτ. 18,15-22). Οι βιβλικές αναφορές για τον μεσσιανικό ποιμένα, καθώς και ο προσδιορισμός από τον Μωυσή του διαδόχου του στον ποιμενικό του ρόλο, αποτελούν σημαντικό υπόβαθρο για τις ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος των άρτων.⁶² Πολλοί υποστηρίζουν ότι το βιβλικό υπόβαθρο που προδιαγράφει τον πολλαπλασιασμό των άρτων και των ιχθύων στη Καινή Διαθήκη βρίσκεται στα πρώτα δέκα κεφάλαια του βιβλίου του Ιησού του Ναυή.⁶³

Ο Μωυσής πριν από το θάνατό του προσευχήθηκε στον Θεό να του στείλει διάδοχο ώστε οι Ισραηλίτες να μην μείνουν σαν πρόβατα χωρίς ποιμένα (Αριθ. 27,17). Σε απάντηση του αιτήματος του, ο Θεός είπε στον Μωυσή να πάρει τον Ιησού του Ναυή ως διάδοχο, ως τον νέο Ποιμένα του Ισραήλ. Ο Ιησούς ως ο καλός ποιμένας, αντιπαραβάλλεται με τον Ιησού του Ναυή. Έχει ιδιαίτερο συμβολισμό ότι το όνομα του Ιησού Χριστού είναι ίδιο με αυτό του Ιησού του Ναυή.⁶⁴

Στις διηγήσεις του θαύματος των πεντακισχιλίων, εμφανίζονται ομοιότητες με τα βιβλικά κείμενα που αναφέρονται στον Ιησού του Ναυή. Ο Ιησούς του Ναυή μπόρεσε να κατακτήσει την Γάι, μια

⁶¹ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 15-29

⁶² J. A. Grassi, ό.π., 22

⁶³ J. D. Derett, "Crumbs in Mark", Downside Review 102 (1984), 12-21 ▪

⁶⁴ J. A. Grassi, ό.π., 21

ουράνια οχυρωμένη πόλη, χρησιμοποιώντας το σχέδιο του Θεού να στήσει ενέδρα με πέντε χιλιάδες άνδρες (ΙτΝ 8,12). Στην συνέχεια, όπως αναφέρει η Γραφή, ξένοι ήρθαν από μακριά για να συνάψουν μια συμφωνία με τον λαό του Ισραήλ. Μετά από τρεις μέρες, ο Ιησούς του Ναυή ανακαλύπτει ότι αυτοί που τους συστήθηκαν ως ξένοι, στην πραγματικότητα είναι γείτονες τους. Ωστόσο, τηρεί τον όρκο που είχε δώσει, και τους δέχεται να μείνουν κοντά του.⁶⁵

Όπως ο Ιησούς του Ναυή, έτσι και ο Κύριος, καλωσορίζει τους εθνικούς στο δείπνο που παραθέτει στον λαό Του. Στο θαύμα των τετρακισχιλίων, ο άρτος που διανέμει ο Ιησούς προορίζεται για τον χορτασμό και την σωτηρία των εθνικών. Ιουδαίοι και Εθνικοί αποτελούν τον λαό του Θεού και έχουν θέση στο τραπέζι της Βασιλείας. Καλωσορίζει ο Κύριος στην ουράνια τράπεζα, όλους όσους έρχονται κοντά Του, ανεξάρτητα από την καταγωγή ή την εθνικότητα τους. Δεν τους αντιμετωπίζει σαν σκλάβους, τους θεωρεί φίλους Του.⁶⁶ Ο Ιησούς είναι ο φίλος, είναι ο αδελφός, είναι η οδός που οδηγεί στην αλήθεια και τη σωτηρία.

β. Η Ρουθ

Στο βιβλίο της Ρουθ, που είναι το όγδοο κατά σειρά στην Π. Διαθήκη, ο Βοός δίνει στην Ρουθ μερικά κρίθινα ψωμιά (2,14). Αυτή τρώει και αφήνει περισσεύματα. Αν και την εποχή εκείνη, χρησιμοποιούσαν σιτάρι για την παρασκευή του άρτου, βλέπουμε πως η πράξη που περιγράφεται εδώ, έγινε την εποχή της συγκομιδής του κριθαριού.⁶⁷ Η ιστορία της Ρουθ φαίνεται να έχει επηρεάσει τις αφηγήσεις των ευαγγελίων, και ιδιαίτερα τις αναφορές στα γεύματα που παραθέτει ο Κύριος στους μαθητές και στον λαό Του. Υπάρχουν αρκετές ομοιότητες ανάμεσα στο βιβλίο της Ρουθ και τις διηγήσεις του θαύματος του χορτασμού. Τα κρίθινα ψωμιά στην ιστορία της Ρουθ, μας παραπέμπουν στο θαύμα των πεντακισχιλίων, στην αφθονία της τροφής που χορήγησε ο Ιησούς, πολλαπλασιάζοντας πέντε κρίθινους άρτους (Ιω. 6,9).⁶⁸

γ. Ο Ηλίας και ο Ελισσαίος

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων συνδέονται με τα θαύματα που περιγράφονται στα βιβλία των Γ' και Δ' Βασιλέων. Στα

⁶⁵ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 29-42

⁶⁶ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28, (1982), 214

⁶⁷ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 151

⁶⁸ D. Daube, *The New Testament and Rabbinic Judaism*, London, Athalone, 1956, 36-54

κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης, προτύπωση του θαύματος του χορτασμού αποτελούν τα αγαθά που ευλογήθηκαν από τον Ηλία και τον Ελισαίο, τα οποία στην συνέχεια, με την χάρη και την δύναμη του Θεού, πολλαπλασιάστηκαν θαυματουργικά.

Ο προφήτης Ηλίας στο Γ' Βασ. 17,8-16 ευσπλαχνίζεται μια φτωχή χήρα, της υπόσχεται ότι θα της χορηγηθεί σε αφθονία το αλεύρι και το έλαιο, αγαθά που τα είχε ανάγκη για την επιβίωση της. Αν αντιπαραβάλλουμε τη θαυματουργή αυτή πράξη του Ηλία με το θαύμα του χορτασμού, τότε το άφθονο αλεύρι που χορηγήθηκε στην χήρα, μπορεί να παραβληθεί με την αφθονία του άρτου που χορηγεί ο Χριστός. Μόνο που, στο θαύμα του Γ' Βασ. κεφ.17 χορηγός της αφθονίας δεν είναι ο Ηλίας, αλλά ο Πανάγαθος Θεός. Ο προφήτης είναι όργανο του Θεού, εκτελεί εντολές που έλαβε από τον ουράνιο Πατέρα.

Ο Ελισσαίος, ο μαθητής του Ηλία, αντιπαραβάλλεται στην Παλαιά Διαθήκη με τον δάσκαλο του. Κάνει θαύματα μέσω της δύναμης του Πνεύματος του Θεού που δόθηκε στον Ηλία, και που μεταδόθηκε στην συνέχεια στον ίδιο. Κάτι που συμβολικά συνδέεται με τον μανδύα του Ηλία, που σύμφωνα με τις Γραφές, ο Ελισσαίος είχε σηκώσει (Β' Βασ. 2,14-15).⁶⁹ Όπως ο Ηλίας υποσχέθηκε στη χήρα άφθονο έλαιο για όσο χρειαστεί, ομοίως και στον Ελισσαίο (Δ' Βασ. 4,1-7) με θαυμαστό τρόπο, τα δοχεία μίας φτωχής γυναίκας γεμίζουν με λάδι. Και στην περίπτωση αυτή, όπως και στα υπόλοιπα θαύματα σίτισης του Ηλία και του Ελισσαίου, χορηγός της αφθονίας είναι ο Θεός. Όπως έχουμε τονίσει, οι προφήτες είναι όργανα του Θεού που εκτελούν τις εντολές Του.

Στο Δ' Βασ. 4,38-41, ο Θεός υποδεικνύει στον Ελισσαίο το αλεύρι που θα χαρίσει τη ζωή σε όσους συμμετείχαν στο δείπνο. Οι βιβλικές αναφορές στο θαυματουργό αλεύρι του Ελισσαίου που χάρισε τη ζωή σε όσους έφαγαν από αυτό, θα μπορούσαν να παραβληθούν με την ομιλία του Ιησού για τον άρτο της ζωής (Ιω. 6,23-59). Ο άρτος του Κυρίου χαρίζει ζωή αιώνια σε όσους συμμετέχουν στο ουράνιο δείπνο Του.

Στην συνάφεια του Δ' Βασ. 4,38-41, ένας ακόλουθος του Ελισσαίου φέρνει στον προφήτη είκοσι κρίθινους άρτους και λίγους φρέσκους καρπούς (Δ' Βασ. 4,42-44). Ο Ελισσαίος δίνει εντολή να μοιραστεί η τροφή, ώστε να φάνε και να χορτάσουν εκατό άνθρωποι. Κι όπως αναφέρει η Γραφή, όλοι έφαγαν και χόρτασαν κι άφησαν και πολλά περισσεύματα. Έχουμε εδώ μια ακόμη προτύπωση του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων. Η αναφορά ότι οι είκοσι άρτοι ήταν κρίθινοι, μας παραπέμπει στους κρίθινους άρτους του θαύματος των πεντακισχιλίων (Ιω. 6,9). Τα περισσεύματα

⁶⁹ A. Heising, *Die Botchaft der Brotvermehrung. Zur Geschichte und Bedeutung eines Christusbekenntnisses im Neuen Testament I* (SBS,15) Stuttgart, 1966, 32 ▪

S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982), 208

του πλήθους στο Δ' Βασ. 4,42-44, παραπέμπουν στα δώδεκα κοφίνια των πεντακισχιλίων, αλλά και στις επτά σπυρίδες, του θαύματος των τετρακισχιλίων. Με τη διαφορά ότι στο Δ' Βασ. 4,42-44 δεν γίνεται αναφορά στην ακριβή ποσότητα των περισσευμάτων.

Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η προσδοκία των Ισραηλιτών για επανάληψη του θαύματος του μάννα, συνδέεται με τη θαυματουργή σίτιση των εκατό από τον Ελισσαίο (Δ' Βασ. 4,42-44).⁷⁰ Ο Ελισσαίος εικονίζεται ως ο συνεχιστής του Μωυσή. Ακριβώς, όπως η υπόσχεση του Θεού να χορηγήσει το μάννα στον λαό Του εκπληρώθηκε μέσω του Μωυσή, η υπόσχεση του Θεού ότι «θα φάνε όλοι και θα μείνουν και περισσεύματα» (Δ' Βασ. 4,43) εκπληρώθηκε μέσω του Ελισσαίου.⁷¹

Στο βιβλικό αυτό θαύμα, είκοσι καρβέλια ψωμί αποδείχθηκαν αρκετά για να χορτάσουν εκατό άνδρες. Ενώ, στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, χιλιάδες άνθρωποι χόρτασαν με λίγα μόνο ψωμιά. Βλέπουμε εδώ, ότι οι αναλογίες μεταξύ της διαθέσιμης τροφής και του αριθμού των όσων τρέφονται από αυτήν, είναι ασύλληπτα μεγαλύτερες και δυσανάλογες όταν πρόκειται για τις θαυματουργικές ενέργειες του Ιησού, για τα «σημεία» που πραγματοποιεί ο Θεάνθρωπος στον κόσμο.⁷²

Η εντολή των προφητών να δοθεί τροφή στους παρευρισκόμενους (στο θαύμα του Γ' Βασ. 17,14 και στο Δ' Βασ. 4,42-44), μπορεί να παραλληλιστεί με την εντολή του Ιησού προς τους μαθητές Του: «δότε αυτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν» (Μκ 6,37).⁷³ Η λεκτική ομοιότητα της απορίας του Ανδρέα (Ιω. 6,8-9) και του ερωτήματος του Γιεζί (Δ' Βασ. 4,43) με αφορμή το ίδιο γεγονός, δηλαδή τη δυσκολία εύρεσης τροφής, προβάλλει το παλαιοδιαθηκικό υπόβαθρο που έχουν οι διηγήσεις του θαύματος των άρτων.⁷⁴ Η προσεκτική εκπλήρωση της Θείας εντολής είναι υποχρέωση που καταγράφεται τόσο στην Παλαιά Διαθήκη, με τους προφήτες να εκτελούν τις εντολές του Θεού, όσο και στην Καινή Διαθήκη, όπου οι μαθητές λαμβάνουν τους άρτους από τον Κύριο με εντολή να τους μοιράσουν στο πλήθος.⁷⁵

Εκτός από τα θαύματα σίτισης που σχετίζονται με τον Ηλία και τον Ελισσαίο, υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις γευμάτων στην Παλαιά Διαθήκη, που συνδέονται με τις θαυματουργικές επεμβάσεις

⁷⁰ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982), 207

⁷¹ A. Heising, *Die Botchaft der Brotvermehrung. Zur Geschichte und Bedeutung eines Christusbekenntnisses im Neuen Testament I* (SBS,15) Stuttgart, 1966, 38 ▪

S. Masuda, *ό.π.*, 207

⁷² S. Masuda, *ό.π.*, 208

⁷³ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 21

⁷⁴ Z. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 164

⁷⁵ J. A. Grassi, *ό.π.*, 21-22

του Θεού. Όπως στην περίπτωση του Ιακώβ, ο οποίος αφού πρόσφερε θυσία στο όρος, κάλεσε όλους τους συγγενείς να γευματίσουν μαζί του (Γεν. 31,54).⁷⁶

Είναι φανερό ωστόσο, ότι το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων ξεπερνά κατά πολύ τα αντίστοιχα θαύματα της Παλαιάς Διαθήκης, τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Δεν μπορεί να συγκριθεί με τα θαύματα σίτισης του προφήτη Ηλία και του Ελισσαίου, καθώς εκείνα αναφέρονται σε έναν πολύ μικρότερο αριθμό αποδεκτών.⁷⁷ Ο Ιησούς, ο Υιός του Θεού, σε αντίθεση με τους προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης, είναι το κυρίαρχο υποκείμενο του θαύματος. Δεν είναι όργανο που εκτελεί εντολές. Οι προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης είναι απλοί άνθρωποι, ας μην το ξεχνάμε αυτό.⁷⁸ Η εξουσία που έχει ο Θεάνθρωπος, όπως αυτή εκφράζεται στις ενέργειες Του, στα «σημεία» που επιτελεί στον κόσμο, είναι αδύνατο να την κατέχει ένας απλός άνθρωπος.⁷⁹

⁷⁶ Χ. Ατματζίδη, *Ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων (Μτ.14,13-21, Μκ.6,34-44, Λκ. 9,10-17, Ιω. 6,1-14) Μια φουνταμενταλιστική ερμηνευτική προσέγγιση*, τόμος Α, Εκδ. Πουρναράς, Θεσ/νίκη 2010, 74

⁷⁷ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 244

⁷⁸ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 141

⁷⁹ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 292-293

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η σύνδεση του θαύματος των άρτων με τα γεύματα της Καινής Διαθήκης και των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων

1. Η σχέση του θαύματος των άρτων με τα γεύματα της Καινής Διαθήκης

Τα κείμενα των ευαγγελίων εισάγουν τη στιγμή της εγκαινίασης της Διαθήκης, την βρώση και πόση της ζωντανής παρουσίας του Θεού στον κόσμο. Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων είναι μέρος μιας μεγάλης παράδοσης γευμάτων της Καινής Διαθήκης, στα οποία περιλαμβάνεται και το Τελευταίο δείπνο του Κυρίου, τα οποία διακρίνονται από τον θυσιαστικό τους χαρακτήρα.⁸⁰

Οι διηγήσεις των ευαγγελίων δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στο είδος της τροφής που ο Κύριος προσφέρει. Όπως ο θαυμαστός οίνος στον Γάμο στην Κανά (Ιω. 2,1-11), το ύδωρ της ζωής στην συνάντηση του Ιησού με την Σαμαρίτιδα (Ιω. 4,5-42), και ο Άρτος της ζωής, στο έκτο κεφάλαιο του κατά Ιωάννη. Οι διηγήσεις του θαύματος του πολλαπλασιασμού σχετίζονται με την κοινή τράπεζα του Ιησού, με τα γεύματα που παραθέτει ο Κύριος στους μαθητές και στον λαό Του,⁸¹ όπου όλοι τρώνε και πίνουν «ενώπιον» του Θεού και χαίρονται την Παρουσία Του.⁸²

Τα γεύματα με τον Κύριο κατέχουν κεντρική θέση και στα τέσσερα Ευαγγέλια.⁸³ Ο Ιησούς έδινε ιδιαίτερη σημασία στα γεύματα αυτά. Άλλοτε συμμετείχε ως προσκεκλημένος στα σπίτια οικείων Του (Μκ 14,3), άλλοτε συμμετείχε σε κάποια γαμήλια γιορτή (Ιω. 2,1-11) κι άλλοτε συνέτρωγε με αμαρτωλούς και τελώνες (Μτ 11,19) χαρίζοντας τους άφεση αμαρτιών.⁸⁴ Ο Ιησούς αξιοποίησε τα κοινά γεύματα, μια κοινωνική συνήθεια της εποχής, για το κήρυγμα και τη διδασκαλία Του. Μέσα από τα γεύματα αυτά, ο Ιησούς έδωσε αξία στο γεγονός της κοινής τράπεζας. Συγκέντρωνε τους πιστούς γύρω από το κοινό τραπέζι, και πρόσφερε ο Ίδιος την ευλογία. Διότι το μοίρασμα τροφής σε ένα περιβάλλον οικειότητας, όπως είναι η κοινή τράπεζα, σημαίνει μοίρασμα ζωής.⁸⁵

⁸⁰ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 23

⁸¹ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 97-98

⁸² Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 214

⁸³ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 73

⁸⁴ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 212-213

⁸⁵ J. Kodell, *The Eucharist in the New Testament*, Collegeville Minnesota 1991, 17

Η παρουσία του Ιησού στα κοινά δείπνα της εποχής Του, αναφέρεται και από τους τέσσερεις συγγραφείς των ευαγγελίων. Άλλοτε ως καλεσμένος, και άλλοτε ως οικοδεσπότης, όπως στο θαύμα των άρτων και στο Τελευταίο Δείπνο. Με ανάλογο τρόπο καταγράφονται στα κείμενα της Καινής Διαθήκης και οι εμφανίσεις του Ιησού μετά την Ανάσταση Του.

Στις ευαγγελικές διηγήσεις και ιδιαίτερα στην παράδοσή του Λουκά, γίνεται άμεση αναφορά στην πρακτική των κοινών γευμάτων και της ευχαριστίας δια της κλάσης του άρτου, τόσο στον πολλαπλασιασμό των άρτων (Λκ 9,10-17), όσο και στο Τελευταίο Δείπνο (Λκ 22,14-38), αλλά και μετά την Ανάσταση Του, στην κλάση του άρτου στους Εμμαούς (Λκ 24,13-35) και στο γεύμα με τους μαθητές Του, στις όχθες της λίμνης της Τιβεριάδας (Ιω. 21,1-14).⁸⁶

α. Ο Γάμος στην Κανά

Η γενναιοδωρία του Θεού, η οποία εκφράζεται στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, μας φέρνει στον νου το θαύμα του Κυρίου στον Γάμο της Κανά (Ιω. 2,1-11).⁸⁷ Στην Κανά, ο Ιησούς δεν θα ενεργήσει σύμφωνα με τις προσδοκίες των άλλων, αλλά σύμφωνα με το αν έχει φτάσει η «ώρα» Του να θαυματουργήσει, κάτι που θα αναδείξει την αληθινή Του σχέση με τον Πατέρα και με τον λαό Του.⁸⁸

Μέσω του θαύματος στην Κανά οι υδρίες καθίστανται φορείς του εσχατολογικού οίνου του Χριστού, ο οποίος αντικαθιστά με αυτές το ύδωρ του Νόμου. Αντίστοιχα, μέσω του θαύματος του χορτασμού οι κόφιοι και οι σπυρίδες καθίστανται φορείς του εσχατολογικού άρτου του Κυρίου, ο οποίος αντικαθιστά τον Νόμο. Ως νέο απόλυτο σωτηριολογικό μέγεθος προβάλλει η υπεράφθονη δωρεά Του, όπως αυτή παρουσιάζεται τόσο στην Κανά, όσο και στο θαύμα των άρτων.⁸⁹

β. Η Κυριακή προσευχή

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων συνδέεται με την Κυριακή προσευχή (Μτ 6,9-13 Λκ 11,2-4) στην κοινή τους αναφορά προς τον άρτο, ως γεγονός έκφρασης της ευχαριστιακής και

⁸⁶ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 223-230

⁸⁷ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 101

⁸⁸ C. Giblin, *Suggestions, Negative Response and Positive Action in St. John's Portrayal of Jesus*, *New Testament Studies* 26, 1980, 197-211 ▪

J. A. Grassi, *“Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives”*, Collegeville, 1991, 96

⁸⁹ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη, 1997, 299

εσχατολογικής μαρτυρίας. Η έκφραση «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Μτ 6,9) παραπέμπει στην φράση «ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν» (Μκ 6,41 Μτ 14,19 Λκ 9,16), που συναντάται στην ευχαριστιακή προσευχή του δείπνου του χορτασμού και είναι δηλωτική της ενότητας του Υιού με τον Θεό Πατέρα.⁹⁰

Ο άρτος της Κυριακής προσευχής, συνδέεται με τον άρτο της Ευχαριστίας και παραλληλίζεται με τον άρτο που ο Κύριος πολλαπλασίασε θαυματουργικά. Αποτελεί στοιχείο συνεκτικό όσων Τον αναζητούν και τρέφονται από Αυτόν, όσων ζουν με την προσδοκία των εσχάτων. Το αίτημα για μετοχή του νέου λαού του Θεού στον επιούσιο άρτο που ο Θεός παρέχει, καθορίζει το ψωμί ως την πιο σημαντική καθημερινή τροφή. Ο άρτος γίνεται εικόνα και σύμβολο της ζωντανής παρουσίας του Χριστού στη ζωή των πιστών.⁹¹ Ο Κύριος χορηγεί τον άρτο στο πλήρωμα της Εκκλησίας, όπως ακριβώς έκανε για τα πλήθη που Τον ακολούθησαν στην έρημο.

Αιτηθείτε, και «ὅσα ἂν αἰτήσητε τὸν πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου» θα σας τα δώσει (Ιω. 16,23), είπε ο Κύριος, μιλώντας στους μαθητές Του. Το αίτημα των πιστών για τον επιούσιο άρτο, περιέχει την ανάμνηση της θαυμαστής παροχής τροφής στον λαό Του. Στο αίτημα για τον άρτο τον επιούσιο, που απευθύνουμε καθημερινά προς τον επουράνιο μας Πατέρα, εμπεριέχεται η πίστη πως ο Παντοδύναμος, που τροφοδοτούσε τον περιούσιο λαό Του στην έρημο καθ' εκάστην ημέρα, θα εισακούσει και τις δικές μας προσευχές. Η πίστη πως ο Κύριος που ευσπλαχνίστηκε τον λαό Του στην έρημο, πολλαπλασιάζοντας τους λίγους άρτους και τα ψάρια που είχαν στην διάθεση τους, θα κάνει το ίδιο και για εμάς.

Το αίτημα «δὸς ἡμῖν σήμερον» φανερώνει το ορθό φρόνημα του πιστού, για το ποιες θα πρέπει να είναι οι πραγματικές του μέριμνες. Εμπεριέχει την εμπιστοσύνη, ότι ο Πατήρ ο ουράνιος που γνωρίζει την κάθε μας ανάγκη (Μτ 6,32), προνοεί και φροντίζει για τον καθένα από εμάς. Η παράκληση για να φτάσει το καθημερινό ψωμί σε όλους, έχει διάσταση ανθρωπιστική. Είναι η μέριμνα, όχι μόνο για την δική μας τροφή, αλλά και για τις ανάγκες των συνανθρώπων μας. Προσευχόμενοι σήμερα για το αυριανό, το καθημερινό, το καινούργιο ψωμί, ζούμε στο παρών την αγάπη του Θεού, η οποία μεριμνά για τις ανάγκες όλων μας, και προσκαλεί τον καθένα από εμάς στην υπευθυνότητα του ενός για τον άλλο.⁹²

⁹⁰ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 238

⁹¹ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 238-239

⁹² Γ. Ράτσιγκερ, *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, Τόμοι 1-2, μετάφρ. Σ. Δεσπότης, Εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα 2007

γ. Το δείπνο στους Εμμαούς

Το θαύμα του χορτασμού είναι εικόνα και πρότυπο των γευμάτων του αναστημένου Ιησού με τους μαθητές Του. Στις διηγήσεις των ευαγγελίων, οι εμφανίσεις του αναστημένου Κυρίου συνδέονται πάντα με τον άρτο.⁹³ Στο δείπνο στους Εμμαούς (Λκ 24,13-35) αντανακλάται η ευχαριστιακή - εκκλησιολογική διάσταση του ευαγγελίου.⁹⁴ Η πράξη της ευλογίας και της κλάσης του άρτου στους Εμμαούς (Λκ 24,30) συνδέεται στενά με τη λειτουργική πρακτική της Εκκλησίας. Τα λόγια του Κυρίου και ο ευχαριστιακός Του άρτος, παραπέμπουν στο κήρυγμα του Λόγου και στην Ευχαριστία, αναπόσπαστα στοιχεία των λειτουργικών συνάξεων των πιστών, στους κόλπους της Εκκλησίας.⁹⁵

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, όπως και το Τελευταίο Δείπνο, αποτελούν προάγγελο για την εμπειρία στους Εμμαούς. Η κλάση του άρτου στους Εμμαούς, συνδέεται τόσο με τους άρτους που ο Ιησούς ευλόγησε και τεμάχισε στο θαύμα του χορτασμού, όσο και με την ευχαριστιακή παράδοση του Τελευταίου Δείπνου.⁹⁶ Είναι χαρακτηριστικό, ότι στους Εμμαούς οι μαθητές αναγνώρισαν τον Κύριο τους στην κλάση του άρτου, σε μια πρακτική που τους ήταν ήδη οικεία.⁹⁷

δ. Αλληλουχίες στις ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος του χορτασμού

Οι ιεροί συγγραφείς των ευαγγελίων, μέσα από τις διηγήσεις τους, τοποθετούν το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων σε κεντρική θέση στην επίγεια ζωή και δράση του Κυρίου. Όπως γνωρίζουμε, το θαύμα του πολλαπλασιασμού, έπεται του θαύματος στην Κανά, ενώ προηγείται του Τελευταίου Δείπνου και του εκούσιου Πάθους του Κυρίου.⁹⁸

Έννοιες που έχουν συνδεθεί με το θαύμα του χορτασμού, όπως η πρόσκληση στο δείπνο Του, η υπακοή στις εντολές Του και η αφθονία της τροφής που παρέχει, συναντώνται σε μια αλληλουχία μέσα στην παράδοση των ευαγγελίων. Ο Ιησούς, ήταν προσκεκλημένος στο γάμο στην Κανά. Στο επίκεντρο της δημόσιας δράσης Του, θα προσκαλέσει στο δείπνο του χορτασμού όλους όσους τον ακολουθούν. Λίγο πριν οδηγηθεί προς το εκούσιο Πάθος, καλεί τους μαθητές Του στο Τελευταίο

⁹³ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 81

⁹⁴ Γ. Φίλια, *Λειτουργική Τόμος Β*, Εκδόσεις Γρηγόρη Αθήνα 2009, 79

⁹⁵ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 48

⁹⁶ J. A. Grassi, *ό.π.*, 70

⁹⁷ J. Taylor, "The Breaking of the Bread" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

⁹⁸ J. A. Grassi, *ό.π.*, 101-102

Δείπνο. Με την ανάσταση Του προσκαλεί όλους εμάς, τα μέλη του Σώματος Του, στο μεγάλο δείπνο του Θεού, στο Δείπνο της Βασιλείας.⁹⁹

Κοινό στοιχείο στις διηγήσεις των ευαγγελίων είναι η υπακοή. Στην Κανά, η υπακοή σε ότι ζήτησε ο Ιησούς προκειμένου να θαυματοουργήσει. Στο θαύμα του χορτασμού, η υπακοή των μαθητών και του πλήθους στις εντολές του Κυρίου. Και τέλος, στην πορεία προς τον Σταυρό, η υπακοή του Υιού στο θέλημα του Πατέρα (Μτ 26,39-42).

Ο γάμος στην Κανά δείχνει ότι το εκλεκτό κρασί της νέας εποχής (Ιω. 2,10) πηγάζει μέσα από την υπακοή στα λόγια του Ιησού. Γεγονός που παραλληλίζεται με την αποδοχή από τον Ιησού του πικρού «αίματος του σταφυλιού» στον Σταυρό, ως υπακοή στην επιθυμία του Πατέρα. Η υπακοή του Ιησού στον Σταυρό έχει ως αποτέλεσμα την αποδοχή του πικρού οίνου ως εκπλήρωση των Γραφών. Ο Ιησούς δέχεται το «φτωχό κρασί» της παλαιάς εποχής στον Σταυρό, ώστε το «καλό κρασί» να διατηρηθεί για τη νέα εποχή. Κι ως αποκορύφωμα της υπακοής τους οι πιστοί θα λάβουν τον εκλεκτό οίνο, τη δωρεά του αίματός Του, στην Θεία Μετάληψη.¹⁰⁰

Όπως ο Ιησούς δέχθηκε το ποτήριο του πικρού οίνου ως τελική πράξη υπακοής στον Πατέρα, ομοίως και η κοινότητα των πιστών οφείλει να υπακούσει στην προτροπή Του για την κατανάλωση του σώματος και του αίματος Του. Η υπακοή στην εντολή του Κυρίου, είναι ο τρόπος με τον οποίο οι πιστοί καθίστανται «ένα σώμα», συμμετέχοντας στην αναίμακτη θυσία του Ιησού.

Στο θαύμα του χορτασμού, είναι χαρακτηριστική η υπακοή που έδειξαν οι μαθητές στον Κύριο τους. Αφού μοίρασαν την τροφή στα πλήθη, μάζεψαν όσα υπολείμματα άρτου είχαν περισσέψει, όπως ακριβώς τους είχε ζητήσει. Χαρακτηριστική είναι και η υπακοή του πλήθους που συντάχθηκε σύμφωνα με τις εντολές Του. Προηγήθηκε η προσευχή Του προς τον Θεό Πατέρα. Ο Ιησούς κάνοντας υπακοή στο θέλημα του Πατρός, ευλόγησε και μοίρασε την τροφή, ώστε να χορτάσει ο λαός Του.¹⁰¹

Κοινό στοιχείο στις διηγήσεις είναι και η αφθονία όσων χορηγεί ο Κύριος. Οι συγγραφείς των ευαγγελίων καταγράφουν την αφθονία του οίνου τον Γάμο στην Κανά, όπως και την αφθονία του άρτου το θαύμα του χορτασμού. Η αφθονία του οίνου και του άρτου στα θαύματα του Κυρίου που προηγούνται του εκούσιου Πάθους Του, θα μπορούσε να παραβληθεί με την αφθονη ροή αίματος

⁹⁹ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 97-98

¹⁰⁰ J. A. Grassi, ό.π., 98

¹⁰¹ J. A. Grassi, ό.π., 97-98

και νερού από την πλευρά Του στον Σταυρό.¹⁰²

Αλληλουχίες παρατηρούνται και σε άλλα σημεία των διηγήσεων των ευαγγελίων. Ο άρτος του Ιησού, η φιλοξενία Του και η πραγματικότητα του αναστημένου σώματος Του, εμφανίζονται σε αλληλουχία, στην αρχή, στην μέση και στο τέλος των ευαγγελίων. Η πρώτη αλληλουχία αφορά τον άρτο, που ως έννοια εμφανίζεται στην φάτνη όπου γεννήθηκε ο ζωντανός άρτος, ο Ιησούς. Ο άρτος του Κυρίου εμφανίζεται στο θαύμα του χορτασμού του πλήθους, όπως επίσης στο Τελευταίο δείπνο του Κυρίου, αλλά και μετά την ανάστασή Του, στο δείπνο με τους μαθητές Του στους Εμμαούς.¹⁰³

Ο Λουκάς αναφέρεται στη φάτνη ως «σημείο»: «Αυτό θα είναι σημείο για εσάς. Θα βρείτε το παιδί τυλιγμένο σε σπάργανα και ξαπλωμένο σε μια φάτνη» (Λκ 2,12). Ο νεογέννητος Μεσσίας αναπαύεται σε μια φάτνη, σε έναν χώρο τροφοδοσίας για τα ζώα. Το Θείο βρέφος στη φάτνη θα αποτελέσει την πηγή του άρτου, που είναι η τροφή για όλους τους ανθρώπους. Αυτό ομολογούν και τα λόγια των αγγέλων προς τους βοσκούς (Λκ 2,11). Πηγή τροφής για όλους τους ανθρώπους είναι ο Χριστός, όπως αποκαλύπτεται στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και στην Ομιλία Του για τον άρτο της ζωής. Η αλληλουχία αυτή του άρτου ως πηγή τροφής, κορυφώνεται με την ευχαριστιακή κλάση στο Τελευταίο Δείπνο, και στα συστατικά λόγια της Ευχαριστίας. Συνδέεται και με τα γεύματα του Κυρίου με τους μαθητές μετά την Ανάσταση Του, αλλά και με την κλάση του άρτου στο δείπνο στους Εμμαούς.¹⁰⁴

Η δεύτερη αλληλουχία σχετίζεται με την φιλοξενία. Το θέμα της φιλοξενίας εμφανίζεται στις διηγήσεις των ευαγγελίων τρεις φορές. Μια στην αρχή της επίγειας ζωής του Ιησού, όπου η φάτνη φιλοξένησε το Θείο Βρέφος, καθώς δεν υπήρχε χώρος κάπου αλλού (Λκ 2,7). Ενδιάμεσα, με τον θαυμαστό χορτασμό του πλήθους, όπου ο Χριστός ως οικοδεσπότης ευσπλαχνίζεται τα πλήθη και τους παρέχει πλούσια τη φιλοξενία Του. Το θέμα της φιλοξενίας προβάλλεται για τρίτη φορά, στην πρόσκληση των δυο μαθητών προς τον άγνωστο που τους συνόδευσε στο ταξίδι τους προς τους Εμμαούς.¹⁰⁵

Η τρίτη αλληλουχία σχετίζεται με την ανθρώπινη φύση του Ιησού. Στην αρχή του Ευαγγελίου ιστορείται η γέννηση του Θεανθρώπου από την Παρθένο Μαρία. Στο λόγιο περί του άρτου (Ιω. 6,23-59), αποκαλύπτεται ο Θεάνθρωπος ως ο άρτος της ζωής. Στις διηγήσεις του Θείου Πάθους, οι ευαγγελιστές αναφέρονται στην ανθρώπινη φύση του Χριστού που πορεύεται προς το εκούσιο

¹⁰² J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 97-98

¹⁰³ J. A. Grassi, ό.π., 71-72

¹⁰⁴ J. A. Grassi, ό.π., 71

¹⁰⁵ J. A. Grassi, ό.π., 70

Πάθος, τον σταυρικό θάνατο και την ζωηφόρο Ανάσταση. Η πραγματικότητα της ανθρώπινης φύσης του Θεανθρώπου βρίσκεται και στα τρία αυτά σημεία, με το θαύμα του χορτασμού να βρίσκεται στο μέσον, ανάμεσα στην κατά σάρκα Γέννηση του Κυρίου, και στην πραγματικότητα του σταυρικού θανάτου και της ενδόξου Αναστάσεώς Του.¹⁰⁶

ε. Η Διδαχή των Αποστόλων

Παραλληλισμούς με το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, μπορούμε να εντοπίσουμε και στο κείμενο της Διδαχής των Αποστόλων. Οι ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος του χορτασμού εκφράζονται σε πολλά σημεία με όρους που θυμίζουν τις Διδαχές.¹⁰⁷ Στο κείμενο της Διδαχής, στο ένατο κεφάλαιο, το οποίο αναφέρεται στην Ευχαριστία, ο «κλάσας άρτος» δεν παριστά μόνο τη σάρκα του Ιησού, αλλά και το σώμα της Εκκλησίας. Διότι όπως αναφέρει η Διδαχή, το «κλάσμα» πριν γίνει ψωμί, ήταν διασκορπισμένο. Το κλάσμα όμως, αφού «συνάχθηκε» και συγκεντρώθηκε, έγινε άρτος.¹⁰⁸

Διαβάζουμε στην Διδαχή (9.4): «Όπως αυτά τα κλάσματα διασκορπισμένα στα βουνά αφού συγκεντρώθηκαν έγιναν ένα, έτσι ας συνταχθεί η Εκκλησία από τα πέρατα της γης, στην Βασιλεία». Η συγκέντρωση των κλασμάτων στο 9,4 επιτείνει τον ευχαριστιακό χαρακτήρα της διήγησης και μας παραπέμπει στην πρακτική της προσεκτικής συλλογής των περισσευμάτων της τράπεζας στην πρωτοχριστιανική εποχή. Η λέξη «συναγαγείν», παραπέμπει τόσο στην σύναξη του πλήθους στο θαύμα του χορτασμού, όσο και στην συγκέντρωση των πιστών γύρω από την Ευχαριστία. Ο συντάκτης της Διδαχής παρακαλεί τον Θεό να συνάξει στην Βασιλεία Του την Εκκλησία από τα τέσσερα σημεία της γης που είναι διασκορπισμένη. Εδώ «κλάσμα» και Εκκλησία βλέπουμε ότι ταυτίζονται.¹⁰⁹

Ενδιαφέρον παρουσιάζει στη Διδαχή, ότι η συμμετοχή στην ευχαριστιακή πνευματική τροφή χαρακτηρίζεται σαν «εμπλησμός», δηλαδή ως χορτασμός.¹¹⁰ Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο είναι ότι στη Διδαχή, η ευχαριστιακή δοξολογία και η επίκληση γίνονται προς το όνομα του Θεού Πατέρα, ο οποίος αποκαλείται από την Εκκλησία ως «Πάτερ» και «Κύριος».¹¹¹ Στο κείμενο αυτό της πρώιμης εκκλησίας και αγνώστου συγγραφέα, διακρίνουμε έναν ευχαριστιακό τύπο που μας

¹⁰⁶ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 72

¹⁰⁷ Ανωνύμου, *Διδαχαί των Δώδεκα Αποστόλων*

¹⁰⁸ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 237

¹⁰⁹ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 146

¹¹⁰ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 237-238

¹¹¹ Β. Ψευτογκά, *Λόγος Σαρκομένος Εκκλησία Ευχαριστιακός Λόγος*, Θεσσαλονίκη 1998, 399-403

παραπέμπει σε μια μορφή ευχαριστίας, όπως αυτήν που περιγράφεται στον πολλαπλασιασμό των άρτων και των ιχθύων.¹¹²

Το κείμενο της Διδαχής μας παραπέμπει στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, όπου ο Ιησούς έδωσε εντολή στους μαθητές να συγκεντρώσουν τα υπολείμματα άρτου που είχαν περισσέψει.¹¹³ Μας παραπέμπει στο Δ' Βασ. 4,42-44, στα περισσεύματα από την θαυματουργή τροφή του Ελισσαίου. Μια παρόμοια δομή με το 9,4 της Διδαχής, ακόμη και στο λεξιλόγιο, βρίσκεται και σε άλλα σημαντικά χωρία στις Γραφές, σε σημεία όπου γίνεται αναφορά στην διασπορά και στην εσχατολογική συγκέντρωση του λαού του Θεού, όπως χαρακτηριστικά στον Ιεζεκιήλ (11,17 28,25 34,13).¹¹⁴

Στην Διδαχή γίνεται αναφορά για τους κόκκους που διασκορπίστηκαν κατά τη σπορά, και στη συνέχεια συγκεντρώθηκαν στην συγκομιδή για να σχηματιστεί το ψωμί. Γίνεται αναφορά στον άρτο που σπάει και κομματιάζεται, ενώ τα θραύσματα συγκεντρώνονται ξανά για να σχηματίσουν εκ νέου την αρχική ενότητα του άρτου. Τα διασκορπισμένα κομμάτια του άρτου είναι όπως ο λαός του Θεού που διασκορπίστηκε στα βουνά. Κι όπως τα τεμάχια του άρτου συγκεντρώθηκαν κι έγιναν ένα, αυτό συμβαίνει και με τα μέλη της Εκκλησίας, όπου όλοι μαζί συγκεντρώνονται και συγκροτούν το Σώμα του Χριστού (Ρωμ. 12,5 & Α' Κορ. 12,12).¹¹⁵

Το κείμενο της Διδαχής εκφράζει ακριβώς αυτό που καταγράφεται και τονίζεται ιδιαίτερος στις ευαγγελικές διηγήσεις. Ό,τι έπρεπε να προηγηθεί ο σταυρικός θάνατος και η ανάσταση του Κυρίου, ώστε τα διασκορπισμένα παιδιά του Θεού να συγκεντρωθούν στην Εκκλησία. Όπως ακριβώς στο θαύμα του χορτασμού, όπου έπρεπε να προηγηθεί η κλάση και η διανομή του άρτου, για να ακολουθήσει στην συνέχεια, η συγκέντρωση των σκορπισμένων θραυσμάτων από τους μαθητές, τους μελλοντικούς Αποστόλους της Εκκλησίας.¹¹⁶

στ. Τα γεύματα της πρώτης Εκκλησίας

Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, το στοιχείο της παράθεσης ενός γεύματος με κυρίαρχο γεγονός την κλάση του άρτου και τη συμμετοχή ενός τόσο μεγάλου πλήθους πιστών στο κοινό δείπνο, μας παραπέμπει στην ιουδαϊκή συνήθεια της τράπεζας και των ιερών δείπνων της

¹¹² Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 238

¹¹³ L. Cerfaux, *La section des pains (Mc 6,31-8,26; Mt 14,13-16,12)*, Synoptische Studien, προς τιμήν του Α. Wikenhauser, München, 1953

¹¹⁴ J. Taylor, "The Breaking of the Bread" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

¹¹⁵ J. Taylor, ό.π., 332-346

¹¹⁶ J. Taylor, ό.π.

Παλαιάς Διαθήκης. Αποτελεί όμως και χαρακτηριστικό των κοινών γευμάτων της πρώτης χριστιανικής κοινότητας. Οι ευαγγελιστές χρησιμοποιούν την εικόνα της κοινής τράπεζας για να περιγράψουν την εικόνα της συγκεντρωμένης κοινότητας γύρω από τον Ιησού. Εικόνες από την κοινή τράπεζα περιέχονται σε πολλά σημεία των Γραφών, κάποιες μέσα από παραβολές, και άλλες μέσα από γεύματα όπου ο Ιησούς προΐσταται ως οικοδεσπότης.¹¹⁷

Οι ευαγγελικές αναφορές στα γεύματα του Ιησού, βρήκαν την συνέχεια τους στα κοινά γεύματα, στα ευχαριστιακά γεύματα της πρώιμης Εκκλησίας, όπως αυτά οργανώθηκαν από τις πρώτες χριστιανικές κοινότητες. Η επιθυμία του Ιησού να συντρώγει με το ποίμνιο Του, έγινε σύμβολο για την ταυτότητα αυτών των κοινοτήτων, οι οποίες επικεντρώνουν τις δραστηριότητες τους γύρω από ένα κοινό γεύμα.¹¹⁸ Η έννοια της «κοινής τράπεζας» συνδέθηκε με την πρώτη Εκκλησία, με την ενότητα και την συλλογικότητα των πρώτων χριστιανών.¹¹⁹

Τα μέλη της Εκκλησίας διαφοροποιούνται από το ειδωλολατρικό περιβάλλον της εποχής τους, καθώς κατανοούν την «κλάση του άρτου» έξω από τις μυστηριακές συνήθειες του ειδωλολατρικού κόσμου. Τα ευχαριστιακά και εσχατολογικά στοιχεία διαφοροποιούν την πρώτη χριστιανική κοινότητα από τον υπόλοιπο ιουδαϊκό κόσμο.¹²⁰ Η κλάση και η διανομή του άρτου είναι η συμβολική πράξη με την οποία η πρώτη Εκκλησία διαφοροποιείται από την αρχέγονη ιουδαϊκή συνήθεια της ευχαριστίας.¹²¹

Η κλάση και η διανομή του άρτου αρχικά σχετιζόταν με τις ιουδαϊκές συνήθειες. Γινόταν στην αρχή του δείπνου σύμφωνα με την εβραϊκή συνήθεια της τράπεζας, ενώ η ευχαριστία «επί του ποτηρίου» γινόταν στο τέλος του δείπνου, όπως απαιτούσε το εβραϊκό τυπικό. Στο διάστημα που παρεμβάλλονταν, μεσολαβούσε η συνεστίαση. Αργότερα το μυστήριο απελευθερώθηκε από το στενό πλαίσιο των εθίμων της εβραϊκής τράπεζας. Οι δύο χωριστές ευλογίες διατηρήθηκαν σε μια ενιαία λειτουργική πράξη που ονομάστηκε «ευχαριστία». Η λειτουργική αυτή πράξη αποσπάστηκε από το κοινό δείπνο, και προστέθηκε στο τέλος της κοινής τράπεζας.¹²²

Στον ιουδαϊκό κόσμο, άζυμος άρτος καταναλωνόταν σε ειδικές περιστάσεις, όπως κατά την εορτή των Αζύμων (Μτ 26,27 Μκ 14,12). Στην πρώτη Εκκλησία ο άζυμος άρτος χρησιμοποιήθηκε για την τέλεση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας.¹²³ Ο άζυμος άρτος του Πάσχα, προορίζεται από

¹¹⁷ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 211-224

¹¹⁸ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 187-188

¹¹⁹ Γ. Φίλια, *Λειτουργική Τόμος Β'*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2009, 78

¹²⁰ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 220-223

¹²¹ J. Taylor, "The Breaking of the Bread" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

¹²² Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 28

¹²³ G. Beasley-Murray, *John*, WBC 36, Word Book, Waco, 1987, 88-89

τον Κύριο ως σημάδι ετοιμότητας του λαού Του, και καταναλώνεται σε ανάμνηση των θαυμαστών έργων Του (Εξ. 13,5-8).¹²⁴ Τα άζυμα ψωμιά συμβολίζουν τους χριστιανούς, οι οποίοι ζουν απελευθερωμένοι από τη ζύμη της αμαρτίας.¹²⁵ Ο απόστολος Παύλος, προτρέπει τους χριστιανούς να απορρίψουν την παλαιά ζύμη, εννοώντας μεταφορικά την αμαρτία, και να την αντικαταστήσουν με τη νέα ζύμη, δηλαδή την καλοσύνη και την αγαθότητα (Α΄ Κορ. 5,6-8 Γαλ. 5,9).¹²⁶

Ο άρτος και ο ιχθύς ήταν βασικά στοιχεία στην διατροφή των πρώτων χριστιανών. Δεν έλειπαν από τα λειτουργικά γεύματα της πρώτης χριστιανικής κοινότητας,¹²⁷ ούτε και από τα γεύματα της ανάμνησης των νεκρών.¹²⁸ Οι άρτοι και οι ιχθύες είναι εξάλλου σύμβολα που συναντούμε στους χώρους συγκέντρωσης και λατρείας των πρώτων χριστιανών, κυρίως στις αρχαίες χριστιανικές κατακόμβες. Ο ιχθύς είναι σύμβολο με τον οποίο οι πρώτοι χριστιανοί απεικόνιζαν τον Χριστό.¹²⁹ Για τους πρώτους χριστιανούς, ο άρτος αποτέλεσε εικόνα και σύμβολο της ζωντανής παρουσίας του Χριστού ανάμεσα τους.¹³⁰ Ο άρτος της Ευχαριστίας έγινε γι' αυτούς στοιχείο κοινωνίας και βίωσης της νέας εν Χριστώ ζωής.¹³¹

Οι διηγήσεις του θαύματος του χορτασμού συνδέθηκαν στενά με τις ευχαριστιακές αντιλήψεις της πρώιμης Εκκλησίας. Οι πρώτες χριστιανικές κοινότητες έτρεφαν αγάπη και θαυμασμό για τις διηγήσεις αυτές, οι οποίες περιέχουν στοιχεία της ευχαριστιακής σύναξης, όπως η συγκέντρωση στο όνομα του Κυρίου, η ευχαριστία, η κλάση και η διανομή του άρτου. Οι κοινότητες αυτές ζούσαν έντονα την παρουσία του αναστημένου Χριστού, τελούσαν την Ευχαριστία σε κλίμα εσχατολογικής συνειδητοποίησης και χαράς. Η συμμετοχή στην πρακτική της ευχαριστίας του άρτου, σήμαινε για εκείνους βίωση της παρουσίας του Χριστού στο γεύμα. Την εμπειρία αυτής της κοινωνίας η Εκκλησία την διατήρησε από τις πρώτες μέρες ως σήμερα.¹³²

Οι πρώτοι χριστιανοί βίωναν την σύναξη της Εκκλησίας ως την πρώτη συστατική πράξη της Ευχαριστίας. Η ταύτιση της ευχαριστιακής σύναξης με την Εκκλησία αποκαλύπτει τη σύνδεση ανάμεσα στην Ευχαριστία και στην ενότητα της Εκκλησίας.¹³³ Η ενότητα όσων μετέχουν στην Ευχαριστία, εκφράζει την ενότητα των πιστών στην Εκκλησία. Είναι η ενότητα όσων γεύτηκαν εκ του ευχαριστιακού άρτου που πολλαπλασίασε ο Ιησούς στο θαύμα του χορτασμού. Στην ενότητα

¹²⁴ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 182

¹²⁵ Ν. Βελμίροβιτς, *Όμιλίες Δ΄ – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

¹²⁶ Δ. Μπακλαγή αρχιμ., *Η γλωρίδα της Καινής Διαθήκης*, Διπλωματική Εργασία, Α.Π.Θ. Θεσ/νίκη 2011, 111

¹²⁷ C. Vogel, *Le repas sacre au poisson chez les chretiens*, RevSR 40, 1966, 1-26

¹²⁸ Ε. Κασσελούρη - Χατζηβασιλειάδη, *Η διήγηση της Μυράλειμης του Ιησού στα ευαγγέλια*, Θεσ/νίκη, 2006, 150

¹²⁹ Ν. Βελμίροβιτς, *Όμιλίες Δ΄*, ό.π.

¹³⁰ Σ. Γιαγκάζογλου, *Εσχατολογία Α΄ Η προσδοκία της Βασιλείας του Θεού*, Πανεπιστημιακές παραδόσεις ΕΚΠΑ

¹³¹ Ζ. Τερλμπάκου, ό.π., 239

¹³² Ζ. Τερλμπάκου, ό.π., 246-248

¹³³ Ζ. Τερλμπάκου, ό.π., 24

αυτή αναφέρεται και ο απόστολος Παύλος, εκφράζοντας την ευχαριστιακή αντίληψη των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων. «Επειδή υπάρχει ένα ψωμί, εμείς που είμαστε πολλοί είμαστε ένα σώμα, γιατί όλοι μας μοιραζόμαστε το ένα ψωμί» (Α΄ Κορ. 10,17).¹³⁴ Η διαφορά από κάθε άλλη τράπεζα της εποχής, είναι η ανάγκη των πιστών να κοινωνήσουν χωρίς να πειθαρχούν στην ανάγκη της αυτοσυντήρησης, αλλά χάρη στην σχέση επικοινωνίας και αγάπης που βιώνουν όσοι μετέχουν στη κοινή τράπεζα και μοιράζονται τον ίδιο άρτο.¹³⁵

Η ευχαριστιακή σύναξη ορίζει την Εκκλησία, η οποία και κατανοείται ως εμπειρία βίωσης του ευχαριστιακού δείπνου, δηλαδή σαν εμπειρία βίωσης του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων μέσα στον ιστορικό χρόνο.¹³⁶ Ο χαρακτήρας της ευχαριστιακής συγκέντρωσης κατανοείται από την χριστιανική κοινότητα ως συμμετοχή στο Πάθος του Κυρίου. Οι χριστιανοί ακολουθούν την εντολή του Ιησού στο Τελευταίο Του δείπνο: «Τούτο ποείτε εις τήν ἐμὴν ἀνάμνησιν» (Λκ 22,19), συμμετέχουν στην αναίμακτη θυσία του Χριστού, και μεταλαμβάνουν του Σώματος και του Αίματος Του.¹³⁷

Η ευχαριστία της κλάσης του άρτου, σαν πρακτική στα γεύματα των πρώτων χριστιανών, εκφράζει την αυτοσυνειδησία της πρώτης Εκκλησίας.¹³⁸ Εκφράζεται από την παρουσία του Θεού στα υλικά στοιχεία του γεύματος, από την συγκέντρωση των πιστών στην Εκκλησία και την συμμετοχή τους στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, εκεί όπου ο Χριστός βρίσκεται πάντα παρών.¹³⁹ Για τις χριστιανικές κοινότητες, η ευχαριστία της κλάσης του άρτου αποτέλεσε πράξη βίωσης των εσχάτων. Το ευχαριστιακό δείπνο βιώθηκε ως πρόγευση των εσχάτων, ως προληπτική φανέρωση της μέλλουσας Βασιλείας στον παρόντα ιστορικό χρόνο.¹⁴⁰

Η κένωση του Χριστού και η σταυρική θυσία Του, συνέδεσε την Ευχαριστία με την φιλανθρωπία. Συνέδεσε το ευχαριστιακό δείπνο των πρώτων χριστιανών, με τα «κοινά δείπνα» της πρώτης Εκκλησίας, τα οποία στο πέρασμα του χρόνου εξελίχθηκαν σε τράπεζες «αγάπης».¹⁴¹ Από τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους ως τις μέρες μας, η Ευχαριστία συμβαδίζει πάντοτε με την κοινωνική πρόνοια, την ανιδιοτελή προσφορά και την αλληλεγγύη προς τον συνάνθρωπο, έννοιες

¹³⁴ J. Taylor, "The Breaking of the Bread" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

¹³⁵ Χ. Γιανναρά, *Ενάντια στη Θρησκεία*, Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα 2010, 124

¹³⁶ Γ. Ράτσιγκερ, *Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ΄, Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, Τόμοι 1-2, μεταφρ. Δεσπότης Σ., Εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα 2007

¹³⁷ J. Taylor, *ό.π.*, 332-346

¹³⁸ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 247

¹³⁹ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 223

¹⁴⁰ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 231, 244-245

¹⁴¹ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 248

που βρίσκουν την πραγμάτωση τους μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας.¹⁴² Ξεκινώντας από τα κοινά γεύματα, τις ονομαζόμενες «αγάπες» των πρώτων χριστιανών, η Εκκλησία στάθηκε πάντοτε αρωγός στις ανάγκες των μελών της κοινότητας, διακονώντας το θεάρεστο έργο της φιλανθρωπίας, ως έμπρακτη εκδήλωση της αγάπης προς τον συνάνθρωπο.

Η τελετή της «αρτοκλασίας» που έχει τις ρίζες της στις πρώτες χριστιανικές κοινότητες, θεωρείται κατάλοιπο από τις «αγάπες» και διασώζει το όνομα της από την πρακτική της «κλάσης του άρτου» όπως εφαρμόστηκε στην πρώτη Εκκλησία. Το τελετουργικό της αρτοκλασίας δείχνει να σχετίζεται με τις πρώτες μορφές ευχαριστίας της αρχέγονης Εκκλησίας. Ο αριθμός των πέντε άρτων που ευλογούνται, παραπέμπει στους πέντε άρτους του θαύματος των πεντακισχιλίων. Η αρτοκλασία είναι η βοήθεια προς τους πτωχούς που ενισχύει πνευματικά τους πιστούς. Είναι η έμπρακτη άσκηση ανιδιοτελούς χριστιανικής αγάπης, σε ανάμνηση της ευσπλαχνίας και της φιλανθρωπίας του Χριστού.¹⁴³

¹⁴² Γ. Φίλια, *Ελεημοσύνη και φιλανθρωπία στη θεία Ευχαριστία της πρώτης Εκκλησίας*, «Η ΟΔΟΣ» (φ. 11, Ιούλιος Αύγουστος Σεπτέμβριος 2008), Ιερά Μητρόπολη Ρόδου

¹⁴³ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 27-28

2. Η σύνδεση του θαύματος του χορτασμού με το Τελευταίο Δείπνο

Το Τελευταίο Δείπνο του Κυρίου με τους μαθητές Του, το καταχρηστικά επικαλούμενο και ως Μυστικό Δείπνο του Κυρίου, είναι το κορυφαίο γεύμα, στο οποίο ο Ιησούς παραθέτει την ίδρυση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας.¹⁴⁴ Ο Ιησούς στο Τελευταίο Του δείπνο, ευλογεί και καθαγιάζει τα ευχαριστιακά εδέσματα, τον άρτο και τον οίνο, όπως ευλογεί και πολλαπλασιάζει τους άρτους και τους ιχθύες στο θαύμα του χορτασμού.¹⁴⁵ Οι διηγήσεις αυτές θα μπορούσαμε να πούμε ότι συνδέονται μεταξύ τους.¹⁴⁶ Η σύγκριση αυτών των διηγήσεων, αποκαλύπτει ομοιότητες στον χρόνο, τον τρόπο έκφρασης και τον συμβολισμό των υλικών στοιχείων της τροφής.

Ο τεμαχισμός και η διανομή των υλικών στοιχείων της τροφής στο θαύμα του πολλαπλασιασμού, παραπέμπει στις διηγήσεις του Τελευταίου δείπνου του Κυρίου. Τα κοινά στοιχεία ταυτόχρονα δηλώνουν και την κοινή εξάρτηση των διηγήσεων αυτών από περιγραφές που αφορούν ένα τυπικό ιουδαϊκό δείπνο.¹⁴⁷ Στις διηγήσεις του Δείπνου του Κυρίου, όπως και του θαύματος του χορτασμού, χρησιμοποιείται η εικόνα των θυσιαστικών δείπνων της Παλαιάς Διαθήκης.¹⁴⁸

Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, η κλάση και η διανομή του άρτου καταγράφεται από όλους τους ευαγγελιστές, ενώ η ευχαριστία του άρτου και του οίνου στο Τελευταίο δείπνο του Κυρίου, καταγράφεται μόνο από τους συνοπτικούς.¹⁴⁹ Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι η ευλογία και η κλάση του άρτου στο δείπνο του χορτασμού, αποτέλεσε προδρομικό στοιχείο του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας.¹⁵⁰ Ο Ιησούς μέσω της ευχαριστιακής αυτής πρακτικής, όπως την περιγράφουν οι διηγήσεις του θαύματος των άρτων, διαμόρφωσε ένα νέο ευχαριστιακό δεδομένο, που η παράδοση των συνοπτικών διατήρησε από κοινού, παράλληλα με την Ευχαριστία του Τελευταίου Δείπνου.¹⁵¹

Οι συνοπτικοί συνθέτουν την παράδοση της Ευχαριστίας τόσο στο Δείπνο του Κυρίου, όσο και στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων. Παραθέτουν τη διήγηση του θαύματος των άρτων

¹⁴⁴ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 214

¹⁴⁵ R. Guelich, "Mark 1-8:26", WBC, Τόμος 34Α, Dallas 1989, 403-426

¹⁴⁶ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 33

¹⁴⁷ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 204-205

¹⁴⁸ Δ. Τρακατέλλη, *Εξουσία και Πάθος, Χριστολογικές απόψεις του κατά Μάρκον Ευαγγελίου*, Αθήνα 1983, 99-103, 112-115

¹⁴⁹ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 223

¹⁵⁰ Χ. Σταυρόπουλου αρχιμ., *Η Θεία Ευχαριστία Μυστήριο Μυστηρίων*, Εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 1994, 18

¹⁵¹ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 246

με συγκαλυμμένους ευχαριστιακούς όρους, εκφράζοντας έτσι την κυρίαρχη αντίληψη των κοινοτήτων τους για το γεγονός αυτό.¹⁵² Ο τέταρτος ευαγγελιστής ωστόσο, δεν αναφέρεται στην ευχαριστία του Τελευταίου Δείπνου, επιδιώκοντας ίσως με την σκόπιμη αυτή παράλειψη, να προβάλλει τον ευχαριστιακό χαρακτήρα του θαύματος των άρτων.¹⁵³

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού, τοποθετείται χρονικά στην περίοδο πριν από την εορτή του εβραϊκού Πάσχα. Στην συνάφεια του Πάσχα τοποθετείται και το Τελευταίο δείπνο του Κυρίου.¹⁵⁴ Ο πολλαπλασιασμός των άρτων, όπως και το Τελευταίο Δείπνο, τοποθετούνται χρονικά στην πορεία προς το εξιλαστήριο Πάθος του Κυρίου. Αποτελούν την προαναγγελία για το επερχόμενο Θείο Πάθος,¹⁵⁵ την άνοδο στον Σταυρό και την ένδοξη Ανάσταση Του. Με την έννοια του Πάθους να διαμορφώνει το λεξιλόγιο αυτών των διηγήσεων.¹⁵⁶

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, το οποίο και προηγήθηκε χρονικά του Τελευταίου Δείπνου, αποτελεί τη διαχωριστική γραμμή της δράσεως του Κυρίου, η οποία από το σημείο αυτό και στο εξής γίνεται πορεία προς τον Σταυρό.¹⁵⁷ Όπως άλλωστε προσδιορίζει ο Ιωάννης με τη φράση «εγγύς το Πάσχα» (Ιω. 6,4), με την οποία τοποθετεί τη διήγηση του θαύματος των άρτων στην θεολογική συνάφεια του σταυρικού θανάτου και της αναστάσεως του Χριστού.¹⁵⁸

Στο θαύμα του χορτασμού, κυρίαρχη είναι η μορφή του Χριστού ως οικοδεσπότη που προσκαλεί στην κοινή τράπεζα το πλήθος που Τον ακολουθεί. Το πλήθος συγκεντρώνεται γύρω Του και μετέχει στο θαυμαστό Του δείπνο. Οι τρεφόμενοι αποδέχονται την φιλοξενία Του, μέσω της αποδοχής της τροφής που τους παρέχει.¹⁵⁹ Η εικόνα αυτή, παραπέμπει σε ένα τυπικό ιουδαϊκό δείπνο, όπου ο χορηγός της τροφής διακονεί τους φιλοξενούμενους του.¹⁶⁰ Η μορφή του Ιησού ως οικοδεσπότη κυριαρχεί και στο Τελευταίο Δείπνο, το οποίο ο Ίδιος συγκαλεί, με φιλοξενούμενους τους μαθητές Του.¹⁶¹

¹⁵² Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 223

¹⁵³ R. Guelich, "Mark 1-8:26", WBC, Τόμος 34A, Dallas 1989, 403-426

¹⁵⁴ Σ. Αγουρίδη, *Αποστόλου Παύλου, Πρώτη Προς Κορινθίους Επιστολή*, Θεσσαλονίκη 1985, 189

¹⁵⁵ Χ. Ατματζίδη, *Ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων. Μια φουνταμενταλιστική ερμηνευτική προσέγγιση*, Α' τόμος, Εκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2010, 70-77

¹⁵⁶ Δ. Τρακατέλλη, *Εξουσία και Πάθος, Χριστολογικές απόψεις του κατά Μάρκον Ευαγγελίου*, Αθήνα 1983, 99-103, 112-115

¹⁵⁷ Γ. Ράτσιγκερ, *Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, Τόμοι 1-2, μεταφρ. Δεσπότης Σ., Εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα 2007

¹⁵⁸ C. K. Barrett, *The Gospel According to St John, An Introduction with Commentary and notes on the Greek Text*, London 1967, 228

¹⁵⁹ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 42

¹⁶⁰ J. A. Grassi, ό.π., 78

¹⁶¹ Ζ. Τερλμπάκου, ό.π., 224

Ας ανατρέξουμε στην παραβολή του πιστού δούλου (Λκ 12,35-48), όπου ο κύριος όταν επιστρέφει, συστήνεται ως δούλος και αρχίζει να διακονεί ο ίδιος τους υπηρέτες του. Αυτή η παραβολή θα μπορούσε να αποτελέσει ίσως έναν σύνδεσμο του θαύματος του χορτασμού με το Τελευταίο Του δείπνο, στο οποίο ο Ιησούς ανακοινώνει ότι είναι ανάμεσά τους ως ένας από αυτούς που υπηρετούν και διακονούν σε εκείνο το τραπέζι (Λκ 22,26-27). Ο Ιησούς έρχεται ως υπηρέτης, για να υπηρετήσει τον κόσμο, και όχι για να Τον υπηρετήσουν.¹⁶²

Το θαύμα του χορτασμού διαφοροποιείται από το Τελευταίο Δείπνο, κυρίως ως προς την απουσία του οίνου, και την παρουσία του ψαριού ως υλικού στοιχείου που προσφέρεται για τον χορτασμό. Ο άρτος είναι η κύρια τροφή στην ευχαριστιακή τράπεζα του Τελευταίου δείπνου του Κυρίου, όπως ακριβώς κεντρική θέση έχει και στο θαύμα του χορτασμού.¹⁶³ Η έννοια του άρτου, ως βιολογική και ως πνευματική τροφή, έχει κεντρική θέση εξάλλου σε όλες τις ευαγγελικές διηγήσεις των γευμάτων που παρέθεσε ο Ιησούς.¹⁶⁴ Όπως στο θαύμα του πολλαπλασιασμού, όπου παρείχε ψωμί στον λαό Του, ομοίως και στο Δείπνο Του, όπου πρόσφερε τον άρτο στους μαθητές Του. Κοινό στοιχείο μεταξύ των δύο αυτών διηγήσεων είναι η κλάση του άρτου, η οποία και εκφράζει το θυσιαστικό κόστος της παροχής αυτής της τροφής.¹⁶⁵

Η εντολή του Ιησού να συγκεντρώσουν οι μαθητές τα θραύσματα των άρτων, κάτι που προέβλεπε εξάλλου η πρακτική ενός τυπικού ιουδαϊκού γεύματος, διατηρήθηκε κατά την πρωτοχριστιανική εποχή, στην πρακτική της συλλογής των περισσευμάτων από την κοινή τράπεζα.¹⁶⁶ Αξιοσημείωτο είναι ωστόσο, ότι στις διηγήσεις του Τελευταίου Δείπνου, οι συνοπτικοί δεν αναφέρουν αν ο Κύριος ζήτησε από τους μαθητές να περισυλλέξουν τα τρίμματα του άρτου, που προφανώς θα είχαν περισσέψει στο τραπέζι, μετά το πέρας του Δείπνου.

Οι αναφορές των ιερών ευαγγελίων για τον άρτο, μέσα από το θαύμα του χορτασμού και στο λόγο του άρτου της ζωής, κορυφώνονται στο Δείπνο του Κυρίου, όπου τα συστατικά στοιχεία ο άρτος και ο οίνος, ταυτίζονται με το σώμα και το αίμα του Χριστού.¹⁶⁷ Ο άρτος και ο ιχθύς, τα υλικά στοιχεία του θαύματος, παραλληλίζονται με τα υλικά στοιχεία του Τελευταίου Δείπνου, αφού εννοιολογικά διατηρούν ίδιο ευχαριστιακό περιεχόμενο, ως συστατικά στοιχεία της ευχαριστιακής πράξης που καθιέρωσε ο Ιησούς.¹⁶⁸ Ο Ιησούς ευλογεί και καθαγιάζει τα ευχαριστιακά εδέσματα,

¹⁶² J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 78

¹⁶³ J. Taylor, "The Breaking of the Bread" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

¹⁶⁴ J. A. Grassi, *ό.π.*, 50

¹⁶⁵ J. Taylor, *ό.π.*, 332-346

¹⁶⁶ U. Luz, *Matthew 8-20, Hermenia*, Irish Biblical Association, No 14, 1991, 310-316

¹⁶⁷ Π. Βασιλειάδη, *Επίκαιρα Αγιογραφικά Θέματα, Αγία Γραφή και Ευχαριστία*, (BB15) Θεσ/νίκη 2000, 14-28

¹⁶⁸ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 224

τον άρτο και τον οίνο, όπως ευλογεί και πολλαπλασιάζει τους άρτους και τα ψάρια.¹⁶⁹

Στο θαύμα του χορτασμού, ο Ιησούς μοιράζει τους άρτους και τους ιχθύες στους μαθητές Του, οι οποίοι με τη σειρά τους καλούνται να τους διανείμουν στο πλήθος. Στο Τελευταίο Του δείπνο, ευλογεί και καθαγιάζει τον άρτο και τον οίνο, τα οποία προσφέρει στους μαθητές Του.¹⁷⁰ Κοινό στοιχείο των δυο διηγήσεων, ο ενεργός ρόλος που αναλαμβάνουν οι μαθητές, ως λήπτες και ως διανομείς των ευχαριστιακών δώρων που προορίζονται για τον άνθρωπο.¹⁷¹

Οι συμπτώσεις στην ορολογία, μεταξύ των ιδρυτικών λόγων της Ευχαριστίας και του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων, καταδεικνύουν τη στενή σχέση ανάμεσα στην Ευχαριστία και στο δείπνο του χορτασμού.¹⁷² Η ορολογία που παρατίθεται από τους συνοπτικούς στις διηγήσεις του θαύματος, αν κι ελαφρώς παραλλαγμένη ως προς τη διατύπωση, μας παραπέμπει στους όρους συστάσεως της Θείας Ευχαριστίας.¹⁷³

Είναι χαρακτηριστική η γλωσσική ομοιότητα ανάμεσα στις διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων και τις διηγήσεις του Τελευταίου Δείπνου.¹⁷⁴ Στο Δείπνο του Κυρίου παρατίθενται τα ιδρυτικά λόγια της Ευχαριστίας: «Λάβετε φάγετε» (Μκ 14,22 Μτ 26,26),¹⁷⁵ όπως και η εντολή: «λάβετε τούτο και διαμερίσατε έαυτοῖς» (Λκ 22,17). Είναι όροι που μπορούν να παραλληλιστούν με το «έδίδου τοῖς μαθηταῖς» (Μκ 6,41 Λκ 9,16), όπως και με το «έδωκε τοῖς μαθηταῖς» (Μτ 14,19), που αναφέρονται στη διανομή του άρτου και του ιχθύος, στο δείπνο του χορτασμού.¹⁷⁶

Στο Δείπνο του Κυρίου, στα συστατικά λόγια της Ευχαριστίας, ο Μάρκος χρησιμοποιεί τη φράση: «εὐλογήσας ἔκλασε καὶ ἔδωκε» (14,22) για την ευλογία του άρτου, και «εὐχαριστήσας ἔδωκε» (14,23) στην ευχαριστία του ποτηρίου. Ο Ματθαίος παραθέτει τους όρους: «εὐχαριστήσας ἔκλασε καὶ ἔδίδου» (26,26), όπως και ο Λουκάς: «εὐχαριστήσας ἔκλασε καὶ ἔδωκεν» (22,19). Όρους με ευχαριστιακό περιεχόμενο συναντούμε και στις ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος των άρτων και των ιχθύων.

¹⁶⁹ R. Guelich, "Mark 1-8:26", WBC, Τόμος 34A, Dallas 1989, 403-426 ▪

¹⁷⁰ J. Nolland, "Luke 1-9,20", WBC 35A, Dallas 1989, 439-454

¹⁷¹ R. Guelich, ό.π., 403-426 ▪

Π. Βασιλειάδη, *Lex Orandi, Λειτουργική Θεολογία και Λειτουργική Αναγέννηση*, Αθήνα 2005, 153-178 ▪

Ι. Καραβιδόπουλου, «Απαρχαί Έκκλησιολογίας εἰς τό κατά Μάρκον Εὐαγγέλιον», ΕΕΘΣΑ, τ.17, Θεσ/νίκη 1972, 219-225

¹⁷² G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 43

¹⁷³ R. Guelich, ό.π., 403-426

¹⁷⁴ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 226-227

¹⁷⁵ Π. Βασιλειάδη, *Lex Orandi*, ό.π., 153-178

¹⁷⁶ U. Luz, *Matthew 8-20, Hermenia*, Irish Biblical Association, No 14, 1991, 310-316

Στο θαύμα των πεντακισχιλίων, ο Μάρκος χρησιμοποιεί τους ευχαριστιακούς όρους: «λαβών, εὐλόγησε, κατέκλασε, ἐδίδου, ἐμέρισε» (6,41), ενώ ο Ματθαίος αναφέρει: «λαβών, εὐλόγησε, κλάσας, ἔδωκε» (14,19) και ο Λουκάς: «λαβών, εὐλόγησεν, κατέκλασε, ἐδίδου» (9,16). Στους τετρακισχιλίους, ο Μάρκος παραθέτει τους όρους: «λαβών, εὐχαριστήσας, ἔκλασε, ἐδίδου» (8,6) τους οποίους εντοπίζουμε και στον Ματθαίο (15,36).¹⁷⁷

Ο όρος «ευχαριστήσας» όπως αναφέρεται στο θαύμα του χορτασμού, συνδέεται με τη διήγηση του Τελευταίου Δείπνου, καθώς έρχεται να ταυτίσει τις διηγήσεις θαύματος με την ευχαριστιακή ορολογία του Δείπνου του Κυρίου, και συγκεκριμένα με την Ευχαριστία του άρτου (Μκ 14,23 Μτ 26,26 Λκ 22,19).¹⁷⁸ Η εσχατολογική συγκέντρωση του λαού του Θεού και ο προσφερόμενος άρτος της ζωής, στοιχεία και τα δύο του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων, φέρουν την ίδια βαρύτητα με τη φράση «εἰς τὴν ἑμὴν ἀνάμνησιν» του Τελευταίου Δείπνου (Λκ 22,19 & Α΄ Κορ. 11,24-25). Δηλώνουν την εκκλησιαστική σύναξη με βάση την παρουσία του Χριστού στην τέλεση της Ευχαριστίας του άρτου, ταυτίζοντας ουσιαστικά την Εκκλησία με την Ευχαριστία.¹⁷⁹

Το «ὑπὲρ υμῶν» (Λκ 22,19) και το στοιχείο της ανάμνησης, συνδέουν την εκούσια κένωση του Ιησού με την σωτηρία του ανθρώπου.¹⁸⁰ Η σωτηρία που προσφέρει ο Χριστός σε όσους μετέχουν του θυσιαστικού Του δείπνου, παραπέμπει στην απελευθέρωση του λαού του Ισραήλ από τη δουλεία της Αιγύπτου και στην πορεία προς τη Γη της Επαγγελίας. Η φράση «εἰς τὴν ἑμὴν ἀνάμνησιν» (Λκ 22,19) είναι εκείνη ωστόσο που διαφοροποιεί τις ευαγγελικές διηγήσεις των γευμάτων του Κυρίου από τα θυσιαστικά δείπνα της Π. Διαθήκης.¹⁸¹ Η «ανάμνηση» σχετίζεται με το δείπνο που κατ' επανάληψη παρέθεσε ο Ιησούς, τόσο στο θαύμα των άρτων, όσο και στο Δείπνο με τους μαθητές Του.¹⁸² Η σημασία της ανάμνησης δεν περιορίζεται μόνο στη σταυρική Του θυσία. Γίνεται ανάμνηση και συμμετοχή στη ζωντανή πραγματικότητα του Ιησού Χριστού, στο σύνολο του έργου Του, από τη στιγμή εκείνη και μέχρι τη Δευτέρα Παρουσία.¹⁸³

Το ευχαριστιακό δείπνο συνεχίζεται μέσα από την διαρκή ανάμνηση και επανάληψη της σταυρικής θυσίας του Χριστού, στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Συνεχίζεται με προοπτική προς το μέλλον, στην προσδοκία του εσχατολογικού μεσσιανικού Του συμποσίου, προσκεκλημένοι στο

¹⁷⁷ Χ. Μούσιαρη, *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2015, 36

¹⁷⁸ Π. Βασιλειάδη, *Lex Orandi, Λειτουργική Θεολογία και Λειτουργική Αναγέννηση*, Αθήνα 2005, 153-178

¹⁷⁹ J. Taylor, "The Breaking of the Bread" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

¹⁸⁰ Σ. Αγουρίδη, *Αποστόλου Παύλου, Πρώτη Προς Κορινθίους Επιστολή*, Θεσσαλονίκη 1985, 189-190

¹⁸¹ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 218-220

¹⁸² Σ. Αγουρίδη, *ό.π.*, 189-190

¹⁸³ J. Taylor, *ό.π.*, 332-346

οποίο είναι όλοι όσοι πιστεύουν στον Ιησού Χριστό και τρέφονται από τον ουράνιο ζωοποίο Του άρτο.¹⁸⁴

Οι ευχαριστιακοί όροι στο θαύμα των άρτων, όπως και στο Τελευταίο Δείπνο, αποκαλύπτουν ότι η θαυματουργή αυτή σίτιση συνεχίζεται αενάως, μέσα από τη διαρκή επανάληψη του θαύματος του χορτασμού, στο ευχαριστιακό δείπνο του Κυρίου, στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας.¹⁸⁵ Το Τελευταίο Δείπνο γίνεται Ευχαριστία της Εκκλησίας και αιώνιο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων. Ο Ιησούς είναι ο θανατούμενος κόκκος του σίτου, ο σπόρος που πεθαίνει, ο οποίος αν και ενταφιασμένος θα αποδώσει πολύ καρπό (Ιω. 12,24). Ο αενάως προσφερόμενος και θυσιαζόμενος Χριστός, μέσω του αιώνιου πολλαπλασιασμού των άρτων, που είναι η Ευχαριστία, μοιράζει διαχρονικά τον Εαυτό Του στους ανθρώπους. ως ο άρτος που προσφέρεται και καταναλώνεται για την σωτηρία όλων.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Σ. Αγουρίδη, *Αποστόλου Παύλου, Πρώτη Προς Κορινθίους Επιστολή*, Θεσσαλονίκη 1985, 189-190

¹⁸⁵ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28, (1982), 211

¹⁸⁶ Γ. Ράτσιγκερ, *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, Τόμοι 1-2, μετάφρ. Σ. Δεσπότης, Εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα 2007

3. Το γεύμα του Αναστημένου Κυρίου με τους αλιείς μαθητές Του

Ο Αναστημένος Χριστός, μετά από το δείπνο στους Εμμαούς, εμφανίζεται και πάλι στους μαθητές με το άφθαρτο Του σώμα, χορηγώντας τους άφθονη τροφή για να χορτάσουν (Ιω. 21,1-14). Οι ερμηνευτές των βιβλικών κειμένων εντοπίζουν παράλληλα στοιχεία ανάμεσα στις ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων και το κεφάλαιο κα' του κατά Ιωάννη. Ο Κύριος εμφανίζεται στους μαθητές Του, στην λίμνη της Τιβεριάδας, σε μια περιοχή όπου έλαβε χώρα και το θαύμα του πολλαπλασιασμού. Παρόντες σύμφωνα με την διήγηση, είναι μόνο οι επτά από τους Δώδεκα.

Η τροφή που προσφέρει ο Αναστημένος Κύριος παραπέμπει στους άρτους και τους ιχθύες με τους οποίους χόρτασε τον λαό Του στο θαύμα του χορτασμού. Η θάλασσα υποδηλώνει τον ταραγμένο κόσμο μας, με τα κύματα να είναι τα σκαμπανεβάσματα και οι ανατροπές της φθαρτής μας ζωής. Η ακτή συμβολίζει την αιώνια ζωή. Προς τα εκεί κατευθύνονται οι μαθητές. Καθώς όμως βρίσκονται ακόμη στα ταραγμένα κύματα της θνητότητας, πασχίζουν να φτάσουν όσο πιο γρήγορα κοντά στον Κύριο τους.¹⁸⁷

Το γεγονός ότι οι μαθητές δεν κατάφεραν να ψαρέψουν τίποτε εκείνη τη νύχτα, συνέβαλε στο να επιτείνει τον εντυπωσιασμό τους για το θαύμα που επρόκειτο ο Κύριος να επιτελέσει.¹⁸⁸ Κι όπως στο θαύμα του χορτασμού οι μαθητές αδυνατούν να κατανοήσουν το πρόσωπο του Τροφοδότη και το πραγματικό μέγεθος του θαύματος Του, ομοίως κι εδώ, αδυνατούν να αναγνωρίσουν ποιος βρίσκεται μπροστά τους. Ο Ιωάννης, ο μαθητής που ο Ιησούς αγαπούσε, είναι ο πρώτος που Τον αναγνώρισε. Ο Πέτρος, ο πρώτος που ομολόγησε τον Κύριο (Μτ 16,13-21 Λκ 9,18-22), είναι ο πρώτος που θα έρθει κοντά Του.¹⁸⁹

Στο σημείο αυτό, καταγράφεται ο αριθμός των ψαριών που αλιεύτηκαν, όπως στο θαύμα των άρτων αναφορά γίνεται στο μέγεθος των περισσευμάτων που συγκεντρώθηκαν. Ο Ιησούς γέμισε τα δίχτυα των μαθητών Του. Αντί για τα γεμάτα με κομμάτια άρτων καλάθια, εδώ τα δίχτυα των μαθητών είναι γεμάτα από ψάρια. Κάθε μαθητής είχε κουβαλήσει στο θαύμα του πεντακισχιλίων

¹⁸⁷ Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΚΔ'*, PG 35, 1169-1193

¹⁸⁸ Γρηγορίου Θεολόγου, *ό.π.*

¹⁸⁹ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Ομιλία ΠΖ', PG 59, 474-475

κι από ένα καλάθι. Τα δίχτυα τώρα τα κουβαλάει στην στεριά ο Πέτρος.¹⁹⁰ Οι μαθητές δεν ήταν σε θέση να τραβήξουν το δίχτυ στην ακτή. Κάτι που είχαν καταφέρει παλαιότερα (Λκ 5,2-7). Ο Πέτρος, ο θεμέλιος λίθος της Εκκλησίας, είναι αυτός που τραβά τα ψάρια μέχρι την ακτή. Σε αυτόν ο Κύριος είχε υποσχεθεί ότι θα αλιεύει ανθρώπους (Λκ 5,10), από αυτόν ζητά να φροντίσει το ποίμνιο Του (Ιω. 21,16-17).¹⁹¹

Ο Ιησούς, για να αποδείξει σε όλους ότι δεν έβλεπαν κάποιο όραμα, ζήτησε να φέρουν τα ψάρια κοντά Του.¹⁹² Ο αριθμός των ψαριών αντιπροσωπεύει όλους όσους συμμετέχουν στη χάρη του Αγίου Πνεύματος. Μυστηριακά, τα ψάρια αυτά συμβολίζουν τους αγίους, εικονίζουν το πλήρωμα της Εκκλησίας μετά την ανάσταση των νεκρών. Ο αριθμός επτά, όσοι ήταν οι μαθητές - αλιείς, παραπέμπει στους επτά άρτους του θαύματος των τετρακισχιλίων. Συμβολίζει την παγκοσμιότητα, και αντιπροσωπεύει την Εκκλησία.¹⁹³ Απεικονίζει την τελειότητα, που κι αυτή συμβολίζεται με τον αριθμό επτά. Γεμάτοι από την επταπλάσια χάρη του Αγίου Πνεύματος, οι μαθητές είναι έτοιμοι να ξεκινήσουν σύντομα το αποστολικό τους έργο.¹⁹⁴

Ο αναστημένος Χριστός, ο οποίος στέκεται στην ακτή, συμβολίζει την Εκκλησία στα έσχατα. Η ακτή στην οποία κατευθύνονται οι αλιείς, συμβολίζει το τέλος του κόσμου. Η απόσταση που τους χωρίζει είναι 200 πήχεις. Με την αναφορά στους διακόσιους πήχεις υποδηλώνεται η διπλή χάρη της αγάπης. Η αγάπη του Θεού και η αγάπη προς τον συνάνθρωπο.¹⁹⁵ Οι μαθητές ρίχνουν τα δίχτυα δεξιά και αριστερά, που σημαίνει ότι το καλό και το κακό αναμίχθηκαν μαζί σε αυτόν τον κόσμο. Ο Ιησούς τους είπε να ρίξουν μόνο στην δεξιά πλευρά του πλοίου. Εννοώντας ότι εκείνοι πρέπει να σταθούν στα δεξιά, δηλαδή να επιλέξουν το καλό.¹⁹⁶

Το θαύμα του χορτασμού, όπως και το Τελευταίο Δείπνο, τοποθετούνται χρονικά στη δύση της ημέρας. Αντιθέτως, στο κεφάλαιο κα' του Ιωάννη η ώρα είναι πρωινή. Ήμερώνει, είναι η αρχή μιας νέας ημέρας για τους μαθητές, οι οποίοι σύντομα θα γίνουν οι Απόστολοι των εθνών. Ο ήλιος της ζωής ανατέλλει. Ο αναστημένος Ιησούς τους προσκαλεί για το πρόγευμα τους, για την πρόγευση του εσχατολογικού άρτου της νέας εποχής.¹⁹⁷

¹⁹⁰ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 81

¹⁹¹ Γρηγορίου του Θεολόγου, *Λόγος ΚΔ'*, PG 35, 1169-1193

¹⁹² Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, Ερμηνεία εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον, PG 123, 1284-1292

¹⁹³ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Επιστολή 122, Κήρυγμα 72 εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*

¹⁹⁴ Γρηγορίου του Θεολόγου, ό.π.

¹⁹⁵ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Ιωάννην (21,1-14)

¹⁹⁶ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Επιστολή 122, Κήρυγμα 72*

¹⁹⁷ Αυγουστίνου Ιππώνος, ό.π.

Πήρε το ψωμί στα χέρια του ο Κύριος και το μοίρασε στους μαθητές, τους μοίρασε επίσης και τα ψάρια (Ιω. 21,13), όπως ακριβώς είχε κάνει και στο θαύμα του χορτασμού. Έφαγε μαζί τους ο Αναστημένος Ιησούς, για να τους δείξει την πραγματικότητα της ανάστασής Του.¹⁹⁸ Μόνο που αυτή τη φορά τους πρόσφερε μαγειρεμένη τροφή (Ιω. 21,9). Έφαγαν ψητό ψάρι, όπως αυτό που ο Ίδιος θα γευτεί πριν την Ανάληψη Του (Λκ 24,42). Το μαγειρεμένο ψάρι είναι ο ίδιος ο Χριστός, που υπέφερε για να μας σώσει από την αμαρτία και το θάνατο. Έλαβε την ανθρώπινη φύση ως ιχθύς, μέσα στον ταραγμένο κόσμο μας.¹⁹⁹ Τους πρόσφερε και τον άρτο, το ψωμί που κατέβηκε από τον ουρανό. Ο άρτος είναι το σώμα Του. Είναι η Εκκλησία.²⁰⁰

Η εμφάνιση του Ιησού στους αλιείς μαθητές Του, φανερώνει την δόξα της αναστάσεως Του. Ο Χριστός νίκησε τον θάνατο, και έρχεται εις δόξαν του Θεού Πατρός να προσφέρει τη βρώση και την πόση της αιώνιας ζωής. Το γεύμα που μοιράστηκε ο αναστημένος Κύριος με τους μαθητές Του, αποτελεί προεικόνιση του δείπνου της Βασιλείας Του. Τα άφθονα ψάρια που αλίευσαν οι μαθητές, είναι η πρόγευση της αφθονίας των εσχάτων,²⁰¹ συμβολίζουν τον πλούτο και την αφθονία του ουράνιου μεσσιανικού Του συμποσίου. Προεικονίζουν το ουράνιο συμπόσιο της Βασιλείας Του, στο οποίο μακάριοι θα είναι όσοι θα αξιωθούν παρακαθήσουν (Λκ 14,15).

¹⁹⁸ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Ομιλία ΠΣΤ', PG 59, 463-474

¹⁹⁹ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Βέδας, Ερμηνεία στο κατά Ιωάννη (21,1-14)

²⁰⁰ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Επιστολή 122, Κήρυγμα 72 εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*

²⁰¹ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 47

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Η Μεσσιανική σημασία του θαύματος του χορτασμού

α. Η μεσσιανική τράπεζα

Μια εικόνα που συναντούμε στα ραβινικά κείμενα και έχει μεγάλη σημασία για την κατανόηση και ερμηνεία του θαύματος του χορτασμού, είναι η εικόνα της μεσσιανικής τράπεζας, το τραπέζι το οποίο ο Μεσσίας παραθέτει και παρευρίσκεται μαζί με τους εκλεκτούς Του.²⁰² Τα γεύματα του Ιησού κατά την περίοδο της επίγειας διακονίας Του είχαν την μεσσιανική αυτή σημασία, με πιο εμβληματικό, το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων.²⁰³

Στην διήγηση του πολλαπλασιασμού των άρτων, έχουμε ένα γεύμα με τα χαρακτηριστικά της μεσσιανικής τράπεζας, με την παρουσία του Κυρίου ως τροφοδότη Μεσσία, και την μεσσιανική αφθονία των προσφερόμενων αγαθών. Ο όρος μεσσιανική τράπεζα μας παραπέμπει σε ένα εορταστικό γεύμα, δια μέσω του οποίου εικονίζεται και υπογραμμίζεται η ηθική καθαρότητα, η αφθονία και η χαρά των έσχατων χρόνων. Ο όρος εσχατολογική τράπεζα ή αποκαλυπτική τράπεζα θα μπορούσε επίσης εδώ να χρησιμοποιηθεί.²⁰⁴

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, παραπέμπει στις εσχατολογικές προσδοκίες του λαού του Θεού, με χαρακτηριστικά που θυμίζουν τη μεσσιανική τράπεζα των διηγήσεων της Παλαιάς Διαθήκης, όπου η αφθονία των υλικών αγαθών οφειλόταν στην άμεση επέμβαση του Θεού στον κόσμο.²⁰⁵ Η εικόνα ενός συμποσίου στην έρημο, όπως αυτό που παρείχε ο Θεός μέσω του Μωυσή, αλλά και η εικόνα του δείπνου που παρέθεσε ο Χριστός στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, παραπέμπουν στη μεσσιανική εικόνα του μεγάλου τελικού συμποσίου του Θεού (Ησ. 25,6-8). Στο μεγάλο δείπνο του Θεού, όπου η μεσσιανική τράπεζα θα είναι πλήρης από πλούσια και άφθονη τροφή.²⁰⁶

Ο Κύριος επιφυλάσσει για το μέλλον τη γιορτή της Βασιλείας Του. Γι' αυτό και τα γεύματα που παραθέτει έχουν μεσσιανική σημασία, είναι καλυμμένα με μεσσιανικό περιεχόμενο.²⁰⁷ Στις διηγήσεις του θαύματος του χορτασμού, η αναφορά στην αφθονία της τροφής, όπως και στα

²⁰² Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 209

²⁰³ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 33

²⁰⁴ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 205

²⁰⁵ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 165

²⁰⁶ J. A. Grassi, *“Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives”*, Collegeville, 1991, 18

²⁰⁷ G. Wainwright, *ό.π.*, 34

περισσεύματα που συγκεντρώθηκαν, παραπέμπει στην αφθονία της μεσσιανικής τράπεζας, γεγονός που αποκαλύπτει και επιβεβαιώνει τον μεσσιανικό χαρακτήρα αυτών των διηγήσεων.²⁰⁸

Το θαύμα των άρτων θα μπορούσε να ταυτιστεί με το μεσσιανικό δείπνο, στο οποίο καλεσμένοι είναι όλοι όσοι ακολουθούν τον Χριστό.²⁰⁹ Ο Ιησούς προσφέρει τη μεσσιανική τροφή δια των μαθητών Του.²¹⁰ Οι τροφές που παραθέτει, ο άρτος και ο ιχθύς, προορίζονται ξεκάθαρα να δείξουν τη θεϊκή μεγαλοπρέπεια στη διανομή των ευλογιών της σωτηρίας μέσω του Χριστού - Μεσσία.²¹¹ Εκφράζουν τη δικαιοσύνη του Θεού, με τον άρτο να συμβολίζει την αιωνιότητα και τον ιχθύ να συμβολίζει την τροφή των δικαίων στα έσχατα.²¹²

Το δείπνο του χορτασμού έχει τα οριστικά στοιχεία της αποκάλυψης του Μεσσία μέσα από τη σύνδεση του με το περιεχόμενο της γιορτής του Πάσχα (Ιω. 6,4).²¹³ Το δείπνο αυτό, με χαρακτηριστικά την αφθονία της τροφής και τον χορτασμό όλων, είναι η συμβολική προσμονή για το ουράνιο συμπόσιο της Βασιλείας του Θεού, για το επερχόμενο μεσσιανικό συμπόσιο.²¹⁴ Σε αυτή την μεσσιανική αναμονή, οι συνοπτικοί αργότερα σημειώνουν το δείπνο στο οποίο ιδρύθηκε η Ευχαριστία. Στο Τελευταίο Δείπνο, ο Ιησούς έδωσε την υπόσχεση στους μαθητές Του ότι θα έτρωγε μαζί τους στο δείπνο της Βασιλείας (Λκ 22,28-30).²¹⁵ Οι χριστιανοί, ως γιοί του φωτός (Α' Θεσ. 5,5), με τον ερχομό της Βασιλείας Του θα έχουν την αξίωση και την δυνατότητα να μετάσχουν στη μεσσιανική τράπεζα του Θεού²¹⁶ και να γευτούν τα αγαθά του μεγάλου τελικού συμποσίου.²¹⁷

β. Ο Ιησούς αποκαλύπτεται ως Μεσσίας

Ο Ιησούς, μέσω των «σημείων» Του, κι ιδιαίτερα στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, αποκαλύπτεται ως ο Μεσσίας που τροφοδοτεί τον λαό Του. Η παροχή τροφής γίνεται σημείο ένδειξης της μεσσιανικής ταυτότητας Του. Τα πλήθη, με την θαυμαστή τροφοδοσία τους από τον

²⁰⁸ W. Barclay, *The Gospel of Mark*, Philadelphia, Westminster, 1975, 158 ▪

Z. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 246

²⁰⁹ R. Guelich, "Mark 1-8:26", WBC, Τόμος 34A, Dallas 1989, 338-345

²¹⁰ I. Καραβιδόπουλου, «Απαρχαί Ἐκκλησιολογίας εἰς τό κατά Μάρκον Εὐαγγέλιον», ΕΕΘΣΑ, τ.17, Θεσ/νίκη 1972, 81-86

²¹¹ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 34

²¹² Z. Τερλμπάκου, ό.π., 221

²¹³ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 19

²¹⁴ J. Taylor, "The Breaking of the Bread" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

²¹⁵ J. A. Grassi, ό.π., 70

²¹⁶ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εἰς τόν Ματθαῖον*, PG 72, 189

²¹⁷ J. A. Grassi, ό.π., 18

χορηγό της εκλεκτής τροφής, αποδέχονται την μεσσιανικότητα Του, καθώς αποδέχονται την τροφή που τους προσφέρει.²¹⁸

Για τους ιουδαίους, οι τροφές είχαν πάντοτε μεσσιανική σημασία, παρότι οι ίδιοι ερμήνευαν τη μεσσιανικότητα με τους δικούς τους πολιτικούς όρους. Στο θαύμα του χορτασμού, οι όχλοι προσπάθησαν με τη βία να τον κάνουν βασιλιά τους (Ιω. 6,15) ως αναγνώριση της μεσσιανικής Του ταυτότητας και αποστολής.²¹⁹ Ο Ιησούς δεν έδωσε στον όχλο την ευκαιρία να τον ανακηρύξει βασιλιά, αλλά αποχώρησε μόνος «εις το όρος». Στο σχετικό ερώτημα των Ιουδαίων (Ιω. 10,24), ο Κύριος αρνείται να ταυτιστεί με τον αναμενόμενο ιουδαϊκό Μεσσία και προσδιορίζει την αποστολή Του ως αποσκοπούσα στην δωρεά της αιωνίου ζωής προς το ποίμνιο Του (Ιω. 10,25-30).²²⁰

Στον ιουδαϊκό κόσμο, υπήρχε ανέκαθεν η πεποίθηση ότι ο Μεσσίας θα επαναλάμβανε τα μεγάλα και θαυμαστά έργα του παρελθόντος. Οι μαθητές του Ιησού έτρεφαν επίσης ανάλογες προσδοκίες για τον Κύριο τους. Οι μεσσιανικές αυτές προσδοκίες παραπέμπουν στην αναμονή ενός προφήτη διαδόχου του Μωσή (Δευτ. 18,15-22). Αυτό φαίνεται και στα λόγια του Πέτρου (Πραξ. 3,22-23), ο οποίος αναφέρεται στον Ιησού ως Μεσσία. Αν σταθούμε μάλιστα στην μεσσιανική εικόνα του Ιησού στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, από την αντίδραση του πλήθους γίνεται αντιληπτό, πως οι ιουδαίοι ανέμεναν στη μεσσιανική εποχή ο ερχόμενος Μεσσίας να επαναλάβει το θαύμα της μανναδοσίας.²²¹

γ. Ο Χριστός είναι ο Μεσσίας;

Ο Μεσσίας θεωρείται στον Ιουδαϊσμό ως ο εκλεκτός του Θεού, ο οποίος θα εγκαινιάσει διά της παγκόσμιας κυριαρχίας του τη Βασιλεία του Θεού, ως αντιπρόσωπος Του επί της γης. Για την εσχατολογική αυτή εποχή, το παλαιοδιαθηκικό προφητικό κήρυγμα μαρτυρεί σωτηριώδη και θαυμαστά γεγονότα. Ωστόσο, ο αναμενόμενος ιουδαϊκός Μεσσίας δεν εμφανίζεται στα σχετικά κείμενα ως υποκείμενο θαυματουργικών ενεργειών. Ο Μεσσίας του Ισραήλ δεν αναμενόταν να κάνει θαύματα.²²² Συνεπώς στο ερώτημα, εάν και κατά πόσο το θαύμα του χορτασμού έχει μεσσιανικό χαρακτήρα, με βάση την ιουδαϊκή μεσσιανολογία, θα απαντήσουμε αρνητικά.

²¹⁸ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 187

²¹⁹ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 33

²²⁰ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 315

²²¹ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 48

²²² Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 314-318

Ο Ιησούς διά των θαυμάτων Του και δια της όλης επιγείου δράσεως Του, παρέχει εντός του κόσμου και της ιστορίας, την αιώνια ζωή. Η βασιλεία Του δεν είναι «εκ του κόσμου τούτου» (Ιω. 18,36-37). Υπερβαίνει κατά πολύ τις εσχατολογικές ελπίδες του Ιουδαϊσμού και πολύ περισσότερο την κάθε μεσσιανική προσδοκία. Η εν γένει αποστολή του Ιησού, στην οποία εντάσσονται και οι θαυματουργικές Του ενέργειες, έχει έναν εντελώς διαφορετικό χαρακτήρα από την εγκόσμια, εθνοκαπελευθερωτική αποστολή του αναμενόμενου ιουδαϊκού Μεσσία. Ο Ιησούς δεν αποσκοπεί διά της δράσεως Του, όπως ο ιουδαϊκός Μεσσίας, στην παγκόσμια κυριαρχία του λαού του Ισραήλ και στην υποταγή των άλλων εθνών.²²³

Ο Ιησούς αποκαλύπτεται ως ο υποσχόμενος Μεσσίας στη γραμμή του Δαβίδ, όχι ως πολιτικός ηγέτης, αλλά ως εκείνος που καθοδηγεί τον λαό Του. Οι Ιουδαίοι ωστόσο αρνήθηκαν να αποδεχθούν τον Ιησού ως Μεσσία. Είδαν στο πρόσωπο Του έναν αρχαίο προφήτη, πρόδρομο του προσδοκώμενου ιουδαϊκού Μεσσία.²²⁴ Οι Ιουδαίοι ανέμεναν ότι ο ερχομός του Μεσσία θα συνέπιπτε με τον εορτασμό του εβραϊκού Πάσχα, καθώς τη νύχτα εκείνη, εορτάζεται κάθε χρόνο η ανάμνηση της Εξόδου από την Αίγυπτο.²²⁵

Ο πασχάλιος αμνός, η ύψωση του όφεως στην έρημο, αλλά και το μάννα, αποτελούν μοτίβα τα οποία κηρύττουν το πρόσωπο και την δωρεά του Ιησού. Ωστόσο, η τυπολογική αυτή σύνδεση των ευαγγελίων με τα βιβλία της Π. Διαθήκης σε καμία περίπτωση δεν υποδηλώνει πως ο Κύριος παρουσιάζεται στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, αλλά και στα υπόλοιπα «σημεία» που επιτελεί κατά την επίγεια παρουσία και δράση Του, ως ο εσχατολογικός - μωσαϊκός προφήτης τον οποίο ανέμεναν οι Ισραηλίτες.²²⁶ Ο Ιησούς ξεπερνά κατά πολύ τους προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης. Δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ο εσχατολογικός Ηλίας ή ως ο νέος Μωυσής. Είναι ανώτερος από τον Μωυσή και τον Ηλία. Δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να συγκριθεί μαζί τους. Ας μην ξεχνάμε ότι οι θεόπτες της Παλαιάς Διαθήκης, παρά την ιστορική τους σπουδαιότητα, ήταν απλοί άνθρωποι.²²⁷

Την εποχή του Ιησού, οι ιουδαίοι ανέμεναν ότι ο Ηλίας θα έρθει ως ο πρόδρομος του Μεσσία. Ο Ηλίας έχει σημαντικό ρόλο στον Ιουδαϊσμό, στην προσμονή για τους έσχατους χρόνους. Κι οι ιουδαίοι, έθεταν διαρκώς ερωτήματα για το αν ο Ιησούς ή αν ο Πρόδρομος, είναι ο αναμενόμενος

²²³ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 314-318

²²⁴ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 186

²²⁵ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 23

²²⁶ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 267

²²⁷ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982), 213

Ηλίας.²²⁸ Ο Βαπτιστής αρνείται για τον εαυτό του τον τίτλο του Χριστού (Ιω. 1,20), δηλαδή τον τίτλο του αναμενόμενου Μεσσία της ιουδαϊκής εσχατολογίας. Αρνούμενος ο Βαπτιστής τους τίτλους που ήθελαν να του αποδώσουν, αφαιρεί ουσιαστικά από τον εαυτό του κάθε εσχατολογική σπουδαιότητα. Υποδεικνύει το πρόσωπο του Ιησού, χαρακτηρίζοντας Εκείνον αποκλειστικά, ως πληρωτή των ιουδαϊκών εσχατολογικών προσδοκιών. Χαρακτηρίζει ρητά τον Ιησού ως Χριστό, δηλώνοντας ότι: «οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστός, ἀλλ' ὅτι ἀπεσταλμένος εἰμὶ ἔμπροσθεν ἐκείνου» (Ιω. 3,28).²²⁹

Σε τι λοιπόν συνίσταται η μεσσιανικότητα του Ιησού, εφόσον δεν περιλαμβάνει τη βασική λειτουργία του ιουδαϊκού Μεσσία, ως άρχοντα που θα υποτάξει τα έθνη και θα οδηγήσει τον λαό του Ισραήλ στην παγκόσμια κυριαρχία; Ο Ιησούς παρουσιάζεται ως η εξέχουσα εσχατολογική μορφή, ως πληρωτής των εσχατολογικών προσδοκιών του λαού Του. Ωστόσο, η εσχατολογική μορφή του πάσχοντος Υιού του ανθρώπου, δεν ταυτίστηκε ποτέ με τις γνήσιες ιουδαϊκές εσχατολογικές προσδοκίες, πολύ δε περισσότερο, δεν σχετιζόταν με την ιουδαϊκή μεσσιανολογία.²³⁰

Ο Χριστός, είναι ο προϋπάρχων και κατά φύσιν Θεός. Αντίθετα από τις ιουδαϊκές μεσσιανικές αντιλήψεις, σύμφωνα με τις οποίες ο Μεσσίας αναμενόταν να είναι ένας απλός άνθρωπος. Η ανήκουστη για τα ιουδαϊκά δεδομένα χριστολογία στο κατά Ιωάννη, όπου ο Ιησούς ταυτίζεται με τον Γιαχβέ της Π. Διαθήκης και είναι ο προϋπάρχων Δημιουργός και σωτήρας Λόγος (Ιω. 1,1-5), καθιστά το πρόσωπο Του ασύγκριτα ανώτερο από αυτό του μεσσιανικού βασιλέως του Ισραήλ και επομένως αποδίδει στον τίτλο «Υιός του Θεού», ένα εντελώς νέο περιεχόμενο.²³¹

Ο Ιησούς όχι μόνο είναι φορέας του Πνεύματος του Θεού όπως και ο ιουδαϊκός Μεσσίας (Ιω. 1,32-33), αλλά επιπλέον παρέχει το Πνεύμα. Είναι αυτός που βαπτίζει «έν Πνεύματι Άγίω» σύμφωνα με τη μαρτυρία του Προδρόμου (Ιω. 1,33). Αποστέλλει τον Παράκλητο στους μαθητές, μετά την αποχώρηση Του από τον επίγειο κόσμο και την επιστροφή Του στον Πατέρα (Ιω.15,26 & 16,7). Με την δράση Του και δια του κηρύγματος Του καταργεί τον μωσαϊκό νόμο, ως μη έχοντα απολύτως καμία σωτηριολογική σημασία. Σε πλήρη αντίθεση, από τον αναμενόμενο ιουδαϊκό Μεσσία, τον οποίο οι ισραηλίτες έβλεπαν ως τον αυθεντικό διδάσκαλο του Νόμου.²³²

²²⁸ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982), 213

²²⁹ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 311

²³⁰ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 311-315

²³¹ Χ. Καρακόλη, ό.π., 315-316

²³² Χ. Καρακόλη, ό.π., 316

Οι Ιουδαίοι προβάλλουν επίσης ένσταση ως προς την προαναγγελία από τον Ιησού του σταυρικού Του θανάτου, διότι τη θεωρούν ασυμβίβαστη με τη μεσσιανική Του αξίωση. Ο αναμενόμενος Μεσσίας, κατά την αντίληψη τους, θα έρθει για να βασιλεύσει αιώνια. Ο σταυρικός θάνατος του Ιησού, που κατά την έκφραση του Παύλου αποτελεί σκάνδαλο για τους Ιουδαίους (Α' Κορ. 1,23, Γαλ. 5,11), είναι ασυμβίβαστος με την ιουδαϊκή αντίληψη περί της απρόσκοπτης κυριαρχίας του εκλεκτού του Θεού βασιλικού Μεσσία. Ο Ιησούς εγκαινιάζει μια ασιλεία που δεν ανήκει σε αυτόν τον κόσμο. Ο Ιησούς παρέχει την αιώνια ζωή. Μια δωρεά που ξεπερνά πλήρως τις δυνατότητες του αναμενόμενου ιουδαϊκού Μεσσία, καθώς ανάγεται αποκλειστικά και μόνο στον Ίδιο τον Θεό Πατέρα.²³³

δ. Τι εκφράζει το πρόσωπο του Χριστού - Μεσσία

Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων εντοπίζουμε τα οριστικά στοιχεία της αποκάλυψης του Χριστού - Μεσσία μέσα από τη σύνδεση του θαύματος με το περιεχόμενο της γιορτής του Πάσχα. Το «ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ Πάσχα» (Ιω. 6,4) που αναφέρει ο τέταρτος ευαγγελιστής δεν είναι απλά ένας χρονικός προσδιορισμός. Η φράση «ἐγγὺς το Πάσχα» τοποθετείται για να μας δείξει τη διάκριση ανάμεσα στον Χριστό - Μεσσία, και στον Μεσσία των ιουδαϊκών προσδοκιών.²³⁴

Ο Χριστός αποκαλύπτεται ως ο Μεσσίας που εκπληρώνει την ιουδαϊκή αναμονή παρέχοντας τα μεσσιανικά αγαθά τον άρτο και τους ιχθύες, ενώ δηλώνει ο ίδιος ότι προσφέρεται ως ο Άρτος ζωής. Η συμμετοχή των πιστών στο κοινό γεύμα, δια της τροφής που τους χαρίζει ο Ιησούς, τους κάνει κοινωνούς της σοφίας του Θεού και τους δεσμεύει στην αιώνια αποδοχή και την σωτηρία που μόνο ο Χριστός - Μεσσίας μπορεί να τους παρέχει. Στο θαύμα του χορτασμού ο Κύριος προετοιμάζει το ποίμνιο Του για αυτή την αιώνια σχέση. Όσοι μετείχαν στο δείπνο του θαύματος των άρτων έγιναν κοινωνοί της τροφής που ο Χριστός - Μεσσίας χαρίζει, αποδεχόμενοι την σωτηρία και την αιώνια ζωή.²³⁵

Ο τέταρτος ευαγγελιστής αλλάζει το περιεχόμενο του όρου Μεσσίας σε σχέση με την ιουδαϊκή και παλαιδιαθητική του ιστορία. Ακολουθεί την ευρύτερη πρωτοχριστιανική παράδοση, η οποία αποσυνδέει τον τίτλο από το ιουδαϊκό του περιεχόμενο και από την έκφραση των απολυτρωτικών τάσεων του ισραηλιτικού λαού. Αποδίδει στον τίτλο αυτόν μια πιο πνευματική έννοια, καθώς τον

²³³ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 316-318

²³⁴ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 222-223

²³⁵ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 223

συνδέει με το πρόσωπο του Ιησού Χριστού.²³⁶

Ο Χριστός - Μεσσίας είναι ο προϋπάρχων Λόγος που έγινε άνθρωπος, για να χορηγήσει την αιώνια ζωή σε όσους πιστέψουν στη θεϊκή Του φύση και προέλευση, στην ενότητα Του με τον Πατέρα, και στην αποστολή Του από Εκείνον. Είναι ο Υιός του Θεού, κι αυτό ομολογείται μέσω της διδασκαλίας Του, του εκούσιου Πάθους, του σταυρικού Του θανάτου, και δια της ενδόξου Αναστάσεως Του. Η σωτηριώδης δράση Του κορυφώνεται στον Σταυρό και στην Ανάσταση, ενώ η ενθρόνιση Του δεν γίνεται στη γη, αλλά στον ουρανό, όπου και λαμβάνει τη δόξα που ανέκαθεν είχε κοντά στον Πατέρα (Ιω. 17,3).²³⁷

Ο Χριστός - Μεσσίας είναι κατά απόλυτο τρόπο φορέας της δόξας του Πατέρα. Έχει τη δύναμη να θαυματουργεί, όπως όταν πραγματοποίησε το θαύμα του χορτασμού, φανερώνοντας την θεϊκή Του δύναμη και δόξα. Τόσο το πρόσωπο, όσο και το έργο Του, υπερβαίνουν τον τύπο του ιουδαϊκού Μεσσία.²³⁸ Ο πολλαπλασιασμός των άρτων και των ιχθύων, συνιστά κορυφαίο «σημείο» της μεσσιανικής αποστολής του Ιησού.²³⁹ Με τις ενέργειες, με τους λόγους, αλλά και διά μόνης της παρουσίας Του, αποκαλύπτει τον εντελώς απρόσιτο και υπερβατικό Θεό Πατέρα, τον οποίο «οὐδείς ἑώρακε πώποτε» (Ιω. 1,18).²⁴⁰

ε. Η σοφία του Θεού

Έτρεφε ο Θεός τον λαό του Ισραήλ με μάννα στην έρημο για να τους κάνει να καταλάβουν ότι ο άνθρωπος δεν ζει μόνο με το φυσικό ψωμί, αλλά και με την πνευματική τροφή, η οποία εμπεριέχει την σοφία Του. Στην ιουδαϊκή γραμματεία, η τροφή που παρέχει ο Θεός είναι ο Λόγος Του. Για τους ιουδαίους, το μάννα αποτελεί τον Λόγο του Θεού.²⁴¹ Στο βιβλίο των Παροιμιών, οι πιστοί καλούνται να γευτούν από τον άρτο που η σοφία του Θεού τους προσφέρει (Παρ. 9,2-5), καθώς η τροφή αυτή είναι ο Λόγος του Κυρίου.²⁴² Ο άρτος ταυτίζεται με τον Λόγο του Θεού. Είναι ο ίδιος ο Ιησούς, ο ενσαρκωμένος Λόγος του Θεού.²⁴³

²³⁶ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 316-317

²³⁷ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 317

²³⁸ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 309

²³⁹ Γ. Ράτσιγκερ, *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, Τόμοι 1-2, μετάφρ. Σ. Δεσπότης, Εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα 2007

²⁴⁰ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 309-310

²⁴¹ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982), 209

²⁴² J. A. Grassi, *“Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives”*, Collegeville, 1991, 18

²⁴³ J. A. Grassi, *ό.π.*, 77

Ο Λόγος είναι όπως ο άρτος που παρέχεται σε αφθονία στο θαύμα του χορτασμού.²⁴⁴ Όσο γευόμαστε τον Λόγο, τόσο Αυτός πολλαπλασιάζεται μέσα στο στόμα μας.²⁴⁵ Αναφορά για τον επιούσιο άρτο και τον Λόγο περιέχεται και στην Κυριακή προσευχή (Μτ 6,9-13 Λκ 11,2-4). Όπως και στην ιστορία της Μάρθας και της Μαρίας (Λκ 10,38-41) όπου ο Ιησούς λέει ότι η Μαρία διάλεξε το καλύτερο μέρος, το οποίο και δεν θα της αφαιρεθεί. Η ίδια αρχή της προτεραιότητας του Λόγου κατανοείται και μέσα από τις Πράξεις των Αποστόλων (6,2), στην καθημερινή διανομή τροφής για τις χήρες και τους φτωχούς, όπου οι Δώδεκα φροντίζουν να βρεθεί λύση ώστε το έργο της διακονίας να μην παρεμποδίσει το κήρυγμα του Λόγου.²⁴⁶

Η σύνδεση της τροφής με τον Λόγο του Θεού, εμφανίζεται σε πολλά σημεία στις Γραφές. Η ένωση της σοφίας του Θεού με την τροφή είναι καταγεγραμμένη στην βιβλική παράδοση της λογοτεχνίας περί της σοφίας του Θεού, της γνωστής ως σοφιολογικής λογοτεχνίας.²⁴⁷ Η σύνδεση της σοφίας του Θεού με το ψωμί, το γάλα, το μέλι και τον οίνο, είναι διαδεδομένη στην ιουδαϊκή γραμματεία. Συναντάται στην λογοτεχνία της μεταιχμαλωσιακής περιόδου, όπως και στα κείμενα της Νεκράς θάλασσας.²⁴⁸ Σύμφωνα με την ιουδαϊκή γραμματεία, το να τρως ψωμί από τον δάσκαλο σημαίνει να γίνεις μαθητής Του και να μοιραστείς την σοφία Του.²⁴⁹

Ο Ιησούς είναι ο Δάσκαλος που παρέχει τροφή για ολόκληρο το ανθρώπινο γένος. Τροφοδοτεί τους πιστούς τόσο υλικά όσο και πνευματικά, με τα γεύματα που μοιράζεται μαζί τους.²⁵⁰ Ο άρτος του θαύματος του χορτασμού, το «νέο μάννα» της σωτηρίας, είναι ο Λόγος Του, είναι η πνευματική τροφή που περιέχει την του Θεού Σοφία, όπως επιβεβαιώνει ο Κύριος στην Ομιλία περί του άρτου της ζωής (Ιω. 6,23-59). Η ένωση της σοφίας του Θεού με την τροφή, εκφράζει την δικαιοσύνη του Θεού, την ευσπλαχνία και το έλεος Του. Στο θαύμα των άρτων, όπως και στο Τελευταίο Δείπνο, ο άρτος, η σοφία του Θεού ως τροφή, καθώς τρώγεται, επιβεβαιώνει τη σχέση των πιστών με τον Κύριο της σωτηρίας. Επιβεβαιώνει κι επισφραγίζει την ένωση ανάμεσα στον Ποιμένα Χριστό και το Ποίμνιο Του.²⁵¹

²⁴⁴ Μαξίμου Ομολογητού, *Περί διαφόρων αποριών των Αγίων Διονυσίου και Γρηγορίου*, PG 91, 1396BC

²⁴⁵ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος III*, Αμβρόσιος Μεδιολάνων, Ερμηνεία εις το κατά Λουκάν (9,10-17)

²⁴⁶ J. A. Grassi, "*Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 77

²⁴⁷ S. Masuda, *The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*, NTS 28 (1982), 209

²⁴⁸ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 183-184

²⁴⁹ J. A. Grassi, *ό.π.*, 29

²⁵⁰ J. Taylor, "*The Breaking of the Bread*" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

²⁵¹ G. Feeley - Harnik, *The Lord's table, The meaning of food in Early Judaism and Christianity*, Washington and London 1994, 82-83

στ. Ο Ιησούς διακηρύσσει την ενότητα Του με τον Πατέρα

Ο Χριστός είναι ο αιώνιος Λόγος που μέσω των «σημείων» Του αποκαλύπτει τη δόξα του Θεού Πατρός.²⁵² Οι έννοιες «σημείο» και «έργο», χαρακτηρίζουν τα θαύματα Του. Αν και συνώνυμες, έχουν εν μέρει διαφορετικό θεολογικό περιεχόμενο. Ο όρος «σημείο» αναφέρεται στην αποκάλυψη της ταυτότητας του Ιησού. Ενώ ο όρος «έργο» χρησιμοποιείται σε συνάφειες όπου γίνεται λόγος για την σχέση του Υιού με τον Θεό Πατέρα. Ο όρος «σημείο» έχει χριστολογικό περιεχόμενο, ενώ ο όρος «έργο» τριαδολογικό προσανατολισμό.²⁵³

Τα «σημεία» που τελεί ο Ιησούς στο θαύμα του χορτασμού, αποκαλύπτουν την ενότητα Του με τον Θεό Πατέρα. Με τα έργα Του, ο Ιησούς διακηρύσσει την πλήρη και ουσιώδη ενότητα Του με τον Πατέρα (Ιω.10,25) και την ιδιαίτερη σχέση υιότητας Του με Εκείνον (Ιω.11,41). Ο Υιός του Θεού απεργάζεται την αληθινή ζωή για τον άνθρωπο. Ο Ιησούς Χριστός απεργάζεται την σωτηρία μας. Εντάσσει τις θαυματουργικές Του ενέργειες στην εκ του Πατρός αποστολή Του στον κόσμο, εκφράζοντας παράλληλα την αδιάρρηκτη ενότητα Του με Εκείνον, σε επίπεδο ουσίας και έργων. Η σχέση αυτή φαίνεται και στο γεγονός ότι δεν έχει ανάγκη να ζητήσει οτιδήποτε από Εκείνον, διότι ο Πατήρ τον ακούει πάντοτε (Ιω. 11,42).²⁵⁴

Η ενότητα Του με τον Πατέρα, έγκειται στο ότι ο Ιησούς ταυτίζεται με Εκείνον που ποιεί τα «σημεία και τέρατα» στην Παλαιά Διαθήκη. Ο Ιησούς, που χορταίνει τον λαό Του στην έρημο της Γαλιλαίας, ταυτίζεται με τον Γιαχβέ των παλαιδιαθηκικών Θεοφανειών, που είχε χορτάσει με το μάννα τον εκλεκτό λαό Του, στην έρημο του Σινά.²⁵⁵ Η αφθονία, αλλά και η ποιότητα της δωρεάς Του, καταδεικνύει την ιδιαίτερη σχέση εγγύτητας του ενσαρκωμένου Υιού με τον Θεό Πατέρα. Αυτό φαίνεται στο γεγονός, ότι όπως και στα υπόλοιπα θαύματα Του, ομοίως και στο θαύμα των άρτων, παρέχεται η δωρεά της ζωής, μια δωρεά που κατά την παλαιδιαθηκική θεολογία δύναται να προέρχεται μόνο από τον Ίδιο τον Θεό, τον Δημιουργό του κόσμου.²⁵⁶

ζ. Ο Ιησούς φανερώνει την θεότητα Του

Η ενότητα του Ιησού με το Θεό Πατέρα σε επίπεδο ουσίας και έργων, όπως διακηρύσσεται έμμεσα από τις διηγήσεις του θαύματος του χορτασμού, αποτελεί μαρτυρία για τη θεότητα του Ιησού. Η

²⁵² G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 35

²⁵³ X. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 1

²⁵⁴ X. Καρακόλη, ό.π., 322

²⁵⁵ X. Καρακόλη, ό.π., 293-294

²⁵⁶ X. Καρακόλη, ό.π., 294

μεγαλύτερη μαρτυρία υπέρ της θεότητας Του είναι τα θαύματα που πραγματοποιεί. Κατά τη διάρκεια της επίγειας δράσης Του, ο Ιησούς εκτελεί «σημεία και έργα», τα οποία μαρτυρούν τη θεότητα του προσώπου Του, καθώς ξεπερνούν κάθε προηγούμενο, βιβλικό ή προφητικό.²⁵⁷

Για την θεότητα του Κυρίου μαρτυρεί και το θαυμαστό δείπνο του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων.²⁵⁸ Είναι το θαύμα του Κυρίου στο οποίο φανερώνεται η θεότητα Του, ως «σημείο» αποκαλυπτικό της αιώνιας ζωής που μόνο Εκείνος χαρίζει.²⁵⁹ Στην θεότητα Του παραπέμπει το πρωτοφανές μέγεθος της θαυματουργής παρεμβάσεως Του, όπου με ελάχιστα τρόφιμα μπόρεσαν να χορτάσουν χιλιάδες άνθρωποι, αφήνοντας και περισσεύματα, ικανά να γεμίσουν καλάθια ολόκληρα.²⁶⁰

Η θεότητα Του μαρτυρείται και μέσα από την περί του άρτου της ζωής Ομιλία Του, όταν λέει: «ο άρτος τον οποίον εγώ θα δώσω είναι η σαρξ μου» (Ιω. 6,51).²⁶¹ Η σάρκα είναι ψωμί, δυνάμει του Λόγου. Αυτό το ψωμί είναι το ουράνιο ψωμί, λόγω του Πνεύματος που κατοικεί σε αυτό.²⁶² Ο Κύριος είναι ο Υιός του Θεού. Είναι όχι θέσει, αλλά φύσει Θεός. Τα θαύματα του Θεανθρώπου, είναι πράξεις του Ίδιου του Θεού, ο οποίος έρχεται στον κόσμο γενόμενος άνθρωπος (Ιω. 1,14), τρέφει όσους πιστεύουν στο πρόσωπο Του και τους χαρίζει την αιώνια ζωή.²⁶³

²⁵⁷ Σ. Ράμφου, *Το Μυστικό του Ιησού*, Αθήνα, 2006, 407-413

²⁵⁸ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις τον Άγιον Ματθαίον τον Ευαγγελιστήν*, PG 58,499

²⁵⁹ Σ. Ράμφου, *ό.π.*, 407-413

²⁶⁰ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 292-293

²⁶¹ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Ομιλία ΜΔ', PG 59, 248-249

²⁶² Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις τον Άγιον Ματθαίον τον Ευαγγελιστήν*, PG 58,497-499

²⁶³ Ιωσήφ Βατοπαιδινού, *Η Χριστιανική Ηθική μετά τη σάρκωση του Θεού Λόγου*, από τη συλλογή «Λόγοι Παρακλήσεως», έκδοση Ψυχοφελή Βατοπαιδινά τεύχος 15, Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου 2018, 319-332

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Η ευχαριστιακή διάσταση στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων

1. Η σωτηριολογική σημασία του θαύματος

Οι ευαγγελιστές περιγράφουν το γεγονός του θαυμαστού χορτασμού του πλήθους, ως ένα θαύμα με σωτηριολογικές προεκτάσεις, καθώς η τροφή της Ευχαριστίας είναι ένα δώρο σωτηρίας που παρέχεται μόνο από τον Θεό. Είναι απαραίτητη για τον άνθρωπο, όσο και η αναγκαιότητα της καθημερινής τροφής για τη ζωή.²⁶⁴ Ο Ιησούς, στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων ευσπλαχνίζεται τον άνθρωπο, φροντίζει για τον χορτασμό, δηλαδή για τη σωτηρία μας, καθώς ο Ίδιος είναι το κυρίαρχο υποκείμενο της Δημιουργίας και της σωτηρίας του κόσμου.²⁶⁵

Ο Υιός του Θεού είναι το κέντρο της ιστορίας της σωτηρίας. Είναι η θύρα της σωτηρίας και της αιώνιας ζωής. Στο θαύμα του χορτασμού, όπως και στο λόγο του άρτου της ζωής, ο Κύριος παρουσιάζεται ως ο άρτος που ήρθε από τον ουρανό και προσφέρει την αιωνιότητα. Η ανάσταση και η αιώνια ζωή συνδέονται με την βρώση και την πόση του σώματος και του αίματος Του.²⁶⁶ Σε σωτηριολογικό και χριστολογικό επίπεδο, ο Ιησούς χαρίζει την σωτηρία και την αιώνια ζωή, καθώς ο Ίδιος είναι η ανάσταση και η ζωή (Ιω. 11,25-27).²⁶⁷

Στο δείπνο του χορτασμού, προηγήθηκε η κλάση και η διανομή του άρτου. Είναι μία πράξη με ιδιαίτερο συμβολισμό, καθώς ο άρτος που τεμαχίστηκε και διανεμήθηκε παραπέμπει στο εκούσιο Πάθος, στην άνοδο Του στον Σταυρό και στην προσφορά του σώματος και του αίματος Του για την δική μας σωτηρία. Στην κλάση του άρτου εμπεριέχεται η σωτηριολογική διάσταση την οποία λαμβάνουν οι διηγήσεις του θαύματος.²⁶⁸

Οι ιουδαίοι αδυνατούσαν να κατανοήσουν την σωτηριολογική σημασία του προσώπου Του, καθώς παρέμεναν εγκλωβισμένοι στις προσωπικές τους παραστάσεις και προσδοκίες. Μέσω των θαυμάτων του Ιησού, καταδεικνύεται η σωτηριολογική ανεπάρκεια του Νόμου και των ιουδαϊκών

²⁶⁴ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 97

²⁶⁵ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 302

²⁶⁶ Γ. Φίλια, *Λειτουργική Τόμος Β'*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2009, 95

²⁶⁷ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 125

²⁶⁸ Χ. Μούσιαρη, *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2015, 36

θηρσκευτικών αντιλήψεων. Η δωρεά Του προβάλλεται ως η μόνη δυνατότητα ζωοποιήσεως και σωτηρίας του ανθρώπου. Ο Ιησούς καταργεί την παραδοσιακή ιουδαϊκή σωτηριολογία, διότι ο Ίδιος είναι η μόνη πηγή σωτηρίας.²⁶⁹

Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, μέσα από την κλάση και την διανομή των τροφών δια της ευλογίας Του, δηλώνεται ότι η σωτηρία επέρχεται δια του προσώπου Του.²⁷⁰ Οι τροφές, ο άρτος και ο ιχθύς, προορίζονται να δείξουν τη θεϊκή μεγαλοπρέπεια στη διανομή των ευλογιών της σωτηρίας μέσω του Κυρίου.²⁷¹ Οι διηγήσεις του θαύματος αναδεικνύουν το μέγεθος της σωτηρίας, δια της αγάπης του Θεού προς τον άνθρωπο, αφού ο χορτασμός, δηλαδή η σωτηρία, προσφέρεται σε όλους. Όποιος γεύεται τον άρτο που παρέχει ο Χριστός, γεύεται ουσιαστικά, στην παρούσα ζωή, την έσχατη σωτηρία που προσφέρει ο Κύριος στον κόσμο.²⁷²

²⁶⁹ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 299-304

²⁷⁰ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 221

²⁷¹ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 34

²⁷² J. Taylor, *“The Breaking of the Bread”* EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

2. Η ευχαριστιακή ερμηνεία του θαύματος

Οι συνοπτικοί συνθέτουν την παράδοση της Ευχαριστίας στο Τελευταίο Δείπνο, αλλά παραδίδουν και την κυρίαρχη αντίληψη των κοινοτήτων τους, με μια διήγηση που τοποθετείται χρονικά πριν από το Θείο Πάθος, την διήγηση του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, την οποία παραθέτουν με συγκαλυμμένους τους ευχαριστιακούς όρους.²⁷³ Ο Ιωάννης προβάλλει την ευχαριστιακή διάσταση του θαύματος στο ευαγγέλιο του, εστιάζοντας στην κλάση και στην διανομή του άρτου στο θαύμα του χορτασμού, την οποία χαρακτηρίζει ως ευχαριστιακή πράξη, χωρίς ωστόσο να αναφερθεί στην Ευχαριστία του Τελευταίου Δείπνου.

Ευχαριστιακά ερμηνεύουν οι Πατέρες το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων. Ο Κύριλλος Αλεξανδρείας μας μιλάει για τον ευχαριστιακό χαρακτήρα του θαύματος. Αναφέρεται στην θαυματουργική παρέμβαση του Κυρίου για τον χορτασμό του πλήθους, όπου ο Θεάνθρωπος μεταποίησε τα υλικά εδέσματα σε ευχαριστιακά.²⁷⁴ Στον ευχαριστιακό χαρακτήρα που προσλαμβάνει η κλάση και η διανομή του άρτου στο θαύμα του χορτασμού, αναφέρεται και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος.²⁷⁵ Στην ευχαριστιακή διάσταση που προσλαμβάνουν οι διηγήσεις του θαύματος, έχουν αναφερθεί μεταγενέστερα πολλοί λόγιοι και μελετητές, μεταξύ των οποίων και ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας.²⁷⁶

α. Οι ευχαριστιακοί όροι

Είναι χαρακτηριστική η γλωσσική ομοιότητα ανάμεσα στις διηγήσεις του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων και τις διηγήσεις του Τελευταίου Δείπνου του Κυρίου. Η σύγκριση των διηγήσεων αυτών αποκαλύπτει ομοιότητες στον χρόνο, τον τρόπο έκφρασης και τον συμβολισμό των υλικών στοιχείων της τροφής.²⁷⁷ Οι ευχαριστιακοί όροι που συναντούμε στην ευλογία της τροφής από τον Ιησού στο θαύμα του χορτασμού, θα μπορούσαν να αντιπαραβληθούν με τους ευχαριστιακούς όρους των διηγήσεων του Τελευταίου Δείπνου. Παραλληλίζοντας το

²⁷³ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 223

²⁷⁴ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εις τόν Ματθαῖον*, PG 72, 365-475

²⁷⁵ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαῖον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

²⁷⁶ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, PG 123, 557AB-569AB

²⁷⁷ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 246

λεξιλόγιο του θαύματος των άρτων με εκείνο της διήγησης του Δείπνου του Κυρίου, οδηγούμαστε σε ευχαριστιακά συμπεράσματα.²⁷⁸

Η ορολογία που συναντούμε στις διηγήσεις του θαύματος των άρτων, όπως αυτή παρατίθεται από τους ευαγγελιστές, μας παραπέμπει στα ιδρυτικά λόγια της Ευχαριστίας.²⁷⁹ Οι συμπτώσεις αυτές στο λεξιλόγιο και στην ορολογία, καταδεικνύουν τη στενή σχέση ανάμεσα στην Ευχαριστία του άρτου στο Τελευταίο δείπνο του Κυρίου, και στο δείπνο του πολλαπλασιασμού των άρτων.²⁸⁰ Η ευχαριστιακή γλώσσα που συναντάται στο θαύμα των πεντακισχιλίων, όπως και στους τετρακισχίλιους, είναι η ίδια ή τουλάχιστον παρόμοια και με ελάχιστες λεκτικές διαφοροποιήσεις, με το λεξιλόγιο που συναντούμε τόσο στο Τελευταίο Δείπνο, όσο και στο δείπνο στους Εμμαούς (Λκ 24,13-35).²⁸¹

Στο Τελευταίο Δείπνο παρατίθενται τα ιδρυτικά λόγια της Ευχαριστίας του Κυρίου: «Λάβετε φάγετε» (Μκ 14,22 Μτ 26,26),²⁸² ενώ συναντάται και η φράση: «λάβετε τούτο και διαμερίσατε έαυτοῖς» (Λκ 22,17). Είναι όροι που αναφέρονται στη διανομή του ευχαριστιακού άρτου και οίνου. Θα μπορούσαν να παραλληλιστούν, με το «έδιδου τοῖς μαθηταῖς» (Μκ 6,41 Λκ 9,16), όπως και με το «έδωκε τοῖς μαθηταῖς» (Μτ 14,19), όρους που αναφέρονται στη διανομή του άρτου και του ιχθύος, στο δείπνο του χορτασμού.²⁸³

Στο Δείπνο του Κυρίου, στα συστατικά λόγια της Ευχαριστίας, ο Μάρκος χρησιμοποιεί τη φράση: «εὐλόγησας ἔκλασε καὶ ἔδωκε» (14,22) για την ευλογία του άρτου, και «εὐχαριστήσας ἔδωκε» (14,23) στην ευχαριστία του ποτηρίου. Ο Ματθαῖος παραθέτει τους όρους: «εὐχαριστήσας ἔκλασε καὶ ἐδίδου» (26,26), όπως και ο Λουκάς: «εὐχαριστήσας ἔκλασε καὶ ἔδωκεν» (22,19). Όρους με ευχαριστιακό περιεχόμενο συναντούμε και στις ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος των άρτων και των ιχθύων.

Στο θαύμα των πεντακισχιλίων, ο Μάρκος χρησιμοποιεί τους ευχαριστιακούς όρους: «λαβών, εὐλόγησε, κατέκλασε, ἐδίδου, ἐμέρισε» (6,41), ενώ ο Ματθαῖος αναφέρει: «λαβών, εὐλόγησε, κλάσας, ἔδωκε» (14,19) και ο Λουκάς: «λαβών, εὐλόγησεν, κατέκλασε, ἐδίδου» (9,16). Στους τετρακισχίλιους, ο Μάρκος παραθέτει τους όρους: «λαβών, εὐχαριστήσας, ἔκλασε, ἐδίδου» (8,6)

²⁷⁸ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 222

²⁷⁹ R. Guelich, "Mark 1-8:26", WBC, Τόμος 34Α, Dallas 1989, 403-426

²⁸⁰ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 43

²⁸¹ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαῖον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1951, (14,19)

²⁸² Π. Βασιλειάδη, *Lex Orandi, Λειτουργική Θεολογία και Λειτουργική Αναγέννηση*, (Ιδιόμελα 5), Αθήνα 2005, 153-178

²⁸³ U. Luz, *Matthew 8-20, Hermenia*, Irish Biblical Association, No 14, 1991, 310-316

τους οποίους εντοπίζουμε και στον Ματθαίο (15,36). Οι ευχαριστιακοί αυτοί όροι, όπως παρατίθενται στις ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος, παραπέμπουν στο Τελευταίο δείπνο του Κυρίου, στα ιδρυτικά λόγια της Ευχαριστίας.²⁸⁴

β. Ο όρος «ευχαριστήσας» στις ευαγγελικές διηγήσεις

Οι έμμεσες ευχαριστιακές αναφορές που περιέχονται στις διηγήσεις του θαύματος του χορτασμού θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην επαναθεώρηση των ευχαριστιακών καταβολών της Καινής Διαθήκης.²⁸⁵ Η «ευχαριστία» εκ μέρους του Ιησού στο θαύμα των άρτων, αν και προέρχεται καταρχήν από τα ιουδαϊκά έθιμα της τραπέζης, θα πρέπει να ερμηνευτεί ως τύπος χριστιανικής ευχαριστίας, κατά την οποία ο μετέχων λαμβάνει ως άρτο τον Χριστό και μαζί με Αυτόν τη δωρεά της αιωνίου ζωής.²⁸⁶

Ο όρος «ευχαριστήσας» της διήγησης του χορτασμού συναντάται από τους συνοπτικούς και στην διήγηση του Τελευταίου Δείπνου. Ο όρος αυτός ταυτίζει τις διηγήσεις του θαύματος με την ευχαριστιακή ορολογία: «εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς» (Λκ 22,19) του Δείπνου του Κυρίου. Αν και σύμφωνα με τον ευαγγελιστή Ιωάννη, ο όρος «ευχαριστεῖν» δεν συνδέεται αποκλειστικά με το Τελευταίο Δείπνο.²⁸⁷ Υπό το φως του ευχαριστιακού χαρακτήρα της Ομιλίας του άρτου (Ιω. 6,23-59), η χρήση του «ευχαριστεῖν» στις διηγήσεις του θαύματος του χορτασμού, αποκαλύπτει την ευχαριστιακή διάσταση του θαύματος και συνηγορεί ως προς την ευχαριστιακή κατανόηση του.²⁸⁸

γ. Ο άρτος και ο ιχθύς ως ευχαριστιακά εδέσματα

Ο άρτος και ο οίνος, τα υλικά στοιχεία του Τελευταίου Δείπνου αντιπαραβάλλονται με τον άρτο και τον ιχθύ, τα υλικά στοιχεία του θαύματος του πολλαπλασιασμού, αφού εννοιολογικά διατηρούν το ίδιο ευχαριστιακό περιεχόμενο.²⁸⁹ Ο Ιησούς στο Τελευταίο Δείπνο, ευλογεί και

²⁸⁴ Χ. Μούσιαρη, *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2015, 36

²⁸⁵ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 222

²⁸⁶ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 133-141

²⁸⁷ Π. Βασιλειάδη, *Lex Orandi, Λειτουργική Θεολογία και Λειτουργική Αναγέννηση*, (Ιδιόμελα 5), Αθήνα 2005, 153-178

²⁸⁸ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 133-141

²⁸⁹ U. Luz, *Matthew 8-20, Hermenia*, Irish Biblical Association, No 14, 1991, 128-132 ▪

Χ. Ατματζίδη, *Ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων. Μια φουνταμενταλιστική ερμηνευτική προσέγγιση*, τόμος Α', Εκδ. Πουρναράς, Θεσ/νίκη 2010, 63

καθαγιάζει τα ευχαριστιακά εδέσματα, τον άρτο και τον οίνο, όπως ακριβώς κάνει στο θαύμα του χορτασμού, όπου ευλογεί και πολλαπλασιάζει τους άρτους και τους ιχθύες.²⁹⁰

Τα συστατικά στοιχεία της Ευχαριστίας, ο άρτος και ο οίνος ταυτίζονται με το σώμα και το αίμα του Χριστού, ενώ ο άρτος και ο ιχθύς συμβολίζουν τη ζωή.²⁹¹ Ο άρτος, αποτελεί την κύρια τροφή στην ευχαριστιακή τράπεζα του Δείπνου του Κυρίου, όπως ακριβώς κεντρική θέση έχει και στο θαύμα του χορτασμού. Ο Ιησούς στο θαύμα των άρτων, παρείχε ψωμί στον λαό Του. Ομοίως, και στο Τελευταίο Δείπνο, ο Ιησούς πρόσφερε ψωμί στους μαθητές Του.²⁹²

Στο λόγο περί του άρτου (Ιω. 6,23-59), ο Κύριος αναφέρεται στη βρώση του σώματος Του, σαν μια αντανάκλαση του ευχαριστιακού άρτου. Στο θαύμα του χορτασμού, ο ουράνιος και αληθινός Άρτος της ζωής, που είναι ο ίδιος ο Χριστός, τεμαχίστηκε, διανεμήθηκε και πολλαπλασιάστηκε για τον χορτασμό όλων.²⁹³ Αναφορά που συναντούμε και στους συνοπτικούς, στην ιδρυτική πράξη της Ευχαριστίας, όπου ο Ιησούς αφού τεμάχισε και έδωσε τον άρτο στους μαθητές Του, ονόμασε τον τεμαχισμένο άρτο Σώμα Του (Μκ 14,22 Μτ 26,26 Λκ 22,19).

Ο ιχθύς που πολλαπλασιάστηκε στο θαύμα του χορτασμού, συμβολίζει τη ζωή. Διότι ο Χριστός, έδωσε τη ζωή Του στους ανθρώπους για να τραφούν. Ταυτίζεται συμβολικά με την ακροστιχίδα των λέξεων: Ιησούς Χριστός Θεού Υιός Σωτήρας. Κατά τους πρώτους αιώνες της χριστιανικής ζωής, ο Χριστός απεικονιζόταν με τη μορφή ψαριού.²⁹⁴

Ο Ιησούς στην διήγηση του θαύματος στην Κανά, παρουσιάζεται συμβολικά ως ο «θαυμαστός οίνος» (Ιω. 2,1-11), ενώ στο κατά Ιωάννη 15,1-8 αποκαλείται συμβολικά ως «η άμπελος η αληθινή», με τα μέλη του σώματος Του να παρομοιάζονται ως τα κλήματα της αμπέλου. Τα κλήματα συμβολίζουν τους μαθητές και ο οίνος το τίμιο αίμα Του.²⁹⁵ Τόσο ο οίνος που ο Κύριος πρόσφερε στους μαθητές Του στο Τελευταίο Δείπνο, με την εντολή «πίετε εξ αυτού πάντες» (Μτ 26,27), όσο και ο ιχθύς του θαύματος του πολλαπλασιασμού, έχουν έναν κοινό ευχαριστιακό συμβολισμό, με κοινό σημείο αναφοράς το πρόσωπο του Θεανθρώπου, ο οποίος δίνει το αίμα Του (τον οίνο) και τη ζωή Του (τον ιχθύ), για την σωτηρία του κόσμου.²⁹⁶

²⁹⁰ R. Guelich, "Mark 1-8:26", WBC, Τόμος 34Α, Dallas 1989, 403-426

²⁹¹ Π. Βασιλειάδη, *Επίκαιρα Αγιογραφικά Θέματα, Αγία Γραφή και Ευχαριστία*, (BB15) Θεσ/νίκη 2000, 14-28

²⁹² J. Taylor, "The Breaking of the Bread" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

²⁹³ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 230-231

²⁹⁴ Ν. Βελμιρόβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

²⁹⁵ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 299

²⁹⁶ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*

δ. Η κλάση του άρτου

Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, ο Ιησούς προσεύχεται, ευλογεί, τεμαχίζει και μοιράζει τα ψωμιά που υπήρχαν διαθέσιμα. Πρόκειται για μια τελετουργία κλάσης και διανομής του άρτου, η οποία συνοδεύεται από ευλογία και ευχαριστία προς τον Θεό. Η παράθεση ενός γεύματος με κυρίαρχο στοιχείο την κλάση του άρτου και τη διανομή του στους πιστούς, μας παραπέμπει στην κλάση και τη διανομή του άρτου της Ευχαριστίας στο Τελευταίο Δείπνο.²⁹⁷ Η ευχαριστιακή αυτή πρακτική, όπως καταγράφηκε στο Τελευταίο δείπνο του Κυρίου, είναι μια πρακτική που συναντάται στα γεύματα που ο Ιησούς παρέθεσε κατά την επίγεια δράση Του.²⁹⁸

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ευλογία και η κλάση του άρτου στο θαύμα του χορτασμού αποτελεί προδρομικό στοιχείο του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας.²⁹⁹ Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων μπορεί να κατανοηθεί ως ευχαριστιακός τύπος που προηγήθηκε της Ευχαριστίας του Τελευταίου Δείπνου του Κυρίου.³⁰⁰ Είναι μια ευχαριστιακή πράξη που μπορεί να χαρακτηριστεί ως η πρώτη σκιαγράφιση της κλάσης του ευχαριστιακού άρτου.³⁰¹ Στην ευλογία και στην κλάση του άρτου, εμπεριέχεται η ευχαριστιακή διάσταση που προσλαμβάνει το θαύμα.³⁰²

Η κλάση και η διανομή του άρτου στο δείπνο του χορτασμού, είναι μία πράξη που παραπέμπει στην σταυρική θυσία του Κυρίου. Η αιματηρή θυσία Του στον Σταυρό, η προσφορά του σώματος και του αίματος Του για την σωτηρία του κόσμου, σηματοδοτείται από την «κλάση», μια πράξη με μεγάλο συμβολισμό, καθώς ο άρτος είναι η τροφή που συμβολίζει το σώμα του Χριστού.³⁰³ Η χειρονομία της κλάσης, εκφράζει το θυσιαστικό κόστος παροχής αυτής της τροφής.³⁰⁴ Στην Ευχαριστία επιβεβαιώνεται η θυσιαστική ερμηνεία του θανάτου του Ιησού (Μκ 14,24 & Α΄ Κορ. 11,26).³⁰⁵ Είναι η ευχαριστιακή αυτοπροσφορά του σώματος Του, που καταναλώνεται από τους ομοτρόπεζους στο ευχαριστιακό Του δείπνο.³⁰⁶

²⁹⁷ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 223-224

²⁹⁸ P. J. Achtemeier, "Gospel Miracle Tradition and the Divine Man", *Interpr.* 26, (1972), 174-197

²⁹⁹ Χ. Σταυρόπουλου αρχιμ., *Η Θεία Ευχαριστία Μυστήριο Μυστηρίων*, Εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 1994, 18

³⁰⁰ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 223

³⁰¹ M. J. Lagrange, *Evangile selon Saint Matthieu*, Deuxieme Edition, Paris 1923

³⁰² Χ. Μούσιαρη, *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2015, 36

³⁰³ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 23

³⁰⁴ J. Taylor, "The Breaking of the Bread" *EL* 113 (4-5), Rome 1999, 332-346

³⁰⁵ G. Wainwright, *ό.π.*, 23

³⁰⁶ Χ. Μούσιαρη, *ό.π.*, 23

Στο κατά Ιωάννη, η σύνδεση του θαύματος των άρτων με την Ομιλία περί του άρτου της ζωής, επιβεβαιώνει τον χαρακτηρισμό της κλάσης και της διανομής του άρτου, ως τύπο χριστιανικής ευχαριστίας. Ο Ιησούς με την κλάση και το μοίρασμα του ψωμιού στο πλήθος, διαμόρφωσε ένα νέο ευχαριστιακό δεδομένο που η παράδοση των συνοπτικών διατήρησε από κοινού παράλληλα με την Ευχαριστία του Δείπνου του Κυρίου.³⁰⁷ Στην συνοπτική παράδοση και ιδιαίτερα στο κατά Λουκά, βλέπουμε την «κλάση» να εμφανίζεται τόσο στο θαύμα του πολλαπλασιασμού Λκ 9,10-17), όσο και στο Τελευταίο Δείπνο (Λκ 22,14-38), αλλά και στο δείπνο στους Εμμαούς (Λκ 24,13-35), συνδέοντας τις ευαγγελικές διηγήσεις μεταξύ τους.³⁰⁸

Μέσα από αυτή την προοπτική, το θαύμα του χορτασμού λαμβάνει τον χαρακτήρα ευχαριστιακής σύναξης με κύριο χαρακτηριστικό την «κλάση» των άρτων. Πρόκειται για ένα ευχαριστιακό γεγονός που ξεπερνά τις συμβολικές προτυπώσεις της Παλαιάς Διαθήκης.³⁰⁹ Είναι η συμβολική πράξη, με την οποία ο νέος λαός του Θεού χαρακτηρίζεται και διαφοροποιείται από την αρχέγονη ιουδαϊκή συνήθεια της ευχαριστίας.³¹⁰ Η πράξη αυτή συμβολίζει την ενότητα όσων τρέφονται από τον ευχαριστιακό άρτο του Κυρίου. Είναι το νέο υπόβαθρο που έφερε ο Χριστός με την ενανθρώπιση Του. Είναι η συγκέντρωση και η ενότητα του νέου λαού του Θεού στο σώμα του Χριστού, την Εκκλησία.³¹¹

ε. Η ευχαριστιακή κατανόηση της συναγωγής των κλασμάτων

Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού, οι μαθητές συγκεντρώνουν τα «κλάσματα», τα υπολείμματα των άρτων, μετά από εντολή του Κυρίου. Ενεργούν όπως ακριβώς θα συνέβαινε αργότερα στις ευχαριστιακές συνάξεις της πρώτης Εκκλησίας, όπου οι πρώτοι χριστιανοί έπρεπε να συλλέγουν προσεκτικά τα τεμάχια του άρτου που είχαν περισσέψει από την ευχαριστιακή τράπεζα. Η λέξη «κλάσμα» εξάλλου, είναι όρος που χρησιμοποιήθηκε στην πρώτη Εκκλησία για τον «μαργαρίτη» της Θείας Ευχαριστίας.

Για την ευχαριστιακή κατανόηση της συναγωγής των κλασμάτων στο θαύμα του χορτασμού, μπορούμε να ανατρέξουμε και στο κείμενο της Διδαχής των Αποστόλων.³¹² Στην Διδαχή 9,3-4 με

³⁰⁷ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 246

³⁰⁸ R. Ο' Tool, "Η εξουσία στην εκκλησία, σύμφωνα με το κατά Λουκά ευαγγέλιο και τις Πράξεις των Αποστόλων", (ΔΒΜ 20), Ιούλιος - Δεκέμβριος 2001, Έτος 30,33

³⁰⁹ Χ. Σταυρόπουλου αρχιμ., *Η Θεία Ευχαριστία Μυστήριο Μυστηρίων*, Εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 1994, 18

³¹⁰ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 101

³¹¹ J. Taylor, "The Breaking of the Bread" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

³¹² Ανωνύμου, *Διδαχαί των Δώδεκα Αποστόλων*

την λέξη «κλάσμα» δηλώνεται ο τεμαχισμένος άρτος της Ευχαριστίας. Ενώ, ο όρος «συναγαγείν» στο 9,4 προσδιορίζει την συγκέντρωση των πιστών γύρω από την Ευχαριστία.³¹³

Ο Ωριγένης αναφερόμενος στην συναγωγή των κλασμάτων, δίνει ιδιαίτερη σημασία στον όρο πλήρεις όταν αναφέρεται στα δώδεκα καλάθια του θαύματος των πεντακισχιλίων. Ο όρος πλήρης συμβολίζει τον αληθινό άρτο του ζώντος Χριστού για τον οποίο μας μίλησε στην περί του άρτου Ομιλία. Ο Χριστός είναι ο άρτος που τεμαχίστηκε και μοιράστηκε για τον χορτασμό όλων, ενώ παραμένει αδιαίρετος κι ενωμένος. Το σώμα Του, αν και διαιρέθηκε και διαμοιράστηκε για τον λαό Του, παραμένει ενιαίο και συγκροτεί την Εκκλησία.³¹⁴

Τα δώδεκα καλάθια γεμάτα με κομμάτια από ψωμιά, δηλώνουν ότι η τροφή που παρέχει ο Κύριος είναι ένας «νέος άρτος» που συγκέντρωσαν και βαστάζουν οι Δώδεκα. Κι όπως οι απόστολοι βαστάζουν τα δώδεκα καλάθια, έτσι ακριβώς βαστάζουν και την Εκκλησία.³¹⁵ Το γεγονός ότι παρέμειναν άφθονα υπολείμματα άρτου, μας διδάσκει ότι ο Χριστός παραμένει πάντοτε παρών στην Εκκλησία κατά την τέλεση της Ευχαριστίας.³¹⁶ Όταν έδωσε εντολή στους μαθητές να μαζέψουν τα περισσεύματα, η εντολή «ίνα μή τι άπόληται» (Ιω. 6,12) πέρα από τον πρακτικό της χαρακτήρα, παραπέμπει στο κατά Ιωάννη 6,27, σύμφωνα με τον οποίο, ο άρτος που παρέχει ο Ιησούς δεν είναι «βρώσις άπολλυμένη», αλλά «βρώσις μένουσα εις ζωήν αιώνιον».

στ. Η ιωάννεια προσέγγιση

Στο ευαγγέλιο του Ιωάννη, ο Ιησούς στην συνάφεια του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων, παρουσιάζεται στην Ομιλία Του ως ο «άρτος της ζωής». Ο άρτος αυτός δεν είναι απλά ο φυσικός, αλλά είναι ο πνευματικός, ο ευχαριστιακός άρτος. Η κατανάλωση του, όχι μόνο ικανοποιεί την ανάγκη του σώματος για τροφή, αλλά αποτελεί την πνευματική τροφή η οποία προσφέρει στον άνθρωπο την σωτηρία και την αιώνια ζωή. Ο Ιωάννης τοποθετώντας το θαύμα του χορτασμού στην ίδια συνάφεια με το λόγο του άρτου, επιχειρεί να προβάλλει με τον τρόπο αυτό τον ευχαριστιακό χαρακτήρα του θαύματος.³¹⁷ Εστιάζει περισσότερο στην διανομή του άρτου ως ευχαριστιακή πράξη, παρά στα ίδια τα υλικά του θαύματος.³¹⁸

³¹³ J. Taylor, "The Breaking of the Bread" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

³¹⁴ X. Μούσιαρη, *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2015, 20

³¹⁵ X. Μούσιαρη, *ό.π.*

³¹⁶ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 43

³¹⁷ X. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 247

³¹⁸ P. Harner, *Relation Analysis of the Fourth Gospel, A Study in Reader-Response Criticism*, Mellen Bilica, 1998, 83-85

Το «ίνα μή τι απόληται» στο κατά Ιωάννη (6,12), περιέχει έμμεσα μια αναφορά στον ευχαριστιακό άρτο του Κυρίου. Ο ευχαριστιακός άρτος ως τροφή που δεν φθείρεται και δεν χάνεται, μπορεί να παραβληθεί με το κατά Ιωάννη 3,15: «ίνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ απόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον». Διότι, ὅποιος πιστεύει στον Χριστό και εσθίει εκ του άρτου Του, θα απολαύσει την αιώνια ζωή.³¹⁹ Στην Ομιλία περί του άρτου της ζωής, συνυπάρχουν τόσο οι σωτηριολογικές διαστάσεις του απολυτρωτικού και εξιλαστήριου θανάτου του Ιησού, ὅσο και της ευχαριστιακής μετοχής στο σώμα και το αίμα Του.³²⁰ Η βρώση του σώματος του Κυρίου, αναφέρεται ως αντανάκλαση του ευχαριστιακού άρτου,³²¹ αναφορά που συναντούμε και στους συνοπτικούς, στα ιδρυτικά λόγια της Ευχαριστίας, στο Τελευταίο Δείπνο.³²²

Οι συνοπτικοί, από την πλευρά τους, αντιλαμβάνονται το θαύμα των άρτων ως ευχαριστιακό τύπο που προηγήθηκε της συστατικής πράξης της Ευχαριστίας. Καταγράφουν τα μεσσιανικά στοιχεία του θαύματος μέσα από την ευχαριστιακή πρακτική και τελετουργία της Ευχαριστίας του Δείπνου του Κυρίου, συνδέοντας με τον τρόπο αυτό, τα δυο κορυφαία αυτά ευχαριστιακά γεγονότα, το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων με το Τελευταίο Δείπνο.³²³

Το κατά Ιωάννη ευαγγέλιο, το οποίο γράφτηκε πολύ αργότερα από τα συνοπτικά, επιχειρεί να αποκαταστήσει τον αρχικό χαρακτήρα της Ευχαριστίας, προβάλλοντας την κλάση και την διανομή των άρτων στο θαύμα του χορτασμού, ως ευχαριστιακή πράξη που προηγήθηκε της Ευχαριστίας του Δείπνου του Κυρίου.³²⁴ Ο Ιωάννης παραλείπει από το ευαγγέλιο του κάθε αναφορά στην Ευχαριστία του Τελευταίου Δείπνου. Αντικαθιστά τη συνοπτική παράδοση με μια σειρά διηγήσεων, στο έκτο του κεφάλαιο, οι οποίες εμμέσως πλην σαφώς έχουν μυστηριακό και ευχαριστιακό χαρακτήρα.³²⁵ Καταδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό, ότι η ίδρυση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας ανάγεται ουσιαστικά στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων.³²⁶

ζ. Το θαύμα των άρτων ως το μυστήριο της παρουσίας του Χριστού στην Εκκλησία

Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, εισάγεται η στιγμή εγκαινίασης της τελετής της Ευχαριστίας του άρτου, με τη βρώση και την πόση της ζωντανής παρουσίας του Θεού, και το

³¹⁹ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 136-137

³²⁰ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 129

³²¹ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 230-231

³²² Π. Βασιλειάδη, *Lex Orandi, Λειτουργική Θεολογία και Λειτουργική Αναγέννηση*, Αθήνα 2005, 195

³²³ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 231

³²⁴ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 129

³²⁵ Π. Βασιλειάδη, *ό.π.*, 194-197

³²⁶ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 247

όραμα του Θεού στη δόξα Του.³²⁷ Στο θαύμα των άρτων, ο Ιησούς, όπως και σε αρκετές άλλες περιπτώσεις της δημόσιας δράσης Του, επιχειρεί να αποκαλυφθεί στα πλήθη μέσω ενός γεύματος και να ορίσει τη σχέση τους ευχαριστιακά και εσχατολογικά, κάτω από το ίδιο πρίσμα όπως αυτό του Τελευταίου Δείπνου.³²⁸ Οι συνοπτικοί, αναφέρονται στο θαύμα των άρτων, όπως και στο Τελευταίο δείπνο του Κυρίου, παραθέτοντας συγγενή και παράλληλα ευχαριστιακά στοιχεία, μέσα από τα οποία οδηγούμαστε σταδιακά στην αποκάλυψη της Ευχαριστίας.³²⁹

Μέσα από το θαύμα των άρτων, ο Κύριος αποκαλύπτει την Ευχαριστία ως ταύτιση με τον χαρακτήρα και το βίωμα της Εκκλησίας, ως το μυστήριο της παρουσίας Του στην Εκκλησία. Στο θαύμα του χορτασμού, όπως και στην ευχαριστιακή τράπεζα, στο πνευματικό τραπέζι του Κυρίου, όσοι εσθίου από τον άρτο της Ευχαριστίας, «μυστηριακά» μετέχουν στο σώμα Του, γίνονται ένα με τον Ιησού Χριστό, γίνονται μέλη της Εκκλησίας.³³⁰ Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, αποτελεί προεικόνιση και προανάκρουση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας. Οι έμμεσες ευχαριστιακές αναφορές, οι οποίες περιέχονται στις ευαγγελικές διηγήσεις του δείπνου του χορτασμού, παραπέμπουν στον μυστηριακό και λειτουργικό χαρακτήρα της Ευχαριστίας.³³¹

Οι ευαγγελιστές καταγράφουν τα αποκαλυπτικά μεσσιανικά στοιχεία του θαύματος, μέσα από την ευχαριστιακή πρακτική και τελετουργία της ευλογίας και διανομής του άρτου, χωρίς ωστόσο να προσδίδουν στο θαύμα τον θυσιαστικό χαρακτήρα της ευχαριστίας του Τελευταίου Δείπνου. Μας εισάγουν σε μια νέα θεώρηση της ευχαριστίας του άρτου, όπως αυτή καταγράφεται στο θαύμα του πολλαπλασιασμού, σκιαγραφώντας τις απαρχές της Ευχαριστίας σε αυτό το θαυμαστό γεγονός.³³²

Με τον σταυρικό θάνατο και την ανάσταση του Κυρίου, το ευχαριστιακό Του δείπνο συνεχίζεται. Επαναλαμβάνεται μέσα από την διαρκή ανάμνηση και επανάληψη της σταυρικής θυσίας Του. Ο ευχαριστιακός άρτος προσφέρεται στους πιστούς, ως συνεχής ανάμνηση που δεν σταματά στον σταυρό και στον τάφο, αλλά κορυφώνεται στην Ανάσταση και προχωρά μέχρι το πλήρωμα της Θείας Οικονομίας.³³³ Η βρώση του προσφερόμενου άρτου, που είναι το Σώμα του θυσιαζόμενου Χριστού, είναι η ομολογία του σταυρικού Του θανάτου και η προσδοκία της επιστροφής Του (Α' Κορ. 11,26).³³⁴

³²⁷ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 214

³²⁸ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 186

³²⁹ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 222

³³⁰ Π. Βασιλειάδη, *Lex Orandi, Λειτουργική Θεολογία και Λειτουργική Αναγέννηση*, Αθήνα 2005, 167

³³¹ Χ. Μούσιαρη, *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2015, 36

³³² Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 222-223

³³³ Α. Τσίγκου, *Τα Μυστήρια της χριστιανικής μνήσεως και η σύγχρονη εκκλησιαστική πράξη*, Α.Π.Θ. Θεσ/νίκη 2016, 71

³³⁴ J. Taylor, *“The Breaking of the Bread”* EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

Μέσω του αιώνιου πολλαπλασιασμού των άρτων, που είναι το δείπνο της Ευχαριστίας, ο αενάως προσφερόμενος και θυσιαζόμενος άρτος, ο Ιησούς, ο άρτος της ζωής, προσφέρει διαχρονικά τον Εαυτό Του για την σωτηρία όλων. Στο ευχαριστιακό δείπνο του Κυρίου βιώνουμε ουσιαστικά την διαρκή επανάληψη του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων.³³⁵ Ένα ευχαριστιακό γεγονός, που συνεχίζεται με προοπτική προς το μέλλον, στην προσδοκία του εσχατολογικού μεσσιανικού Του συμποσίου.³³⁶

Η ανάμνηση του Κυρίου στην Ευχαριστία που ο Ίδιος καθιέρωσε, με την εντολή Του: «τούτο ποιείτε εις τήν ἐμήν ἀνάμνησιν» (Λκ 22,19), είναι η επιβεβαίωση της παρουσίας Του στην πορεία προς την πραγμάτωση της Βασιλείας.³³⁷ Η ανάμνηση δεν είναι μονάχα η εντολή Του προς τους μαθητές για διαρκή επανάληψη του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας, αποτελεί μια εσχατολογικά προσανατολισμένη προτροπή που υπερνικά τον χρόνο.³³⁸

Κυρίαρχοι είναι δύο συμβολισμοί, η εσχατολογική συγκέντρωση του λαού του Θεού, όπως περιγράφεται στο θαύμα του χορτασμού (η εκκλησιολογική διάσταση), και ο προσφερόμενος άρτος της ζωής (η ευχαριστιακή διάσταση). Τα δύο αυτά στοιχεία φέρουν την ίδια βαρύτητα με τη φράση «εις τήν ἐμήν ἀνάμνησιν» του Τελευταίου Δείπνου. Φανερώνουν ότι ο Χριστός είναι πάντα παρών στην Εκκλησία και στην Ευχαριστία. Εικονίζουν την εκκλησιαστική σύναξη και δηλώνουν την παρουσία Του στην τέλεση της Ευχαριστίας του άρτου, ταυτίζοντας ουσιαστικά την Εκκλησία με την Ευχαριστία.³³⁹

η. Η ευχαριστιακή κατανόηση του θαύματος των άρτων στην πρώτη Εκκλησία

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων είχε ιδιαίτερη θέση και σημασία για την πρώιμη Εκκλησία.³⁴⁰ Οι διηγήσεις του θαύματος συνδέθηκαν στενά με τις ευχαριστιακές αντιλήψεις της πρώτης Εκκλησίας. Το δείπνο στο θαύμα του χορτασμού, κατανοήθηκε ευχαριστιακά από τις πρώτες χριστιανικές κοινότητες, μέσα από τη χρήση δύο συμβολικών υλικών της ιουδαϊκής παράδοσης, του άρτου και του ιχθύος.³⁴¹

³³⁵ Γ. Ράτσιγκερ, *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, Τόμοι 1-2, μετάφρ. Σ. Δεσπότης, Εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα 2007

³³⁶ Σ. Αγουρίδη, *Αποστόλου Παύλου, Πρώτη Προς Κορινθίους Επιστολή*, Θεσσαλονίκη 1985, 189-190

³³⁷ Γ. Φίλια, *Λειτουργική Τόμος Β '*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2009, 59

³³⁸ Ε. Κασσελούρη – Χατζηβασιλειάδη, *Η διήγηση της Μυράλειψης του Ιησού στα ευαγγέλια*, Θεσσ/νίκη, 2006, 141

³³⁹ J. Taylor, *ό.π.*, 332-346

³⁴⁰ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 43

³⁴¹ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσσ/νίκη 2006, 203-209

Οι πρώτοι χριστιανοί, οι οποίοι τελούσαν την Ευχαριστία σε ανάμνηση του Τελευταίου δείπνου του Κυρίου, συνέδεαν συνειρμικά την τέλεση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας, με την ανάμνηση της κλάσης του άρτου στο θαύμα του χορτασμού, στην βάση της κοινής ευχαριστιακής τους ορολογίας.³⁴² Οι πρώτες χριστιανικές κοινότητες έτρεφαν μεγάλη αγάπη και θαυμασμό για τις διηγήσεις του θαύματος των άρτων, καθώς έβλεπαν σε αυτές γνώριμα σε εκείνους στοιχεία μιας ευχαριστιακής σύναξης, όπως η ευλογία, η κλάση και η διανομή του άρτου.³⁴³

Στην λειτουργική ζωή της Εκκλησίας, οι άρτοι που ευλόγησε και διένειμε ο Ιησούς στο δείπνο του χορτασμού, όπως και στο Τελευταίο Δείπνο, ταυτίζονται ουσιαστικά με τα ευχαριστιακά δώρα, τα οποία μεταβάλλονται με την χάρη και τη δύναμη του αγίου Πνεύματος, σε Σώμα και Αίμα Χριστού.³⁴⁴ Στην Α' Κορ. 10,16-17 το εκκλησιολογικό υπόβαθρο της Ευχαριστίας: «ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοὶ ἔσμεν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν», συνδέεται με τη λατρευτική πράξη: «τον ἄρτον ὄν κλάμεν».³⁴⁵ Όπως ακριβώς συναθροίστηκαν οι πιστοί στην έρημο, γύρω από τον Ιησού, για να γευτούν τον ζωοποιό Του άρτο, στο θαύμα του χορτασμού, έτσι ακριβώς συναθροίζονται οι χριστιανοί στην Εκκλησία, «ἐν ὀνόματι» Κυρίου, ο οποίος δια της Ευχαριστίας παραμένει πάντοτε παρών ανάμεσα τους.³⁴⁶

³⁴² Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 134

³⁴³ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 246-248

³⁴⁴ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 134

³⁴⁵ Π. Βασιλειάδη, *Lex Orandi, Λειτουργική Θεολογία και Λειτουργική Αναγέννηση*, (Ιδιόμελα 5), Αθήνα 2005, 167

³⁴⁶ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 216

3. Οι εσχατολογικές προεκτάσεις

Τα θαύματα του Κυρίου θεωρούνται «δείκτες» της νέας πραγματικότητας, της ελεύσεως της Βασιλείας. Είναι «σημεία» της επερχόμενης Βασιλείας του Θεού.³⁴⁷ Ο Χριστός θαυματουργεί για να μας φανερώσει τη μελλοντική Βασιλεία Του. Μέσα από τα θαύματα του Κυρίου πιστοποιείται η πραγματικότητα της αιώνιου ζωής, προγευόμαστε την αιώνια άφθαρτη Βασιλεία του Χριστού, εκεί όπου δεν υπάρχει φθορά και πόνος, αλλά ζωή αιώνια και μακαριότητα. Μια κατάσταση χάριτος, για την οποία άλλωστε προοριζόταν εξ αρχής ο άνθρωπος. Τα θαύματα είναι η προσωρινή αναστολή της φθοράς και του ανθρώπινου πόνου. Η πείνα, ο πόνος, η ανάγκη και οι αρρώστιες θα καταργηθούν τελεσίδικα με τη Δευτέρα Παρουσία.³⁴⁸

α. Το θαύμα των άρτων, προληπτική μετοχή στην νέα εν Χριστώ κοινωνία

Με την ένσαρκο έλευση του Χριστού, έχουμε μια νέα απαρχή, συντελείται ο εγκαινιασμός των εσχάτων στο παρών. Στο πρόσωπο Του, η Δημιουργία ανακεφαλαιώνεται και η ιστορία αποκτά μια νέα εσχατολογική δυναμική. Ο κόσμος και ο άνθρωπος πορεύονται λειτουργικά προς το έσχατο ιστορικό τέλος, προς την Βασιλεία του Θεού, καθώς ο εσχατολογικός χρόνος έχει ήδη αρχίσει.³⁴⁹

Το δείπνο του πολλαπλασιασμού των άρτων, όπως και τα γεύματα του Κυρίου με τους μαθητές Του, πριν και μετά την Ανάσταση Του, μπορούν να ερμηνευτούν ως έκφραση της εσχατολογικής προοπτικής του δείπνου της Βασιλείας, ως πρόγευση των αγαθών της νέας εν Χριστώ κοινωνίας.³⁵⁰ Οι διηγήσεις του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων έχουν έντονα εσχατολογικά στοιχεία. Εκφράζουν μια ευχαριστιακή πρακτική, όχι όμως υπό το πρίσμα μιας μυστηριακής τελετής, καθώς αποτελούν τη ζωντανή έκφραση της εκκλησιολογικής ταυτότητας της χριστιανικής κοινότητας, ως κοινωνίας των εσχάτων.³⁵¹

³⁴⁷ Α. Καραματζάνη αρχμ., *Οι Πατέρες και τα προβλήματα της ζωής μας*, Εκδόσεις Ι. Μ. Αγίου Αθανασίου Κολινδρού, 1988

³⁴⁸ Β. Θέρμου π., *Το θαύμα: μια Ορθόδοξη θεολογική προσέγγιση*, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, από την ιστοσελίδα www.apostoliki-diakonia.gr

³⁴⁹ Γ. Πατρώνιου, *Ιστορία και Εσχατολογία στη Βασιλεία του Θεού*, Εκδ. Δομός, Θεσ/νίκη 2002, 367-369

³⁵⁰ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 46-47

³⁵¹ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 239

Στο θαύμα του χορτασμού, όπως και στο Τελευταίο Δείπνο, η συμμετοχή στο δείπνο που παραθέτει ο Κύριος αποτελεί την προληπτική μετοχή του ανθρώπου στο σωτηριώδες έργο Του και στη επερχόμενη Βασιλεία Του. Το πλήθος που συρρέει και ακολουθεί τον Ιησού στο θαύμα των άρτων, είναι η «νέα κοινωνία», είναι η κοινότητα των πρώτων χριστιανών που βιώνει και κατανοεί την Ενανθρώπιση του Υιού του Θεού ως μοίρασμα και μετοχή κοινής ζωής, δια της συμμετοχής στο κοινό γεύμα, στο οποίο η Βασιλεία του Θεού βιώνεται ως μια νέα πραγματικότητα.³⁵²

Οι συνδαιτυμόνες του δείπνου που παρέχει ο Κύριος, γίνονται μέτοχοι της νέας εν Χριστώ κοινωνίας των εσχάτων.³⁵³ Τα μέλη αυτής της «νέας κοινωνίας» του Χριστού, κάνουν αισθητή την παρουσία τους, αποδεχόμενοι την τροφή που ο Κύριος τους χορηγεί. Η τροφή γίνεται μέσο για την αιώνια σύνδεση των μελών της Εκκλησίας με την κεφαλή της, που είναι ο Χριστός.³⁵⁴ Ο εσχατολογικός προσανατολισμός του δείπνου του χορτασμού αναφέρεται, καθώς η υλική τροφή νοηματοδοτείται μέσα από την «πνευματική τροφή», την οποία προσφέρει ο δωροδότης Χριστός σηματοδοτώντας τη μετοχή του ανθρώπου στην νέα εν Χριστώ κοινωνία.³⁵⁵

Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων ο Ιησούς συνάπτει με τον λαό Του μια σχέση αιώνια, μια σχέση συγγένειας μέσα στην Εκκλησία. Τα πλήθη που ακολουθούν τον Ιησού αποτελούν την νέα τάξη των μελών της Βασιλείας. Είναι αυτοί που θα αποτελέσουν τον νέο λαό του Θεού, οι μελλοντικοί πολίτες της Βασιλείας Του. Ο Ιησούς προετοιμάζει το ποίμνιο Του γι' αυτή την αιώνια σχέση. Με τα μέλη αυτής της νέας κοινωνίας να προσδιορίζονται οντολογικά και να ξεχωρίζουν από την συμμετοχή τους στην κοινή τροφή, με τη βρώση του ζωοποιού άρτου που ο Κύριος τους προσφέρει.³⁵⁶

Στην κοινωνία της Βασιλείας Του γίνονται δεκτοί όλοι, ανεξάρτητα από φυλή ή εθνότητα. Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, στην ευχαριστιακή τράπεζα του Ιησού, μετέχουν τόσο οι Εθνικοί όσο και οι Ιουδαίοι. Ο άρτος του Κυρίου προσφέρεται εν αφθονία σε όλους όσους με πίστη ακολουθούν τον Χριστό, ένα γεγονός που τονίζεται ιδιαίτερα μέσα από τις διπλές διηγήσεις του θαύματος.³⁵⁷

³⁵² G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 35

³⁵³ U. Luz, *Matthew 8-20, Hermenia*, Irish Biblical Association, No 14, 1991, 343-346

³⁵⁴ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 188

³⁵⁵ U. Luz, *ό.π.*, 343-346

³⁵⁶ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 187-188

³⁵⁷ G. Wainwright, *ό.π.*, 47

β. Ο άρτος και ο ιχθύς ως εσχατολογικά αγαθά

Η κλάση και η διανομή της τροφής στο θαύμα των άρτων και των ιχθύων έχει εσχατολογικό προσδιορισμό. Ο Υιός του Θεού παρέχει στο παρών τις εσχατολογικές δωρεές του Πατρός.³⁵⁸ Τα υλικά στοιχεία του γεύματος, ο άρτος και ο ιχθύς, αποκαλύπτουν έναν βαθύ συμβολισμό, όχι μόνο σαν αγαθά που ικανοποιούν βιοτικές ανάγκες του ανθρώπου στο παρών (τον χορτασμό της πείνας), αλλά και σαν εσχατολογικά αγαθά.³⁵⁹

Οι ευαγγελιστές στο θαύμα του πολλαπλασιασμού επιβεβαιώνουν τον κοινωνικό και εσχατολογικό χαρακτήρα της Ευχαριστίας. Ο άρτος και ο ιχθύς παραλληλίζονται με τα υλικά στοιχεία του Τελευταίου Δείπνου, καθώς εννοιολογικά διατηρούν το ευχαριστιακό, αλλά και εσχατολογικό περιεχόμενο της Ευχαριστίας του Δείπνου του Κυρίου.³⁶⁰ Μέσω αυτών αντικατοπτρίζεται η Θεία και αιώνια τροφή των δικαίων στα έσχατα. Οι συγκεκριμένες τροφές, λειτουργούν ως αγαθά που ενώ υπηρετούν τρέχουσες ανάγκες του ανθρώπου, συγχρόνως εκφράζουν και την αιώνια εσχατολογική τροφή της κοινωνίας του «νέου» ανακαινισμένου κόσμου.³⁶¹

Η πρακτική της κοινής μετοχής στο γεύμα, δια της ευχαριστίας και του μοιράσματος του άρτου, είναι μαρτυρία μετοχής στην «νέα» κοινωνία που εγκαινιάζει ο Χριστός, είναι μαρτυρία ευχαριστίας προς τον Θεό. Η ευχαριστία της κλάσης του άρτου, αναδεικνύεται ως πράξη βίωσης της κοινωνίας των εσχάτων στο παρών.³⁶² Ο άρτος είναι συνεκτικό στοιχείο όσων με πίστη αναζητούν τον Χριστό, τρεφόμενοι από την σάρκα και το αίμα Του, βιώνοντας την προσδοκία των εσχάτων. Είναι εικόνα εσχατολογικής πληρότητας³⁶³ και σύμβολο της ζωντανής παρουσίας του Χριστού στον κόσμο.³⁶⁴

Ο ιχθύς αποτελούσε στην παλαιοδιαθηκική γραμματεία αδιαφιλονίκητο εσχατολογικό σύμβολο. Η παρουσία του στην Καινή Διαθήκη ερμηνεύθηκε ως σύμβολο εσχατολογικής τροφής. Στην παράδοση των ευαγγελίων, η παρουσία του ιχθύος στις διηγήσεις του θαύματος του χορτασμού αναδεικνύει και πιστοποιεί την εσχατολογική διάσταση του θαύματος.³⁶⁵ Μαζί με τον άρτο, ο οποίος και συμβολίζει την αιώνια ζωή, ο ιχθύς αντιπροσωπεύει την αιώνια τροφή των δικαίων.

³⁵⁸ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 141

³⁵⁹ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 223

³⁶⁰ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 224

³⁶¹ C. Vogel, *Symbols in Christian Worship, Food and Drink*, Conc.(F), 132, 1980, 67-73

³⁶² Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 241

³⁶³ J. Taylor, *“The Breaking of the Bread”* EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

³⁶⁴ Σ. Γιαγκάζογλου, *Εσχατολογία Α' Η προσδοκία της Βασιλείας του Θεού*, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, ΕΚΠΑ

³⁶⁵ C. Vogel, *Le repas sacre au poisson chez les chrétiens*, RevSR 40, 1966, 1-26

γ. Το θαύμα των άρτων ως εσχατολογική δωρεά

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού ανακεφαλαιώνει την εσχατολογική αφθονία της δωρεάς του Ιησού προς τον άνθρωπο. Ο Ιησούς, στο θαύμα του χορτασμού προσφέρεται ως ο ζωντανός άρτος για την αναγέννηση και τον ανακαινισμό του ανθρώπου στην πνευματική του πορεία προς την σωτηρία. Δια της σταυρικής θυσίας και της διαρκούς παρουσίας Του στην Εκκλησία και στην Ευχαριστία, παρέχει στον άνθρωπο την καινή - εσχατολογική δωρεά της αιώνιας ζωής.³⁶⁶

Το πρόσωπο και η δωρεά Του υπερβαίνουν τις οποιεσδήποτε ανθρώπινες παραστάσεις και προσδοκίες. Ακριβώς όπως η Βασιλεία του Ιησού «οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ιω. 18,36), έτσι και η δωρεά Του, έχει καθαρά υπερβατικό και εσχατολογικό χαρακτήρα. Η αιώνια ζωή που χορηγεί ο Χριστός, αποτελεί το ορόσημο μιας νέας εσχατολογικής εποχής η οποία τερματίζει την περίοδο του Νόμου.³⁶⁷ Η εποχή του Ιησού έρχεται σε αντίθεση με εκείνη της Εξόδου. Η εικόνα του λαού που συντάσσεται και κάθεται στο χόρτο, έρχεται σε αντίθεση με την πορεία του λαού που πορεύεται υπό την καθοδήγηση του Μωυσή.³⁶⁸

Ο Ιησούς έρχεται να εγκαινιάσει στο παρόν την εποχή της εσχατολογικής αφθονίας, όπως θα φανεί και από τη σύγκριση του μάννα με τον άρτο τον «ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τον ἀληθινόν» (Ιω. 6,58). Το μάννα ενείχε το στοιχείο της ζωής. Ο άρτος της Ευχαριστίας είναι κάτι πολύ περισσότερο, ενέχει το στοιχείο της αιώνιας ζωής και της σωτηρίας. Είναι η μετοχή στην αιώνια ζωή της Βασιλείας.³⁶⁹

Η αφθονία του άρτου στο θαύμα του χορτασμού, όπως φαίνεται και από την παρατήρηση ότι όλοι έπαιρναν «όσο ήθελαν» (Ιω. 6,11), προβάλλει το μέγεθος και τη σημασία αυτού του θαύματος, ως πράξη εσχατολογικής δωρεάς του Κυρίου, ως πρόγευση της αφθονίας των εσχάτων. Μπροστά στην αφθονία του εσχατολογικού Του άρτου, αίρονται οι επιφυλάξεις που είχαν εκφράσει αρχικά ο Φίλιππος και ο Ανδρέας ότι: «οὐκ ἄρκοῦσιν ἴνα ἕκαστος βραχὺ τι λάβῃ» (Ιω. 6,7), «ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστὶν εἰς τοσοῦτους;» (Ιω. 6,9).³⁷⁰

³⁶⁶ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 132-135

³⁶⁷ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 136

³⁶⁸ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 132

³⁶⁹ Ε. Παπαδοπούλου, *Το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας κατά τη διδασκαλία του Ιερού Χρυσόστομου*, Α.Π.Θ. Θεσ/νίκη 2014, 31

³⁷⁰ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 135

δ. Η εσχατολογική συγκέντρωση του λαού του Θεού

Η συγκέντρωση των περισσευμάτων του άρτου από τους μαθητές του Κυρίου, αντανακλά την εσχατολογική συγκέντρωση του διασκορπισμένου λαού Του. Μια ερμηνεία που συνδέεται στενά και με τη Διδαχή των Αποστόλων (9,4 & 10,5-6), καθώς αναφέρεται στη διασπορά και στην εσχατολογική συγκέντρωση του λαού του Θεού, κατά τον ερχομό της Βασιλείας Του.³⁷¹

Ο σταυρικός θάνατος και η ανάσταση του Κυρίου, η αγάπη και η αυτοθυσία του Καλού Ποιμένα για τη συγκέντρωση του διασκορπισμένου Ποιμνίου Του, εκφράζεται με όρους που θυμίζουν τη διασπορά των θραυσμάτων του άρτου και την συγκέντρωσή τους στον ζωντανό άρτο, στο σώμα του Χριστού, που είναι η Εκκλησία. Η επανασυναρμολόγηση των θραυσμάτων του άρτου, όπως έγινε στο θαύμα του χορτασμού, συμβολίζει τη συγκέντρωση του λαού του Θεού στην Εκκλησία. Οι πιστοί παρομοιάζονται εδώ με τα κομμάτια του άρτου. Όπως συγκεντρώθηκαν τα τρίμματα του άρτου που ήταν παντού σκορπισμένα, ομοίως και τα διασκορπισμένα παιδιά του Θεού θα συγκεντρωθούν στην Εκκλησία, στο σώμα του ουράνιου και αληθινού Άρτου.³⁷²

Η διασπορά των πιστών και η εσχατολογική τους συγκέντρωση μας παραπέμπει στις προφητείες της Παλαιάς Διαθήκης για τον Ποιμένα που συγκεντρώνει το διασκορπισμένο ποίμνιο Του (Ζαχ. κεφ. 13) (Ιεζ. κεφ. 34 & 37), αλλά και στην Καινή Διαθήκη (Μτ 18,12-14 Λκ 15,3-7), όπου ο Ιησούς είναι ο Καλός Ποιμήν που ταυτίζεται με τον ποιμένα των παλαιοδιαθηκικών διηγήσεων. Η συγκέντρωση του ποιμνίου Του, είναι η ενότητα που χαρακτηρίζει όσους χόρτασαν από τον άρτο Του, οι οποίοι συγκροτούν τώρα την ενότητα της Εκκλησίας.³⁷³

ε. Το θαύμα των άρτων ως πρόγευση και προεικόνιση του δείπνου της Βασιλείας

Τα γεύματα του Ιησού κατά τη διάρκεια της επίγειας διακονίας Του είναι σημάδια της επερχόμενης γιορτής της Βασιλείας.³⁷⁴ Η εικόνα του δείπνου στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, παραπέμπει στην Βασιλεία του Θεού που φαντάζει σαν μια «τράπεζα» (Μτ 8,12) η οποία είναι πλήρης για όλους (Μτ 6,11).³⁷⁵ Το δείπνο που παρέθεσε ο Ιησούς στο θαύμα των άρτων είναι προεικόνιση του μεσσιανικού συμποσίου της Βασιλείας,³⁷⁶ είναι η πρόγευση σε ιστορικό χρόνο

³⁷¹ J. Taylor, "The Breaking of the Bread" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

³⁷² J. Taylor, ό.π., 332-346

³⁷³ Π. Βασιλειάδη, *Lex Orandi, Λειτουργική Θεολογία και Λειτουργική Αναγέννηση*, (Ιδιόμελα 5), Αθήνα 2005, 167

³⁷⁴ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 35

³⁷⁵ Π. Βασιλειάδη, ό.π., 167

³⁷⁶ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 46-47

των αγαθών της εσχατολογικής τράπεζας του Κυρίου.³⁷⁷ Όσοι μετείχαν στο δείπνο Του, βίωσαν μέσα στον ιστορικό χρόνο την ουράνια τράπεζα της Βασιλείας. Όσοι γεύτηκαν από τον άρτο που πολλαπλασίασε ο Ιησούς, βίωσαν στο παρών την εμπειρία της αφθονίας των εσχάτων. Ο άρτος που τους δόθηκε ως τροφή, είναι η πρόγευση του αιώνιου εσχατολογικού άρτου, που είναι ο ίδιος ο Χριστός.³⁷⁸

Ο Ιησούς έγινε η εκπλήρωση του Πάσχα, έγινε το Πέρασμα (εβρ. Paseh). Πραγματοποίησε την τελική διάβαση από τον θάνατο στην ζωή, από τον «παλαιό κόσμο», στον «καινό κόσμο» της Βασιλείας, στον «επερχόμενο αιώνα».³⁷⁹ Η Ευχαριστία σύμφωνα με την αποκαλυπτόμενη πρόθεση του Ιησού, στο θαύμα του χορτασμού και στο Τελευταίο Δείπνο, συνδέει το «παλαιό» με το «νέο» Πάσχα.³⁸⁰ Είναι ταυτόσημη με την εκπλήρωση του νέου Πάσχα στη Βασιλεία του Πατρός. Είναι η προεικόνιση των εσχάτων, της Δευτέρας του Χριστού Παρουσίας.³⁸¹

Στο Ομιλία για τον άρτο της ζωής, η αναφορά του Ιησού για την ανάσταση κατά την εσχάτη ημέρα, τη βρώση και πόση στην Βασιλεία Του, και την αιώνια ζωή (Ιω. 6,39-58), είναι αποκαλυπτική της εσχατολογικής διάστασης που προσλαμβάνει το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων.³⁸² Στο λόγο του Ιησού περί του άρτου, η Ευχαριστία παρουσιάζεται ως η πρόγευση του εσχατολογικού μεσσιανικού Του συμποσίου, ως η δυνατότητα βίωσης της κοινωνίας των εσχάτων στο παρών.³⁸³ Η Ευχαριστία αποτελεί την προληπτική μετοχή στην επερχόμενη Βασιλεία, είναι εμπειρία βίωσης της μέσα στον παρόντα ιστορικό χρόνο.³⁸⁴

Η ευχαριστιακή τράπεζα είναι η ιστορική πλευρά του εσχατολογικού δείπνου της Βασιλείας.³⁸⁵ Είναι η διαρκής επανάληψη του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων μέσα στην ιστορία, στην πορεία ως τα έσχατα.³⁸⁶ Όσοι μετέχουν στο παρών στην εσχατολογική τράπεζα του δείπνου της Βασιλείας και εσθίουν εκ του άρτου του Κυρίου, «μυστηριακά» μετέχουν στο σώμα του Χριστού, την Εκκλησία. Η Εκκλησία είναι σύναξη σε δείπνο Ευχαριστίας που παραπέμπει στην

³⁷⁷ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 222-223

³⁷⁸ Π. Βασιλειάδη, *Lex Orandi, Λειτουργική Θεολογία και Λειτουργική Αναγέννηση*, (Ιδιόμελα 5), Αθήνα 2005, 167

³⁷⁹ Α. Σμέμαν πρωτοπρ., *Ευχαριστία, το μυστήριο της Βασιλείας*, Εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2000

³⁸⁰ Ε. Παπαδοπούλου, *Το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας κατά τη διδασκαλία του Ιερού Χρυσοστόμου*, Α.Π.Θ. Θεσ/νίκη 2014, 30-31

³⁸¹ G. Wainwright, *ό.π.*, 47-48

³⁸² U. Luz, *Matthew 8-20, Hermenia*, Irish Biblical Association, No 14, 1991, 343-346

³⁸³ Ζ. Τερλμπάκου, *ό.π.*, 231

³⁸⁴ Σ. Γιαγκάζογλου, *Εσχατολογία Α' Η προσδοκία της Βασιλείας του Θεού*, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, ΕΚΠΑ

³⁸⁵ Γ. Πατρόνιου, *Ιστορία και Εσχατολογία στη Βασιλεία του Θεού*, Εκδ. Δομός, Θεσ/νίκη 2002, 310-312

³⁸⁶ Γ. Ράτσιγκερ, *Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, Τόμοι 1-2, μεταφρ. Δεσπότης Σ., Εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα 2007

«ανάμνηση» του ιστορικού παρελθόντος, αλλά και στην προσδοκία των εσχάτων.³⁸⁷ Είναι εσχατολογική κοινωνία με κέντρο τον Χριστό.³⁸⁸ Η εσχατολογική εμπειρία της Εκκλησίας βιώνεται περί την ευχαριστιακή τράπεζα, ως πρόγευση και προληπτική φανέρωση των αγαθών της Βασιλείας.³⁸⁹

Στο δείπνο της Ευχαριστίας αίρονται οι διαστάσεις του χώρου και του χρόνου. Το παρελθόν, το παρών και το μέλλον, συναιρούνται μέσα στη διαρκή παρουσία του Θεού.³⁹⁰ Ο ευχαριστιακός χρόνος στην Εκκλησία γίνεται ο ιστορικός και εσχατολογικός «εντοπισμός» της Βασιλείας, η οποία γίνεται αντιληπτή μέσα στον λειτουργικό χρόνο, ως η βίωση του παρελθόντος και του μέλλοντος στο παρών.³⁹¹ Ο Κύριος καλεί όλους στο δείπνο Του, στο «τραπέζι» της Θείας Ευχαριστίας, στον αιώνιο πολλαπλασιασμό των άρτων. Όσοι αποδεχθούν την πρόσκληση Του, ως απολαβή και ανταμοιβή της πίστης τους, θα τρώουν εκ της ουράνιας τραπέζης Του, προγευόμενοι τα αγαθά της αιώνιας ζωής (Λκ 22, 29-30).³⁹²

³⁸⁷ Χ. Γιανναρά, *Ενάντια στη Θρησκεία*, Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα 2010, 124

³⁸⁸ Γ. Πατρώνιου, *Ιστορία και Εσχατολογία στη Βασιλεία του Θεού*, Εκδ. Δομός, Θεσ/νίκη 2002, 310-312

³⁸⁹ Σ. Γιαγκάζογλου, *Εσχατολογία Α' Η προσδοκία της Βασιλείας του Θεού*, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, ΕΚΠΑ

³⁹⁰ Δ. Μαυρόπουλου, *Η Ταυτότητα της Εκκλησίας*, Περιοδικό «Εφημέριος», τ.17, 2015

³⁹¹ Γ. Πατρώνιου, *ό.π.*, 322

³⁹² Γ. Ράτσιγκερ, *Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, Τόμοι 1-2, μεταφρ. Δεσπότης Σ., Εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα 2007

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων όπως βιώνεται στη ζωή των χριστιανών

1. Ο αμέριστος μερισμός του άρτου της ζωής στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων

Όπως διαβάζουμε, στην καταγραφή των προφορικών παραδόσεων του π. Ιωάννη Ρωμανίδη (1927-2001), η άκτιστη ενέργεια του Θεού που είναι η φυσική ενέργεια της ουσίας Του, μετέχεται με την κτίση, «μερίζεται αμερίστως» και «πολλαπλασιάζεται απολλαπλασιάστως». Με την ενανθρώπιση του Χριστού, η Θεία φύση ενώθηκε με την ανθρώπινη φύση αδιαίρετος, απρέπτως, αμερίστως, ασυγχύτως και η ανθρώπινη φύση του Χριστού έγινε πηγή της ακτίστου ενεργείας του Θεού. Ο τρόπος της παρουσίας και φανερώσεως του Θεού στον άνθρωπο είναι και δια της ανθρώπινης φύσεως του Χριστού, η οποία και αυτή πολλαπλασιάζεται απολλαπλασιάστως εν πολλοίς, και μερίζεται αμερίστως εν μεριστοίς.³⁹³

Όταν κοινωνούμε το Σώμα και το Αίμα του Χριστού, δεν παίρνουμε μόνο ένα κομμάτι του Χριστού, αλλά ο καθένας που κοινωνεί παίρνει ολόκληρο τον Χριστό μέσα του. Κι ο Χριστός, που είναι ένας, βρίσκεται ολόκληρος σε κάθε πιστό που κοινωνεί των Αχράντων Μυστηρίων.³⁹⁴ Δεν κομματιάζεται ο Χριστός, αλλά μερίζεται αμερίστως. Υπάρχει, δηλαδή, ολόκληρος ο Χριστός σε κάθε τεμάχιο του Θείου Άρτου. Αυτό είναι το Μυστήριο της παρουσίας του Θεού στον άνθρωπο, αυτή είναι η ουσία του Μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας, όπως περιγράφει ο π. Ι. Ρωμανίδης.³⁹⁵

Ό,τι συμβαίνει κατά τη Θεία Ευχαριστία, είναι απόρροια της Ενσαρκώσεως. Κάθε φυσική ενέργεια της ουσίας του Θεού μετέχεται με την κτίση και μερίζεται σε πολλούς αποδέκτες. Όπως αναφέρει ο π. Ι. Ρωμανίδης, η άκτιστη ενέργεια του Θεού και η δόξα Του, πολλαπλασιάζεται «εν τοις πολλοίς», «εις τα πολλά κτίσματα», δηλαδή σε πολλούς αποδέκτες.³⁹⁶ Αυτό είναι το Μυστήριο της παρουσίας του Θεού στο θαυμαστό δείπνο του χορτασμού. Σε κάθε κομμάτι άρτου που ο

³⁹³ Ιερόθεου Μητρ. Ναυπάκτου, *Εμπειρική Δογματική τής Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας κατά τις προφορικές παραδόσεις του π. Ι. Ρωμανίδη*, Τόμος Β', 2011

³⁹⁴ Ιερόθεου Μητρ. Ναυπάκτου, ό.π.

³⁹⁵ Ι. Ρωμανίδη πρωτοπ., *Πατερική Θεολογία, Μέρος Πρώτον: Στοιχεία Ορθοδόξου ανθρωπολογίας και Θεολογίας, Περί του Μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας*, από τον διαδικτυακό τόπο www.oodegr.com

³⁹⁶ Ι. Ρωμανίδη πρωτοπ., *Πατερική Θεολογία*, ό.π.

Κύριος ευλογεί και δίνει στους μαθητές Του, για να διανείμουν στο πλήθος, περιέχεται ολόκληρος ο Χριστός, ο οποίος κομματιάζεται, πολλαπλασιάζεται και διανέμεται «εν τοις πολλοίς», σε πολλούς αποδέκτες, ενώ παραμένει Ένας και Μοναδικός.³⁹⁷ Είναι ο Άρτος της ζωής, που προσφέρεται εν αφθονία σε όλους, χορταίνοντας και χαρίζοντας τη σωτηρία και την αιώνια ζωή σε όσους τρέφονται από Αυτόν.

Ο πολλαπλασιασμός των άρτων και των ιχθύων από τον Θεάνθρωπο, είναι φυσική ενέργεια της ουσίας του Θεού που φανερώνει και περικλείει τη δόξα Του. Μερίζεται σε πολλούς αποδέκτες, γίνεται μεθεκτή από τους πολλούς. Ο ζωντανός ουράνιος άρτος, ο Ιησούς Χριστός, μερίζεται αμερίστως, πολλαπλασιάζεται απολλαπλασιάστως. Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων είναι ο αμέριστος μερισμός του «άρτου της ζωής», του Ιησού Χριστού, ο οποίος αν και παραμένει ολόκληρος σε κάθε τεμάχιο Θείου Άρτου, τεμαχίζεται και προσφέρεται για τον χορτασμό και τη σωτηρία όλων.³⁹⁸

Μπορούμε να συνοψίσουμε, δανειζόμενοι τα λόγια του ιερού Χρυσοστόμου, ότι στο θαυμαστό δείπνο του χορτασμού, όπως και στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, μελίζεται και διαμερίζεται ο Χριστός, ο άρτος εκ του ουρανού ο αληθινός. Ο μελιζόμενος και μη διαιρούμενος, ο πάντοτε εσθιόμενος, αλλά μηδέποτε δαπανώμενος, ο οποίος τους μετέχοντες στο ευχαριστιακό Του δείπνο, τους χορταίνει πάντοτε και τους αγιάζει.³⁹⁹

³⁹⁷ Ιερόθεου Μητρ. Ναυπάκτου, *Εμπειρική Δογματική τής Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας κατά τις προφορικές παραδόσεις του π. Ι. Ρωμανίδη*, Τόμος Β', 2011

³⁹⁸ Ιερόθεου Μητρ. Ναυπάκτου, *ό.π.*

³⁹⁹ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Θεία Λειτουργία*

2. Η επανάληψη του θαύματος μέσα από τη φιλανθρωπία και την αγάπη

Ο Δημιουργός του σύμπαντος, χάρη στην απέραντη αγάπη Του προς τον άνθρωπο, ήρθε στον κόσμο για να χορτάσει την πείνα, για να γιατρέψει τους πόνους, για να μετατρέψει την ανάγκη και τις θλίψεις σε χαρά. Ο Κύριος, στον πολλαπλασιασμό των άρτων, προσεύχεται, ευχαριστεί τον ουράνιο Πατέρα για το θαύμα που πρόκειται να επιτελέσει. Τεμαχίζει τον άρτο με τα ίδια του τα χέρια, για να δείξει ότι επιθυμεί να υπολογίζει τους ανθρώπους ως φιλοξενούμενους Του. Για να τονίσει τη μεγάλη του αγάπη γι' αυτούς. Για να μας διδάξει, πώς όταν δίνουμε ελεημοσύνη, να ενεργούμε με αγάπη και ιλαρότητα, όπως κι Εκείνος.⁴⁰⁰ Το θαύμα των άρτων μας διδάσκει ανθρωπιά. Είναι η προτροπή του Κυρίου να γίνουμε κοινωνοί της αγάπης Του, μέσα από τα καλά έργα και την κάθε έμπρακτη εκδήλωση αγάπης και προσφοράς προς τον συνάνθρωπο.

α. Να αναζητούμε την πνευματική τροφή

Ο Κύριος διδάσκει να κοιπιάζουμε όχι για την τροφή που χάνεται, αλλά για την τροφή που μένει στην αιώνια ζωή. Στο θαύμα του χορτασμού, ο Ιησούς πρόσφερε τους άρτους και τους ιχθύες σε όσους αναζητούσαν την προσωρινή τροφή, την τροφή που χορταίνει το σώμα, ώστε να μπορέσουν με μεγαλύτερη επιμέλεια να αναζητήσουν την πνευματική τροφή, την τροφή εκείνη που παρέχει ζωή αιώνια.⁴⁰¹

Όποιος αφοσιώνεται μόνο στα συμφέροντα αυτής της ζωής, δουλεύει ουσιαστικά για την τροφή που χάνεται, για την προσωρινή τροφή που χορταίνει μόνο το σώμα. Είδε ο Κύριος ότι στο πλήθος που Τον ακολουθούσε υπήρχαν πολλοί που παρέμεναν κοντά Του προσβλέποντας μόνο στην υλική ανταπόδοση. Υπήρχαν πολλοί που έψαχναν απλώς να βρουν τροφή για να χορτάσουν. Γι' αυτό και τους μίλησε για την τροφή που χάνεται.⁴⁰² Ζητείτε να με βρείτε, είπε ο Ιησούς, όχι μόνο διότι είδατε τα θαύματα μου, αλλά επειδή φάγατε από τους άρτους αυτούς και χορτάσατε (Ιω. 6,26).⁴⁰³

Στο πρόσωπό τους, ο Κύριος καταδικάζει όλους εκείνους οι οποίοι Τον αναζητούσαν, όχι για την χάρη και την ευλογία Του, αλλά για τα ψωμιά με τα οποία χόρτασαν. Δεν επεδίωκαν να αυξήσουν

⁴⁰⁰ Ν. Βελμίροβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

⁴⁰¹ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 59, 239-249

⁴⁰² Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*, PG 59, 239-249

⁴⁰³ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

την χάρη, αλλά να καλύψουν τις εγκόσμιες ανάγκες τους.⁴⁰⁴ Αναζητούσαν τη φθαρτή εκείνη σωματική τροφή που έπρεπε να λαμβάνουν καθημερινά για την επιβίωση τους. Αγνοώντας ότι η πνευματική τροφή, είναι η τροφή που χορταίνει πραγματικά τον άνθρωπο, προσδίδοντας του την αιώνια πληρότητα και αθανασία.⁴⁰⁵ Η τροφή που μας παρέχει ο Υιός του ανθρώπου, είναι αυτή που χαρίζει την αιώνια ζωή.⁴⁰⁶

Ο Ιησούς μας διδάσκει να επιζητούμε με μεγάλο πόθο, πρωτίστως τα πνευματικά αγαθά κι έπειτα τα αισθητά, τα επίγεια, τα σωματικά. Να ζητούμε τον ουράνιο άρτο, κι αφού τον λάβουμε, να φροντίσουμε να απαλλαγούμε από κάθε άλλη βιοτική μέριμνα. Ας μην ξεχνάμε, ότι στο θαύμα του χορτασμού, εκείνοι που ακολούθησαν τον Χριστό, είχαν εγκαταλείψει κάθε τι πρόσκαιρο και επίγειο, αναζητώντας τις πνευματικές δωρεές που μόνο ο Κύριος μπορεί να χορηγήσει.⁴⁰⁷

β. Ο άνθρωπος γίνεται μιμητής Χριστού

Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, ο Ιησούς και οι μαθητές Του, δια του κοινού γεύματος με το πλήθος που τους συνοδεύει, δίνουν το παράδειγμα για μια νέα στάση ζωής. Μοιράζουν στο πλήθος τα τρόφιμα που έχουν συγκεντρώσει, και μας διδάσκουν ότι η ζωή εκείνου που τα πάντα μοιράζεται, είναι αυτή που έχει τον πραγματικό πλούτο.⁴⁰⁸

Κάθε «σημείο» του Θεανθρώπου περιέχει κι εκφράζει την αγάπη και την ευσπλαχνία του Θεού. Ο Χριστός βρίσκεται πάντοτε δίπλα σε εκείνους που πονούν, που θλίβονται, σε όσους διώκονται, δοκιμάζονται και υποφέρουν.⁴⁰⁹ Ο Ιησούς υποφέρει μυστικά τις οδύνες των αδυνάτων, εξισώνει την αξία των ανθρώπων που πάσχουν με την δική του αξία, πάσχει με τους πάσχοντες.⁴¹⁰ Στο πρόσωπο του Εσταυρωμένου αναγνωρίζουμε το πρόσωπο του κάθε πάσχοντος ανθρώπου. Είναι το μέτρο, το πρότυπο και το κριτήριο, καθώς στο πρόσωπο Του, ο Θεός ταυτίζεται με εκείνον ο οποίος πάσχει.⁴¹¹

⁴⁰⁴ Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΚΓ'*, PG 35

⁴⁰⁵ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Αλκουίνος Υόρκης, Ερμηνεία στο κατά Ιωάννη (6,22-27)

⁴⁰⁶ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Ομιλίες εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 25,10-13

⁴⁰⁷ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, Ομιλία ΜΘ', PG 58, 495-504

⁴⁰⁸ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 203-204

⁴⁰⁹ Γ. Φλωρόφσκυ, «*Το κοινωνικό πρόβλημα στην Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία*», Χριστιανισμός & Πολιτισμός, (μεταφ. Ν. Πουρναρά), Εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1982, 169

⁴¹⁰ Δ. Στανιλοάε. π., «*Ο Θεός είναι αγάπη*», (μεταφ. Ν. Ματσούκας), Εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1983

⁴¹¹ J. Moltmann, *Τι Είναι Θεολογία Σήμερα; Δυο μελετήματα για την Επικαιροποίησή της*, (μτφ. Π. Γιατζάκης), Εκδόσεις Άρτος Ζωής, Αθήνα 2008, 64

Ο Χριστός καλεί τους πιστούς να τον μιμηθούν στο έργο της διακονίας και της φιλανθρωπίας Του, να γίνουν μιμητές Του, συμπάσχοντας και οι ίδιοι με τον πόνο του άλλου. Η φιλανθρωπία και η ευσπλαχνία του Κυρίου είναι πρότυπο για τον άνθρωπο.⁴¹² Μέσα στην εν Χριστώ ζωή, ο άνθρωπος καλείται να ομοιάσει στον Χριστό, στο μέγεθος της ευσπλαχνίας Του. Οι πιστοί, τα μέλη της Εκκλησίας, στην πορεία τους προς το «καθ' ομοίωσίν», καλούνται να γίνουν οι ίδιοι μιμητές Χριστού.⁴¹³

Η ανιδιοτελής προσφορά προς τον συνάνθρωπο, είναι έκφραση της ευγνωμοσύνης μας προς τον Θεό, για την μακροθυμία Του και για τις ευεργεσίες Του. Ο ευεργετημένος άνθρωπος, αναπτύσσει ένα ισχυρό αίσθημα ευγνωμοσύνης στην καρδιά του. Καλείται να ανταποδώσει το ελάχιστο από όσα έλαβε από τον Θεό, ώστε το θαύμα της ευεργεσίας του Θεού να επαναληφθεί και στη ζωή του άλλου.⁴¹⁴ Δημιουργείται συνεπώς, μια «κοινωνία» ανάμεσα σε εκείνους που προσφέρουν, και σε εκείνους που λαμβάνουν και ευεργετούνται.⁴¹⁵

Ο Υιός του Θεού έλαβε σάρκα και ήρθε στον κόσμο. Δεν ήρθε για να υπηρετηθεί, αλλά για να υπηρετήσει. Ο Θεάνθρωπος γίνεται παράδειγμα προς μίμηση (Ιω.13,15). Αυτό μαρτυρούν άλλωστε τα θαύματα Του.⁴¹⁶ Η είσοδος στην Βασιλεία βρίσκεται στην αποκλειστική κυριότητα του Θεού, συναρτάται όμως και από τη θέληση και τη συμμετοχή του ανθρώπου. Στο σχέδιο της Θείας Οικονομίας, ο άνθρωπος μετέχει και συνεργεί.⁴¹⁷ Ο πανάγαθος Θεός που σέβεται την ανθρώπινη ελευθερία, παραχώρησε το αυτεξούσιο στον άνθρωπο, για να γίνουμε όλοι συνεργοί στο έργο Του.⁴¹⁸

Η μίμηση Χριστού, η χριστοποίηση της προσωπικής μας ζωής (Γαλ. 2,20), βασίζεται στην προσωπική βούληση και μετοχή. Η μετοχή στην Βασιλεία δεν σημαίνει μια παθητική αποδοχή, αλλά προϋποθέτει μια ενεργό συμμετοχή του ανθρώπου για την πραγματοποίηση της. Κι ενώ ο καιρός της πλήρωσης της Βασιλείας τοποθετείται στο μέλλον, η βίωση των λειτουργιών της είναι υπόθεση του παρόντος. Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων είναι απόδειξη ότι ο χριστιανός, την κάθε στιγμή της ζωής του μπορεί να γευτεί την εμπειρία των συνεπειών της βίωσης

⁴¹² Θ. Ν. Παπαθανασίου, «Ο πάσχων Θεός, ο σύντροφος Θεός», άρθρο από το περιοδικό «Σύναξη», τ. 129, 2014

⁴¹³ Γ. Φίλια, *Ελεημοσύνη και φιλανθρωπία στη θεία Ευχαριστία της πρώτης Εκκλησίας*, «Η ΟΔΟΣ» (φ. 11, Ιούλιος Αύγουστος Σεπτέμβριος 2008), Ιερά Μητρόπολη Ρόδου

⁴¹⁴ Β. Θέρμου π., *Το θαύμα: μια Ορθόδοξη θεολογική προσέγγιση*, από την ιστοσελίδα www.apostoliki-diakonia.gr

⁴¹⁵ Γ. Φίλια, *Ελεημοσύνη και φιλανθρωπία*, ό.π.

⁴¹⁶ Ν. Βελμίροβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

⁴¹⁷ Γ. Πατρώνιου, *Ιστορία και Εσχατολογία στη Βασιλεία του Θεού*, Εκδ. Δομός, Θεσ/νίκη 2002, 206-209

⁴¹⁸ Γρηγορίου Νύσσης, *Περί ψυχής και Αναστάσεως ο λόγος*, ο λεγόμενος τα Μακρίνια. PG 46, 23

της κοινωνίας των εσχάτων στο παρών.⁴¹⁹

Ο άνθρωπος καλείται σε μια ταπεινόφρονα αποδοχή και υποταγή, ως «συνεργός» του Θεού, να συμβάλει στην πραγματοποίηση του σωτηριολογικού σχεδίου της Θείας Οικονομίας.⁴²⁰ Το θαύμα του χορτασμού είναι «υπόδειγμα» για το τι πρέπει να κάνουν όσοι θα ήθελαν να μιμηθούν τον φιλόανθρωπο Χριστό. Ο Ιησούς μας κατευθύνει στην καθημερινή μας ζωή λέγοντας μας: «Εσείς οι ίδιοι δώστε τους να φάνε» (Μκ 6,37).

Τον άρτο τον ζωοποιό και την ανάσταση Του διακονεί αυτός που «συσταυρώνεται» με τον Θεό, αυτός που βρίσκεται δίπλα στον κάθε ασθενή, φτωχό και αδύναμο αυτού του κόσμου. Τίποτε δεν είναι τόσο επιτήδειο για την προσέγγιση του Θεού, όσο η αγάπη και το έλεος που προσφέρεται από το βάθος της ψυχής σε όσους έχουν ανάγκη.⁴²¹ Όπως είπε ο ιερός Καβάσιλας, η αγάπη συνιστά την ουσία της δικαιοσύνης του ανθρώπου, διότι αποτελεί το πραγματικό περιεχόμενο της ζωής, της πίστης και των έργων του.⁴²²

Σε αυτή την προοπτική, όποιος πιστεύει στον Χριστό, πάσχει με όσους πάσχουν, υποφέρει για τον πόνο και την ανάγκη του άλλου ως αδελφού. Ως μιμητής Χριστού, σε μια καινούργια και αναγεννημένη ζωή, ο χριστιανός αποκτά μια νέα αποστολή, τη διακονία προς τον κάθε φτωχό και αναγκασμένο αυτού του κόσμου.⁴²³ Τα καλά έργα, η έμπρακτη αγάπη και η βοήθεια προς τον συνάνθρωπο, είναι ο κάλλιστος δρόμος για την θέωση, αφού πρώτος ο ίδιος ο Χριστός μας έδειξε τον αναγκασμένο ως Θεό.⁴²⁴

Η απόφαση να μοιραζόμαστε τα λίγα που έχουμε με εκείνους που έχουν ανάγκη, μας παραπέμπει στον νεανία ο οποίος διέθεσε στους μαθητές, τα τρόφιμα που είχε φέρει μαζί του (Ιω. 6,9). Η πράξη του αυτή, πρέπει να γίνει παράδειγμα προς μίμηση από όλους μας.⁴²⁵ Έχει μεγάλη συμβολική σημασία ότι η προσφορά του ανώνυμου αυτού νέου, προηγήθηκε της διανομής των άρτων από τον Ιησού. Ο Κύριος ανέμενε τη μικρή αυτή συνεισφορά από έναν συνάνθρωπο μας, ώστε στην συνέχεια ο Ίδιος να θαυματοουργήσει. Αυτό ακριβώς αναμένει και σήμερα και από εμάς.⁴²⁶

⁴¹⁹ Γ. Πατρώνιου, *Ιστορία και Εσχατολογία στη Βασιλεία του Θεού*, Εκδ. Δομός, Θεσ/νίκη 2002, 197-222

⁴²⁰ Γ. Πατρώνιου, ό.π., 384

⁴²¹ Θ. Ν. Παπαθανασίου, «Ο πάσχων Θεός, ο σύντροφος Θεός», άρθρο από το περιοδικό «Σύναξη», τ. 129, 2014

⁴²² Π. Νέλλα, *Η περί δικαιοσύνης διδασκαλία Νικολάου του Καβάσιλα, Συμβολή εις την Ορθόδοξον Σωτηριολογίαν*, Εκδόσεις Αρμός, Αθήνα 1994

⁴²³ Θ. Ν. Παπαθανασίου, ό.π.

⁴²⁴ Μαξίμου Ομολογητού, *Μυσταγωγία*, 24, PG 91, 713A-B

⁴²⁵ J. A. Grassi, “*Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives*”, Collegeville, 1991, 49

⁴²⁶ J. A. Grassi, ό.π., 35

γ. Η φιλοξενία και η φιλανθρωπία ως «κοινωνία» αγάπης

Υπάρχει μια συνάφεια, ανάμεσα στην «προσφορά» προς τον άνθρωπο όπως διατυπώνεται στην Καινή Διαθήκη, και στην «προσφορά» δηλαδή τη θυσία στον Ναό με την οποία ευαρεστείται ο Θεός, στην Παλαιά Διαθήκη. Η προσφορά προς τον συνάνθρωπο, είναι «θυσία αινέσεως», είναι δοξολογία προς τον Θεό (Σειράχ 35,2). Οικοδομεί την «κοινωνία» αγάπης που συνδέει τον ανακαινισμένο άνθρωπο με τον πλησίον του, μέσα στο Σώμα του Χριστού, την Εκκλησία.⁴²⁷

Η εντολή του Κυρίου «δώστε τους εσείς να φάνε» (Μκ 6,37) στο θαύμα του χορτασμού, αντιστοιχεί ακριβώς στα λόγια του Ιησού: «Πείνασα και μου δώσατε να φάω» (Μτ 25,35). Διότι όποιος ελεεί τον φτωχό, ουσιαστικά δανείζει τον Ίδιο τον Θεό (Παρ. 19,17). Η προτροπή του Κυρίου για εκδήλωση της έμπρακτης αγάπης μας προς τον συνάνθρωπο, είναι μια διαχρονική εντολή προς το πλήρωμα της Εκκλησίας. Μια εντολή η οποία μας καθιστά υπόλογους την ημέρα της Κρίσης.⁴²⁸

Είναι αγάπη ο Θεός, και όποιος ζει μέσα στην αγάπη, ζει μέσα στον Θεό, κι ο Θεός ζει μέσα σ' αυτόν (Α' Ιω. 4,16). Προϋπόθεση αποτελεί, κάθε έργο αγάπης και φιλοξενίας, κάθε καλή πράξη, να διακρίνεται από την πίστη. Ο Θεός δεν διαχωρίζει την πίστη από τα έργα, αλλά η ίδια η πίστη είναι η εκτέλεση του έργου Του. Ο Κύριος δεν θα διώξει ποτέ όποιον με πίστη έρχεται κοντά Του. Όπως ακριβώς δεν έδιωξε όσους τον ακολουθούσαν πεινασμένοι, παρά την προτροπή των μαθητών να απολύσει τους όχλους.⁴²⁹ Η εικόνα της φιλοξενίας του Ιησού είναι η εικόνα που περιέχει την έννοια της εκούσιας προσφοράς προς τον συνάνθρωπο.⁴³⁰

Η ελεημοσύνη είναι η τροφή της ψυχής, όπως ο άρτος αποτελεί τροφή για το σώμα. Είναι η πνευματική τροφή με την οποία ευφραίνεται η ψυχή του ανθρώπου.⁴³¹ Δίνει στον άνθρωπο την αίσθηση της πληρότητας και της ηθικής ικανοποίησης. Όποιος προσφέρει ελεημοσύνη, θα ελεηθεί και θα ευλογηθεί (Παρ. 17,5) (Β' Κορ. 9,6), θα λάβει μισθό από τον Ίδιο τον Θεό (Μτ 6,1-3).⁴³² Ο Κύριος ζήτησε από τους μαθητές να μοιράσουν τις λιγιστές τους προμήθειες σε όλους. Κι αυτό μας διδάσκει πως κι αν ακόμη έχουμε λίγα, να μην διστάσουμε να τα μοιραζόμαστε με όσους τα

⁴²⁷ Γ. Φίλια, *Ελεημοσύνη και φιλανθρωπία στη θεία Ευχαριστία της πρώτης Εκκλησίας*, «Η ΟΔΟΣ» (φ. 11, Ιούλιος Αύγουστος Σεπτέμβριος 2008), Ιερά Μητρόπολη Ρόδου

⁴²⁸ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 55

⁴²⁹ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Ομιλίες εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 25,12

⁴³⁰ D. Smith, *From symposium to Eucharist, The banquet in the early Christian world*, Minneapolis 2003, 240-245

⁴³¹ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Περί ελεημοσύνης*, PG 60, 747

⁴³² J. A. Grassi, *ό.π.*, 76-77

έχουν ανάγκη.⁴³³ Να μην μικροψυχούμε με τις στενοχώριες της φτώχειας. Να εμπιστευτούμε τις ανάγκες μας στον Θεό. Ο Κύριος θα φροντίσει αυτό το λίγο που έχουμε να πληθύνει, θα μεριμνήσει ώστε να μην μας λείψει τίποτε, όπως ακριβώς από τους λίγους άρτους που υπήρχαν, φρόντισε να χορτάσουν όλοι και να μείνουν πολλά περισσεύματα.⁴³⁴

Έθεσαν οι μαθητές όσα τρόφιμα είχαν, εξίσου μπροστά σε όλους. Ουδείς πήρε κάτι περισσότερο ή λιγότερο από ότι οι υπόλοιποι. Για να μας διδάξει το μέτρο, τη λιτότητα και την εγκράτεια.⁴³⁵ Τα υπολείμματα των άρτων φανερώνουν ότι οι όχλοι δεν μπορούσαν να φάνε περισσότερο κι αρκέστηκαν σε λίγα. Κι αφού έφαγαν και χόρτασαν, δεν πήραν μαζί τους ότι περίσσεψε. Τα περισσεύματα ανέλαβαν οι μαθητές να τα συγκεντρώσουν. Αυτό μας διδάσκει ότι πρέπει να αρκούμαστε σε ότι μας παρέχεται. Να ζητούμε από τον Θεό ότι είναι για εμάς ωφέλιμο. Να ικανοποιούμαστε με όσα μας είναι απολύτως απαραίτητα, να μην ζητούμε περισσότερα από όσα μας χρειάζονται πραγματικά.⁴³⁶

Αν ανατρέξουμε στο βιβλίο των Πράξεων, θα διαπιστώσουμε ότι η φτώχεια για τους πρώτους χριστιανούς ήταν ένας εθελοντικός περιορισμός, προερχόμενος από την ανησυχία τους για τους πεινασμένους, για όσους ζούσαν με πολλές στερήσεις (Πράξεις 2,44-45 & 4,34-37). Έγιναν οικειοθελώς φτωχοί, πούλησαν τις περιουσίες τους και συγκέντρωσαν χρήματα, ώστε να εξασφαλίσουν βοήθεια και φαγητό για όσους είχαν ανάγκη.⁴³⁷

δ. Η ανταπόδοση από τον Θεό

Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, τα κλάσματα άρτου που περίσσεψαν, φανερώνουν ότι η φιλοξενία έχει πάντοτε πλούσια ανταπόδοση από τον Θεό.⁴³⁸ Η αφθονία των περισσευμάτων φανερώνει τη δύναμη του Θεού να ευλογεί και να πληθαίνει όσα εμείς μοιράζουμε στους φτωχούς και στους αδύναμους.⁴³⁹ Προσφέροντας ανιδιοτελώς τη βοήθεια μας προς τον συνάνθρωπο, θα δούμε τα αποθέματα μας να αυξάνονται και να πληθύνονται.⁴⁴⁰ Είναι η απόδειξη ότι κάθε έργο αγάπης προς τον πλησίον, θα διεκδικήσει μια πλούσια ανταμοιβή. Θα λάβει από τον

⁴³³ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 499

⁴³⁴ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 123, 1284-1292

⁴³⁵ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*, PG 58, 495-532

⁴³⁶ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, PG 123, 557AB-569AB

⁴³⁷ J. A. Grassi, *“Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives”*, Collegeville, 1991, 75-76

⁴³⁸ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εις τόν Ματθαῖον*, PG 72, 365-475

⁴³⁹ Γρηγορίου Νύσσης, *Περί ψυχής και Αναστάσεως ο λόγος*, ο λεγόμενος τα Μακρίνια. PG 46, 23

⁴⁴⁰ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, PG 123, 683

Θεό πλούσια την ανταπόδοση.⁴⁴¹

Είναι θέλημα Θεού, να βοηθάμε τους αδυνάτους, να προσφέρουμε ελεημοσύνη στους φτωχούς, να δίδουμε τροφή στους πεινασμένους. Κι όσο περισσότερο εμείς προσφέρουμε, τόσο μεγαλύτερη κι υπεράφθονη θα είναι η ανταπόδοση που θα λάβουμε.⁴⁴² Η τροφή παρέχεται εν αφθονία σε όσους έχουν πίστη στον Θεό και ποιούν το άγιο θέλημα Του.⁴⁴³ Ο Θεός πολλαπλασιάζει τα αγαθά που μοιραζόμαστε με τους φτωχούς, όπως ακριβώς στο θαύμα του χορτασμού πολλαπλασίασε τους άρτους και τους ιχθύες.

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, όπως και τα θαύματα σίτισης του Ηλία και του Ελισαίου στην Παλαιά Διαθήκη, εικονίζουν τη βιβλική αρχή ότι ο Θεός πολλαπλασιάζει το ψωμί εκείνου που το μοιράζεται με άλλους.⁴⁴⁴ Γι' αυτό και ο απόστολος Παύλος, που είναι εξοικειωμένος με το γεγονός αυτό, κάνει έκκληση στους χριστιανούς να συλλέγουν τρόφιμα και να τα μοιράζουν στους φτωχούς (Β' Κορ. 9,1-15).⁴⁴⁵ Στα κοινά γεύματα της πρώτης Εκκλησίας, στις λεγόμενες «αγάπες», κοινή ήταν η πεποίθηση των πρώτων χριστιανών ότι η τροφή που μοιράζεται στους φτωχούς, θα φέρει πλούσια την ανταπόδοση από τον Θεό.

Ο Κύριος μας δίδαξε να ασκούμε τη φιλοξενία «χωρίς γογγυσμό» (Α' Πέτρ. 4,9). Ακόμη κι αν έχουμε λίγα, μας προτρέπει με αυτά τα λίγα να βοηθήσουμε εκείνους που έχουν ανάγκη, στο μέτρο της δυνατότητας μας.⁴⁴⁶ Διότι κι οι απόστολοι, στο θαύμα των άρτων, λίγα είχαν και τα μοιράσανε όλα στο πλήθος. Κι όπως αυτά τα λίγα πλήθυναν, το ίδιο και όποιος προσφέρει από καρδιάς το υστέρημά του, θα δει τα λίγα που έχει, να αυξάνονται, να πληθαίνουν και να μην εξαντλούνται.⁴⁴⁷

ε. Οι άγιοι της Εκκλησίας μπροστά στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων

Όταν όλες οι εκδηλώσεις της ζωής ενός χριστιανού, καλύπτονται από την παρουσία και τη δράση της ενέργειας του Θεού, τότε ο πιστός βιώνει διαρκώς το θαύμα, το οποίο γίνεται πλέον για εκείνον τρόπος ζωής. Διότι πραγματικά είναι θαύμα να αξιωθεί κάποιος να ζει «ἐν τῷ Θεῷ» και «ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ» (Α' Ιω. 4,16). Είναι ένα θαύμα, ο εγκαινιασμός του ανθρώπου στην νέα «εν Χριστῷ»

⁴⁴¹ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εξήγησις εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, PG 72, 640-645 ▪

Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εἰς τὸν Ματθαῖον*, ὁ.π. PG 72, 365-475

⁴⁴² J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, *The Gospel Feeding Narratives*", Collegeville, 1991, 17

⁴⁴³ Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ Αναστάσεως ὁ λόγος*, ὁ λεγόμενος τα Μακρίνια. PG 46, 23

⁴⁴⁴ J. A. Grassi, ὁ.π., 34, 49

⁴⁴⁵ J. A. Grassi, ὁ.π., 16-21

⁴⁴⁶ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, Αθήνα 1952, (9,13)

⁴⁴⁷ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, PG 123, 293-313

ζωή, όπου η καρδιά γίνεται το κατοικητήριο του Θεού, σαρκώνοντας τον Χριστό ξανά.⁴⁴⁸ Η θέωση του ανθρώπου, η ανάπλαση και ο αγιασμός του, στοιχεία που τον καθιστούν θεοειδή, είναι το μεγαλύτερο ίσως θαύμα που βιώνει ο άνθρωπος, στην πορεία προς το «καθ' ομοίωσίν». ⁴⁴⁹

Αυτό μαρτυρούν και οι βίοι των αγίων της Εκκλησίας. Οι άγιοι είναι τα αντίγραφα του Χριστού. Είναι η απαρχή της νέας ανθρωπότητας και της «καινής κτίσεως». Είναι η ανθρώπινη φύση αποκατεστημένη και στεφανωμένη με τη χάρη και τα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος. Υπό τις προϋποθέσεις αυτές, ο άνθρωπος γίνεται επιδεκτικός θείων επιλάμψεων, του δίδεται η χάρη της διενεργείας θαυμάτων. ⁴⁵⁰

Οι άγιοι, φωτισμένοι με τη χάρη του Κυρίου, με την ενάρετη ζωή και το έργο τους, έγιναν πρότυπα ζωής για τους χριστιανούς, ώστε οι πιστοί να πορεύονται στο φως τους, να περπατούν στα ίχνη τους, για να εισέλθουν μαζί τους στα αιώνια σκηνώματα. ⁴⁵¹ Η πνευματική καρποφορία των αγίων καθίσταται δυνατή επειδή τους δόθηκε το Άγιο Πνεύμα ως σπόρος. ⁴⁵² Το πλήρωμα της Εκκλησίας, είδε τους καρπούς του θεάρεστου έργου των αγίων να αυξάνεται και να πληθύνεται με τη χάρη και την ευλογία του Θεού. Κι αυτό, δεν συνέβη μόνο στους βιβλικούς χρόνους, επαναλαμβάνεται μέσα στην ιστορία, το βλέπουμε να συμβαίνει και στις μέρες μας, όπως έχει καταγραφεί στους βίους σύγχρονων μας αγίων. Η πίστη και η δύναμη της προσευχής τους, προσελκύει τη χάρη του Θεού και τους αξιώνει σε έργα θαυμαστά.

Οι άγιοι ενεργούν και θαυματουργούν ως όργανα του Θεού. Έγιναν σκευή εκλογής του Κυρίου και μέσω αυτών μαρτυρούνται τα θαύματα Του στον κόσμο. Διότι κάνει θαύματα ο Κύριος με όργανα τους αγίους Του. ⁴⁵³ Οι άγιοι είναι οι συνεργοί του Χριστού στην σωτηρία του κόσμου. Είναι η συνέχεια της ζωής του Κυρίου και του ευαγγελίου Του στον κόσμο. ⁴⁵⁴ Μέσα από τα θαύματα των αγίων πιστοποιείται και φανερώνεται η πραγματικότητα της αιωνίου ζωής. ⁴⁵⁵ Ως μιμητές Χριστού, με την πίστη και τα καλά τους έργα, αποτελούν υπόδειγμα αγάπης, φιλανθρωπίας

⁴⁴⁸ Β. Θέρμου π., *Το θαύμα: μια Ορθόδοξη θεολογική προσέγγιση*, στην ιστοσελίδα www.apostoliki-diakonia.gr

⁴⁴⁹ Γρηγορίου Παλαμά, *Περί θείας και θεοποιού μεθέξεως*, 8, ΕΠΕ, τόμος 3, 225

⁴⁵⁰ Α. Καραματζάνη αρχιμ., *Οι Πατέρες και τα προβλήματα της ζωής μας*, Εκδόσεις Ι. Μ. Αγίου Αθανασίου Κολινδρού, 1988

⁴⁵¹ Εφραίμ του Σύρου, *Έργα*, τόμος 2ος, έκδ. «Το Περιβόλι της Παναγίας», Αθήνα 2000, 51

⁴⁵² Νικολάου Καβάσιλα, *Περί της εν Χριστώ ζωής*, Λόγοι Επτά, κεφάλαιο ζ', Εκδ. Ιερού Ησυχαστηρίου Αγίου Γρηγορίου Παλαμά, 273-275

⁴⁵³ Α. Καραματζάνη αρχιμ., *Οι Πατέρες και τα προβλήματα της ζωής μας*, ό.π.

⁴⁵⁴ Νήφων αρχιμ. Βατοπαιδινός, *Οι άγιοι είναι συνεργοί του Χριστού στην σωτηρία του κόσμου*, Ομιλία στο διαδικτυακό πρόγραμμα «Ενορία εν δράσει..», Πειραιάς 19.9.2023

⁴⁵⁵ Α. Καραματζάνη αρχιμ., ό.π.

και ανιδιοτελούς προσφοράς προς τον πλησίον.⁴⁵⁶

Είναι η πίστη στον Θεό και η αγάπη τους προς τον συνάνθρωπο, που προσελκύει τη χάρη Του, και τους αξιώνει να συνεχίζουν το έργο Του. Τα έργα τους είναι συνέχεια και συνέπεια των θαυμάτων του Χριστού. Διότι, όπως είπε ο Κύριος, όποιος πιστεύει σε Εκείνον, χάρη στην πίστη του, θα κάνει μεγάλα και θαυμαστά έργα, όμοια με αυτά που έχει κάνει ο Ίδιος, αλλά και ακόμη μεγαλύτερα (Ιω. 14,12).⁴⁵⁷ Έλαβαν οι άγιοι από τον Θεό το χάρισμα της θαυματουργίας, ώστε να μπορούν έχοντας οι ίδιοι λίγα, πολλά σε πολλούς να προσφέρουν.⁴⁵⁸

Κι αξιώθηκαν πολλοί από τους αγίους μας, να δουν αυτά τα οποία απλόχερα σε όλους πρόσφεραν, να αυξάνονται μέσα στα χέρια τους με θαυμαστό τρόπο, και να πληθύνονται. Όσα περισσότερα χάριζαν, τόσα περισσότερα έβλεπαν να τους δωρίζει ως ευλογία και ανταπόδοση ο Θεός. Κι όσο μοίραζαν, έβλεπαν ότι με τη χάρη του Θεού, τα αγαθά στα χέρια τους δεν έπαυαν να αυξάνονται, να πληθαίνουν και να μην εξαντλούνται. Κι ένιωθαν πολλές φορές οι ίδιοι, αλλά κι όσοι βρέθηκαν κοντά τους, σαν να βίωναν την επανάληψη του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων.^{459 460}

Οι άγιοι αποτελούν τη ζωντανή μαρτυρία που επιβεβαιώνει ότι το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων συνεχίζεται αδιάκοπα μέσα στην ιστορία. Επαναλαμβάνεται διαρκώς, σε κάθε πράξη φιλανθρωπίας και ελεημοσύνης, μέσα από την αγάπη και την ανιδιοτελή προσφορά προς τον άνθρωπο. Όπως ακριβώς, επαναλαμβάνεται αδιαλείπτως στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, όπου ο Κύριος, ο άρτος της ζωής, προσφέρεται στους πιστούς, μελιζόμενος και μη διαιρούμενος, εσθιόμενος αλλά μηδέποτε δαπανώμενος, μέχρις να χορτάσουν άπαντες οι μετέχοντες του ευχαριστιακού Του δείπνου.⁴⁶¹

Αξιώθηκαν οι άγιοι της Εκκλησίας, να δουν τη δωρεά τους να αυξάνεται και να πληθαίνει, ως ανταμοιβή και ανταπόδοση από τον Θεό. Θα αξιωθούμε και εμείς να το δούμε αυτό να συμβαίνει στην ζωή μας, με μόνη προϋπόθεση να έχουμε πίστη. Θα μας αξιώσει ο Κύριος να δούμε τα

⁴⁵⁶ Νήφων αρχιμ. Βατοπαιδινός, *Οι άγιοι είναι συνεργοί του Χριστού στην σωτηρία του κόσμου*, Ομιλία στο διαδικτυακό πρόγραμμα «Ενορία εν δράσει..», Πειραιάς 19.9.2023

⁴⁵⁷ Α. Καραματζάνη αρχιμ., *Οι Πατέρες και τα προβλήματα της ζωής μας*, Εκδόσεις Ι. Μ. Αγίου Αθανασίου Κολινδρού, 1988

⁴⁵⁸ Νήφων αρχιμ. Βατοπαιδινός, ό.π.

⁴⁵⁹ Κάποιες από τις μαρτυρίες σύγχρονων μας αγίων που αναφέρονται στο θαύμα αυτό, τις έχουμε συγκεντρώσει και τις παρουσιάζουμε στο Παράρτημα ΙΙ της παρούσας εργασίας.

⁴⁶⁰ Ν. Κοπελιά, *Ψήγματα Χρυσού από τους λόγους του Γέροντος Παϊσίου του Αγιορείτη*, Αυτοέκδοση 5.12.2005, όπως κυκλοφορεί στο διαδίκτυο ▪

Χ. Μπούσια, *Προσευχή της Οσίας ασκήτριας της Καλύμνου Μαγδαληνής, της Γερόντισσας της ελεημοσύνης*, δημοσιεύτηκε 7.8.2018 στον διαδικτυακό τόπο www.pemptousia.gr ▪

Σ. Παπαδόπουλου, *Ο Μακαριστός Ιάκωβος Τσαλίκης*, Εκδόσεις Τροχαλία, Αθήνα 2014

⁴⁶¹ Πρβλ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Θεία Λειτουργία*

λιγιστά που διαθέτουμε να πληθαίνουν και να μας περισσεύουν, όταν με ανιδιοτέλεια και με αγάπη, ακολουθήσουμε το παράδειγμα των αγίων. Ας μην ξεχνάμε, ότι για όποιον με πίστη επικαλείται τον Χριστό, τίποτε δεν θα είναι ακατόρθωτο. Η πίστη που έχει τη δύναμη να μετακινεί βουνά (Μτ 17,20) μπορεί ακόμη και το λιγιστό να πολλαπλασιάσει.⁴⁶²

⁴⁶² Νικολάου Καβάσιλα, *Περί της εν Χριστώ ζωής*, Λόγοι Επτά, κεφάλαιο ζ', Εκδ. Ιερού Ησυχαστηρίου Αγίου Γρηγορίου Παλαμά, 273-275

3. Πώς κατανοούμε το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων

α. Τι είναι το θαύμα για τη ζωή του χριστιανού;

Ο πολλαπλασιασμός των άρτων και των ιχθύων είναι ένα θαύμα, ένα «σημείο» του Κυρίου. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελεί ένα «θαύμα πάνω στις δυνάμεις της φύσεως», με το οποίο ο Ιησούς έδειξε τη θεϊκή Του εξουσία στην φύση και στον φυσικό κόσμο. Κατανοείται μέσα από το πρόσωπο του Ιησού, που ως Υιός του Θεού, έχει τη δύναμη να θαυματοουργεί. Τα «σημεία» του Κυρίου είναι η άσκηση της δημιουργικής δυνάμεως Του, που εναρμονίζεται με την αναμάρτητη Του φύση και την ηθική Του τελειότητα.⁴⁶³

Θαύμα ή «σημείο» στην παράδοση της χριστιανοσύνης είναι μια ενέργεια του Θεού η οποία είναι ασυμβίβαστη με τους νόμους της φύσης και καταλύει τη φυσική νομοτέλεια.⁴⁶⁴ Το θαύμα είναι ένα γεγονός έκτακτο και υπερφυσικό. Είναι πέρα και υπεράνω των φυσικών δεδομένων, καθώς δεν μπορεί να εξηγηθεί φυσικώς. Υποπίπτει στις ανθρώπινες αισθήσεις και στην ανθρώπινη εμπειρία προκαλώντας έκπληξη και θαυμασμό.⁴⁶⁵

Τα θαύματα είναι παρεμβάσεις της Θείας Παντοδυναμίας, της αγάπης και της σοφίας του Θεού στον κόσμο, κατά τρόπο άρρητο, εκπληκτικό και θεοπρεπή. Είναι «θεοφάνειες» που προέρχονται από την άπειρη ευσπλαχνία και φιλανθρωπία του Θεού και αποβλέπουν στην θεραπεία και την σωτηρία του ανθρώπου. Είναι «θεοσημείες» που επισημαίνουν στον άνθρωπο το θέλημα και το σχέδιο του Υψίστου. Τα θαύματα είναι ευεργεσία του Θεού προς τον άνθρωπο, που προκαλεί την αναστολή της φθοράς ή και του θανάτου. Στα κείμενα της Αγίας Γραφής δεν αποκαλούνται «θαύματα», αλλά αναφέρονται ως «σημεία», ως «έργα», ή ως «δυνάμεις».⁴⁶⁶

Το θαύμα αποβλέπει στην πνευματική αφύπνιση του ανθρώπου, στην κάθαρση της καρδιάς και στον εξαγιασμό της ζωής του. Σκοπός του θαύματος είναι να διδάξει τον άνθρωπο και όχι απλά να

⁴⁶³ H. H. Halley, *Συνοπτική Εγκυκλοπαίδεια της Αγίας Γραφής*, Ο Λόγος, Αθήνα 1979, 639, 743 ▪

Χ. Ατματζίδη, *Ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων. Μια φουνταμενταλιστική ερμηνευτική προσέγγιση*, Α' τόμος, Εκδ. Πουρναράς, Θεσ/νίκη 2010, 77-82

⁴⁶⁴ Ν. Ματσούκα, *Επιστήμη, φιλοσοφία και θεολογία στην εξαήμερο του Μεγάλου Βασιλείου*, Εκδ. Πουρναράς, Θεσ/νίκη 1990, 69

⁴⁶⁵ Α. Καραματζάνη αρχιμ., *Οι Πατέρες και τα προβλήματα της ζωής μας*, Εκδόσεις Ι. Μ. Αγίου Αθανασίου Κολινδρού, 1988

⁴⁶⁶ Α. Καραματζάνη αρχιμ., *ό.π.*

τον καταπλήξει.⁴⁶⁷ Ο Θεός, μέσα από τις θαυματουργικές επεμβάσεις Του στον κόσμο, επιτρέπει στον άνθρωπο να γευθεί από την άκτιστη χάρη και τη δόξα Του.⁴⁶⁸ Τα «θαύματα» του Ιησού είναι «σημεία» επί γης της ένδοξης παρουσίας του Θεού, ο οποίος διεγείρει με τις υπερφυσικές Του ενέργειες τον αγώνα μας για την σωτηρία και τη θέωση.⁴⁶⁹

Αποτελούν ένα αναπόσπαστο κομμάτι του σωτηριώδους έργου Του στον κόσμο. Φανερώνουν τη δόξα Του και μας διδάσκουν τα μυστήρια της Βασιλείας Του. Σηματοδοτούν την νέα «εν Χριστώ» πραγματικότητα που φέρνει η έλευση του Θεανθρώπου. Συμβολίζουν την πορεία προς την ανακαίνιση του ανθρώπου, αλλά και του σύμπαντος κόσμου, όπως εγκαινιάστηκε με την ενσάρκωση του Λόγου. Προλογίζουν τη νέα αναγεννημένη ζωή των χριστιανών, καθώς αποτελούν εμπειρία πρόγευσης των εσχάτων και προληπτική φανέρωση της ερχόμενης Βασιλείας.⁴⁷⁰

β. Η πίστη και η αγάπη ως προϋπόθεση για το θαύμα

Τα «σημεία» που πραγματώνει ο Χριστός αφορούν το σώμα όλης της κοινότητας, ακόμη κι αν στα θαύματα ίασεων σκοπός Του είναι, τις περισσότερες φορές, η θεραπεία ενός μόνο μέλους της. Προϋποθέτουν ωστόσο, από μέρους του ανθρώπου πίστη, που να ξεπερνά την ατομοκεντρικότητα και τον εγωκεντρισμό μας, που να βασίζεται στην εμπιστοσύνη μας στον Θεό και στις δωρεές Του.⁴⁷¹ Τα θαύματα είναι μυστήρια με θεανθρώπινη υφή, στα οποία συνεργάζονται στενά ο Θεός παράγοντας με τον άνθρωπο.⁴⁷² Είναι αποτέλεσμα της δωρεάς του Θεού και της συνέργειας του ανθρώπου. Μια συνέργεια που επιτυγχάνεται για τον άνθρωπο μέσα από την πίστη.⁴⁷³

Οδηγείται μέσω της πίστης ο άνθρωπος στο θαύμα. Επομένως, η πίστη κινεί το θαύμα, και όχι το θαύμα την πίστη. Δεν θα περιμένουμε πρώτα να δούμε τα θαύματα Του, ώστε ύστερα να πιστέψουμε σε Εκείνον. Θαυματούργησε ο Κύριος στην έρημο, πολλαπλασιάζοντας τους άρτους και τους ιχθύες, κι ήταν η πίστη εκείνων που τον ακολουθούσαν νηστικοί για τρεις μέρες, που

⁴⁶⁷ Ν. Ματσούκα, *Δογματική και Συμβολική θεολογία*, τόμος Β', Εκδ. Πουρναρά, Θεσ/νίκη 2007, 162

⁴⁶⁸ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εις τόν Ματθαῖον*, ΡG 72, 365-475

⁴⁶⁹ Π. Ντάνα αρχιμ., *Μεγάλα θαύματα και μηνύματα από τη ζωή των αγίων μας*, Τόμοι Α' - Γ', Αθήνα 2006

⁴⁷⁰ Ν. Κιτσάτη, *Η θεολογία του θαύματος στην ορθόδοξη παράδοση*, Εκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσ/νίκη 2022, 330

⁴⁷¹ Σ. Δεσπότη, *Ιερά Ευαγγέλια, Το μήνυμα της Καινής Διαθήκης στον σύγχρονο άνθρωπο*, Εκδ. Έννοια, Αθήνα 2017, 463-472 ▪

Ν. Ματσούκα, *Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης Σημεῖα, Νοήματα, Αποτυπώματα*, Εκδ. Πουρναρά, Θεσ/νίκη 2002, 12

⁴⁷² Α. Καραματζάνη αρχιμ., *Οι Πατέρες και τα προβλήματα της ζωής μας*, Εκδόσεις Ι. Μ. Αγίου Αθανασίου Κολινδρού, 1988

⁴⁷³ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Ομιλία ΚΔ' εις την προς Εβραίους*, 3, ΕΠΕ, 25, 169

οδήγησε στο θαύμα.⁴⁷⁴ Όποιος αξιωθεί να τρώει τη τροφή που διαρκεί στην αιώνια ζωή, σημαίνει ότι έχει πίστη σε Εκείνον που τη χορηγεί.⁴⁷⁵ Αντίθετα, στην πατρίδα Του την Ναζαρέτ, ο Ιησούς όταν διέκρινε την απιστία του κόσμου «οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν δύναμιν ποιῆσαι» (Μκ 6,5).⁴⁷⁶

Πολλοί απορούν γιατί δεν γίνονται και στην εποχή μας θαύματα, γιατί δεν έχει συμβεί και σε εκείνους κάποιο θαύμα. Όπως γράφει ο ιερός Χρυσόστομος, ο Χριστός έκανε θαύματα για τους ιουδαίους, όταν λόγω της ανωριμότητας και της ολιγοπιστίας τους, απαιτούσαν να δουν πρώτα κάποιο θαύμα για να πιστέψουν. Κατά τον απόστολο Παύλο (Α' Κορ. 14,22), τα θαύματα ως υπερφυσικά σημεία προσβλέπουν στην μεταστροφή προς την πίστη. Αν δεν μας δίνει ο Θεός θαύματα, αυτό είναι σημάδι που μας τιμά. Κρίνει ο Θεός ότι έχουμε μεγάλη πνευματική ωριμότητα.⁴⁷⁷ Τα εντυπωσιακά «σημεία» του Κυρίου, αποτελούν εισαγωγικά ερεθίσματα για τους πνευματικά αρχάριους.⁴⁷⁸ Γι' αυτό δεν πρέπει ποτέ να επιζητούμε το θαύμα ως ενέχυρο της πίστεως μας.⁴⁷⁹

Το θαύμα ενεργείται ως επιβράβευση της πίστης, ενώ ταυτόχρονα την εμπεδώνει και την δυναμώνει.⁴⁸⁰ Η θερμή πίστη γεννάει τη θερμή αγάπη προς τον Θεό, αλλά και προς την εικόνα του Θεού, που είναι ο συνάνθρωπός μας.⁴⁸¹ Η γνήσια και αληθινή αγάπη, όπου και όταν αυτή υπάρχει, απαιτεί ταπεινότητα, και η ταπεινότητα οδηγεί στην συνειδητοποίηση της αμαρτίας και στην μετάνοια. Η ταπεινότητα και η μετάνοια κατευθύνουν τον άνθρωπο προς την ενάρετη ζωή και στα καλά έργα. Με την πίστη και με τα καλά έργα δικαιώνεται ο άνθρωπος (Ρωμ. 3,28 & 10,4).⁴⁸²

Τα θαυματουργά «σημεία» του Κυρίου, είναι συνέπεια της αγάπης του ανθρώπου προς τον Θεό, αλλά και φανέρωση της χάρις και της αγάπης του Θεού προς τον άνθρωπο.⁴⁸³ Αποτελούν

⁴⁷⁴ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Αλκουίνος Υόρκης, Ερμηνεία εις το κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο (6,28-34)

⁴⁷⁵ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Ομιλίες εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 25,12

⁴⁷⁶ Σ. Δεσπότη, *Ιερά Ευαγγέλια, Το μήνυμα της Καινής Διαθήκης στον σύγχρονο άνθρωπο*, Εκδ. Έννοια, Αθήνα 2017, 463-472 ▪

Ν. Ματσούκα, *Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης Σημεῖα, Νοήματα, Αποτυπώματα*, Εκδ. Πουρναρά, Θεσ/νίκη 2002, 12

⁴⁷⁷ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Ομιλία Α' εις την Αγίαν Πεντηκοστήν*, 4, ΕΠΕ, 36, 315-317

⁴⁷⁸ Β. Θέρμου π., *Το θαύμα: μια Ορθόδοξη θεολογική προσέγγιση*, από την ιστοσελίδα www.apostoliki-diakonia.gr

⁴⁷⁹ Α. Καραματζάνη αρχμ., *Οι Πατέρες και τα προβλήματα της ζωής μας*, Εκδόσεις Ι. Μ. Αγίου Αθανασίου Κολινδρού, 1988

⁴⁸⁰ Α. Καραματζάνη αρχμ., ό.π.

⁴⁸¹ Παΐσιου Αγιορείτου, *«Πνευματική Αφύπνιση, Λόγοι Β'»*, Έκδοση Ιερού Ησυχαστηρίου «Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος», Σουρωτή Θεσσαλονίκης, 2000

⁴⁸² Βίος Αγίου Παχωμίου, ΒΕΠΕΣ 41, 110

⁴⁸³ Γ. Ράτσιγκερ, *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, Τόμοι 1-2, μεταφρ. Σ. Δεσπότης, Εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα 2007

«σημάδι» της μέλλουσας Βασιλείας. Διότι η ουσία και ο ορισμός της Βασιλείας του Θεού είναι η αγάπη.⁴⁸⁴ Η πίστη, η ελπίδα και η αγάπη ξεπερνούν σε αξία όλα τα θαύματα, όπως δηλώνει κι ο ιερός Χρυσόστομος.⁴⁸⁵ Αυτό εκφράζει κι ο απόστολος Παύλος, όταν γράφει πως ακόμη και αν είχε το χάρισμα να κάνει θαύματα, ή αν είχε την πίστη εκείνη που μετακινεί βουνά, δεν θα είχαν όλα αυτά καμία αξία, αν πρώτα από όλα δεν είχε μέσα του αγάπη (Α' Κορ. 13,1-8). Στο δείπνο του χορτασμού, η αγάπη και η ευσπλαχνία του Κυρίου για τον λαό Του, αλλά και συγχρόνως, η πίστη και η αγάπη που ένιωθαν οι πιστοί για Εκείνον, οδήγησαν στην πραγματοποίηση του θαύματος.

γ. Το θαύμα ως έκφραση όλης της Δημιουργίας

Σύμφωνα με την πατερική θεώρηση, θαύμα είναι η συνολική έκφραση και δομή ολόκληρης της Δημιουργίας. Θαύμα είναι όλη η Δημιουργία.⁴⁸⁶ Όλη μας η ύπαρξη είναι ένα συνεχές και εξαισιο θαύμα, μιας και ολόκληρο το σύμπαν συντρέχει και διατηρεί σε αρμονία ο δημιουργικός λόγος του Θεού.⁴⁸⁷ Κάθε θαύμα εντάσσεται στο σύνολο της Δημιουργίας και στην πορεία της ιστορίας της Οικονομίας.⁴⁸⁸ Εξυπηρετεί το σχέδιο της Θείας Οικονομίας, μέσα στην ιστορία.⁴⁸⁹

Τα θαύματα ως έκτακτα και ασυνήθιστα γεγονότα, όπως και οι φυσικοί νόμοι που διέπουν κάθε πτυχή του υλικού αυτού κόσμου, αποτελούν στο σύνολο τους, έργο της δημιουργικής αγάπης του Θεού. Συνεπώς δεν είναι ξεκομμένα από την Δημιουργία.⁴⁹⁰ Το σύμπαν της δημιουργίας με τη σταθερή του τάξη είναι «θαυμάσιο», όπως ακριβώς «θαυμάσιες» είναι οι επεμβάσεις του Θεού στην ιστορία.⁴⁹¹

Η Δημιουργία του κόσμου είναι σίγουρα μεγαλύτερο θαύμα, από το να χορτάσουν μερικές χιλιάδες άνθρωποι, όπως συνέβη στο θαύμα χορτασμού. Επειδή η Θεία Ουσία δεν είναι ορατή με το ανθρώπινο μάτι, το θαύματα της θεϊκής κυβέρνησης του κόσμου και της τάξης ολόκληρης της δημιουργίας, ως συνέπεια της σταθερότητάς τους, συχνά παραβλέπονται από τον άνθρωπο. Τα περισσότερα από όσα συμβαίνουν γύρω μας τα έχουμε συνηθίσει και δεν μας κάνουν αίσθηση.

⁴⁸⁴ Β. Θέρμου π., *Το θαύμα: μια Ορθόδοξη θεολογική προσέγγιση*, από την ιστοσελίδα www.apostoliki-diakonia.gr

⁴⁸⁵ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Ομιλία Μ' εις τας Πράξεις*, 2, ΕΠΕ, 16Α, 487

⁴⁸⁶ Ν. Ματσούκα, *Δογματική και Συμβολική θεολογία*, τόμος Β', Εκδ. Πουρναρά, Θεσ/νίκη 2007, 161

⁴⁸⁷ Βασιλείου του Μέγα, *Ομιλία εις την Εξαήμερον*, Λόγοι Εννέα, ΕΠΕ, τόμος 4

⁴⁸⁸ Ν. Ματσούκα, *Δογματική και Συμβολική θεολογία*, ό.π.

⁴⁸⁹ Ν. Ματσούκα, *Επιστήμη, φιλοσοφία και θεολογία στην εξαήμερο του Μεγάλου Βασιλείου*, Εκδ. Πουρναρά, Θεσ/νίκη 1990, 69

⁴⁹⁰ Β. Θέρμου π., ό.π.

⁴⁹¹ Μ. Σακκά, *Τι είναι θαύμα*, άρθρο ως δημοσιεύτηκε 31.07.2016 στην ιστοσελίδα www.pemptousia.gr

Εκτός όμως από την καθιερωμένη πορεία και τάξη της φύσης, ο Πανάγαθος έχει προνοήσει να συμβαίνουν «σημεία», γεγονότα θαυμαστά, σε κατάλληλους χρόνους. Ωστε όλοι να θαυμάζουν και να δοξάζουν τον Θεό, βλέποντας κάτι εντυπωσιακό, πολύ διαφορετικό, από όσα έχουν μέσα στην καθημερινότητα τους συνηθίσει.⁴⁹² Κι αυτό συμβαίνει, όπου και όποτε κρίνει ο Πανάγαθος, για να ωφεληθούν πνευματικά οι άνθρωποι.

Το θαύμα της Δημιουργίας του κόσμου, σαφώς και δεν είναι συγκρίσιμο με το θαύμα του χορτασμού. Κι όμως, όπως σημειώνει ο ιερός Αυγουστίνος, από όλα τα θαυμαστά που έχει να μας επιδείξει η ίδια η φύση και η Δημιουργία, το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων είναι αυτό που προκαλεί εντυπωσιασμό.⁴⁹³ Πολλαπλασίασε τα ψωμιά και τα ψάρια, Εκείνος που πολλαπλασιάζει τους σπόρους που φυτρώνουν στη γη, ώστε όταν σπέρνονται λίγοι σπόροι, να γεμίζουν αμπάρια ολόκληρα. Πράγματι, λίγοι σπόροι αρκούν για να μας δώσει η γη τους καρπούς της σε αφθονία. Κι αυτό δεν είναι κάτι ασήμαντο. Είναι το θαύμα της Δημιουργίας.⁴⁹⁴ Διότι ο Ύψιστος τα πάντα εν σοφία εποίησε (Ψαλ. 103,24).

Οι λίγοι σπόροι που θα φυτευτούν στην γη, είναι οι λιγιστοί άρτοι που πήρε στα χέρια του ο Κύριος. Η αφθονία των καρπών της γης, είναι η αφθονία των άρτων με τους οποίους χόρτασαν τα πλήθη, ενώ άφησαν και περισσεύματα. Υπάρχει εδώ ένας παραλληλισμός του θαύματος της φύσης, όπως το γνωρίζουμε όλοι, με το θαύμα του χορτασμού, όπως ιστορείται στις ευαγγελικές διηγήσεις, τόσο ως προς το λιγιστό που υπήρχε εξ αρχής, όσο και ως προς την αφθονία που παρασχέθηκε στην συνέχεια.⁴⁹⁵

Η αφθονία που μας δίνει η γη, προϋποθέτει την συνέργεια του ανθρώπου με τον Θεό. Είναι αποτέλεσμα της δωρεάς του Θεού και της συνέργειας του ανθρώπου. Ο άνθρωπος μοχθεί πάνω στην γη, και ο Θεός προσφέρει τα αγαθά εν αφθονία στον άνθρωπο. Αλλά και στο θαύμα του πολλαπλασιασμού, υπήρξε συνέργεια του Θεού με το ανθρώπινο στοιχείο. Η πίστη όσων για τρεις ημέρες Τον ακολουθούσαν, ήταν καθοριστική για την πραγματοποίηση αυτού του θαυμαστού «σημείου» από τον Κύριο.⁴⁹⁶

⁴⁹² Αυγουστίνου Ιππώνος, *Ομιλίες εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, 24,1-2

⁴⁹³ Αυγουστίνου Ιππώνος, *ό.π.*, 24,1-2

⁴⁹⁴ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Επιστολή 130, Κήρυγμα 80 εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*

⁴⁹⁵ Αυγουστίνου Ιππώνος, *ό.π.*

⁴⁹⁶ Σ. Δεσπότη, *Ιερά Ευαγγέλια, Το μήνυμα της Καινής Διαθήκης στον σύγχρονο άνθρωπο*, Εκδ. Έννοια, Αθήνα 2017, 463-472 ▪

Γ. Ράτσιγκερ, *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, Τόμοι 1-2, μετάφραση Σ. Δεσπότης, Εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα 2007 ▪

Ν. Ματσούκα, *Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης Σημεῖα, Νοήματα, Αποτυπώματα*, Εκδ. Πουρναρά, Θεσ/νίκη 2002, 12

Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι ολόκληρη η Δημιουργία ομοιάζει ως μια διαρκής επανάληψη του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων μέσα στους αιώνες. Όπως γράφει ο ιερός Αυγουστίνος, η αναγέννηση της φύσης κάθε άνοιξη και η αφθονία που μας δίνει η γη, είναι ένα θαύμα που επαναλαμβάνεται διαρκώς, από δημιουργίας κόσμου. Ένα θαύμα που είναι άμεσα συνδεδεμένο με την ζωή, και με την ίδια μας την ύπαρξη.⁴⁹⁷

Το γεγονός ότι ο Κύριος, από λίγους άρτους και λίγα ψάρια δημιούργησε τόσα πολλά, δεν υπολείπεται από το γεγονός ότι δημιούργησε τη βλάστηση στη γη (Γεν. 1,11) και τις ζωντανές υπάρξεις στην θάλασσα (Γεν. 1,20-21). Αυτή είναι η απόδειξη ότι ο Υιός του Θεού είναι ο Κύριος τόσο της ξηράς, όσο και της θαλάσσης.⁴⁹⁸ Ο πολλαπλασιασμός των άρτων συμβολίζει την κυριαρχία του Χριστού στην γη, ενώ ο πολλαπλασιασμός των ιχθύων, την κυριαρχία Του στην θάλασσα.⁴⁹⁹

Όπως γράφει ο Θεοφύλακτος, ο Ιησούς και τους άρτους πληθαίνει, αλλά και τους ιχθύες. Για να δείξει ότι Αυτός είναι ο Δημιουργός της γης και της θαλάσσης, κι ότι όλα όσα τρώμε καθημερινά, είναι αυτά που μας έχει δώσει Εκείνος ο Ίδιος, τα οποία χάρη σ' Αυτόν δεν λείπουν ποτέ από τη ζωή μας, αλλά πάντοτε αυξάνονται και πληθαίνουν. Ο Δημιουργός των πάντων, είναι Αυτός που δίνει τροφή σε κάθε τι που έχει ζωή.⁵⁰⁰

δ. Πώς θα μπορούσε να εξηγηθεί το θαύμα αυτό;

Τα θαύματα δεν είναι «υπερφυσικά» φαινόμενα, είναι φυσικά γεγονότα. Κάνει θαύματα ο Θεός, με φυσικά μέσα, εντός της κοσμικής νομοτέλειας. Το θαύμα δεν είναι κάτι το παράξενο, ούτε τυχαίο, ούτε ανατρεπτικό της φυσικής και ιστορικής τάξης. Δεν παραβιάζει και δεν καταλύει την φυσική τάξη. Μόνο που, στα θαύματα, στα «σημεία» που επιτελεί ο Θεός, η φύση λειτουργεί με απροσδόκητο τρόπο. Ο Θεός, ο οποίος βρίσκεται πίσω από κάθε φυσικό φαινόμενο, ενεργεί στην περίπτωση αυτή διαφορετικά από το σύνθητες.⁵⁰¹ Κατά τον ιερό Αυγουστίνο, το θαύμα δεν είναι κάτι ενάντια στην φύση, δεν αντιτίθεται στους νόμους της φύσης, αλλά είναι εναντίον της φύσης έτσι όπως αυτή μας είναι γνωστή και αντιληπτή.⁵⁰²

⁴⁹⁷ Αυγουστίνου Ιππώνος, *Επιστολή 130, Κήρυγμα 80 εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*

⁴⁹⁸ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

⁴⁹⁹ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*, PG 58,498

⁵⁰⁰ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 123, 293-313

⁵⁰¹ Βασιλείου του Μέγα, *Ομιλία εις την Εξαήμερον*, Λόγοι Εννέα, ΕΠΕ, τόμος 4

⁵⁰² Α. Καραματζάνη αρχιμ., *Οι Πατέρες και τα προβλήματα της ζωής μας*, Εκδόσεις Ι. Μ. Αγίου Αθανασίου Κολινδρού, 1988

Στα θαυματουργά «σημεία» του Θεού, όπως αυτά ιστορούνται στην Αγία Γραφή, δεν τέθηκε ποτέ πρόβλημα σύγκρουσης τους απέναντι στους φυσικούς νόμους. Ποτέ ο Θεός σε κανένα από τα θαύματα Του δεν συγκρούεται με τους νόμους της φύσης, με την ίδια τη φυσική νομοτέλεια.^{503 504} Διότι οι ίδιοι οι νόμοι της φύσης είναι από μόνοι τους ένα θαύμα. Κάθε δημιουργική επέμβαση του Θεού στον κόσμο, είναι μια από τις άπειρες δυνατότητες Του να κάνει νόμους.⁵⁰⁵ Όπως η φύση δεν αποκλείει την επέμβαση της ελεύθερης θέλησης του ανθρώπου, στον οποίο ο Θεός έχει παραχωρήσει το αυτεξούσιο, κατά τον ίδιο τρόπο, και πολύ περισσότερο, η φύση ως δημιούργημα του Θεού, με κανένα τρόπο δεν εμποδίζει τη δράση της απολύτου ελευθέρας βουλήσεως του Δημιουργού της.⁵⁰⁶

Πολλοί επιλέγουν να δώσουν στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων μια υπερφυσική εξήγηση. Κυρίως όσοι ανήκουν στους κύκλους των φονταμενταλιστών.⁵⁰⁷ Οι φονταμενταλιστές έχουν την πεποίθηση ότι το θαύμα οφείλεται στην ύπαρξη μιας δύναμης υπερφυσικής και θεϊκής που δρα στον κόσμο, η οποία δεν είναι ελέγξιμη από τις ανθρώπινες αντιληπτικές δυνατότητες, κι ούτε χρειάζεται να επαληθευθεί. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, το θαύμα του χορτασμού αποτελεί μια από τις υπερφυσικές εκδηλώσεις του Θεανθρώπου, όπως η εκ παρθένου Γέννηση και η Ανάστασή Του.⁵⁰⁸ Οι φονταμενταλιστές υποστηρίζουν ότι σε ένα υπερφυσικό γεγονός, με τη δύναμη του Θεού τα πάντα μπορούν να συμβούν, όσο παράδοξα κι αν είναι αυτά. Ο Χριστός είναι ο σαρκωμένος Θεός. Επομένως, αυτονόητο είναι ότι μπορεί να κάνει θαύματα που ανατρέπουν την ανθρώπινη λογική και τους νόμους της φύσης.⁵⁰⁹

Αντιθέτως, όσοι προσπαθούν να κατανοήσουν τα γεγονότα ορθολογικά, με την κοινή λογική, θεωρούν το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων ως ένα φυσικό θαυμαστό γεγονός που καταδεικνύει τη θεϊκή δύναμη του Ιησού.⁵¹⁰ Οι ορθολογιστές, προσπαθούν να μετατρέψουν το

⁵⁰³ Ν. Ματσούκα, *Επιστήμη, φιλοσοφία και θεολογία στην εξαήμερο του Μεγάλου Βασιλείου*, Εκδ. Πουρναρά, Θεσ/νίκη 1990, 97-112

⁵⁰⁴ Ν. Ματσούκα, *Δογματική και Συμβολική θεολογία*, τόμος Β', Εκδ. Πουρναρά, Θεσ/νίκη 2007, 162-164

⁵⁰⁵ Βασιλείου του Μέγα, *Ομιλία εις την Εξαήμερον*, Λόγοι Εννέα, ΕΠΕ, τόμος 4 •

Ν. Ματσούκα, *Επιστήμη, φιλοσοφία και θεολογία*, ό.π., 69

⁵⁰⁶ Α. Καραματζάνη αρχιμ., *Οι Πατέρες και τα προβλήματα της ζωής μας*, Εκδόσεις Ι. Μ. Αγίου Αθανασίου Κολινδρού, 1988

⁵⁰⁷ Με τον όρο φονταμενταλισμός (ή θεμελιωτισμός) εκφράζονται οι ζηλωτικές τάσεις επιστροφής του ανθρώπου σε άκρως συντηρητικά θρησκευτικά βιώματα, τα οποία τείνουν να λειτουργούν ως μέσο αντίστασης σε κάθε ενδεχόμενη αλλαγή ή θρησκευτική μεταρρύθμιση. Είναι η απόλυτη και κατά γράμμα προσήλωση σε μια ακραία συντηρητική εκδοχή της θρησκείας, που προβάλλεται ως προσπάθεια επιστροφής στις ρίζες της και στην αυστηρή τήρηση των αρχών της.

⁵⁰⁸ Χ. Ατματζίδη, *Ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων. Μια φονταμενταλιστική ερμηνευτική προσέγγιση*, Α' τόμος, Εκδ. Πουρναράς, Θεσ/νίκη 2010, 78-79

⁵⁰⁹ U. Luz, *Matthew 8-20, Hermenia*, Irish Biblical Association, No 14, 1991, 44 •

C.E.G. Swift, *The New Bible Commentary Revised*, Inter-Varsity Press, London 1970, 865

⁵¹⁰ R. Bultmann, *The History of the Synoptic Tradition*, transl. J. Marsh, Oxford - New York 1963, 217

υπερφυσικό και υπέρλογο γεγονός, σε φυσικό και λογικό, σύμφωνα με τα δικά τους μέτρα και κριτήρια.⁵¹¹ Θεωρούν ότι τα θαύματα είναι ένας συνδυασμός παραγόντων, κι ότι ο Θεός επεμβαίνει πάντοτε την κατάλληλη στιγμή, και συντονίζει τους παράγοντες αυτούς, ώστε να πραγματοποιηθεί ένα θαύμα.⁵¹² Η ορθολογιστική σκέψη αδυνατεί να συλλάβει τον συμβολισμό, την ιδιαίτερη σημασία και το μεγαλείο των «σημείων» του Κυρίου. Οι ορθολογιστές αποδέχονται την εξήγηση ενός θαύματος μόνο όταν αυτό, δια της ιστορικοκριτικής μεθόδου, ερμηνεύεται κατά τρόπο φυσικό και λογικό, και μόνον όταν επιβεβαιώνεται η πραγματοποίησή του, δηλαδή η ιστορικότητά του.⁵¹³

Επικρατεί μια άποψη σε πολλούς κύκλους ορθολογιστών, την οποία οφείλουμε να αναφέρουμε εδώ, αλλά σαφώς δεν την αποδεχόμαστε, ότι οι όχλοι που ακολουθούσαν τον Ιησού στην έρημο, κουβαλούσαν μαζί τους προμήθειες. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, όταν ο Ιησούς προσευχήθηκε και ευλόγησε τους λιγιστούς άρτους, τότε οι παρευρισκόμενοι μοιράστηκαν μεταξύ τους τα τρόφιμα που κουβαλούσαν.⁵¹⁴

Είναι εσφαλμένη και προκλητική κάθε τέτοια προσπάθεια «φυσικής - λογικής» εξήγησης του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων, μέσω τέτοιου είδους ισχυρισμών που αμφισβητούν τη δόξα, την παντοδυναμία και την θαυματουργή χάρη του Κυρίου.⁵¹⁵ Αν ίσχυε κάτι από τα παραπάνω, ο παντογνώστης Κύριος που γνωρίζει τις κρυφές και μύχιες σκέψεις των ανθρώπων, σίγουρα θα ήξερε πως όσοι Τον ακολουθούσαν, κουβαλούσαν τρόφιμα μαζί τους. Λέγει όμως στους μαθητές Του: «δότε αυτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν». Κι ὕστερα λέει σ' αυτούς: «σπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον, ὅτι ἤδη ἡμέραι τρεῖς προσμένουσίν μοι καὶ οὐκ ἔχουσι τί φάγωσιν» (Μκ 8,2 Μτ 15,32). Ευσπλαχνίστηκε τα πλήθη ο Κύριος, διότι γνώριζε ότι όλοι όσοι τον ακολουθούσαν ήταν νηστικοί, και ότι τρόφιμα δεν υπήρχαν.

Οι μαθητές, όταν κλήθηκαν να μοιράσουν την ευλογημένη τροφή, είδαν το πλήθος να χορταίνει από τους άρτους εκείνους, που είχε ευλογήσει και είχε τεμαχίσει ο Κύριος. Οι μαθητές έγιναν οι αυτόπτες μάρτυρες του θαύματος αυτού, το οποίο και έχει καταγραφεί στην παράδοση των

⁵¹¹ Ο ορθολογισμός (ή ρασιοναλισμός) είναι η φιλοσοφική κατεύθυνση η οποία αποδέχεται ως γνώμονα και ως αφετηρία της γνώσεως τη λογική σκέψη. Είναι η προσπάθεια ερμηνείας του κόσμου με βάση την λογική. Σύμφωνα με τους ορθολογιστές, η γνώση μας για τον κόσμο και για την αληθινή φύση της πραγματικότητας, προέρχεται κυρίως από τον ορθό λόγο. Για τους ορθολογιστές, η πραγματικότητα είναι αυτή που αντιλαμβάνεται ο ανθρώπινος νους.

⁵¹² Χ. Ατματζίδη, *Ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων. Μια φουνταμενταλιστική ερμηνευτική προσέγγιση*, Α' τόμος, Εκδ. Πουρναράς, Θεσ/νίκη 2010, 79-81

⁵¹³ Χ. Ατματζίδη, *Ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων*, ό.π., 83

⁵¹⁴ C.E.G. Swift, *The New Bible Commentary Revised*, Inter-Varsity Press, London 1970, 865 ▪
Χ. Ατματζίδη, *Ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων*, ό.π., 79-81

⁵¹⁵ Χ. Ατματζίδη, ό.π., 83-84

ευαγγελίων. Κι όπως αναφέρουν οι ευαγγελικές διηγήσεις, εξεπλάγησαν οι Ιουδαίοι, και ήθελαν με τη βία να τον ανακηρύξουν βασιλιά τους. Αν είχαν χορτάσει τρώγοντας από τις δικές τους προμήθειες, τότε πώς εξηγείται αυτή η αντίδραση τους; Για ποιο λόγο να θέλουν να τον κάνουν βασιλιά τους;

Όπως επισημαίνει ο Π. Τρεμπέλας, τέτοιες προσπάθειες «ορθολογιστικής» εξήγησης, αποτελούν προφανείς διαστρεβλώσεις και παραποιήσεις των ευαγγελικών κειμένων. Κάθε τέτοια προσπάθεια «εκλογίκευσης» του θαύματος των άρτων και των ιχθύων, επικρίνεται ακόμη κι από τους κύκλους των ορθολογιστών, καθώς μόνο ως ανιστόρητη και προκλητική θα μπορούσε να χαρακτηριστεί.⁵¹⁶

ε. Γιατί ο Κύριος δεν θαυματουργεί εκ μη όντων;

Οι ερμηνευτές Πατέρες θέτουν ένα πολύ ενδιαφέρον ερώτημα αναφορικά με τον τρόπο που ο Χριστός ενήργησε το θαύμα. Για ποιο λόγο περίμενε πρώτα να Του φέρουν μερικούς άρτους και λίγα ψάρια; Για ποιο λόγο δεν θαυματουργήσε «εξ ουκ όντων»;⁵¹⁷ Ο Ιησούς ενεργεί με τον τρόπο αυτό, επειδή θέλει να βοηθήσει τους ανθρώπους να καταλάβουν την ιδιότητα Του και την σχέση Του με τον Θεό Πατέρα. Θέλει να διδάξει «τον περιεστώτα όχλον», ότι ο Πατήρ τον απέστειλε.⁵¹⁸ Όπως γράφει ο Κύριλλος Αλεξανδρείας, ο Θεάνθρωπος ενεργεί με αυτόν τον τρόπο, επειδή θέλει να κρύψει «οικονομικώς το θεοπρεπές αξίωμα πρίν επιστήναι του παθείν τον καιρόν».⁵¹⁹

Σύμφωνα με τον Θεοφύλακτο Βουλγαρίας, ο Κύριος λαμβάνει τους άρτους και τους ιχθύες ως πρώτη ύλη, για να πραγματοποιήσει το θαύμα, θέλοντας να μας δείξει ότι η φύση δεν είναι ξένη προς τη σοφία Του. Κι όπως γράφει ο σεπτός Θεοφύλακτος: «Επειδή ο Κύριος και εκ μη όντων, ακόμη κι από την ανυπαρξία, θα μπορούσε να ποιήσει άρτους ώστε να χορτάσει το πλήθος, αλλά για να μην αφήσει να εννοηθεί ότι η κτίση, ότι η Δημιουργία, είναι ξένη προς την σοφία Του, την κτίση καθαυτή αξιοποιεί για τα θαύματα Του, χρησιμοποιεί τα στοιχεία της φύσης για να θαυματουργήσει».⁵²⁰

Ήταν εύκολο για τον Ιησού να θρέψει και να χορτάσει το πλήθος, ανεξάρτητα από το αν υπήρχαν λίγα ή πολλά τρόφιμα στην διάθεση τους. Είχε τη δύναμη ο Κύριος να θαυματουργήσει κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες, όπως γράφει ο ιερός Χρυσόστομος. Κατ' αρχήν θα μπορούσε να είχε

⁵¹⁶ Π. Τρεμπέλας, *Απολογητικά Μελέται*, Τόμος Ε', Εκδόσεις Ο Σωτήρ, Αθήνα 1994, 504-505

⁵¹⁷ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις τον Άγιον Ματθαίον τον Ευαγγελιστήν*, PG 58,498

⁵¹⁸ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εις τον Ματθαίον*, PG 72, 417C, 644D

⁵¹⁹ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον, Λόγος Τρίτος*, PG 73,453D

⁵²⁰ Θεοφύλακτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 123, 1285CD

σβήσει την πείνα τους. Είχε τη δύναμη να το πράξει αυτό. Δεν το έκανε όμως. Ήθελε με ένδοξο τρόπο, μέσα από ένα θαυμαστό γεγονός, να κάνει φανερή σε όλους την παντοδυναμία Του.⁵²¹

Ο Ιησούς χρησιμοποίησε τα υλικά της φύσης, τα υπάρχοντα υλικά που είχε στην διάθεσή Του, προκειμένου να μας δείξει ότι κανένα μέρος της Δημιουργίας δεν αποκόπηκε ποτέ από τη σοφία Του. Για να φανερώσει στον κόσμο, ότι ο Υιός του Θεού δεν είναι αποξενωμένος από την Δημιουργία και την κτίση. Δεν παράγει τροφή από τα μη υπάρχοντα. Δεν κάνει το θαύμα από μη υπάρχουσα ύλη, αλλά από υλικά που βρίσκονται διαθέσιμα στη φύση. Δημιουργεί από υπάρχουσα απαραίτητη ύλη.⁵²² Δεν μπήκε στον πειρασμό να μετατρέψει τις πέτρες σε άρτους. Δεν το έκανε αυτό ακόμη κι όταν χρειάστηκε να χορτάσει τα πεινασμένα πλήθη. Χρησιμοποιεί τα ίδια τα δημιουργήματα Του ως βάση, για τη διενέργεια των θαυμάτων Του.⁵²³ Για να μας διδάξει με τα έργα και τις πράξεις Του, ότι όλα όσα βλέπουμε γύρω μας, είναι κτίσματα και έργα δικά Του.⁵²⁴

Όπως στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, ομοίως και στο θαύμα της Δημιουργίας, ο Θεός δεν θαυματουργήσε εκ μη όντων. Ο Θεός που είναι ο Κύριος της ξηράς, όσο και της θαλάσσης, δημιούργησε τα φυτά από τη γη, και από το νερό τα ζώντα. Δεν δημιούργησε τα ζώα από μη όντα, εν τούτοις τα έπλασε από το νερό, όταν είπε: «να βγάλουν τα ύδατα ερπετά ζώντα» (Γεν. 1,20). Κι όταν είπε: «να βλαστήσει η γη βοτάνη χόρτου» (Γεν. 1,11), δημιούργησε από την γη τα φυτά και όλα τα καρποφόρα δέντρα.⁵²⁵

Ερχόμενος στον κόσμο μετά σαρκός, μέσα από το κήρυγμα και τη διδασκαλία Του, επιβεβαιώνει και προσαυξάνει όσα έχουν γραφτεί στην Παλαιά Διαθήκη, όσα έχουν προειπωθεί από τους προφήτες.⁵²⁶ Στο δείπνο του χορτασμού, ο Κύριος αυξάνει και πληθαίνει τα υλικά που υπήρχαν ήδη στην διάθεση Του, θέλοντας να μας δείξει ότι δεν απορρίπτει την Παλαιά Διαθήκη, για να μας δείξει ότι θέλει να την εξηγήσει και να την εμπλουτίσει.⁵²⁷

στ. Τι ακριβώς συνέβη τότε;

Οι ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων αναφέρονται σε ένα γεγονός το οποίο κατέγραψαν όλοι οι ευαγγελιστές. Ένα γεγονός που, όπως

⁵²¹ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58,498

⁵²² Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 59, 239-249

⁵²³ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*, PG 58, 495-532

⁵²⁴ Π. Τρεμπέλα, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1952, (14,19)

⁵²⁵ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *ό.π.*, PG 58, 495-532

⁵²⁶ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος III*, Βέδασ, *Ερμηνεία στο κατά Λουκάν* (9,10-17)

⁵²⁷ Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea, Τόμος IV*, Αλκουίνος Υόρκης, *Ερμηνεία στο κατά Ιωάννην* (6,1-14)

γνωρίζουμε, επαναλήφθηκε από τον Ιησού, μπροστά σε ένα διαφορετικό πλήθος ανθρώπων, υπό παρόμοιες όμως συνθήκες και χαρακτηριστικά.⁵²⁸ Το θαύμα του χορτασμού είναι ένα πραγματικό γεγονός. Είναι ένα ιστορικό γεγονός, δεν είναι ούτε θρύλος, ούτε αλληγορία.⁵²⁹ Αποτελεί κομβικό σημείο της ζωής και της δράσης του κεντρικού προσώπου όλων των ευαγγελίων, του Ιησού Χριστού.⁵³⁰ Ο Ιησούς αποτελεί το επίκεντρο της ιστορίας της Θείας Οικονομίας, από Αυτόν ξεκινούν τα πάντα και σε Αυτόν καταλήγουν.⁵³¹

Η λέξη «πολλαπλασιασμός» δεν εμφανίζεται στα ιερά Ευαγγέλια. Δεν αναφέρεται πουθενά στα ιερά κείμενα των ευαγγελίων ότι στο δείπνο του χορτασμού η ύλη πολλαπλασιάστηκε.⁵³² Επικράτησε μεταγενέστερα η χρήση του όρου «πολλαπλασιασμός», πιθανόν ως μια προσπάθεια να περιγραφεί το θαύμα από τους ερμηνευτές Πατέρες, με τη χρήση ενός όρου που θα μπορούσε να εντυπωθεί καλύτερα ο μέσος αναγνώστης.

Η χρήση του όρου «πολλαπλασιασμός» εμφανίζεται στα ερμηνευτικά κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας από τον 4^ο αιώνα κι έπειτα. Τον όρο «πολλαπλασιασμό» χρησιμοποιούν τόσο ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος (349-407), όσο και ο Κύριλλος Αλεξανδρείας (378-444). Είναι ένας όρος που θα χρησιμοποιήσουν και οι μεταγενέστεροι από αυτούς συγγραφείς. Οι ερμηνευτές Πατέρες αναφέρουν στα κείμενα τους ότι ο Ιησούς «πολλαπλασίασε το λιγιστό», χρησιμοποιούν επίσης τις εκφράσεις: «αύξησε το λιγιστό» και «πλήθυνε το λιγιστό», όταν αναφέρονται στο θαύμα.⁵³³

Με τον τρόπο αυτό, οι Πατέρες προσπαθούν μάλλον να γεφυρώσουν τις δυο διαδοχικές, αλλά φαινομενικά ασύνδετες μεταξύ τους «εικόνες» που εμφανίζονται στις ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος. Την εικόνα όπου οι μαθητές μοιράζουν στο πλήθος τους λιγιστούς άρτους και τους ιχθύες που είχε ευλογήσει ο Κύριος, με την αμέσως επόμενη εικόνα, όπου άπαντες: «έφαγον και έχορτάστησαν», δηλαδή με την εικόνα όπου όλοι έχουν πλέον χορτάσει.

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων αποκαλύπτει τη δύναμη του Θεού, η οποία υπερβαίνει τους ανθρώπινους περιορισμούς και τα εμπόδια που φαίνονται ανυπέρβλητα από τον άνθρωπο που

⁵²⁸ U. Luz, *Matthew 8-20, Hermenia*, Irish Biblical Association, No 14, 1991, 128-132 •

X. Ατματζίδη, *Ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων. Μια φουνταμενταλιστική ερμηνευτική προσέγγιση*, τόμος Α', Εκδ. Πουρναράς, Θεσ/νίκη 2010, 63

⁵²⁹ Μ. Χούλη, *Η αποστολικότητα της Εκκλησίας και ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων*, άρθρο από τον διαδικτυακό τόπο: www.oodegr.com, Ιούλιος 2012

⁵³⁰ H. H. Halley, *Συνοπτική Εγκυκλοπαίδεια της Αγίας Γραφής*, Ο Λόγος, Αθήνα 1979, 743 •

A. Sierszyn, *Die Bibel im Griff? Historisch-kritische Denkweise und biblische Theologie*, Wuppertal 1978, 111-112

⁵³¹ X. Ατματζίδη, *ό.π.*, 70-77

⁵³² A. Plummer, *An exegetical commentary on the Gospel according to S. Matthew*, London 1911

⁵³³ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εις τόν Ματθαίον*, PG 72, 365-475 •

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

τον χαρακτηρίζει η έλλειψη πίστης.⁵³⁴ Ο πολλαπλασιασμός των άρτων και των ιχθύων είναι ένα «σημείο» του Ιησού, που φαίνεται να ξεπερνάει τους νόμους της φύσης, έτσι όπως αυτή μας είναι γνωστή και αντιληπτή.⁵³⁵

Δεν μπορούμε να κατανοήσουμε το πώς ακριβώς συνέβη αυτό. Εκείνο όμως που σίγουρα γνωρίζουμε, είναι ότι ο Υιός του Θεού δεν περιορίζεται από φυσικούς νόμους. Οι νόμοι της φύσεως όπως εμείς τους ξέρουμε και τους αντιλαμβανόμαστε, δεν μπορούν να επιβάλλουν στον Θεάνθρωπο το τι είναι δυνατό και τι αδύνατο να πράξει. Ας μην ξεχνάμε ότι ο Υιός του Θεού είναι ο Δημιουργός και κυβερνήτης του σύμπαντος κόσμου και όλων των φυσικών νόμων που μας περιβάλλουν.⁵³⁶ Τίποτα δεν είναι αδύνατο για τον Κύριο (Γεν. 18,14).

Ειλικρινά, ποια γλώσσα, ποιος νους, θα μπορέσει να εξηγήσει το πώς πολλαπλασιάζονταν τα ψωμιά; Πώς επάρκεσαν για ένα τόσο μεγάλο πλήθος ανθρώπων; Πώς περίσσεψαν τόσα πολλά κομμάτια άρτου; Πώς είναι δυνατό, τα κοφίνια των πεντακισχιλίων όταν γέμισαν, να ήταν στον αριθμό, όσοι ακριβώς και οι μαθητές του Κυρίου;⁵³⁷ Είναι ασύλληπτο πραγματικά όλο αυτό για τον ανθρώπινο νου. Για τον Θεό, όμως, τίποτε δεν είναι αδύνατο.

Δεν είναι αδύνατο στον Θεό κάθε τι θαυμαστό και υπερφυσικό (Λκ 17,37). Είτε αν πρόκειται για τα θαύματα ιάσεων που επιτέλεσε ο Κύριος σε μεμονωμένους ανθρώπους, είτε κι αν πρόκειται για το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, που έγινε μπροστά σε πλήθη από χιλιάδες πιστούς.⁵³⁸ Είναι θαυμαστά όλα τα έργα του Κυρίου. Κι αρκεί μόνο να αναλογιστούμε, ότι τα πλείστα από τα έργα του Θεού παραμένουν ακόμη άγνωστα και μυστηριώδη για τον άνθρωπο. (Σειράχ 11,4 & 16,21).

Ο πολλαπλασιασμός των άρτων και των ιχθύων είναι ένα θαύμα που προκαλεί δέος και θαυμασμό. Δοξάζουμε τον Κύριο, την παντοδυναμία Του και το μεγαλείο των θαυμαστών έργων Του. Στο ερώτημα για το τι ακριβώς συνέβη τότε, τη μία και μοναδική απάντηση που θα μπορούσαμε να δώσουμε, την αντλούμε από τους ύμνους της Εκκλησίας μας. Διότι, «όπου Θεός βούλεται, νικάται φύσεως τάξις».⁵³⁹

⁵³⁴ Σ. Θεολόγου, “Κυριακή Η’ Ματθαίου: “Εφαγον πάντες και εχορτάσθησαν””, έκδοση Ιεράς Μητρόπολης Εδέσσης, Πέλλης και Αλμωπίας, ως δημοσιεύτηκε στον διαδικτυακό τόπο www.elpedia.gr

⁵³⁵ Α. Καραματζάνη αρχμ., *Οι Πατέρες και τα προβλήματα της ζωής μας*, Εκδόσεις Ι. Μ. Αγίου Αθανασίου Κολινδρού, 1988

⁵³⁶ R. T. France, *The Gospel of Mark: A commentary on the Greek text*, Michigan 2002, 263-268

⁵³⁷ Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίου Ευαγγέλιον*, PG 58, 495-532

⁵³⁸ U. Luz, *Matthew 8-20, Hermenia*, Irish Biblical Association, No 14, 1991, 128-132 ▪

X. Ατματζίδη, *Ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων. Μια φουνταμενταλιστική ερμηνευτική προσέγγιση*, Α’ τόμος, Εκδ. Πουρναράς, Θεσ/νίκη 2010, 63

⁵³⁹ Ύμνος από την ακολουθία του Όρθρου της εορτής των Χριστουγέννων

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα «σημεία» του Θεού, είναι οι σωτήριες επεμβάσεις Του στον κόσμο και στην ιστορία, εκφράζουν την ευσπλαχνία και την αγάπη Του για τον άνθρωπο και την Δημιουργία. Είναι φορείς της ζωοποιού δωρεάς Του. Είναι «σημεία» επί γης της παρουσίας και της ένδοξης δράσης Του. Κι επομένως, τον αποκαλύπτουν στον κόσμο ακριβώς όπως και ο Λόγος Του.⁵⁴⁰

Ο πολλαπλασιασμός των άρτων και των ιχθύων είναι ένα θαύμα που δεν σχετίζεται αποκλειστικά με ιάσεις. Ανήκει στα θαύματα του Ιησού που σχετίζονται με την τροφή, μια βασική ανάγκη όλων των ανθρώπων, απαραίτητη για την επιβίωση.⁵⁴¹ Έχει ως σημείο αναφοράς τον πολλαπλασιασμό υλικών που είναι απαραίτητα για να τραφεί ο άνθρωπος. Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι το θαύμα του χορτασμού ανήκει φιλολογικά στο είδος των θαυμάτων - δωρεών. Τα θαύματα - δωρεές τα χαρακτηρίζει ο αυθορμητισμός τους, καθώς στις περιπτώσεις αυτές, την πρωτοβουλία τη λαμβάνει πάντα ο θαυματουργός, χωρίς τη μεσολάβηση κάποιου σχετικού αιτήματος ή παράκλησης προς Αυτόν από τους πιστούς.⁵⁴²

Οι ευαγγελιστές περιγράφουν το θαύμα αυτό ως ένα «σημείο» του Ιησού προς τους ανθρώπους, με κεντρική θέση και σημασία στην επίγεια δράση Του.⁵⁴³ Είναι εξάλλου, το μόνο από τα θαύματα του Ιησού το οποίο καταγράφεται και από τους τέσσερεις ευαγγελιστές. Είναι το «σημείο», μέσω του οποίου ο Θεός αυτοαποκαλύπτεται στους ανθρώπους, ως ο άρτος ο αληθινός που κατεβαίνει από τον ουρανό για να χαρίσει τη σωτηρία και την αιώνια ζωή.⁵⁴⁴ Στο θαυμαστό αυτό γεγονός φανερόνεται η παντοδυναμία και η ευσπλαχνία Του.

Στην παρούσα εργασία, επιχειρήσαμε να ερμηνεύσουμε και να αναδείξουμε την ιδιαίτερη θέση και σημασία που έχει το θαύμα αυτό για την Εκκλησία και την ζωή των χριστιανών. Για το θαυμαστό αυτό «σημείο» του Κυρίου, επιλέξαμε καταχρηστικά να χρησιμοποιούμε τον όρο «θαύμα», έναν όρο που έχει γενικότερα επικρατήσει ως πιο οικείος και προσφιλής στον μέσο αναγνώστη.

⁵⁴⁰ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 305

⁵⁴¹ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 163

⁵⁴² Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 133

⁵⁴³ J. A. Grassi, *“Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives”*, Collegeville, 1991, 92

⁵⁴⁴ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 295

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων διατηρήθηκε έντονα στη μνήμη της πρώτης Εκκλησίας. Από τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους, απέκτησε ιδιαίτερη θέση και συμβολισμό στην λειτουργική ζωή της Εκκλησίας. Η ταύτιση του άρτου με την Εκκλησία και τον Χριστό, στην ευχαριστιακή αντίληψη των πρώτων χριστιανών, βρίσκεται πολύ κοντά στο μήνυμα που εκφράζουν οι ευαγγελικές διηγήσεις του θαύματος. Οι διηγήσεις αυτές θα μπορούσαμε να πούμε πως αποτελούν κύρια πηγή της θεολογίας της Καινής Διαθήκης. Συνοψίζουν ουσιαστικά την χριστολογία, την εκκλησιολογία, και την εσχατολογία των πρώιμων χριστιανικών κοινοτήτων.⁵⁴⁵

Το θαύμα τοποθετείται χρονικά την άνοιξη, την περίοδο πριν από το εβραϊκό Πάσχα, πιθανότατα αμέσως μετά τον αποκεφαλισμό του Προδρόμου. Αφορά ένα μεγάλο εύρος αποδεκτών, όπου ο Ιησούς διατηρεί την πρωτοβουλία των κινήσεων, φανερώνοντας τη θεϊκή Του αυθεντία.⁵⁴⁶ Οι ευαγγελιστές περιγράφουν τον τόπο όπου έγινε το θαύμα ως ένα έρημο μέρος, ώστε να αναδειχθεί ξεκάθαρα η σημασία και ο ξεχωριστός χαρακτήρας του. Ο Ματθαίος και ο Μάρκος αναφέρονται μάλιστα σε δύο θαύματα χορτασμού με παρόμοια χαρακτηριστικά, αλλά με διαφορετικό αριθμό αποδεκτών και πλήθους τεμαχίων άρτου και ιχθύος στο καθένα. Το θαύμα απευθύνεται τόσο τους ιουδαίους και όσο και στους εθνικούς, έτσι ώστε να φανεί μέσα από αυτό, ο οικουμενικός χαρακτήρας του «νέου» κόσμου που εγκαινιάζει ο Χριστός.⁵⁴⁷

Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού, ο φιλεύσπλαχνος Κύριος συμμερίζεται τον ανθρώπινο κόπο και δίνει τροφή στο πλήθος, ενώ ευλογεί, τεμαχίζει και μοιράζει ο Ίδιος τους άρτους. Οι μαθητές συμμετέχουν ως διανομείς των άρτων, κάτι που σημαίνει ότι ο Ιησούς επεδίωκε να αφήσει ένα μήνυμα ιδιαίτερα καταγεγραμμένο για τους μαθητές Του και για την Εκκλησία.⁵⁴⁸ Οι μαθητές είναι αυτοί που καλούνται να συλλέξουν και να κουβαλήσουν τα τρίμματα που περίσσεψαν, ως οι φορείς του εσχατολογικού άρτου του Κυρίου, που έρχεται να αντικαταστήσει τον Νόμο.⁵⁴⁹ Κουβαλούν τα καλάθια με τα περισσεύματα, αυτοί που θα κληθούν να βαστάζουν την Εκκλησία.⁵⁵⁰

Στο ευαγγέλιο του Ιωάννη, ο Ιησούς αμέσως μετά το θαύμα του πολλαπλασιασμού, παρουσιάζεται ως ο άρτος της αιώνιας ζωής και της σωτηρίας.⁵⁵¹ Το πρόσωπο του Χριστού αποτελεί τον αληθινό άρτο της ζωής, τον άρτο που κατεβαίνει από τον ουρανό. Η βρώση αυτού του άρτου εγκαινιάζει για τον άνθρωπο την ευχαριστιακή κοινωνία με τον Χριστό, παρέχοντας του τη δυνατότητα της

⁵⁴⁵ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 210

⁵⁴⁶ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 293

⁵⁴⁷ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 242

⁵⁴⁸ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 245

⁵⁴⁹ Χ. Καρακόλη, *ό.π.*, 299

⁵⁵⁰ Χ. Μούσιαρη, *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2015, 20

⁵⁵¹ J. Taylor, *“The Breaking of the Bread”* EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

πνευματικής ενότητας με τον Δημιουργό του.⁵⁵² Στην προοπτική της ευχαριστιακής κοινωνίας του τρεφόμενου ανθρώπου με τον Τροφοδότη του, ενισχύεται η θεώρηση του θαύματος ως τύπος χριστιανικής ευχαριστίας, όπου ο άρτος της ζωής, ο Ιησούς Χριστός, προσφέρεται ως ο ουράνιος χορηγός ζωής αιωνίου.⁵⁵³ Ο μετέχων της τροφής που παρέχει ο Κύριος, μετέχει ουσιαστικά στην παρούσα και εσχάτη σωτηρία που Εκείνος χαρίζει στον κόσμο.⁵⁵⁴

Υπό από αυτό το πρίσμα λειτουργίας της τροφής, το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, είναι το γεγονός όπου ο Ιησούς, όπως και σε άλλες περιπτώσεις της επίγειας δράσης Του, επιχειρεί να αποκαλυφθεί στα πλήθη μέσω ενός γεύματος, και να ορίσει την σχέση τους ευχαριστιακά. Σύμφωνα με τις διηγήσεις των ευαγγελίων, παρατίθεται ένα δείπνο αποκαλυπτικό, με ευχαριστιακές, αλλά και εσχατολογικές προεκτάσεις. Τα υλικά του δείπνου, ο άρτος και ο ιχθύς, αποκαλύπτουν έναν βαθύ συμβολισμό, όχι μόνο ως μέσο χορτασμού των ανθρώπων, αλλά και ως εσχατολογικά αγαθά.⁵⁵⁵

Το θαύμα αυτό συγκεντρώνει το ενδιαφέρον της ιουδαϊκής εσχατολογικής αναμονής, όπου ο ερχόμενος Μεσσίας αναμένεται να διανείμει την αφθονία του μάννα. Οι ευαγγελιστές προβάλλουν για τον λόγο αυτό την μεσσιανική αυτοσυνειδησία του Ιησού. Η αφθονία της τροφής, παραπέμπει στην αφθονία της μεσσιανικής τράπεζας. Ο Κύριος χορταίνει το πλήθος με ψωμί και ψάρια, τροφές που αντικατοπτρίζουν την Θεία και αιώνια τροφή των δικαίων.⁵⁵⁶ Αρνείται ωστόσο να ταυτιστεί με τον αναμενόμενο Μεσσία των ιουδαϊκών προσδοκιών και προσδιορίζει την αποστολή Του ως αποσκοπούσα στη δωρεά της αιωνίου ζωής προς το ποίμνιο Του.⁵⁵⁷

Ο άρτος που ο Κύριος μας χορηγεί, μπορεί να κατανοηθεί υπό το φως του σταυρικού θανάτου και της αναστάσεως Του.⁵⁵⁸ Η κλάση του άρτου στο δείπνο του χορτασμού, ως πράξη ευχαριστιακή, παραπέμπει στην αιματηρή θυσία του Κυρίου στον Σταυρό και στην αναίμακτη προσφορά Του στο Θείο Θυσιαστήριο, γεγονός που αναδεικνύει την σωτηριολογική διάσταση των διηγήσεων του θαύματος.⁵⁵⁹ Ο Κύριος, λίγο πριν από το θάνατό Του, ονόμασε το ψωμί Σώμα Του. Στους πρώτους αιώνες της χριστιανικής ζωής, ο Χριστός απεικονιζόταν με τη μορφή ψαριού. Το ψάρι είναι σύμβολο ζωής. Ο Χριστός έδωσε τη ζωή Του για την σωτηρία μας. Μας πρόσφερε το σώμα και το

⁵⁵² Χ. Μούσιαρη, *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2015, 23

⁵⁵³ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 221

⁵⁵⁴ J. Taylor, "The Breaking of the Bread" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

⁵⁵⁵ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 186

⁵⁵⁶ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 243

⁵⁵⁷ Χ. Καρακόλη, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Θεσ/νίκη 1997, 315

⁵⁵⁸ J. A. Grassi, "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991, 39

⁵⁵⁹ Χ. Μούσιαρη, *ό.π.*, 23

αίμα Του, ως τροφή σωτηρίας.⁵⁶⁰

Οι ευαγγελιστές αντιλαμβάνονται το θαύμα ως ευχαριστιακό τύπο που προηγήθηκε της συστατικής πράξης της Ευχαριστίας. Καταγράφουν τα αποκαλυπτικά μεσσιανικά στοιχεία του, μέσα από την ευχαριστιακή πρακτική και τελετουργία της ευχαριστίας του Τελευταίου Δείπνου.⁵⁶¹

Η κλάση και η διανομή των άρτων στο θαύμα του χορτασμού εμπεριέχει τον ευχαριστιακό συμβολισμό που βρίσκουμε και στην κλάση του άρτου στο Τελευταίο δείπνο του Κυρίου.⁵⁶² Η χειρονομία της κλάσης εκφράζει το θυσιαστικό κόστος της παροχής αυτής της τροφής, παραπέμπει στην εικόνα των θυσιαστικών δείπνων της Παλαιάς Διαθήκης.⁵⁶³ Η ευλογία και η κλάση του άρτου στο θαύμα του πολλαπλασιασμού, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η πρώτη σκιαγράφηση της κλάσης του άρτου της Ευχαριστίας.⁵⁶⁴

Ο τεμαχισμός, η διανομή και η συγκέντρωση των κλασμάτων, συμβολίζουν τη διασπορά και την εσχατολογική συγκέντρωση του λαού του Θεού, στο σώμα του Χριστού, στην Εκκλησία.⁵⁶⁵ Το δείπνο του χορτασμού, είναι η ευχαριστιακή κοινωνία του ανθρώπου με την αληθινή πηγή της ζωής που είναι ο Χριστός. Όσοι μετέχουν στην ευχαριστιακή τράπεζα, εσθίοντας εκ του ουράνιου άρτου Του, γεύονται ουσιαστικά τον ίδιο τον Χριστό, μετέχουν «μυστηριακά» στο σώμα του Χριστού, την Εκκλησία.⁵⁶⁶

Κάθε κομμάτι που ευλόγησε και διένειμε ο Ιησούς στο θαύμα του χορτασμού, είναι το σώμα Του, είναι ο άρτος της αιώνιας ζωής. Ο ζωντανός άρτος τεμαχίζεται, πολλαπλασιάζεται, πληθαίνει, όμως παραμένει ένας και μοναδικός, διότι ένας είναι ο Χριστός. Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού, όπως και στην Θεία Ευχαριστία, υπάρχει ολόκληρος μέσα σε κάθε τεμάχιο του Θείου Άρτου. Μερίζεται αμερίστως, μοιράζεται σε πολλούς αποδέκτες, μελιζόμενος αλλά μη διαιρούμενος, χορταίνει και ευλογεί όσους μετέχουν στο δείπνο Του, χαρίζοντας τους την αιώνια ζωή.⁵⁶⁷

Στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων, εισάγεται η στιγμή εγκαινίασης της τελετής της Ευχαριστίας του άρτου, με τη βρώση και την πόση της ζωντανής παρουσίας του Θεού, και το όραμα του Κυρίου στην δόξα Του.⁵⁶⁸ Η κοινωνία αυτού του άρτου, που προσφέρει ο Κύριος, σηματοδοτεί την προσφορά του αγράντου σώματος και του τιμίου αίματος Του, την ευχαριστιακή

⁵⁶⁰ Ν. Βελμίροβιτς, *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Εκδ. Μπότση, Αθήνα 2012

⁵⁶¹ Ζ. Τερλιμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 231

⁵⁶² J. Taylor, "The Breaking of the Bread" EL113 (4-5), Rome 1999, 332-346

⁵⁶³ Ζ. Τερλιμπάκου, *ό.π.*, 182

⁵⁶⁴ M. J. Lagrange, *Evangile selon Saint Matthieu*, Deuxieme Edition, Paris 1923

⁵⁶⁵ J. Taylor, *ό.π.*, 332-346

⁵⁶⁶ Π. Βασιλειάδη, *Μετανεωτερικότητα και Εκκλησία*, Αθήνα, 2002, 64

⁵⁶⁷ Πρβλ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Θεία Λειτουργία*

⁵⁶⁸ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 23

αυτοπροσφορά Του, η οποία καταναλώνεται από τους ομοτράπεζους του ευχαριστιακού Του δείπνου.⁵⁶⁹

Ο Υιός του Θεού έρχεται να προσφέρει το άχραντο Του σώμα, ως τροφή που προσδίδει την αιώνια πληρότητα και αθανασία. Οι πιστοί, με τη βρώση του σώματος Του, βιώνουν το εν Ιησού Χριστώ αληθινό ζην, από τώρα μέσα στον παρόντα ιστορικό χρόνο.⁵⁷⁰ Γεύονται την αληθινή ζωή, εσθionτας τον άρτο που ο Ίδιος ευλόγησε και μοίρασε.⁵⁷¹ Η αληθινή ζωή συν Χριστώ, είναι η κατ' ουσία ζωή, που τρέφεται και αναπτύσσεται από τον άρτο που κατεβαίνει εκ του ουρανού και ζωοποιεί τον κόσμο όλο.⁵⁷²

Ο Ιησούς και οι μαθητές Του, δια του κοινού γεύματος με το πλήθος που τους ακολουθεί, γίνονται υπόδειγμα για μια νέα στάση ζωής. Διότι η ζωή εκείνου που μοιράζεται το ψωμί με όποιον το έχει πραγματικά ανάγκη, είναι η ζωή που έχει τον πραγματικό πλούτο.⁵⁷³ Στην εν Χριστώ ζωή, οι πιστοί καλούνται να γίνουν μιμητές Χριστού, να ομοιάσουν στον Ιησού Χριστό στο μέγεθος της ευσπλαχνίας και της ελεημοσύνης Του. Η αφθονία του άρτου που περίσσεψε στο δείπνο του χορτασμού, είναι η φανερή απόδειξη ότι κάθε έργο αγάπης προς τον πλησίον θα διεκδικήσει μια πλούσια ανταμοιβή από τον Θεό. Διότι, η φιλανθρωπία, η φιλοξενία και η ελεημοσύνη, φέρνουν πάντοτε πλούσια από τον Θεό την ανταπόδοση.⁵⁷⁴

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, είναι ευχαριστιακό δείπνο που συνδέει το ευαγγελικό μήνυμα με την ευχαριστιακή εμπειρία, στην έννοια της κοινωνίας με τον Χριστό. Η ευχαριστιακή διάσταση του θαύματος και οι εσχατολογικές του προεκτάσεις, επαναφέρουν το κέντρο βάρους από τη Χριστολογία, στην Εσχατολογία και στον Ιησού Χριστό, ως φορέα της Βασιλείας.⁵⁷⁵

Στο θαύμα του χορτασμού, ο Ιησούς εγκαινιάζει στο παρών την εποχή της εσχατολογικής αφθονίας. Ο άρτος που χορηγεί, είναι η πρόγευση του αιώνιου μεσσιανικού Του συμποσίου.⁵⁷⁶ Η συμμετοχή στο ευχαριστιακό Του δείπνο και η αποδοχή της αιώνιας και ζωοποιού τροφής που με αφθονία μας προσφέρει, αποτελεί την προληπτική μετοχή του ανθρώπου στην ουράνια τράπεζα

⁵⁶⁹ Χ. Μούσιαρη, *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2015, 23

⁵⁷⁰ Γ. Πατρόνιου, *Ιστορία και Εσχατολογία στη Βασιλεία του Θεού*, Εκδ. Δομός, Θεσ/νίκη 2002, 162

⁵⁷¹ G. Wainwright, *Eucharist and Eschatology*, London 1978, 51

⁵⁷² Γ. Πατρόνιου, ό.π., 152

⁵⁷³ Ζ. Τερλμπάκου, *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Θεσ/νίκη 2006, 203

⁵⁷⁴ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εις τόν Ματθαϊον*, PG 72, 365-475

⁵⁷⁵ Π. Βασιλειάδη, *Μετανεωτερικότητα και Εκκλησία*, Αθήνα, 2002, 63-64

⁵⁷⁶ Π. Βασιλειάδη, *Lex Orandi, Λειτουργική Θεολογία και Λειτουργική Αναγέννηση*, (Ιδιόμελα 5), Αθήνα 2005, 153-178

της Βασιλείας, στην οποία όλοι δύνανται να μετάσχουν.⁵⁷⁷ Όσοι γεύονται από τον ουράνιο Του άρτο, γίνονται μέλη της «νέας» κοινωνίας του Χριστού. Είναι εκείνοι που θα αποτελέσουν τους μελλοντικούς πολίτες της Βασιλείας Του.⁵⁷⁸

Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, είναι δωρεά αιώνιου ζωής και σωτηρίας. Είναι αποκλειστική πράξη εσχατολογικής δωρεάς του Σωτήρα Χριστού προς τον άνθρωπο. Έχει κεντρική θέση στην ιστορία της Θείας Οικονομίας, μαζί με το Τελευταίο Δείπνο, το Θείο Πάθος, την άνοδο στον Σταυρό, και τη ζωηφόρο Του Ανάσταση. Είναι η πρόληψη των αγαθών της νέας εν Χριστώ κοινωνίας, από όσους με πίστη και αγάπη ακολουθούν τον Κύριο. Είναι η πρόγευση της αφθονίας των εσχάτων στον παρόντα ιστορικό χρόνο, από όσους με καθαρή την καρδιά, εμπιστεύονται ολοκληρωτικά τη ζωή τους στον Κύριο και βιώνουν την αληθινή εν Χριστώ ζωή.

⁵⁷⁷ Σ. Γιαγκάζογλου, *Εσχατολογία Α' Η προσδοκία της Βασιλείας του Θεού*, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, ΕΚΠΑ

⁵⁷⁸ Π. Βασιλειάδη, *Lex Orandi, Λειτουργική Θεολογία και Λειτουργική Αναγέννηση*, (Ιδιόμελα 5), Αθήνα 2005, 153-178

Συνοπτική παρουσίαση των συμπερασμάτων

Μπορούμε να συνοψίσουμε εδώ, επιγραμματικά, τα συμπεράσματα της παρούσας εργασίας:

- α. Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων, είναι ο αμέριστος μερισμός του «άρτου της ζωής», του Ιησού Χριστού, ο οποίος αν και παραμένει ολόκληρος σε κάθε τεμάχιο Θείου άρτου, τεμαχίζεται και προσφέρεται για τον χορτασμό όλων.
- β. Η κλάση και η διανομή των άρτων στο θαύμα του χορτασμού, αποτελεί προεικόνιση και προανάκρουση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας. Όσοι μετέχουν στο δείπνο που έχει παρατεθεί, μετέχουν στην ευχαριστιακή τράπεζα του Κυρίου.
- γ. Το θαύμα αυτό αποτελεί πράξη εσχατολογικής δωρεάς. Είναι η προληπτική μετοχή στο ουράνιο μεσσιανικό συμπόσιο της Βασιλείας. Είναι η πρόγευση της αφθονίας των εσχάτων.
- δ. Στο δείπνο που παραθέτει ο Κύριος, προσκεκλημένοι είναι όλοι, ανεξάρτητα από φυλή ή εθνικότητα, γεγονός που αποκαλύπτει τον οικουμενικό χαρακτήρα του «νέου» κόσμου που εγκαινιάζει ο Χριστός.
- ε. Ο Χριστός, ο άρτος της ζωής, στο θαύμα του χορτασμού παρέχει τη δωρεά της αιώνιας ζωής. Όσοι προσκαλούνται στο δείπνο Του και εσθίουں από τον άρτο Του, μετέχουν στην παρούσα και εσχάτη σωτηρία που προσφέρει στον κόσμο.
- στ. Ο άρτος που εν αφθονία προσφέρει ο Κύριος, είναι αντανάκλαση του ευχαριστιακού Του άρτου. Είναι σύμβολο της ζωντανής παρουσίας Του στον κόσμο. Όσοι εσθίουں εξ αυτού, «μυστηριακά» μετέχουν στο σώμα Του, γίνονται μέλη της Εκκλησίας.
- ζ. Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων επαναλαμβάνεται αδιαλείπτως στην ευχαριστιακή τράπεζα, στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Το ευχαριστιακό δείπνο του Κυρίου είναι ο αιώνιος πολλαπλασιασμός των άρτων, όπου ο αενάως προσφερόμενος και θυσιαζόμενος Χριστός, μοιράζει διαχρονικά τον Εαυτό Του για την σωτηρία όλων μας.

- η. Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων επαναλαμβάνεται μέσα από κάθε πράξη αγάπης και φιλανθρωπίας. Ο Θεός πολλαπλασιάζει τα αγαθά εκείνου που τα μοιράζεται με όσους έχουν ανάγκη. Με την πίστη, την ενάρετη ζωή και τις αγαθές πράξεις μας, θα αξιωθούμε κι εμείς να δούμε το θαύμα αυτό να επαναλαμβάνεται στην ζωή μας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα Ι

Συγκριτική παρουσίαση των ευαγγελικών χωρίων που αναφέρονται στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων.

Ο χορτασμός των πεντακισχιλίων

Μάρκος	Ματθαίος	Λουκάς	Ιωάννης
Μκ 6,30 Καί συνάγονται οί απόστολοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ πάντα ὅσα ἐποίησαν καὶ ὅσα ἐδίδασκαν.		Λκ 9,10α Καὶ ὑποστρέψαντες οί απόστολοι διηγήσαντο αὐτῷ ὅσα ἐποίησαν.	
Μκ 6,31α καὶ λέγει αὐτοῖς· δεῦτε ὑμεῖς αὐτοὶ κατ' ἰδίαν εἰς ἔρημον τόπον καὶ ἀναπαύσασθε ὀλίγον.			
Μκ 6,31β ἦσαν γὰρ οί ἐρχόμενοι καὶ οί ὑπάγοντες πολλοί, καὶ οὐδὲ φαγεῖν εὐκαίρουν.			
Μκ 6,32 Καὶ ἀπῆλθον ἐν τῷ πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν.	Μτ 14,13α Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν·	Λκ 9,10β Καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς ὑπεχώρησεν κατ' ἰδίαν εἰς πόλιν καλουμένην Βηθσαϊδά.	Ιω 6,1 Μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης τῆς Γαλιλαίας τῆς Τιβεριάδος·
Μκ 6,33 καὶ εἶδον αὐτοὺς ὑπάγοντας καὶ ἐπέγνωσαν πολλοὶ καὶ πεζῆ ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων συνέδραμον ἐκεῖ καὶ προῆλθον αὐτοῦς.	Μτ 14,13β καὶ ἀκούσαντες οί ὄχλοι ἠκολούθησαν αὐτῷ πεζῆ ἀπὸ τῶν πόλεων.	Λκ 9,11α οί δὲ ὄχλοι γνόντες ἠκολούθησαν αὐτῷ·	Ιω 6,2 ἠκολούθει δὲ αὐτῷ ὄχλος πολὺς, ὅτι ἐθεώρουν αὐτοῦ τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων.
			Ιω 6,3 ἀνῆλθεν δὲ εἰς τὸ ὄρος Ἰησοῦς καὶ ἐκεῖ ἐκάθητο μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.
			Ιω 6,4 ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ πάσχα, ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων.
Μκ 6,34 Καὶ ἐξελθὼν εἶδεν πολὺν ὄχλον καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτούς, ὅτι ἦσαν ὡς πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα, καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτούς πολλά.	Μτ 14,14 Καὶ ἐξελθὼν εἶδεν πολὺν ὄχλον καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς καὶ ἐθεράπευσεν τοὺς ἀρρώστους αὐτῶν.	Λκ 9,11β καὶ ἀποδεξάμενος αὐτοὺς ἐλάλει αὐτοῖς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς χρεῖαν ἔχοντας θεραπείας ἰάτο.	Ιω 6,5α Ἐπάρas οὖν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ Ἰησοῦς καὶ θεασάμενος ὅτι πολλὸς ὄχλος ἔρχεται πρὸς αὐτὸν
Μκ 6,35 Καὶ ἦδη ὥρα πολλῆς γενομένης προσελθόντες αὐτῷ οί μαθηταὶ αὐτοῦ ἔλεγον ὅτι ἐρημὸς ἐστὶν ὁ τόπος καὶ ἦδη ὥρα πολλή·	Μτ 14,15α Ὁψίας δὲ γενομένης προσῆλθον αὐτῷ οί μαθηταὶ λέγοντες· ἐρημὸς ἐστὶν ὁ τόπος καὶ ἡ ὥρα ἦδη παρήλθεν·	Λκ 9,12α Ἡ δὲ ἡμέρα ἤρξατο κλίνειν· προσελθόντες δὲ οί δώδεκα εἶπαν αὐτῷ·	

Μκ 6,36	ἀπόλυσον αὐτούς, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τοὺς κύκλῳ ἀγροὺς καὶ κόμης ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς τί φάγωσιν.	Μτ 14,15β	ἀπόλυσον τοὺς ὄχλους, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τὰς κόμης ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς βρώματα.	Λκ 9,12β	ἀπόλυσον τὸν ὄχλον, ἵνα πορευθέντες εἰς τὰς κύκλῳ κόμης καὶ ἀγροὺς καταλύσωσιν καὶ εὖρωσιν ἐπισιτισμὸν, ὅτι ὧδε ἐν ἐρήμῳ τόπῳ ἐσμέν.		
Μκ 6,37α	ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν.	Μτ 14,16	ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· οὐ χρειᾶν ἔχουσιν ἀπελθεῖν, δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν.	Λκ 9,13α	εἶπεν δὲ πρὸς αὐτούς· δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν.	Ιω 6,5β	λέγει πρὸς Φίλιππον· πόθεν ἀγοράσωμεν ἄρτους ἵνα φάγωσιν οὗτοι;
						Ιω 6,6	τοῦτο δὲ ἔλεγεν πειράζων αὐτόν· αὐτὸς γὰρ ᾔδει τί ἐμελλεν ποιεῖν.
Μκ 6,37β	καὶ λέγουσιν αὐτῷ· ἀπελθόντες ἀγοράσωμεν δηναρίων διακοσίων ἄρτους καὶ δώσωμεν αὐτοῖς φαγεῖν;					Ιω 6,7	ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Φίλιππος· διακοσίων δηναρίων ἄρτοι οὐκ ἀρκοῦσιν αὐτοῖς ἵνα ἕκαστος βραχὺ τι λάβῃ.
						Ιω 6,8	λέγει αὐτῷ εἰς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρου·
Μκ 6,38	ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς· πόσους ἄρτους ἔχετε; ὑπάγετε ἴδετε. καὶ γνόντες λέγουσιν· πέντε, καὶ δύο ἰχθύας.	Μτ 14,17	οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ· οὐκ ἔχομεν ὧδε εἰ μὴ πέντε ἄρτους καὶ δύο ἰχθύας.	Λκ 9,13β	οἱ δὲ εἶπαν· οὐκ εἰσὶν ἡμῖν πλεῖον ἢ ἄρτοι πέντε καὶ ἰχθύες δύο, εἰ μὴτι πορευθέντες ἡμεῖς ἀγοράσωμεν εἰς πάντα τὸν λαὸν τοῦτον βρώματα.	Ιω 6,9	ἔστιν παιδάριον ὧδε ὃς ἔχει πέντε ἄρτους κριθίνους καὶ δύο ὀψάρια· ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστὶν εἰς τοσοῦτους;
		Μτ 14,18	ὁ δὲ εἶπεν· φερέτέ μοι ὧδε αὐτούς.				
Μκ 6,39	καὶ ἐπέταξεν αὐτοῖς ἀνακλῖναι πάντας συμπόσια συμπόσια ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ.	Μτ 14,19α	καὶ κελεύσας τοὺς ὄχλους ἀνακλιθῆναι ἐπὶ τοῦ χόρτου, λαβὼν τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας,	Λκ 9,14	ἦσαν γὰρ ὡσεὶ ἄνδρες πεντακισχίλιοι. εἶπεν δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ· κατακλίνατε αὐτούς κλισίας ὡσεὶ ἀνά πεντήκοντα.	Ιω 6,10α	εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· ποιήσατε τοὺς ἀνθρώπους ἀνασεεῖν. ἦν δὲ χόρτος πολλὸς ἐν τῷ τόπῳ.
Μκ 6,40	καὶ ἀνέπεσαν πρασιαὶ πρασιαὶ κατὰ ἑκατὸν καὶ κατὰ πενήκοντα.			Λκ 9,15	καὶ ἐποίησαν οὕτως καὶ κατέκλιναν ἅπαντας.	Ιω 6,10β	ἀνέπεσαν οὖν οἱ ἄνδρες τὸν ἀριθμὸν ὡς πεντακισχίλιοι.
Μκ 6,41α	καὶ λαβὼν τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εὐλόγησεν καὶ κατέκλασεν τοὺς ἄρτους	Μτ 14,19β	ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εὐλόγησεν καὶ κλάσας	Λκ 9,16α	λαβὼν δὲ τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εὐλόγησεν αὐτούς καὶ κατέκλασεν	Ιω 6,11α	ἔλαβεν οὖν τοὺς ἄρτους ὁ Ἰησοῦς καὶ εὐχαριστήσας
Μκ 6,41β	καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἵνα παρατιθῶσιν αὐτοῖς,	Μτ 14,19γ	ἔδωκεν τοῖς μαθηταῖς τοὺς ἄρτους, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ὄχλοις.	Λκ 9,16β	καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς παραθεῖναι τῷ ὄχλῳ.	Ιω 6,11β	διέδωκεν τοῖς ἀνακειμένοις
Μκ 6,41γ	καὶ τοὺς δύο ἰχθύας ἐμέρισεν πᾶσιν.					Ιω 6,11γ	ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν ὀψαρίων ὅσον ἦθελον.
Μκ 6,42	καὶ ἔφαγον πάντες καὶ ἔχορτάσθησαν,	Μτ 14,20α	καὶ ἔφαγον πάντες καὶ ἔχορτάσθησαν,	Λκ 9,17α	καὶ ἔφαγον καὶ ἔχορτάσθησαν πάντες,	Ιω 6,12α	ὡς δὲ ἐνεπλήσθησαν,
						Ιω 6,12β	λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα κλάσματα, ἵνα μὴ τι ἀπόληται.

Μκ 6,43	καὶ ἦσαν κλάσματα δώδεκα κοφίνων πληρώματα καὶ ἀπὸ τῶν ἰχθύων.	Μτ 14,20β	καὶ ἦσαν τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων δώδεκα κοφίνους πλήρεις	Λκ 9,17β	καὶ ἦρθη τὸ περισσεῦσαν αὐτοῖς κλασμάτων κοφίνοι δώδεκα.	Ιω 6,13α	συνήγαγον οὖν καὶ ἐγέμισαν δώδεκα κοφίνους κλασμάτων ἐκ τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθίνων
Μκ 6,44	καὶ ἦσαν οἱ φαγόντες τοὺς ἄρτους πεντακισχίλιοι ἄνδρες.	Μτ 14,21	οἱ δὲ ἐσθίοντες ἦσαν ἄνδρες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων.			Ιω 6,13β	ἃ ἐπερίσσευσαν τοῖς βεβρωκόσιν.
						Ιω 6,14	Οἱ οὖν ἄνθρωποι ἰδόντες ὃ ἐποίησεν σημεῖον ἔλεγον ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον.
Μκ 6,45	Καὶ εὐθὺς ἠνάγκασεν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον καὶ προάγειν εἰς τὸ πέραν πρὸς Βηθσαϊδάν, ἕως αὐτὸς ἀπολύει τὸν ὄχλον.	Μτ 14,22	Καὶ εὐθέως ἠνάγκασεν τοὺς μαθητὰς ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν, ἕως οὗ ἀπολύσῃ τοὺς ὄχλους.				
						Ιω 6,15α	Ἰησοῦς οὖν γινούς ὅτι μέλλουσιν ἔρχεσθαι καὶ ἀρπάξαι αὐτὸν ἵνα ποιήσωσιν βασιλεία,
Μκ 6,46	καὶ ἀποταξάμενος αὐτοῖς ἀπῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι.	Μτ 14,23	καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος κατ' ἰδίαν προσεύξασθαι. ὀψίας δὲ γενομένης μόνος ἦν ἐκεῖ.			Ιω 6,15β	ἀνεχώρησεν πάλιν εἰς τὸ ὄρος αὐτὸς μόνος.

Ο χορτασμός των τετρακισχίλιων

Μάρκος		Ματθαίος	
Μκ 8,1	Ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις πάλιν πολλοῦ ὄχλου ὄντος καὶ μὴ ἐχόντων τί φάγωσι, προσκαλεσάμενος ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ λέγει αὐτοῖς·	Μτ 15,32α	Ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσάμενος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἶπεν·
Μκ 8,2	σπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον, ὅτι ἤδη ἡμέραι τρεῖς προσμένουσίν μοι καὶ οὐκ ἔχουσι τί φάγωσι·	Μτ 15,32β	σπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον, ὅτι ἤδη ἡμέραι τρεῖς προσμένουσίν μοι καὶ οὐκ ἔχουσιν τί φάγωσιν·
Μκ 8,3	καὶ ἐὰν ἀπολύσω αὐτοὺς νήστευε εἰς οἶκον αὐτῶν, ἐκλυθῆσονται ἐν τῇ ὁδῷ· καὶ τινες αὐτῶν ἀπὸ μακρόθεν ἦκασιν.	Μτ 15,32γ	καὶ ἀπολύσαι αὐτοὺς νήστευε οὐ θέλω, μήποτε ἐκλυθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ.
Μκ 8,4	καὶ ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· πόθεν τούτους δυνήσεται τις ὧδε χορτάσαι ἄρτων ἐπ' ἐρημίας;	Μτ 15,33	καὶ λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταί· πόθεν ἡμῖν ἐν ἐρημίᾳ ἄρτοι τοσοῦτοι ὥστε χορτάσαι ὄχλον τοσοῦτον;
Μκ 8,5	καὶ ἠρώτα αὐτοῦς· πόσους ἔχετε ἄρτους; οἱ δὲ εἶπαν· ἐπτὰ.	Μτ 15,34	καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· πόσους ἄρτους ἔχετε; οἱ δὲ εἶπαν· ἐπτὰ καὶ ὀλίγα ἰχθύδια.
Μκ 8,6α	καὶ παραγγέλει τῷ ὄχλῳ ἀναπεσεῖν ἐπὶ τῆς γῆς·	Μτ 15,35	καὶ παραγγέλλας τῷ ὄχλῳ ἀναπεσεῖν ἐπὶ τὴν γῆν·
Μκ 8,6β	καὶ λαβὼν τοὺς ἐπτὰ ἄρτους εὐχαριστήσας ἔκλασεν	Μτ 15,36α	ἔλαβεν τοὺς ἐπτὰ ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασεν
Μκ 8,6γ	καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἵνα παρατιθῶσιν, καὶ παρέθηκαν τῷ ὄχλῳ.	Μτ 15,36β	καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ὄχλοις.
Μκ 8,7	καὶ εἶχον ἰχθύδια ὀλίγα καὶ εὐλογήσας αὐτὰ εἶπεν καὶ αὐτὰ παρατιθέσθαι.		
Μκ 8,8	ἔφαγον δὲ καὶ ἐχορτάσθησαν. καὶ ἦσαν περισσεύματα κλασμάτων ἐπτὰ σφυρίδας.	Μτ 15,37	καὶ ἔφαγον πάντες καὶ ἐχορτάσθησαν. καὶ τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων ἦσαν ἐπτὰ σφυρίδας πλήρεις.
Μκ 8,9	ἦσαν δὲ ὡς τετρακισχίλιοι, καὶ ἀπέλυσεν αὐτούς.	Μτ 15,38	οἱ δὲ ἐσθίοντες ἦσαν τετρακισχίλιοι ἄνδρες χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων.
Μκ 8,10	Καὶ ἐμβὰς εὐθὺς εἰς τὸ πλοῖον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἦλθεν εἰς τὰ μέρη Δαλμανουθά.	Μτ 15,39	Καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους ἐνέβη εἰς τὸ πλοῖον καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὄρια Μαγαδάν.

Παράρτημα II

Σύγχρονοι άγιοι μπροστά στο θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων

Χαρακτηριστικό απόσπασμα από το βίο του π. Ιακώβου Τσαλίκη:

Στάθηκε μπροστά στην εικόνα του οσίου Δαβίδ και του είπε: «Άγιε μου, οι άνθρωποι αυτοί δουλεύουν για το Μοναστήρι σου. Γυρνάνε κουρασμένοι και πεινασμένοι. Δεν έχω τίποτα άλλο να τους δώσω να φάνε, μόνο τις δύομισι οκάδες μανέστρα με το λίγο λαδάκι, και τα έδειχνε στον Άγιο. Σε παρακαλώ, εσύ να τα ευλογήσεις, να φάνε και να χορτάσουνε». Κι ύστερα, μαγείρεψε στην κατσαρόλα, κι έβγαζε συνέχεια φαγητό και δεν τελείωνε. Χόρτασαν όλοι και περίσσεψε! Το είδαν πολλοί. Πολλά χρόνια μετά, τονίζοντας τα θαύματα του οσίου Δαβίδ, έλεγε ο π. Ιάκωβος: «Αδελφέ μου, επανάληψη του θαύματος των πεντακισχιλίων!» [Σ. Παπαδόπουλου, *Ο Μακαριστός Ιάκωβος Τσαλίκης*, Εκδόσεις Τροχαλία, Αθήνα 2014]

Έχει γραφτεί για το βίο του π. Ιακώβου Τσαλίκη:

Την ελεημοσύνη την είχε κληρονομιά ο Γέροντας Ιάκωβος. Άδειαζε τα χέρια του κι ο Θεός του τα ξαναγέμιζε περισσότερο και πάλι το ίδιο και πάλι η απάντηση του Ελεήμονος Θεού πιο μεγάλη. Θαύμαζε ο Γέροντας το μεγαλείο της αρετής αυτής και τον πλούτο του Ελέους του Θεού. «Κάθε μήνα», έλεγε ο Γέροντας, «έχω τις οικογένειες που έχουν ανάγκη και τις οικονομώ τ' απαραίτητα σε τρόφιμα και σε χρήματα. Ένα δίνω, κι ο Θεός δέκα μου δίνει. Μόλις σκεφτώ κάτι να δώσω αμέσως η απάντηση του Θεού μου δίνει πολλαπλάσια». Γι' αυτό έλεγε χαρακτηριστικά, «δίνε, δίνε κι ο Θεός θα σου δίνει». [Σ. Παπαδόπουλου, *Ο Μακαριστός Ιάκωβος Τσαλίκης*, Εκδόσεις Τροχαλία, Αθήνα 2014]

Μια διήγηση από το βίο του αγίου Παΐσιου:

Κάποιος επισκέπτης είπε στον Γέροντα ότι στην εποχή μας δεν γίνονται θαύματα. Ο Γέροντας διέγινωσε τη δυσπιστία του και του είπε: «Πάρε αυτό το κουτί και κέρασε τους επισκέπτες». Οι επισκέπτες ήταν δώδεκα και το κουτί είχε τρία γλυκά. Πράγματι αφού τους κέρασε όλους πήρε και ο ίδιος. Στο τέλος διαπίστωσε ότι στο κουτί υπήρχαν ακόμη τρία γλυκά. Κι ο Γέροντας του είπε: «Τίποτα δεν είναι αδύνατο για το Θεό». [Ν. Κοπελιά, *Ψήγματα Χρυσού από τους λόγους του Γέροντος Παΐσιου του Αγιορείτη*, Αυτοέκδοση 5.12.2005, όπως κυκλοφορεί στο διαδίκτυο]

Έχει γραφτεί για μια σύγχρονη οσιακή μορφή, την γερόντισσα Μαγδαληνή της Καλύμνου:

Την ώρα του λιχνίσματος του σταριού μαζεύονταν κόσμος γύρω από το αλώνι του Μοναστηριού περιμένοντας το μερίδιο της αγάπης. Μόλις τελείωνε το λιχνίσμα, η Γερόντισσα έδινε εντολή πρώτα να μοιράσουν στον καθένα, ό,τι τη φώτιζε ο Θεός, και μετά να γεμίσουν τα δικά τους τα τσουβάλια. Και όσο μοίραζαν ελεημοσύνη στους φτωχούς, τόσο περισσότερο στάρι έμενε για τα δικά τους τσουβάλια. Η αγάπη της προσφοράς αύξανε τις ποσότητες του σταριού. [Χ. Μπούσια, *Προσευχή της Οσίας ασκήτριας της Καλύμνου Μαγδαληνής, της Γερόντισσας της ελεημοσύνης*, ως δημοσιεύτηκε 7.8.2018 στον διαδικτυακό τόπο www.pemptousia.gr]

Παράρτημα III

Τα Βιβλία της Καινής Διαθήκης

Μτ	Κατά Ματθαίον	Εφ	Προς Εφεσίους	Εβρ	Προς Εβραίους
Μκ	Κατά Μάρκον	Φιλ	Προς Φιλιππησίους	Ιακ	Επιστολή Ιακώβου
Λκ	Κατά Λουκάν	Κολ	Προς Κολοσσαείς	Α Πε	Επιστολή Πέτρου Α'
Ιω	Κατά Ιωάννην	Α Θεσ	Προς Θεσσαλονικείς Α'	Β Πε	Επιστολή Πέτρου Β'
Πραξ	Πράξεις Αποστόλων	Β Θεσ	Προς Θεσσαλονικείς Β'	Α Ιω	Επιστολή Ιωάννη Α'
Ρωμ	Προς Ρωμαίους	Α Τιμ	Προς Τιμόθεον Α'	Β Ιω	Επιστολή Ιωάννη Β'
Α Κορ	Προς Κορινθίους Α'	Β Τιμ	Προς Τιμόθεον Β'	Γ Ιω	Επιστολή Ιωάννη Γ'
Β Κορ	Προς Κορινθίους Β'	Τιτ	Προς Τίτον	Ιούδα	Επιστολή Ιούδα
Γαλ	Προς Γαλάτας	Φιμ	Προς Φιλήμονα	Αποκ	Αποκάλυψις Ιωάννου

Τα Βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης

Γεν	Γένεσις	Νε	Νεεμίας	Μιχ	Μιχαίας
Έξ	Έξοδος	Εσθ	Εσθήρ	Ιλ	Ιωήλ
Λευ	Λευιτικόν	Ιδθ	Ιουδίθ	Οβδ	Οβδιού
Αριθ	Αριθμοί	Τωβ	Τωβίτ	Ιων	Ιονάς
Δευτ	Δευτερονόμιον	Α Μακ	Μακκαβαίων Α'	Νμ	Ναούμ
ΙτΝ	Ιησούς του Ναυή	Β Μακ	Μακκαβαίων Β'	Αβ	Αββακούμ
Κρ	Κριταί	Γ Μακ	Μακκαβαίων Γ'	Σφν	Σοφονίας
Ρουθ	Ρουθ	Ψαλ	Ψαλμοί	Αγγ	Αγγαίος
Α Βασ	Βασιλειών Α'	Ιωβ	Ιώβ	Ζαχ	Ζαχαρίας
Β Βασ	Βασιλειών Β'	Παρ	Παροιμιαί	Μαλ	Μαλαχίας
Γ Βασ	Βασιλειών Γ'	Εκ	Εκκλησιαστής	Ησ	Ησαΐας
Δ Βασ	Βασιλειών Δ'	Ασμ	Άσμα Ασμάτων	Ιερ	Ιερεμίας
Α Παρ	Παραλειπομένων Α'	Σολ	Σοφία Σολομώντος	Βαρ	Βαρούχ
Β Παρ	Παραλειπομένων Β'	Σειρ	Σοφία Σειράχ	Θρ	Θρήνοι Ιερεμίου
Α Εσδ	Έσδρας Α'	Ωσ	Ωσηέ	Επι	Επιστολή Ιερεμίου
Β Εσδ	Έσδρας Β'	Αμ	Αμός	Ιεζ	Ιεζεκιήλ
				Δν	Δανιήλ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

1. Αγία Γραφή

Παλαιά Διαθήκη, η μετάφραση των Εβδομήκοντα, Septuaginta, Έκδοση Α. Rahlfs, Stuttgart 1935

Καινή Διαθήκη, Κ. Aland - J. Karavidopoulos - C. M. Martini – B.M. Metzger, Novum Testamentum Graece, Stuttgart 28th edition 1998

Για τη μετάφραση των κειμένων της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης χρησιμοποιήθηκε η έκδοση της Ελληνικής Βιβλικής Εταιρείας, Αθήνα 2003

2. Πατερικά Κείμενα

Αθανασίου Μεγάλου, *Διδασκαλία προς Αντίοχον Δούκαν*, PG 28, 700-708

Ανωνύμου, *Διδαχαί των Δώδεκα Αποστόλων*

Αυγουστίνου Ιπώνος, *Επιστολή 122, Κήρυγμα 72 εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον (NT 122, Oratio LXXII)*

— *Επιστολή 130, Κήρυγμα 80 εις το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον (NT 130, Oratio LXXX)*

— *Κήρυγμα 61 εις το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιον (Oratio CXI)*

— *Ομιλίες εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*

— *Περί Τριάδος*

Βασιλείου του Μέγα, *Ομιλία εις την Εξαήμερον*, Λόγοι Εννέα, ΕΠΕ, τόμος 4

Γρηγορίου του Θεολόγου, *Λόγος ΚΔ'*, PG 35, 1169-1193

Γρηγορίου Νύσσης, *Περί ψυχής και Αναστάσεως ο λόγος, ο λεγόμενος τα Μακρίνια*. PG 46

Γρηγορίου Παλαμά, *Περί θείας και θεοποιού μεθέξεως*, 8, ΕΠΕ, τόμος 3, 225

Ευθυμίου Ζυγαβινού, *Το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 129, 433Α

— *Το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, PG 129, 765

— *Το κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, PG 129, 853

— *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 129, 1236-1239

Ευσεβίου Καισαρείας, *Κεφαλαίων καταγραφή*, 3,2 13,4 · 3,2 14,7

Εφραίμ Σύρου, *Evangelii concordantis expositio 19*

— *Εργα*, τόμος 2ος, έκδ. «Το Περιβόλι της Παναγίας», Αθήνα 2000

Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, *Ερμηνεία εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, PG 123, 293-313

— *Ερμηνεία εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, PG 123, 557AB-569AB

— *Ερμηνεία εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, PG 123, 683

— *Ερμηνεία εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 123, 1284-1292

Θωμά Ακινάτη, *Catena Aurea*, Τόμοι I - IV, *Ερμηνεία εις τα τέσσερα Ευαγγέλια*

— *Σχολιασμός εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*

Ιωάννου του Χρυσοστόμου, *Θεία Λειτουργία*

— *Ομιλία Α' εις την Αγίαν Πεντηκοστήν*, 4, ΕΠΕ, 36, 315-317

— *Ομιλία ΚΔ' εις την προς Εβραίους*, 3, ΕΠΕ, 25, 169

— *Ομιλία Μ' εις τας Πράξεις*, 2, ΕΠΕ, 16Α, 487

— *Περί έλεημοσύνης*, PG 60.747

— *Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Ομιλία ΜΒ', PG 59, 239-244, Ομιλία ΜΔ', PG 59, 248-249, Ομιλία ΠΣΤ', PG 59, 463-475

— *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, Ομιλία ΜΘ', PG 58, 495-504, Ομιλία ΝΓ'. PG 58, 525-532

Κλήμεντος Αλεξανδρείας, *Στρωματέων των εις Οκτώ*, Λόγος Έκτος, PG 9, 304-317

Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Υπόμνημα εις τόν Ματθαϊόν*, PG 72, 365-475

— *Εξήγησις εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, PG 72, 640-645

— *Εξήγησις εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, Λόγος Τρίτος, PG 73, 433-481

Μαξίμου Ομολογητού, *Μυσταγωγία*, 24, PG 91, 713Α-Β

— *Περί διαφόρων αποριών των Αγίων Διονυσίου και Γρηγορίου*, PG 91, 1396BC

— *Προς Θαλάσιον τον Οσιότατον Πρεσβύτερον και Ηγούμενον περί Διαφόρων Αποριών της Θείας Γραφής*, PG 90, 392-396

Νικόλαου Καβάσιλα, *Ερμηνεία εις την θείαν Λειτουργίαν*, ΛΗ' 6

— *Περί της εν Χριστώ ζωής*, Λόγοι Επτά

Ωριγένους, *Κατά Ματθαίον Εξηγητικών*, PG 13, 902-924

— *Ομιλία εις τον Ιερεμία*, PG 13,573B

B. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

1. Ελληνόγλωσσα

Ατματζίδη Χ., «Ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων (Μτ.14,13-21, Μκ.6,34-44, Λκ. 9,10-17, Ιω. 6,1-14) Μια φουνταμενταλιστική ερμηνευτική προσέγγιση», Κριτικές Αναγνώσεις Βιβλικών κειμένων, (B.B. 46), τόμος Α, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 2010

Βασιλειάδη Π., *Ερμηνεία των ευαγγελίων, Θεολογικές και ιστοριοφιλολογικές προϋποθέσεις καθώς και ερμηνευτικές προσεγγίσεις στα τέσσερα ευαγγέλια*, Θεσσαλονίκη, 1990

— *Lex Orandi, Λειτουργική Θεολογία και Λειτουργική Αναγέννηση*, (Ιδιόμελα 5), Αθήνα, 2005

— *Επίκαιρα Αγιογραφικά θέματα, Αγία Γραφή και Ευχαριστία*, (BB 15), Θεσσαλονίκη, 2000

— *Μετανεωτερικότητα και Εκκλησία*, Αθήνα, 2002

Βελμιρόβιτς Ν., *Όμιλίες Δ' – Κυριακοδρόμιο*, Έκδοση Πέτρου Μπότση, Αθήνα 2012

Γαλάνη Ι., *Ο πολλαπλασιασμός των άρτων και των ιχθύων στην ερμηνευτική παράδοση της Ανατολικής Εκκλησίας*, εισήγηση στα πλαίσια του Biblicum, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2000-2001

— *Το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων και των ιχθύων στην ερμηνευτική παράδοση της Ανατολικής Εκκλησίας*, Βιβλικές Ερμηνευτικές και Θεολογικές Μελέτες, (BB 20), Θεσσαλονίκη 2004

Γιαγκάζογλου Σ., *Εσχατολογία Α', Η προσδοκία της Βασιλείας του Θεού*, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, ΕΚΠΑ

Γιανναρά Χ., *Ενάντια στη Θρησκεία*, Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα 2010

Δεσπότη Σ., *Εισαγωγή στην Κ.Δ. και ιστορία εποχής της Καινής Διαθήκης, Το συνοπτικό πρόβλημα*, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, ΕΚΠΑ

— *Ιερά Ευαγγέλια, Το μήνυμα της Καινής Διαθήκης στον σύγχρονο άνθρωπο*, Εκδόσεις Έννοια, Αθήνα 2017

— *Ο Ευαγγελιστής Ιωάννης, Σπουδή στην Ιωάννεια Γραμματεία*, Εκδόσεις Έννοια, Αθήνα 2018

— *Το νόημα της Ευχαριστίας ως το κατεξοχήν Δώρο στο κατά Ιωάννη*, ΕΚΠΑ, απόδοση στην ελληνική του: Α. Despotis, *The Philosophical-Religious Hybridity in John 6 and Its Reception in the Commentaries of Origen and John Chrysostom*. Jacobus Kok, Martin Webber, Jermo van Nes (Eds.), *Drawing and Transcending Boundaries in the New Testament and Early Christianity*, BzVB 38-39, LIT, 2019

- Θεολόγου Σ., «Κυριακή Η' Ματθαίου: Έφαγον πάντες και εχορτάσθησαν», έκδοση Ι. Μ. Εδέσσης, Πέλλης και Αλμωπίας, ως δημοσιεύτηκε στον διαδικτυακό τόπο www.elpedia.gr
- Θέρμου Β. π., *Το θαύμα: μια Ορθόδοξη θεολογική προσέγγιση*, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, ως έχει δημοσιευτεί στην ιστοσελίδα www.apostoliki-diakonia.gr
- Ιερόθεου Μητρ. Ναυπάκτου, *Εμπειρική Δογματική τής Ορθόδοξου Καθολικής Εκκλησίας κατά τις προφορικές παραδόσεις τού π. Ι. Ρωμανίδη*, Τόμοι Α' - Β', Εκδ. Ι. Μ. Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας), 2011
- Ιωσήφ Βατοπαιδινού, *Η Χριστιανική Ηθική μετά τη σάρκωση του Θεού Λόγου*, από τη συλλογή «Λόγοι Παρακλήσεως», έκδοση Ψυχοφελή Βατοπαιδινά τεύχος 15, Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, 2018
- Καραβιδόπουλου Ι., «*Απαρχαί Έκκλησιολογίας εἰς τό κατά Μάρκον Εὐαγγέλιον*», ΕΕΘΣΑ, τόμος 17, Θεσσαλονίκη 1972
- *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 1983
- *Νέες κατευθύνσεις στη βιβλική ερμηνευτική*, Βιβλικές Μελέτες Β', Βιβλική Βιβλιοθήκη 16 (BB16), Θεσσαλονίκη, 2000
- *Το κατά Μάρκον Ευαγγέλιο*, (ΕΚΔ 2), Θεσσαλονίκη 1988
- Καρακόλη Χ., *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Διδακτορική διατριβή, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1997
- Καραματζάνη Α. αρχιμ., *Οι Πατέρες και τα προβλήματα της ζωής μας*, Εκδόσεις Ι. Μ. Αγίου Αθανασίου Κολινδρού, 1988
- Κασσελούρη - Χατζηβασιλειάδη Ε., *Η διήγηση της Μυράλειψης του Ιησού στα ευαγγέλια*, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2006
- Κιτσάτη Ν., *Η Θεολογία του Θαύματος στην Ορθόδοξη Παράδοση*, Εκδόσεις Μπαρμουνάκη, Διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2022
- Κυριακάκη Χ., *Η δομή και η εξέλιξη του Μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας σύμφωνα με τις Λειτουργικές πηγές κατά τους τέσσερεις πρώτους αιώνες του Χριστιανισμού*, ΕΑΠ, Διπλωματική εργασία, 2021
- Ματσούκα Ν. Α., *Δογματική και Συμβολική θεολογία*, τόμοι Α' - Β', Εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2007
- *Επιστήμη, φιλοσοφία και θεολογία στην εξαήμερο του Μεγάλου Βασιλείου*, Εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1990
- *Ορθοδοξία και Αίρεση*, Εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1992
- *Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης Σημεῖα, Νοήματα, Αποτυπώματα*, Εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, 2002
- Μαυρόπουλου Δ., *Η Ταυτότητα της Εκκλησίας*, Περιοδικό «Εφημέριος», τ.17, 2015

- Μεταλληνού Γ. πρωτ., *Ένορία και Εκκλησία, «Ένορία - Η μεγάλη μας οικογένεια»*, Εκδόσεις Ορθόδοξη Κυψέλη, από τον διαδικτυακό τόπο www.impantokratoros.gr/F27CA785.el.aspx
- Moltmann J., *Τι Είναι Θεολογία Σήμερα; Δυο μελετήματα για την Επικαιροποίηση της*, (μεταφρ. Π. Γιατζάκης), Εκδόσεις Άρτος Ζωής, Αθήνα 2008
- Μούσιαρη Χ., *Ευχαριστιακοί τόποι των συνοπτικών Ευαγγελίων*, Διπλωματική Εργασία, Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη 2015
- Μπακλαγή Δ. αρχιμ., *Η χλωρίδα της Καινής Διαθήκης*, Διπλωματική Εργασία, Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη 2011
- Νέλλα Π., *Η περί δικαιοσύνης διδασκαλία Νικολάου του Καβάσιλα, Συμβολή εις την Ορθόδοξον Σωτηριολογίαν*, Εκδόσεις Αρμός, Αθήνα 1994
- Νήφων αρχιμ. Βατοπαιδινός, *Οι άγιοι είναι συνεργοί του Χριστού στην σωτηρία του κόσμου*, Ομιλία στο διαδικτυακό πρόγραμμα «Ένορία εν δράσει..», Πειραιάς 2023
- Νικολαΐδη Α., *Κοινωνιολογία της Θρησκείας*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2007
- Ντάνα Π. αρχιμ., *Μεγάλα θαύματα και μηνύματα από τη ζωή των αγίων μας*, Τόμοι Α'-Γ', Αθήνα 2006
- Ο' TOOL R., *“Η εξουσία στην εκκλησία, σύμφωνα με το κατά Λουκάν ευαγγέλιο και τις Πράξεις των Αποστόλων”*, (ΔΒΜ 20), Έτος 30, Ιούλιος - Δεκέμβριος 2001
- Παϊσίου Αγιορείτου, *«Πνευματική Αφύπνιση, Λόγοι Β'»*, Έκδοση Ιερού Ησυχαστηρίου «Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος», Σουρωτή Θεσσαλονίκης, 2000
- Παπαδημητρίου Κ., *Γλώσσα και Ερμηνεία της Καινής Διαθήκης, Γλωσσολογικές και θεολογικές ερμηνευτικές δοκιμές*, Αθήνα 2004
- Παπαδοπούλου Ε., *Το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας κατά τη διδασκαλία του Ιερού Χρυσοστόμου*, διπλωματική εργασία, Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη 2014
- Παπαθανασίου Ν. Θ., *«Ο πάσχων Θεός, ο σύντροφος Θεός»*, Περιοδικό «Σύναξη», τεύχος 129, Αθήνα 2014
- Πατρώνιου Γ., *Ιστορία και Εσχατολογία στη Βασιλεία του Θεού*, Εκδόσεις Δομός, Θεσσαλονίκη 2002
- Ράμφου Σ., *Το Μυστικό του Ιησού*, Αθήνα 2006
- Ράτσιγκερ Γ., Πάπα Βενέδικτου ΙΣΤ', *Ο Ιησούς από τη Ναζαρέτ*, Τόμοι 1-2, μετάφρ. Σ. Δεσπότης, Εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα 2007
- Ρωμανΐδη Ι. Πρωτοπρ., *Πατερική Θεολογία, Μέρος Πρώτον: Στοιχεία Ορθοδόξου ανθρωπολογίας και Θεολογίας, Περί του Μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας*, από τον διαδικτυακό τόπο της Ορθόδοξης Ομάδας Δογματικής Έρευνας www.oodegr.com
- Σακκά Μ., *Τι είναι θαύμα*, άρθρο ως δημοσιεύτηκε 31.07.2016 στην ιστοσελίδα www.rempitousia.gr
- Σμέμαν Α. πρωτοπρ., *Ευχαριστία, το μυστήριο της Βασιλείας*, (μετάφραση από τα αγγλικά Ιωσήφ Ροηλΐδης), Εκδόσεις Ακρίτας, Αθήνα 2000

- Στανιλοάε Δ. π., «Ο Θεός είναι αγάπη», μετάφρ. Ν. Ματσούκας, Εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1983
- Σταυρόπουλου Χ. αρχιμ., *Η Θεία Ευχαριστία Μυστήριο Μυστηρίων*, Εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 1994
- Τερλιμπάκου Ζ., *Οι ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Διδακτορική διατριβή, Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη 2006
- Τρακατέλλη Δ. (Μητροπολίτου Βρεσθένης), *Εξουσία και Πάθος, Χριστολογικές απόψεις του κατά Μάρκον Ευαγγελίου*, Εκδόσεις Δομός, Αθήνα 1983
- Τρεμπέλα Π. *Απολογητικά Μελέται*, Τόμος Ε', Εκδόσεις Ο Σωτήρ, Αθήνα 1994
- *Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1951
- *Υπόμνημα εις το κατά Μάρκον Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1951
- *Υπόμνημα εις το κατά Λουκάν Ευαγγέλιον*, Αθήνα 1952
- Τσίγκου Α., *Τα Μυστήρια της χριστιανικής μώσεως και η σύγχρονη εκκλησιαστική πράξη*, Διπλωματική Εργασία, Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη 2016
- Φύλια, Γ., *Ελεημοσύνη και φιλανθρωπία στη θεία Ευχαριστία της πρώτης Εκκλησίας*, άρθρο από το φυλλάδιο Ορθόδοξου διδαχής «Η ΟΔΟΣ» (φ. 11, Ιούλιος Αύγουστος Σεπτέμβριος 2008), Ιερά Μητρόπολις Ρόδου
- *Λειτουργική*, Τόμοι Α' - Β', Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2009
- Φλωρόφσκυ Γ., «Το κοινωνικό πρόβλημα στην Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία», Χριστιανισμός & Πολιτισμός, (μετάφρ. Ν. Πουρναρά), Εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1982
- Halley H. H., *Συνοπτική Εγκυκλοπαίδεια της Αγίας Γραφής*, μετάφρ. Α.Κ. Διαμαντόπουλου, Εκδόσεις «Ο Λόγος», Αθήνα 1979
- Χούλη Μ., *Η αποστολικότητα της Εκκλησίας και ο χορτασμός των πέντε χιλιάδων (Ματθ. 14,14-22)*, άρθρο στον διαδικτυακό τόπο: www.oodegr.com, Ιούλιος 2012

2. Ξενόγλωσσα

- Achtemeier P. J., “*Gospel Miracle Tradition and the Divine Man*”, *Interpr.*26 (1972)
- Barclay W., *The Gospel of Mark*, Philadelphia, Westminster, 1975
- Barrett C. K., “*The Gospel According to St John*”, An Introduction with Commentary and notes on the Greek Text, London 1967
- Bassler J. M., “*The Parable of the loaves*”, *The Journal of Religion*, JR 66, Vol.2, April 1986

- Boobyer G. H., *The Eucharistic interpretation of the Miracle of Loaves in St Mark's Gospel*, Journal of Theological Studies Vol.3 No.2, Oxford University Press, (October 1952)
- Borgen P., *Bread from Heaven, An Exegetical Study of the Concept of Manna in the Gospel of John*, Leiden, Brill 1965
- Brown R. E., *The Gospel according to John*, (i-xii), (AB29) Garden city: Doubleday, New York 1966
- Bultmann R., *Das Evangelium des Johannes*, Göttingen, 1956
- *The History of the Synoptic Tradition*, transl. J. Marsh, Oxford - New York, 1963
- Buse I., "The Gospel Accounts of the Feeding of the Multitudes", *Exp. Tim* 74, 1962
- Carrington P., *According to Mark, A Running Commentary on the Oldest Gospel*, Cambridge, 1960
- Carson D., *The Gospel according to John*, Leicester - Grand Rapids, 1991
- Cerfaux L., "La section des pains (Mc 6,31-8,26; Mt 14,13-16,12)", *Synoptische Studien*, München, 1953
- Crosby S. M., *House of disciples, Church, economics and Justice in Matthew*, New York, 1988
- Daube D., *The New Testament and Rabbinic Judaism*, London, Athalone, 1956
- Denis A. M., "La section des pains selon s. Marc (6,30-8,26), une théologie de l' Eucharistie", *StudEv* (TU, 102) 4 (1968)
- Derett J. D., "Crumbs in Mark", *Downside Review*, 102 (1984)
- Dunn J., "John VI. A Eucharistic Discourse", *NTS* 17,1971
- Ellis P., *The Genius of John*, Collegeville: The Liturgical Press, 1984
- Farrer A. M., "Loaves and Thousands", *JTS* 4, Oxford 1953
- Feeley - Harnik G., *The Lord's table, The meaning of food in Early Judaism and Christianity*, Washington and London, 1994
- Fowler R. M., "Loaves and Fishes" *The function of the Feeding stories in the Gospel of Mark*, SBLDS 54, Chicago, 1981
- France R. T., *The Gospel of Mark: A commentary on the Greek text*, Michigan, 2002
- Friedrich G., "Die beiden Erzählungen van der Speisung in Mark. 6,31-44; 8,1-9", *TZ* 20 (1964)
- Giblin C., *Suggestions, Negative Response and Positive Action in St. John's Portrayal of Jesus*, *New Testament Studies* 26, 1980
- Gnilka J., *Das Evangelium nach Markus Mk 1-8,26*, (EKKNT 1), Dusseldorf, 2008
- Grassi J. A., "Loaves and Fishes, The Gospel Feeding Narratives", Collegeville, 1991

- Grundmann W., *Das Evangelium nach Markus*, (THKNT, 2), Berlin, 1980
- Guelich, R., “*Mark 1-8:26*”, WBC, vol. 34A General Editors: Hubbard David, Barker Glenn, Old Testament Editor: Watts John, New Testament Editor: Martin Ralph, Dallas 1989
- Hagner D.A., “*Matthew 14-28*”, WBC 33B, Dallas 1989, 459
- Harner P., *Relation Analysis of the Fourth Gospel, A Study in Reader–Response Criticism*, Mellen Bilica, 1998
- Harrington D. J., *The Gospel of Luke*, SaPS 3, Collegeville, Minnesota, 1991
- Harrington W. J., *Mark*, (New Testament Message, 4), Dublin 1979
- Hooker M., *The Gospel according to Mark*, London 1991
- Johnson S. A., *A Commentary on the Gospel according to St. Marc*, London 1960
- Kilmartin E. J., *The Eucharist in the Primitive Church*, Prentice-Hall, New Jersey 1965
- Kodell J., *The Eucharist in the New Testament*, Collegeville Minnesota 1991
- LaVerdiere, E. *The New Testament and the Early Church*, Collegeville, Minnesota, 1996
- Ligier L., *The Origins of the Eucharistic Prayer, From the Last Supper to the Eucharist*, Journal Studia Liturgica 9, 1973
- Lohmeyer E., *Das Evangelium des Markus*, (MeyK 2), Göttingen, 1962
- Luz, U., *Matthew 8-20, Hermenia*, Edited by Koester Helmut, Minneapolis 2001 Moloney F., “Reading Eucharistic Texts in Luke”, Proceeding of the Irish Biblical Association, No 14, Dublin 1991
- Masuda S., “*The Good News of the Miracle of the Bread. The Tradition and its Markan Redaction*”, NTS 28 (1982)
- Mann C. S., *Mark*, AB27, New York, 1986
- Meyer A., *Die Entstehung des Markusevangeliums*, Tübingen, 1927
- Nineham D. E., *New Testament Interpretation in an Historical Age*, The Athlone Press, University of London, 1976
- Nolland, J., “*Luke 1-9:20*”, WBC, vol. 35A, General Editors: Hubbard David, Barker Glenn, Old Testament Editor: Watts John, New Testament Editor: Martin Ralph, Dallas 1989
- Ruddick C. T., “*Feeding and Sacrifice; the Old Testament Background of the Fourth Gospel*”, Exp. Tim. 79, 1967
- Schenke L., *Die wunderbare Brotvermehrung. Die neutestamentliche Erzählungen und ihre Bedeutung*, Würzburg, 1983
- Schnackenburg R., *The Gospel according to St John*, Vol. 2, London 1980

- Senior D., *The Eucharist in Mark: Mission, Reconciliation, Hope*, Biblical Theology Bulletin 12 (1982)
- Sierszyn A., *Die Bibel im Griff? Historisch-kritische Denkweise und biblische Theologie*, Wuppertal 1978
- Smith E., "Sacred Meals", ABD 4,654
- Stegner W., "Lucan Priority in the feeding of the five Thousand", BR 21 (1976)
- Swift C. E. Graham, *The New Bible Commentary Revised*, Inter-Varsity Press, London 1970
- Taylor J., "The Breaking of the Bread", Ephemerides Liturgicae 113 (4-5), Rome 1999
- Tertulliani, *De baptismo, iterum edidit et commentario critico instruxit*, vol. 1, Turin, J. B. Paravia, 1968
- Thiessen G., *The Miracle Stories of the Early Christian Tradition*, F. McDonagh, Edinburgh-Philadelphia, PAJ 1983
- Thiering B., "Breaking of Bread" and "Harvest" in Mark's Gospel", NT 12 (1970) 1-12
- Tondelli L., *L' Eucharistia vista da un esegeta*, Alba, 1951
- Van Cangh J. M., *La multiplication des pains et l'eucharistie*, Le Cerf, Paris 1975
- *Le theme des poissons dans les recits evangeliques de la multiplication des pains*, Revue Biblique (RB) 78 Vol.1 (Jan.1971)
- Van Iersel B., "Die wunderbare Speisung und das Abendmahl in der Synoptischen Tradition (Mk VI 35-44, VIII 1-20)", NTS 7, (1964)
- Van Oyen G., *The Interpretation of the Feeding Miracles in the Gospel of Mark*, Collectiva Biblica et Religiosa Antiqua IV, Brussels, 1999
- Vogel C., *Le repas sacre au poisson chez les chrétiens*, RevSR 40, 1966
- *Symbols in Christian Worship, Food and Drink*, Conc.(F), 132, 1980
- Wainwright G., *Eucharist and Eschatology*, London 1978
- Witherington B., *The Gospel of Mark, A Socio-Rhetorical Commentary*, Cambridge 2001

Ο χορτασμός των πεντακισχιλίων, έργο του **Toros Roslin (1262)**, λεπτομέρεια από χειρόγραφο Ευαγγέλιο της Αρμενικής Εκκλησίας, του 13^{ου} αιώνα

Λεπτομέρεια από μικρογραφία του 13^{ου} αιώνα, εξαιρετο δείγμα θρησκευτικής τέχνης που απεικονίζει τον χορτασμό των πέντε χιλιάδων. Έργο του Toros Roslin (1210-1270) που χρονολογείται από το 1262, αποτυπωμένο σε χειρόγραφο Ευαγγέλιο της Αρμενικής Εκκλησίας. Πρόκειται για ένα από τα επτά μοναδικά χειρόγραφα που έχουν καλλιγραφηθεί από τον χαρισματικό Toros Roslin. Το συγκεκριμένο χειρόγραφο είχε παραγγελθεί για τις ανάγκες του Αρμενικού Καθολικάτου της Κιλικίας, που ως έδρα είχε την οχυρωμένη πόλη Hromkla (Rumkale) της Μικράς Ασίας, στις όχθες του ποταμού Ευφράτη. Η συγκεκριμένη μικρογραφία κοσμεί την σελίδα 67 του χειρογράφου, δίπλα στην κατά Ματθαίον 14,19-21 περικοπή του θαύματος του χορτασμού των πεντακισχιλίων. Το χειρόγραφο Ευαγγέλιο φυλάσσεται σήμερα στην συλλογή του Μουσείου Τέχνης Walters της Βαλτιμόρης, στις ΗΠΑ, με αριθμό καταλόγου W539.

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του συγγραφέα/δημιουργού ο οποίος την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο Ε.Α.Π., μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσης της εργασίας, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς μόνο. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων πνευματικής και διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού, ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική εκμετάλλευση ή άλλη κερδοσκοπική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί σε κάθε περίπτωση, το σύνολο των πνευματικών, ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.